

การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่า
ของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญามัจฉาปลาช่อนในล้านนา
AN ANALYTICAL STUDY OF THE RITES AND VALUES OF
PAYAMACCHA-PLACHORN PREACHING CEREMONY IN LANNA

พระครูนนทเจติยาภิบาล (ศักดิ์ ไชยา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่า
ของพิธีเทศนากรรมพิธีกรรมพญามัจฉาปลาช่อนในล้านนา

พระครูนนทเจติยาภิบาล (ลักขี ไชยา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of the Rites and Values of
Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony in Lanna

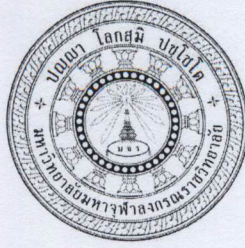
Phrakru Nandhajedyaphiban (Sankee Chaiya)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญามัจฉาปลาช่อนใน ล้านนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์)

กรรมการ

(พระราชวรเมธี, ดร.)

กรรมการ

(พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูนนทเจติยาภิบาล)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญา มัจฉาปลาช่อนในล้านนา
ผู้วิจัย	: พระครูนันทเจติยาภิบาล (สีกชี ไชยา)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูสุนทรสังฆพิณิต, ดร., พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy) : ผศ. ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง, พธ.บ.(ศาสนา), ศศ.บ.(ไทยคดีศึกษา), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhism)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญา มัจฉาปลาช่อนในล้านนา มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา (๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา และ (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา โดยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) พบข้อสรุปดังนี้

คติความเชื่อพิธีขอฝนพบได้ในหลายวัฒนธรรมของชนชาติไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมที่ใช้น้ำฝนเพื่อการเกษตรกรรมเป็นหลัก สามารถแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ พิธีกรรมขอฝนแบบดั้งเดิมและพิธีขอฝนแบบผสมผสานกับคติพุทธ ซึ่งคติความเชื่อพิธีขอฝนของล้านนามีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อในพระพุทธศาสนา เช่นกรณีคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน ซึ่งมีที่มาจากพระคาถาในมัจฉชาดก โดยพิธีกรรมนี้จะเป็นการจำลองสถานที่เหมือนท้องเรื่องในชาดก มีจัดทำเครื่องสักการบูชา และพิธีเทศนาธรรม มีการจัดขึ้นเฉพาะในปีที่ฝนแล้งเท่านั้น

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา มี ๗ หลักธรรม ได้แก่ พระมหากรุณาคุณและพระเมตตาธิคุณของพระพุทธเจ้า สัจจบารมี ฆราวาสธรรม ๔ เบญจศีล ๕ เบญจธรรม ๕ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ และสาราณียธรรม ๖

คุณค่าของพิธีเทศนากรรมจักร์ธรรมมังฉาพญาปลาซ่อนในล้านนา เป็นเหตุให้เกิดคุณค่าใน ๕ ด้าน คือ คุณค่าด้านความกตัญญูทเวทิต่อธรรมชาติ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม คุณค่าด้านความสามัคคีของชุมชน คุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และคุณค่าด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

Thesis Title : An Analytical Study of the Rites and Values of Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony in Lanna

Researcher : Phrakru Nandhajediya Phiban (Sankee Chaiya)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Prakru Sunthorn Sanghapinit, Dr., B.A. (Religions),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Asst. Prof. Dr. Theppawin Chanraeng, B.A. (Religions),
B.A. (Thai Studies), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Pali & Buddhism)

Date of Graduation : August 24, 2017

Abstract

The Thesis entitled ‘An Analytical Study of the Rites and Values of Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony In Lanna’ consists of 3 objectives as 1) to study the history and rituals of the Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony in Lanna; 2) to study Buddhist principles in the Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony in Lanna and 3) to synthesize the value of the Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony in Lanna. This research uses documentary research method as follows:

The faith in this rain ceremony. Can be found in many cultures of the Tai people in Southeast Asia. Especially in culturally-based rain-fed cultures. They can be divided into two groups: the traditional rain ceremony and the Buddhist rain ceremony. The rain ceremony is a combination of traditional beliefs and beliefs in Buddhism such as; Payamaccha-plachorn scripture. There is a spell in Mughal Chant. This ritual will be a replica of the place in the allegory. The sacrifice was mad. And the sermon it was held only in the rainy years.

The principle of Buddhism that appeared in the preaching of Payamaccha-plachorn scripture in Lanna. There are 7 principles include; The Compassion of

Buddha, The Truthfulness perfections, The virtues for lay people 4, The Five Precepts, The Five ennobling virtues, The Path of Accomplishment 4, The Bases of Social Solidarity 4 and The States of Conciliation 6.

The Values of Payamaccha-plachorn Preaching Ceremony the value of the five values is the value of gratitude to nature. The Value for social development, The Value for Community harmony, The Value for Environmental conservation and The Value for traditional preservation.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยลงด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ให้คำแนะนำ ขออนุโมทนาขอบคุณ พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร. ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง ที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาปรับปรุงแก้ไขข้อคิดที่เป็นประโยชน์ให้กำลังใจ จนทำให้วิทยานิพนธ์ ดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกต้อง จนสำเร็จด้วยดี และเมตตาตรวจสอบความถูกต้องและความเที่ยงตรงเนื้อหาของเครื่องมือ ทำให้มีความสมบูรณ์ถูกต้องมากยิ่งขึ้นในการเก็บข้อมูล

ขออนุโมทนาขอบคุณ พระครูสถาพรธรรมประโชติ เจ้าอาวาสวัดดอนชัย เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑ พระครูประภัสร์ชัยคุณ เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร์้าน้อย) เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๒ พระนคร ปณณาวชิโร (ปรังฤทธิ์) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นายสนั่น ธรรมธิ นักวิชาการศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ่อหนานศรีเลา เกษพรหมนักวิชาการด้านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นายสวัสดิ์ ชติกุล นายกเทศมนตรีองค์การบริหารส่วนตำบลร้องวัวแดง นางแจ่มจันทร์ ล่ามช้าง เกษตรอำเภอสันกำแพง นายบุญญฤทธิ์ ตูลาพันธ์พงศ์ ผู้สื่อข่าวและคอลัมนิสต์ “เคาะสนิม” หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ จังหวัดเชียงใหม่ นางสาวชลิตา เอกชัยพัฒนกุล ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือเชียงใหม่วันสนันท์ จำกัด นายชุมพล คะปุคำ ผู้ใหญ่บ้านป่าเสร์้าน้อย และนายเหรียญมะโนราช อดีตผู้ใหญ่บ้านป่าเสร์้าน้อย ที่อนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจนสำเร็จได้ด้วยดี

ท้ายสุดนี้ส่วนดีและประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ขอมอบเป็นเครื่องบูชา คุณพระพุทฺธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ และขออุทิศส่วนกุศลให้กับ คุณพ่อสมาน ไชยสีธิ บิดาที่ล่วงลับไปแล้วและผู้มีอุปการคุณต่อพระพุทธศาสนาทุกท่าน

หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีคุณประโยชน์ใดๆ ขอประโยชน์นั้นจงสำเร็จแก่ผู้ศึกษาทุกท่าน ใน การที่จะนำความรู้จากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

พระครูนนทเจติยาภิบาล (สักชี ไชยา)

๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๐
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๒๑
บทที่ ๒ ประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน	๒๒
๒.๑ คติความเชื่อพิธีขอฝน	๒๒
๒.๑.๑ คติความเชื่อพิธีขอฝนของชนชาติไทย	๒๒
๒.๑.๒ คติความเชื่อพิธีขอฝนของล้านนา	๕๓
๒.๒ คัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน	๕๖
๒.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน	๕๖
๒.๒.๒ โครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน	๖๑
๒.๓ พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน	๖๙
๒.๓.๑ คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน	๖๙
๒.๓.๒ โอกาสและสถานที่ประกอบพิธี	๖๙
๒.๓.๓ เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี	๗๑
๒.๓.๔ ขั้นตอนการประกอบพิธี	๗๔

๒.๓.๕ บทบาทหน้าที่ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี	๗๘
๒.๓.๖ ความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน กับคติความเชื่อในการขอฝน	๗๙
บทที่ ๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน	๘๒
๓.๑ พระมหากรุณาคุณและพระเมตตาธิคุณของพระพุทธเจ้า	๘๒
๓.๒ สัจจบารมี	๘๔
๓.๓ ฆราวาสธรรม ๔	๙๐
๓.๔ เบญจศีล ๕ และเบญจธรรม ๕	๙๔
๓.๕ อิทธิบาท ๔	๙๗
๓.๖ สังคหวัตถุ ๔	๑๐๑
๓.๗ สาราณียธรรม ๖	๑๐๕
บทที่ ๔ วิเคราะห์คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา	๑๑๒
๔.๑ คุณค่าด้านความกตัญญูกตเวที	๑๑๒
๔.๒ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม	๑๑๕
๔.๓ คุณค่าด้านความสามัคคีของชุมชน	๑๒๑
๔.๔ คุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๑๓๓
๔.๕ คุณค่าด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี	๑๔๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๕๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๕๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๖๖
บรรณานุกรม	๑๖๗
ภาคผนวก	๑๘๐
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือการวิจัย	๑๘๑
ภาคผนวก ข ธรรมปลาช่อน	๑๘๒
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์	๑๘๘
ภาคผนวก ง รายมือชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	๑๙๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๙๓

สารบัญภาพ

ภาพที่ ๒.๑	บั้งไฟ	๒๕
ภาพที่ ๒.๒	ประเพณีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ	๒๗
ภาพที่ ๒.๓	กลองมโหระทึกมีประติมากรรมรูปกบด้านบน	๓๒
ภาพที่ ๒.๔	ขุนสังขานต์เป็นรูปกบ	๓๓
ภาพที่ ๒.๕	พิธีแก่นกลองส่งแก่นแซ่	๓๔
ภาพที่ ๒.๖	พิธีแห่นางแมว	๓๖
ภาพที่ ๒.๗	การเล่นแม่ นางตั้ง	๓๗
ภาพที่ ๒.๘	การเล่นแม่ นางก๊วก	๓๘
ภาพที่ ๒.๙	การเล่นโยนครกโยนสาก	๓๙
ภาพที่ ๒.๑๐	ปั้นเมฆ แสดงอวัยวะเพศหญิง (รูปที่ทำวงกลมล้อมรอบ)	๔๐
ภาพที่ ๒.๑๑	ภาพเขียนสีปั้นเมฆที่ผาตาย มณฑลทลวงสี จีน	๔๐
ภาพที่ ๒.๑๓	การปั้นเมฆในปัจจุบัน	๔๑
ภาพที่ ๒.๑๔	โสังหด และพิธีฮตสรง (รดน้ำ)	๔๒
ภาพที่ ๒.๑๕	รูปปั้นพญาคันคาก	๔๔
ภาพที่ ๒.๑๖	บุญแห่ข้าวพันก้อน	๔๕
ภาพที่ ๒.๑๗	พิธีตั้งธรรมวัวหลวง กาดบั้ง เมืองเชียงตุง	๔๖
ภาพที่ ๒.๑๘	พิธีแห่ช้างผ้าขอฝน	๔๗
ภาพที่ ๒.๑๙	พิธีแห่พระอุปคุต	๕๐
ภาพที่ ๒.๒๐	พิธีสวดคาถาปลาช่อน	๕๑
ภาพที่ ๒.๒๑	ตัวมอม	๕๔
ภาพที่ ๒.๒๒	ไม้แกะสลักรูปปลาช่อน	๗๐
ภาพที่ ๒.๒๓	ไม้แกะสลักรูปปลา หอย เต่า	๗๓
ภาพที่ ๒.๒๔	พระพุทธรูป ๕ พระองค์	๗๔
ภาพที่ ๒.๒๕	ประรำพิธี	๗๕
ภาพที่ ๒.๒๖	สระน้ำจำลอง	๘๑
ภาพที่ ๓.๑	การจัดตั้งกองผ้าป่าสมทุนในพิธีธรรมมัจฉาปลาช่อน	๙๑
ภาพที่ ๓.๒	ชาวบ้านเสียสละเวลาช่วยเหลือกันทำเครื่องสักการะ	๙๓
ภาพที่ ๓.๓	ขบวนแห่อัญเชิญพระอุปคุตจากห้วยน้ำในชุมชน	๑๐๐

ภาพที่ ๓.๔ กลุ่มชาวบ้านทุกเพศวัยเข้าร่วมขบวนแห่	๑๐๔
ภาพที่ ๓.๕ กลุ่มชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์เข้าร่วมในพิธี	๑๐๘
ภาพที่ ๔.๑ ประเพณีฟังธรรมปลาช่อนบ้านแม่ตาด ตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่	๑๑๖
ภาพที่ ๔.๒ พิธีสวดคาถาปลาช่อน ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์	๑๑๗
ภาพที่ ๔.๓ พิธีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อน วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่	๑๑๙
ภาพที่ ๔.๔ การร่วมทำบุญในพิธีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อน	๑๓๐
ภาพที่ ๔.๕ ขบวนแห่ในพิธี	๑๓๒
ภาพที่ ๔.๖ เทศนาธรรมปลาช่อน วัดบ้านขุนทา ตำบลแม่ออน อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่	๑๓๕
ภาพที่ ๔.๗ ปล่อยปลาลงในสระน้ำจำลอง	๑๔๑
ภาพที่ ๔.๘ พิธีเทศน์ธรรมปลาช่อน ป่าไม้ที่เจดีย์ลวะ ตำบลร้องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่	๑๔๓
ภาพที่ ๔.๙ พระคันธารราษฎร์ประทับยืน ประทับนั่ง และแบบจีน	๑๔๘
ภาพที่ ๔.๑๐ ขบวนแห่ในพิธี	๑๕๔
ภาพที่ ๔.๑๑ การเข้าร่วมสืบสานประเพณีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อน	๑๕๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ ยกเว้น มงคลดถุทีปนี ที่ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้วิธีการระบุชื่อคัมภีร์และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ที.ม.(ไทย) ๑๐/๖๔/๗๕ หมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก ทีฆนิกายมหารวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๖๔ หน้าที่ ๗๕

การอ้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ใช้วิธีการระบุชื่อคัมภีร์และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา.(บาลี) ๑ /๔๕/๖๙ หมายถึง คัมภีร์วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๔๕ หน้าที่ ๖๙

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลีจะแจ้งระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า/ เช่น ที.สี.อ.(บาลี) ๒/๗๙/๑๐๐ หมายถึง อรรถกถาทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรค ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๗๙ หน้าที่ ๑๐๐ ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสสจะแจ้งระบุ ชื่อคัมภีร์/เล่ม/หน้า เช่น วิสุทธิ. ๓ /๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม(ภาค)ที่ ๓ หน้าที่ ๗

พระวินัยปิฎก

วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหารวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)

ส.นิ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ช. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ชั้นธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปณจก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปณจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิตติ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาต ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)
อภิ.ก. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.เอกก.อ. (บาลี) =	องคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	เอกกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาตชาดก	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จரிய.อ. (บาลี) =	ขุททกนิกาย	ปรมตถทีปนี	จரியปิฎกอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยองค์ ๙ เรียกว่า นวัคส์ตฤสาสน์^๑ ได้แก่ ๑. สุตตะ คือพระสูตรรวมทั้งพระวินัยและนิตเทส ๒. เคยยะ คือพระสูตรที่มีคาถาทิ้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ๓. เวยยาकरणะ คือความร้อยแก้วล้วน ได้แก่พระอภิธรรมและพระสูตรที่ไม่มีคาถา ๔. คาถา คือความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น ๕. อุทาน คือพระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร ๖. อิติวุตตกะ คือพระสูตรที่เรียกว่าอิติวุตตกะ ๑๑๐ สูตร ๗. ชาตกะ คือชาตก ๕๕๐ เรื่อง ๘. อปัฏทธรรม คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆ ๙. เวทลละ คือพระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วชักถามยิ่งๆ ขึ้นไป เช่น จุฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร เป็นต้น ในบรรดานวัคส์ตฤสาสน์นี้ ชาตกนับเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ในมโนรถปुरुณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต^๒ แต่งโดยพระพุทธโฆสะ ได้วินิจฉัยอรรถกถาวรรคที่ ๑๐ ว่าด้วยธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์และมีโชประโยชน์ ได้กล่าวถึงอันตรายอันคือความเสื่อมสูญแห่งพระพุทธศาสนาในอนาคต ๕ ประการ ได้แก่

๑. อธิคมอันตราย การสูญไปแห่งการบรรลุมรรคผลนิพพาน
๒. ปฏิปัตติอันตราย การสูญไปแห่งการปฏิบัติพุทธธรรม
๓. ปริยัตติอันตราย การสูญไปแห่งการศึกษาพุทธธรรม
๔. ลิงคอันตราย การสูญไปแห่งเพศภิกษุภาวะ
๕. ธาตุอันตราย การสูญไปแห่งพระบรมสารีริกธาตุ

ในความเสื่อมสูญ ๕ ประการนี้ ความสูญเกี่ยวกับพระไตรปิฎกนั้น พระอภิธรรมเป็นคำสอนที่จะสูญเป็นอันดับแรก จากนั้นคัมภีร์อื่นๆ จะค่อยๆ เสื่อมสูญไปตามลำดับ โดยเฉพาะในหมวดพระสุตตันตปิฎก ส่วนชาตกจะสูญเป็นเรื่องสุดท้าย

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๖.

^๒ อัง.เอก.อ.(ไทย) ๑/๑/๑๖๗-๑๗๕.

คำว่า ซาดก^๓ แปลตามรูปศัพท์คือ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ในทางวรรณคดีบาลีมีความหมายเฉพาะถึงเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้าหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องของพระโพธิสัตว์ ซึ่งก็คือชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎกที่เล่าเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า^๔ เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ที่กำลังบำเพ็ญพระบารมี ในอรรถกถากล่าวว่า มีจำนวน ๕๕๐ ซาดก(นับตรงเลขว่า ๕๔๗ ซาดก แต่คนไทยนิยมพูดแค่หลักร้อยโดยตัดเศษออกว่า พระเจ้า ๕๐๐ ซาดก) ซึ่งสอดคล้องกับการรับรู้ของชาวพุทธโดยทั่วไปว่า ซาดกคือเรื่องราวที่เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า^๕ ซาดกเป็นสิ่งที่คนไทยมีความนิยมชื่นชอบในคำสอนที่มีอยู่ในซาดกมานานอย่างน้อย ๘๐๐ กว่าปีแล้ว โดยเฉพาะหลักฐานที่ปรากฏในสังคัมถานนาในอดีตที่กล่าวถึง พระญามังราย^๖ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย ผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา ได้ฟังซาดกเรื่องพระญาวัฏฐักุสิ ว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ซึ่งเป็นพาหิรซาดกหรือซาดกนอกนิบาต จากพระมหากัสสปเถระที่ต้นไม้เตื่อบริเวณเวียงกุมกาม จนเกิดความศรัทธาแล้วให้ช่างชื่อกานโถมสร้างพระพุทธรูป ๕ องค์ ปางประทับนั่ง ๓ องค์ ประทับยืน ๒ องค์ องค์ ๑ สูงใหญ่เท่าตัวพระญามังราย ณ วัดกานโถม เวียงกุมกาม ด้วยจิตปรารถนาเอาอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูปนี้จึงมีชัยชนะต่อกษัตริย์แห่งเมืองรามัญหงสาวดี

การที่คนไทยนิยมชื่นชอบซาดกนั้น เป็นเพราะมีสาระคติธรรมที่สามารถนำมากลมกล่อมเกล่าจิตใจให้มีคุณธรรมศีลธรรม ตลอดจนนำพฤติกรรมหรือเรื่องราวของพระโพธิสัตว์หรือตัวละครมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังเช่นพญามังรายได้ฟังวัฏฐักุสิราชซาดกแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงสร้างพระพุทธรูปถวาย เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันมัจฉซาดกหรือมัจฉาพญาปลาช่อนก็เป็นซาดกเรื่องหนึ่งในพระไตรปิฎกที่ชาวล้านนานิยมฟังแล้วนำเรื่องราวและเหตุการณ์ของพระโพธิสัตว์มาเป็นแบบอย่างหรือคติรองรับในการประกอบพิธีกรรมขอฝน โดยการเทศนาธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนเพื่อขอวิงวอนต่อเหล่าเทพยดาให้ช่วยบันดาลให้ฝนตกเพื่อจะได้มีน้ำใช้การเพาะปลูก ด้วยเหตุนี้ซาดกจึงมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

^๓ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (ชำระ-เพิ่มเติมครั้งที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๓.

^๕ พิชิต อัครนิจ, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาซาดกฉบับล้านนาไทย*, (เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^๖ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

คัมภีร์มัจฉาพญาปลาซ่อน เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา มีที่มาจากชาดกในพระไตรปิฎกเรื่อง มัจฉชาดก ว่าด้วยเรื่องปลาอ่อนวอนขอฝน^๗ มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรงกำเนิดเป็นปลาตรัสเรียกร้องให้ประชาชนเทพทำให้ฝนตกเพื่อช่วยเหลือหมู่ปลาที่ใกล้จะตายเพราะขาดน้ำและถูกหมู่ก่าจับกิน ด้วยพระคาถาว่า “ประชาชนเทพ ท่านจงร้องคำรามให้ฝนตกมา ทำลายชุมทรัพย์ของฝูงก่า ทำฝูงก่าให้ได้รับความเศร้าโศกและช่วยปลดเปลื้องข้าพเจ้าและหมู่ญาติให้พ้นจากความเศร้าโศกเถิด”

จากเนื้อหาของมัจฉชาดก แสดงให้เห็นถึงสภาวะความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แต่ด้วยพระบารมีของพระโพธิสัตว์จึงทำให้เทพบนสวรรค์ต้องบันดาลให้ฝนตกลงมา ชาวล้านนาจึงนำแนวคิดนี้มาใช้ประกอบพิธีกรรมขอฝน เพื่อให้มีน้ำใช้ในการเกษตรกรรม การนำชาดกมาเป็นแบบอย่างหรือเป็นคตินองรับการประพฤติปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามความเชื่อ เป็นสิ่งที่ปรากฏในสังคมล้านนาที่มีรูปแบบที่หลากหลาย

ล้านนา^๘ เป็นดินแดนที่มีจำนวนนาซึ่งเป็นพื้นที่ทำการเกษตรนับล้านนา เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความกว้างใหญ่ไพศาลของอาณาเขตแห่งสังคมเกษตรกรรม จนกลายมาเป็นคำเรียกขานอาณาจักรล้านนา ซึ่งในอดีตมีอาณาเขตกว้างขวางไปถึงเมืองสิบสองพันทนา เมืองรัฐฉาน เมืองเชียงตุง และเมืองหลวงพระบาง แต่ปัจจุบันประกอบด้วย ๘ จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน

นับตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน สังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรม อาศัยการเพาะปลูกข้าว พืชผักสวนครัว สมุนไพร ตลอดจนจนถึงป่าไม้สำหรับดำรงชีวิตประจำวัน เมื่อพืชเกษตรเพียงพอต่อการบริโภคก็จะนำไปแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน และแลกเปลี่ยนหรือค้าขายต่อไป

ในบรรดาพืชเกษตรนั้น ข้าวเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากสำหรับชาวล้านนา เพราะต้องรับประทานทุกวัน วันละ ๓ มื้อ ถ้าบ้านใดมีสมาชิกในครอบครัวมาก ยิ่งต้องทำนาเก็บข้าวไว้บริโภคจำนวนมาก ดังนั้นในแต่ละปีแต่ละหลังคาเรือนจึงต้องมีข้าวสำหรับบริโภคกักเก็บไว้ในฉางข้าวซึ่งจัดทำไว้เป็นการเฉพาะ เมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็ต้องช่วยเหลือกันทั้งในครอบครัวและชุมชนในลักษณะแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ภาษาไทยกลางเรียกว่า การลงแขก ภาษาถิ่นล้านนาว่า การเอามื้อกัน คือถ้าครอบครัวใดปลูกข้าวก่อน เพื่อนบ้านก็ระดมกำลังกันไปช่วย ภายหลังถ้าเพื่อนบ้านทำนา ครอบครัวนั้นก็ไปช่วยทำนาตอบแทน ภาษาถิ่นล้านนาเรียกว่า “ส้าย (ใช้) มื้อ (เวลา หือ คราว) กัน” กว่่าที่จะ

^๗ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๕/๓๑.

^๘ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑.

ได้เข้ามาบริโภคต้องผ่านกระบวนการทำนาปลูกข้าวหลายขั้นตอนและใช้เวลานานหลายเดือน ข้าวที่ชาวล้านนานิยมปลูกแบ่งออก ๓ ลักษณะตามสภาพภูมิประเทศ ได้แก่^๙

๑. การทำนาในพื้นที่บนป่าเขา เรียกว่า นาข้าวไร่ ใช้วิธีหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวลงในหลุมที่ใช้ไม้กระทุ้งลงดินอย่างเป็นระเบียบ

๒. การทำนาในพื้นที่ใกล้เชิงเขา หรือพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นเนินแล้วปรับให้เป็นนาที่มีลักษณะเป็นขั้นบันไดและมีร่องระบายน้ำ เรียกว่า นาตอน ใช้วิธีหว่านกล้าพันธุ์แล้วนำต้นกล้ามาปลูก

๓. การทำนาในพื้นที่ราบลุ่มเสมอหน้า เรียกว่า นาโห่ง (นาลุ่ม) สามารถทำคันนาและร่องระบายน้ำไปสู่แปลงนาอื่นๆ เป็นทอดๆ ได้ ใช้วิธีหว่านกล้าพันธุ์แล้วนำต้นกล้ามาปลูก

การที่ยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักดังกล่าว ทำให้ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะน้ำซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในทำการเกษตร การทำนาข้าวไร่อาศัยน้ำฝนซึ่งเป็นน้ำจากฤดูกาล เรียกว่า นาน้ำฝนหรือนาน้ำฟ้า ส่วนการทำนาตอนและนาโห่งอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็นแม่น้ำลำธารทั่วไป เรียกว่า นาน้ำฝายหรือนาน้ำเหมือง แต่ในปัจจุบันสภาพธรรมชาติที่เป็นต้นน้ำถูกทำลายไปมาก ทำให้แม่น้ำลำธารมีน้ำน้อยจึงอาศัยน้ำฝนมาช่วยทำนา ดังนั้นการทำนาแต่ละลักษณะต่างพึ่งพาน้ำจากธรรมชาติเหมือนกัน แต่การทำน่าน้ำฝายมีความนิยมทำกันมากเพราะอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำลำธารไหลผ่าน และมีเพื่อนบ้านที่มีที่นาติดกันจำนวนมาก ทำให้มีระบบการจัดสรรแบ่งปันน้ำให้นาทุกแปลงอย่างทั่วถึง^{๑๐} เรียกว่า ระบบเหมืองฝาย โดยมี แก่ฝาย คือผู้ที่มีความรู้ความสามารถและเป็นที่ยอมรับทำหน้าที่ดูแลการแบ่งปันน้ำจากฝายไปสู่เหมืองน้ำซึ่งมีแก่เหมือง ผู้ดูแลเหมืองน้ำจากฝายใหญ่คอยกำกับดูแลอีกที เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการแย่งชิงน้ำระหว่างชาวนาที่มีนาใกล้กัน นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง โดยไม่มีภาครัฐเข้าไปยุ่งเกี่ยวแต่อย่างใด

การพึ่งพาน้ำจากธรรมชาตินั้นก่อให้เกิดไม่แน่นอน บางปีเกิดภาวะแห้งแล้ง แม่น้ำลำธารแห้งขอด ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ไม่มีน้ำในการเพาะปลูก จึงเป็นความทุกข์อย่างใหญ่หลวงของชาวนา นับเป็นปัญหาของส่วนรวมที่จะต้องช่วยกันหาวิธีการให้มีน้ำในการเพาะปลูก วิธีการหนึ่งที่ชาวล้านนาในอดีตได้ยึดถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีคือการประกอบพิธีขอฝนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีพลังอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดฝนตกได้ การประกอบพิธีขอฝนมีหลายรูปแบบ^{๑๑} เช่น การขอฝนโดยเทศนา คัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน การเทศนา คัมภีร์ธรรมฝนแสนห่า(เทศนาพร้อมกันหลายคัมภีร์

^๙ นิคม พรหมมาเทพย์, **ฮิตข้าววิถีคนล้านนา**, (เชียงใหม่: แม็กซ์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

^{๑๐} เอกวิทย์ ณ ถลาง, **ภูมิปัญญาล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๙.

^{๑๑} พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์ และคณะ, **การถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคม โดยผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น**, (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑๐-๒๑๙.

จนมีเสียงดังอื้ออึง) การบูชาข้างเผือก (ข้างปัจฉัยนาเคน ข้างคูบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์) การบูชาพญานาคราช การส่งสะตวง (กระทงบูชา) การแห่พระเจ้าฝนแสนห่า การบูชาเสอาอินทขิล เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมเหล่านี้มีอย่างแพร่หลาย โดยชาวล้านนาในแต่ละชุมชนจะร่วมใจกันจัดเพราะถือเป็นพิธีกรรมสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่จะช่วยให้ฝนตก มีน้ำใช้ในการเพาะปลูกได้ตามปกติ

การเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน^{๑๒} เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่นิยมจัดอย่างกว้างขวาง นอกจากจะเทศนาแล้วยังมีการสวดบทพระคาถาปลาช่อน คาถามหาเมฆประกอบด้วย โดยแต่ละครั้งที่จัดให้มีพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญามัจฉาปลาช่อน จะมีพระสงฆ์และชาวนาเข้าร่วมพิธีจำนวนมาก ต่างฝ่ายต่างมีบทบาทช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้พิธีกรรมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพิธีเทศนาคัมภีร์มัจฉาพญาปลาช่อนทั้งด้านหลักพุทธธรรมและคุณค่าที่มีต่อสังคมล้านนา

ปัจจุบันพื้นที่หลายแห่งในล้านนา เกิดสภาวะแห้งแล้ง แม่น้ำลำคลองแห้งขอด ขาดน้ำอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว แม้จะภาครัฐจะสร้างเขื่อนขนาดใหญ่หลายพื้นที่เพื่อกักเก็บน้ำสำหรับให้ประชาชนใช้สอย แต่ก็ไม่เพียงพอ เนื่องจากต้นน้ำลำธารถูกทำลาย ไม่มีน้ำไหลลงสู่เขื่อน อีกทั้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ตามปริมาณที่ต้องการ จากภาวะแห้งแล้งที่เกิดขึ้นหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่องเช่นนี้ทำให้ภาครัฐ กลุ่มเกษตรกร และองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านอนุรักษ์ธรรมชาติ ได้ร่วมกันให้ความรู้และจัดกิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติต้นน้ำลำธารด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การบวชป่า การประกอบพิธีขอฝน เป็นต้น เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในอนุรักษ์ธรรมชาติ ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นการเทศนาคัมภีร์มัจฉาพญาปลาช่อนจึงถูกผลิตซ้ำเพื่อกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ชาวดกเรื่องนี้ได้รับการสืบทอดในรูปแบบของพิธีกรรม

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญามัจฉาปลาช่อนในล้านนา อันจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจบริบทสังคมล้านนาที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นแนวปฏิบัติ ก่อให้เกิดขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตประจำวัน และสามารถนำไปปรับใช้ในการปลูกจิตสำนึกชุมชนให้ช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติ

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา

^{๑๒} สนั่น ธรรมธิ, ประเพณี พิธีกรรม การทำนาโบราณล้านนา, (เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๘.

๑.๒.๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนใน
ล้านนา

๑.๒.๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนใน
ล้านนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ต้องการทราบประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนใน
ล้านนามีรูปแบบอย่างไร

๑.๓.๒ ต้องการทราบหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน
ในล้านนาว่าเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ ต้องการทราบผลการวิเคราะห์คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน
ในล้านนาว่าเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) โดยใช้ข้อมูลทาง
เอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตการ
วิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ด้านเอกสาร ผู้วิจัยใช้ข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิประกอบในการวิจัยดังนี้

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ

- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙
- คัมภีร์ใบลานเรื่องมังฉาพญาปลาช่อน ฉบับศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครู
เชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ பிரவரตจากอักษรธรรมล้านนาสู่อักษรไทยกลาง ๑ ฉบับ
- คัมภีร์ใบลานเรื่องวินิจัยสังขยากับโพธิปักขิยธรรม ฉบับวัดบ้านแปะ
(ราชวิสุทธาราม) อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ பிரவரตจากอักษรธรรมล้านนาสู่อักษรไทยกลาง
๑ ฉบับ
- คัมภีร์ใบลานเกี่ยวกับตำนานขอฝน ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลในเมือง อำเภอ
เมือง จังหวัดพะเยา பிரவரตจากอักษรธรรมล้านนาสู่อักษรไทยกลาง ๑ ฉบับ
- คัมภีร์ธรรมกระดาศ (ลานเทียม) เรื่องมังฉาพญาปลาช่อน โรงพิมพ์ธาราทอง
การพิมพ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๑ ฉบับ

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อน และพิธีขอฝนที่ผู้รู้ได้ศึกษาและเรียบเรียงไว้ เช่น ประเพณีพิธีกรรมล้านนา ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนา ประเพณีการทำนาล้านนา เป็นต้น

๑.๔.๒ ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อนทั้งด้านประวัติ พิธีกรรม หลักพุทธธรรม และคุณค่าที่มีต่อสังคม โดยศึกษาเนื้อหาหลักจากเอกสารชั้นต้น และการประกอบพิธีกรรมในชุมชน ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๔.๓ ด้านพื้นที่การศึกษา ผู้วิจัยจะใช้พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย

๑) สัมภาษณ์เชิงลึกผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อน จำนวน ๑๒ รูป/คน ประกอบด้วย พระสงฆ์ผู้เทศนาคัมภีร์มัจฉาปลาช่อนและเจ้าคณะปกครอง นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านล้านนาคติและพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ประกอบด้วย ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น สื่อมวลชนผู้นำชุมชน เป็นต้น

๒) การเข้าร่วมวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนที่ประกอบพิธีกรรมเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อน ได้แก่ ชุมชนวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๑.๕.๑ พิธีกรรม หมายถึง แบบแผนในการบูชาที่ปฏิบัติสืบทอดกัน

๑.๕.๒ คุณค่า หมายถึง สิ่งที่เป็นประโยชน์หรือสาระที่ดั่งงามแก่ชีวิตและสังคม

๑.๕.๓ คัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อน หมายถึง คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องมัจฉาปลาช่อนที่ใช้เทศนาประกอบในพิธีขอฝนของล้านนา

๑.๕.๔ ล้านนา หมายถึง ราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีตที่ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ปัจจุบันคือบริเวณพื้นที่ ๘ จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปแนวคิดวิธีการศึกษา และผลการศึกษาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสาร

จากการทบทวนเอกสารของผู้รู้ทำให้ได้แนวคิดที่สามารถนำมาใช้ประกอบในการศึกษาดังนี้

๑. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๓} ให้ความหมายของพิธีว่า งานที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เป็นต้น ส่วนพิธีกรรม หมายถึงการบูชา, แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา

๒. พระธรรมปิฎก(ประยูรธ ปยุตโต)^{๑๔} กล่าวถึงความสำคัญของพิธีกรรมว่า สาระสำคัญของพิธีกรรมนั้น คนทั่วไปไม่ทราบความหมายที่แท้จริง แต่การประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ความศรัทธาในพระพุทธศาสนายังมีอยู่ การประกอบพิธีกรรมมีความหมายในเชิงพุทธศาสนาในแง่ที่ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้รู้ธรรมได้แสดงตนให้สังคมเห็นว่า เป็นผู้ดุมด้วยวินัย ซึ่งจะช่วยโน้มน้าวให้ผู้ร่วมพิธีกรรมเกิดความเลื่อมใสศรัทธา อันจะนำไปสู่การสงบกาย วาจา ใจ เลื่อมใสศรัทธา อันจะนำไปสู่การสงบกาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นการเข้าสู่ธรรมในเบื้องต้น เมื่อบุคคลมีวินัยแล้วย่อมจะทำให้สังคมพัฒนาตามไปด้วย

๓. สุเมธ เมธาวิทยากุล^{๑๕} กล่าวถึงพิธีกรรมว่า เป็นการกระทำที่คนเราสมมติขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อใช้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวัง ทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรมเกิดความสบายใจมีขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต เช่น พิธีกรรมทางพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งมีการแฝงปรัชญาธรรมไว้เป็นหลักการของพิธีกรรมนั้นด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้คนเข้าถึงหลักธรรมโดยไม่รู้ตัว

พิธีกรรมส่วนใหญ่มักอิงหรือมีความสัมพันธ์อยู่กับคติความเชื่อทางศาสนา และจัดอยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ แต่แยกกลุ่มออกจากสถาบันทางศาสนา เนื่องจากพิธีกรรมเป็นสิ่งที่กระทำหรือประกอบไปด้วยขั้นตอนต่างๆ ที่กำหนดขึ้น ในขณะที่ศาสนาถือเป็นสิ่งที่ควบคุมสังคมจึงจัดให้อยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมสังคมและจัดระเบียบทางสังคม เพราะศาสนามีข้อปฏิบัติและข้อห้ามหลายประการซึ่งสามารถช่วยควบคุมพฤติกรรมทางสังคมได้เป็นอย่างดี

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖).

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ประยูรธ ปยุตโต), พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙).

^{๑๕} สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังกัปปพิธีกรรม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕).

๔. สีมา อนุรักษ์ และประชิด สุกณะพัฒน์^{๑๖} ได้กล่าวถึงความเชื่อในสังคมล้านนาว่า ความเชื่อเป็นด่านแรกแห่งคุณธรรมและแนวปฏิบัติทั้งหลาย เมื่อทุกคนเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เห็นเป็น สิ่งมีค่าและนำมาปฏิบัติสืบไปจนชั่วลูกชั่วหลาน สิ่งเหล่านั้นกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี... การศึกษาลัทธิความเชื่อ การถ้อยเกี่ยวกับจารีตขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น ทำให้ผู้สนใจได้รับความรู้ จากวิถีชีวิตของบรรพบุรุษเป็นอย่างดีมีโอกาสที่จะนำเอาความรู้เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในสังคม สมัยใหม่ได้ถูกต้องตามบุคคล สถานที่ กาลเวลา และการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเชื่อและ ประเพณี จึงเป็นเครื่องหมายแห่งการอนุรักษ์ส่งเสริมให้เจริญงอกงามสืบกันไป

ในส่วนของศาสนานั้น พิธีกรรมจัดเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง เนื่องจากศาสนา ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน ได้แก่

ส่วนแรกคือ คติความเชื่อในปรมัตถ์หรือสิ่งที่สมาชิกของกลุ่มศาสนานั้นๆ ถือเป็นความจริง สูงสุดที่ไม่มีสิ่งใดมาลบล้างได้ ดังเช่นกรณีของพระพุทธศาสนายึดเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ส่วน ศาสนาอิสลามยึดเอาคำสั่งสอนของพระอัลล่าห์ และศาสนาคริสต์ยึดเอาคำสั่งสอนของพระเยซู ซึ่งศาสนา เหล่านี้ต่างก็ถือว่าคำสั่งสอนของพระศาสดานั้นๆ เป็นสิ่งที่ประเสริฐสุด

ส่วนที่ ๒ คือพิธีกรรม เมื่อมนุษย์มีคติความเชื่อซึ่งเป็นทฤษฎีแล้วก็มีการประกอบพิธีกรรม เป็นการแสดงออกทางกายหรือภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนาอาจเป็นสิ่งเดียวกันกับขนบธรรมเนียม ที่สมาชิกในสังคมได้ยึดถือปฏิบัติต่อกันมา หมายความว่าในสังคมนั้นๆ ศาสนามีบทบาทในสังคม เป็นอย่างยิ่งและคนในสังคมนั้นๆ ก็มีคติความเชื่อในศาสนาเดียวกัน

ส่วนที่ ๓ คือผู้ประกอบพิธีกรรมได้แก่ตัวแทนที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมเช่น พระสงฆ์ ในพระพุทธศาสนา พราหมณ์ในศาสนาฮินดู บาทหลวงในศาสนาคริสต์ เป็นต้น ซึ่งผู้ประกอบพิธี เหล่านี้จะไม่ใช่ศาสดาซึ่งเป็นผู้สอนปรัชญาของศาสนานั้นๆ

จากการที่ศาสนาอันมีพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญจึงถือเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาท ต่อมนุษย์ กล่าวคือศาสนาสามารถให้ความหมายของสิ่งที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ทั้งสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพและทางสังคมที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้ ศาสนาทำหน้าที่จัดการเรื่องชีวิต การตาย การเกิดขึ้นของจักรวาล การเกิดขึ้นของกลุ่มคน และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สิ่ง เหล่านี้เรียกว่า “โลกทัศน์” หรือทฤษฎีเกี่ยวกับจักรวาล เมื่อมนุษย์มีคติความเชื่อในศาสนาก็ปฏิบัติต่อ อำนาจเหนือธรรมชาติและจัดระเบียบเพื่อควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ไว้ ต่อมาภายหลังเกิดเป็น แนวทางปฏิบัติหรือพิธีกรรมต่างๆ ตามมา

^{๑๖} สีมา อนุรักษ์ และประชิด สุกณะพัฒน์, **มรดกคนล้านนา ประเพณีและวิถีชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

ความสำคัญของศาสนาที่มีต่อจิตใจ คือการลดความวุ่นวายหรือความทุกข์ทางจิตใจของมนุษย์ลง โดยทั่วไปแล้วพิธีกรรมทางศาสนาถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความสำเร็จในชีวิตประจำวันของมนุษย์ เช่น การสวดมนต์อ้อนวอน ขอพร และการบวงสรวงบูชาด้วยสิ่งต่างๆ ซึ่งมนุษย์มีความคาดหวังอยู่ในจิตใจว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะมาช่วยเหลือจึงทำให้จิตใจผ่อนคลายลดความวิตกกังวลไปได้

นอกจากนั้นศาสนายังมีบทบาทในการจัดระเบียบทางสังคม เนื่องจากคำสอนทางศาสนามุ่งสอนให้เป็นคนดี ละเว้นความชั่ว และมีบทบาทในการควบคุมสังคม ดังนั้นศาสนาจึงสามารถบังคับมนุษย์ให้อยู่ในกรอบของสังคมได้โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้พิธีกรรมทางศาสนายังก่อให้เกิดความกลมกลืนของผู้คนในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกด้วย

ศาสนาถือเป็นระบบสัญลักษณ์แบบหนึ่งที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางจิตใจซึ่งบุคคลจะแสดงออกมาทางความเชื่อ ซึ่งความเชื่อนี้เองที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมทางพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบต่างๆ โดยศาสนามีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

๑. มีสิ่งเคารพบูชาสูงสุด เช่น พระเจ้าหรือเจ้าของลัทธิ เป็นต้น
๒. มีความเชื่อและความศรัทธา โดยไม่ต้องพิสูจน์จากความจริง
๓. มีความขลังในพิธีกรรม
๔. มีความศักดิ์สิทธิ์และมีการลงโทษ ถ้ามีการฝ่าฝืนหรือล่วงเกินข้อห้าม
๕. มีพิธีกรรมได้แก่ขบวนการกระทำอันแสดงออกซึ่งความเชื่อนั้น
๖. มีกฎเกณฑ์ให้ผู้เลื่อมใสปฏิบัติตาม เช่น ศีล ๕ เป็นต้น
๗. มีศาสดาผู้ประกอบพิธีกรรมและสืบทอดเจตนารมณ์

๕. ฉลาดชาย รมิตานนท์^{๑๗} กล่าวถึงพิธีกรรมว่าเป็นการแสดงที่เป็นรูปธรรมทางศาสนากการแสดงพิธีกรรมนั้นมักมีความเชื่อทางศาสนาเป็นส่วนประกอบสำคัญ พิธีกรรมในปัจจุบันเป็นลัทธิความเชื่อที่อยู่ในระดับที่มีพระหรือนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยเห็นว่าควรมีการแบ่งระดับความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมออกเป็น ๔ ระดับ ตามลักษณะของผู้สืบทอดหรือผู้ประกอบพิธีกรรมคือ

๑. ระดับปัจเจกชน
๒. ระดับหมอผี

^{๑๗} ฉลาดชาย รมิตานนท์, “ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาชาวบ้าน”, เอกสารประชุมทางวิชาการเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท, (เชียงใหม่: วิทยาลัยครูเชียงใหม่, มปป). (อัดสำเนา)

๓. ระดับชุมชน

๔. ระดับพระหรือนักบวช

ระดับสุดท้ายนี้ ถือว่าเป็นระดับยอดสุดของพัฒนาการทางด้านความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของมนุษย์

๖. นิธิ เอียวศรีวงศ์^{๑๘} กล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมว่าเป็นการกำหนดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของคนในด้านต่างๆ โดยจะมีทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองและความสัมพันธ์กับธรรมชาติและมีการสร้างสถาบันต่างๆ ขึ้น เพื่อจัดความสัมพันธ์เหล่านี้ ดังเช่นสถาบันทางการเมืองสำหรับจัดระเบียบในสังคมและสถาบันศาสนาที่มีพระนักบวชเป็นผู้มีอำนาจซึ่งได้กำหนดความสัมพันธ์ถ่ายทอดผ่านประเพณีพิธีกรรม อันถือเป็นอาญาสิทธิ์ที่ละเมิดได้ยาก รวมทั้งยังมีหลักความเชื่อที่ช่วยเสริมพลังของลักษณะที่มีอยู่ให้ดำเนินต่อไปได้

จากแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมดังกล่าวเห็นได้ว่า พิธีกรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อหรือความศรัทธาทางศาสนาโดยมีการกำหนดระเบียบข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธีเพื่อสนองตอบความต้องการทางจิตใจ ถือเป็นส่วนที่ช่วยควบคุมสังคมให้เป็นระเบียบ ด้วยเหตุนี้เองเราจึงสามารถจำแนกความสำคัญของพิธีกรรมได้ดังนี้

๑. พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นจริง เนื่องจากพิธีกรรมเป็นสิ่งแสดงออกถึงความเชื่อที่มีอยู่ในจิตใจ จึงแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมทางพฤติกรรมซึ่งไม่ต้องอธิบายเมื่อเห็นพฤติกรรมที่แสดงออกย่อมรับรู้และเข้าใจถึงพฤติกรรมนั้นได้ทันที เช่น การกราบ การไหว้ การบูชา เป็นต้น

๒. พิธีกรรมทำให้จิตใจเกิดความสุขสบายผ่อนคลายความวิตกกังวล ซึ่งถือเป็นผลกระทบเชิงบวกที่มีต่อจิตใจ เมื่อมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติแล้วประกอบพิธีกรรมย่อมทำให้จิตใจเกิดความสุขมีขวัญกำลังใจดีขึ้น เพราะเชื่อว่าสิ่งที่ทำนั้นจะทำให้สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เกิดความพึงพอใจแล้วบันดาลให้สมปรารถนา

๓. พิธีกรรมถือเป็นจุดเริ่มต้นหรือจุดนัดหมาย ให้ผู้คนมารวมกันและพร้อมใจประกอบกิจกรรม ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมได้รู้ว่ากิจกรรมกำลังจะเริ่มขึ้น ผู้คนที่อยู่กระจัดกระจายตามสถานที่ต่างๆ ก็จะมารวมตัวกันอย่างเป็นระเบียบ

๔. พิธีกรรมถือเป็นสิ่งฝึกฝนและพัฒนาคนให้มีระเบียบวินัย รักษากาย วาจา และจิตใจให้เกิดความสงบเรียบร้อยมีความสำรวมระมัดระวังและรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน

^{๑๘} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย ความท้าทายใหม่ สู่อำนาจเข้าใจวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๒).

๕. พิธีกรรมถือเป็นสิ่งนำพาผู้คนให้เข้าถึงแก่นธรรมทางศาสนาตามอุปนิสัยของแต่ละคน

๖. พิธีกรรมถือเป็นช่องทางให้ผู้ประกอบพิธีกรรมอันได้แก่ พระสงฆ์และผู้เข้าร่วมพิธีกรรมได้พบปะและสื่อสารหลักการทางศาสนาร่วมกันได้

๗. **เจตนา นาควัชร**^{๑๙} ที่เสนอว่า วรรณกรรมเป็นสิ่งที่ผูกพันกับสังคมและเป็นสมบัติร่วมของทุกยุคทุกสมัย การศึกษาวรรณกรรมจะต้องศึกษาควบคู่กับสภาพสังคมซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของวรรณกรรม ซึ่งจะทำให้ทราบถึงทัศนะของผู้แต่งที่ได้แสดงความคิด ปรัชญา ตลอดจนความจริงในสังคมด้วยความสนใจและความรับผิดชอบ วรรณกรรมบางประเภทมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม เพราะสามารถปลุกฝังโลกทัศน์ คติความเชื่อ สร้างอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่านจนสามารถนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคลหรือสังคมโดยรวมได้

๘. **สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนา**^{๒๐} กล่าวถึงความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคมว่า มี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑) วรรณกรรมมีบทบาทรับใช้สังคมโดยตรง เป็นการสนองความต้องการในลักษณะต่างๆ ของสังคม

๒) วรรณกรรมย่อมสะท้อนภาพของสังคมที่เป็นแหล่งกำเนิดวรรณกรรมนั้นๆ

จากทัศนะดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ถ้าหากวรรณกรรมเรื่องใดสอดคล้องหรือมีบทบาทในสังคม ย่อมจะดำรงอยู่ในสังคมได้ยาวนาน แต่ถ้าวรรณกรรมเรื่องใดไม่สนองตอบความต้องการในสังคม ย่อมไม่ได้รับความนิยมและอาจสูญไปในที่สุด

๙. **ตรีศิลป์ บุญขจร**^{๒๑} ได้แสดงทัศนะที่น่าสนใจว่า วรรณกรรมกับสังคมมีความสัมพันธ์ใน ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑) วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคม คือเป็นสิ่งสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียนและเหตุการณ์ทางสังคม ดังนั้นวรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงในสังคมขณะนั้นสอดแทรกอยู่ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม คือเหตุการณ์ทั่วไปทางสังคม คติความเชื่อ ค่านิยม และโลกทัศน์

๒) สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือนักเขียน เมื่อนักเขียนอยู่ในสังคมใดย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมนั้นทั้งด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม คติความเชื่อ โลกทัศน์ และสภาพสังคม

^{๑๙} เจตนา นาควัชร, **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี**, (กรุงเทพมหานคร: พิชฌเนศ, ๒๕๒๑).

^{๒๐} สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนา, “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมลานนา กับสังคม”, **รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วรรณกรรมลานนา เล่ม ๑**, (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มปป).

^{๒๑} ตรีศิลป์ บุญขจร, **นวนิยายกับสังคมไทย (๒๔๗๕-๒๕๐๐)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

ทั่วไป ทำให้มองเห็นได้ว่านักเขียนมีแนวความคิดที่จะสื่อสารหรือตอบสนองต่อเรื่องราวทางสังคมอย่างไร

๓) วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม นักเขียนที่มีความสามารถในการนำเสนอแนวคิด โน้มน้าวจิตใจและความคิดของผู้อ่านได้ ย่อมทำให้ผู้อ่านหรือสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง และวรรณกรรมเรื่องนั้นๆ เป็นที่นิยมจนสามารถดำรงอยู่ได้

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ได้วิธีการและผลการศึกษาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

๑. พระนคร ปัญญาชิโร^{๒๒} ศึกษารูปแบบการเทศนาธรรมในล้านนา กล่าวว่า คำว่า **เทศน์** หรือ **เทศน์** มีรากศัพท์เดิมมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ดังนี้

ภาษาบาลี รากศัพท์เดิม ทิสฺ รวมกับ อน ปัจจัย เป็น เทศน

ภาษาสันสกฤต รากศัพท์เดิม ทิศฺ รวมกับ อน ปัจจัย เป็น เทศน

เอกสารโบราณล้านนาใช้คำภาษาบาลีเป็นหลักว่า **เทศนา** ในบริบทล้านนา หมายถึงการอ่านตามคัมภีร์ไบเบิลานที่จารึกพระธรรมในพระพุทธศาสนาให้ผู้อื่นได้รับรู้ ซึ่งการเทศน์แบบล้านนานั้น ถือได้ว่าเป็นการอ่านด้วยลีลาน้ำเสียงที่มีท่วงทำนองงดงามตามแบบประเพณีนิยมในแต่ละท้องถิ่น ภายหลังเมื่อภาษาไทยกลางมีบทบาทในล้านนามากขึ้น จึงนิยมใช้คำว่า **เทศนา** หรือ **เทศน์** ตามแบบอย่างภาษาไทยกลาง แต่การเทศน์ในวัฒนธรรมล้านนาให้ความสำคัญกับการเทศนาด้วยการอ่านตามคัมภีร์ไบเบิลาน ด้วยทำนองขับขานในท้องถิ่น ถือเป็นพิธีการที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ ส่วนการพูดด้วยปากเปล่า โดยไม่อ่านตามคัมภีร์ธรรม ไม่ถือเป็นการเทศน์ เป็นเพียงการให้โอวาทสั่งสอนตามปกติโดยทั่วไปเท่านั้น

การเทศน์เป็นพิธีสำคัญ เพราะเป็นการเผยแผ่พระธรรม ซึ่งเป็นรัตนองค์ที่ ๒ ในพระรัตนตรัย ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงมอบให้พระธรรมวินัยเป็นสิ่งแทนของพระองค์ ดังนั้น การเผยแผ่พระธรรมวินัยให้มั่นคงรุ่งเรือง จึงเป็นหัวใจสำคัญ ในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา ชาวล้านนาให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระธรรมเป็นอย่างมาก โดยจัดเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเทิดทูนพระธรรมอย่างมีค่าประเสริฐสุดเหนือสิ่งอื่นใด การเทศน์ในวัฒนธรรมล้านนาจึงมีความสำคัญดังนี้

๑. เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเทิดทูนและสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ดำรงคงอยู่อย่างมีคุณค่า

^{๒๒} พระนคร ปัญญาชิโร, **วิถีเทศน์ในล้านนา**, (เชียงใหม่: หจก.ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗).

๒. เป็นรูปแบบการเผยแพร่ธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเคารพศรัทธาของชาวล้านนาที่มีต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๓. เป็นการปลูกฝังทัศนคติ ความเชื่อ โลกทัศน์ และค่านิยมทางพระพุทธศาสนาให้แก่ชาวล้านนา

๔. ทำให้เกิดกระบวนการรวมกลุ่มและทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และศรัทธาประชาชน ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความมีเมตตา และปรารถนาดีต่อกัน ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคง สังคมดำรงอยู่อย่างสงบสุข

๕. ทำให้เกิดความศรัทธาในพระรัตนตรัย แล้วถ่ายทอดความศรัทธาอันบริสุทธิ์นั้นสู่การสร้างสรรคศิลป์กรรม วรรณกรรม จิตรกรรม และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นแขนงต่างๆ

๒. ปรียานุช อนุสุเรนทร์^{๒๓} ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาของล้านนา: กรณีศึกษาจาก ๔ วัด ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบและเนื้อหาธรรมทั้งภาพสะท้อนทางสังคมล้านนาที่ปรากฏในคัมภีร์ และศึกษาการใช้ภาษาในการชี้แนะสั่งสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ โดยใช้คัดเลือกคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาและสัมภาษณ์ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบของคัมภีร์ธรรมมี ๒ รูปแบบ คือรูปแบบการประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และรูปแบบการนำเสนอที่ประกอบด้วยการเกริ่นนำเนื้อเรื่อง การนำเสนอเนื้อเรื่อง และการสรุปจบ ส่วนเนื้อหามุ่งนำเสนอหลักพุทธธรรมและคติท้องถิ่นเกี่ยวกับสิ่งที่ควรปฏิบัติและงดเว้น ในด้านภาษาที่ใช้มีทั้งภาษาบาลี สันสกฤต ภาษาถิ่นล้านนา และภาษาไทยกลาง มีการใช้คำแสดงภาพพจน์เช่น การพรรณนา การอุปมา การใช้สัญลักษณ์ เป็นต้น เนื้อหาของคัมภีร์ธรรมได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เป็นสังคมเมืองและสังคมชนบทที่มีความหลากหลายทั้งคตินิยมเชื่อ ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรมตลอดจนถึงการดำเนินชีวิตประจำวัน

๓. วีรยุทธ นาคเจริญ^{๒๔} ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศนาในพิธีศพล้านนา โดยศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมในด้านความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการประกอบพิธีศพแบบล้านนา และบทบาทของวรรณกรรมที่ใช้ในงานศพ โดยศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ที่ใช้เทศนาในงานศพและสัมภาษณ์ผู้ฟัง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมที่ใช้ในงานศพแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ วรรณกรรมอาานิสงส์ วรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมในท้องถิ่น

^{๒๓} ปรียานุช อนุสุเรนทร์, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาของล้านนา: กรณีศึกษาจาก ๔ วัด ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

^{๒๔} วีรยุทธ นาคเจริญ, “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนา”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕).

นั้นๆ โดยวรรณกรรมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อพิธีศพบคือ การเพิ่มหรือเน้นย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีปลงศพแบบล้านนา และช่วยให้เจ้าภาพเกิดความมั่นใจว่าวิญญาณผู้ตายได้ไปสู่สุคติอย่างแน่นอน

๔. ไสว คำมูล^{๒๕} มีความสนใจรูปแบบและบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคม จึงได้ศึกษาวิเคราะห์คำเวหนานในล้านนา โดยศึกษาวิเคราะห์คำเวหนานในฐานะที่เป็นวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมและการใช้คำเวหนานในบริบททางสังคม ผลการศึกษาพบว่า คำเวหนานมีโครงสร้างหลัก ๕ ส่วน ได้แก่ คำสมมาครวัทาน คำอัญเชิญเทวดา คำยอคุณพระรัตนตรัย คำยอเจ้าภาพ และการกล่าวถวายทานเป็นภาษาบาลี ส่วนบทบาทหน้าที่ของคำเวหนานคือเป็นการให้รายละเอียดในการถวายทาน เป็นการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีกรรม และเป็นโอกาสให้ข้อคิดคติธรรมแก่ผู้ฟัง

๕. พระมหาบุรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก)^{๒๖} ได้กล่าวถึงการทำความดีของพระโพธิสัตว์ก่อนอุปบัติเป็นพระพุทธเจ้าว่าชาตกเป็นพัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์...ชาตกจึงมีสาระสำคัญอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในเรื่องนั้นๆ

๖. พระมหาชลทิช จันท์หอม^{๒๗} ได้ศึกษาวิธีสวดมนต์พระพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบความเชื่อของนักศึกษาปริญญาโทมหาวิทยาลัยมหิดล สรุปความว่า การสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทในเบื้องต้นนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า และเผยแผ่ไปเพื่อประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลาย ต่อมา กลายเป็นพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการป้องกันรักษาบุคคลเพื่อให้พ้นจากภัยอันตราย ให้ประสบความสำเร็จความดีงามในชีวิตตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ โดยคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า อานุภาพของมนต์เกิดจากตัวของผู้ฟังและผู้สวดเองที่ตั้งอยู่ในความเมตตา มีความซื่อสัตย์ มีความศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น แล้วยึดถือปฏิบัติด้วยความเพียรอย่างมีสติปัญญาเช่นเดียวกับพิธีกรรมสืบชะตาในล้านนา^{๒๘} ถือได้ว่าเป็น

^{๒๕} ไสว คำมูล, “การศึกษาคำเวหนาน”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

^{๒๖} พระมหาบุรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก), “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของชาตกที่มีต่อชาวพุทธในสังคมไทย”, *สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๗} พระมหาชลทิช จันท์หอม, “การศึกษาวิเคราะห์วิธีสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อของนักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหิดล”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^{๒๘} พระราชบัญญัติ, “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๙-๒๕๔๒”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

กิจกรรมทางศาสนา ที่ส่งเสริมคุณธรรมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจอย่างครบถ้วน บริบูรณ์ แสดงให้เห็นว่าการประกอบพิธีกรรมสืบชะตานั้น ถ้าจะให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ ควรจะประกอบพิธีด้วยศรัทธาและปัญญา หากประกอบพิธีด้วยศรัทธาเพียงอย่างเดียวอาจจะเป็น ทางงมงาย และยึดติดอยู่เพียงรูปแบบพิธีกรรม แต่ถ้าประกอบด้วยปัญญาแล้ว จะทำให้เข้าถึงหลัก ศาสนา อันเป็นสาระสำคัญที่แฝงอยู่ในพิธีสืบชะตา

๗. พระมหาสุพัฒน์ กลยาณธมโม^{๒๙} ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า ภารกิจของพระพุทธศาสนาและระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนา ก็คือการช่วยมนุษย์ให้แก้ปัญหา ของตนได้ ผลสรุปดังกล่าวสอดคล้องกับการใช้คติทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการแก้ไขและปลูก จิตสำนึกชุมชนเกี่ยวกับปัญหาขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร โดยการประกอบพิธีเทศนากรรมีร์ ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนที่ทุกคนในชุมชนต่างมีส่วนร่วมอย่างพร้อมเพรียงกัน ที่ไม่จำกัดแต่เพียง รูปแบบพิธีกรรม หากแต่ยังชักนำให้เข้าสู่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย

๘. พระมหาสุทิตย์ อาภากร^{๓๐} กล่าวถึงว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge-TK) หรือความรู้พื้นบ้าน (Indigenous Knowledge-Ik) หรือความรู้ท้องถิ่น (Local Knowledge) หมายถึง ประเพณีหรือการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างช้านานของท้องถิ่นของพื้นบ้าน หรือของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือการรวบรวมเอาภูมิปัญญา ความรู้ และการเรียน การสอนของตนในชุมชนในหลายกรณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น สืบทอดต่อกันมาโดยการเล่าขานจากคนสู่ คนนับเนื่องย้อนไปหลายชั่วคน รูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจอยู่ในรูปของนิทาน ตำนาน เรื่อง เล่าพื้นเมือง คำสวด บทเพลง หรือแม้แต่กฎหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะไม่ได้รับการยอมรับว่า เป็น “ความรู้” (Knowledge) โดยเฉพาะกับนักวิชาการที่ยอมรับว่า “ความรู้” หมายความว่า เพราะ แต่ “ความเชื่อที่เป็นจริงที่ได้รับการพิสูจน์ (Justified true belief)” แล้วเท่านั้น ความเชื่อ คุณค่า และการปฏิบัติแต่เพียงอย่างเดียวที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์ว่าจริง ไม่อาจยอมรับได้ว่าเป็น “ความรู้” โดยการให้คำจำกัดความอย่างนี้ มักทำให้เกิดการถกเถียงกันอยู่เนืองๆ ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น “ความรู้” หรือไม่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นตัวบ่งชี้หนึ่งที่จะแยกชุมชนหนึ่งออกจากอีกชุมชนหนึ่ง กล่าว ในลักษณะนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือความบ่งบอกความเป็น “อัตลักษณ์” (identity) ของชุมชนนั่นเอง ในหลายชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่นมักอิงอยู่กับความเชื่อส่วนบุคคลหรือความเชื่อทางจิตวิญญาณ

^{๒๙} พระมหาสุพัฒน์ กลยาณธมโม, “พระพุทธเจ้า: บทบาทและหน้าที่ของพระบรมครู”, *วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๓๐} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, “นโยบายและกลไกในการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาในระดับชุมชน”, *รายงานการวิจัย*, (กรุงเทพมหานคร: เสนอสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๐).

นอกจากนี้แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่มีร่วมกันของคนในชุมชนนั้นก็ได้ บางชุมชนยังอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีพอยู่ด้วยซ้ำ

๙. ยูพิน เข็มมุกต์^{๙๑} กล่าวถึงการขาดปฏิสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญากับการพัฒนาว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านถูกภาครัฐไม่ให้ความสนใจที่จะนำมาพัฒนาประเทศ แต่ส่งเสริมหลักการพัฒนาโดยเน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมตามแบบตะวันตก ทำให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างมหาดล ทำให้ขาดความสมดุลระหว่างธรรมชาติกับชาวบ้านในพื้นที่ ดังนั้นการพัฒนาที่ขาดรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นจิตวิญญาณของสังคมเช่นนี้ ส่งผลให้ประชาชนท้องถิ่นขาดความเชื่อมั่นไม่เข้าใจตนเองและสังคม ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และไม่ภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม อาจนำไปสู่การล่มสลายทางความคิดและจิตวิญญาณของถิ่นได้

ลักษณะเด่นของภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นลักษณะของความคิด ความเชื่อ ความสามารถในการป้องกัน แก้ไข ปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะปัญหาระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง หรือการดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนการสร้างความสุขแก่ชีวิตต่อผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งล้วนแต่มีการปรับเปลี่ยน แก้ไข ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทั้งสิ้น

๑๐. สายสุนีย์ หว่างบึง^{๙๒} ได้กล่าวถึงมนุษย์และธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันได้ ถ้าเข้าใจธรรมชาติแล้วปรับตัวเข้ากับธรรมชาติซึ่งก็คือการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อิงอยู่กับหลักพุทธศาสนานั้นเอง ตั้งข้อสรุปว่าการนำเอาความรู้ในธรรมชาติและกฎธรรมชาติมาใช้เป็นประโยชน์ สนองจุดหมายที่เราต้องการด้วยการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพิงอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงอยู่ ซึ่งเป็นหลักการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนายอมรับถึงความจำเป็นของธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ล้วนเป็นการมองในลักษณะที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ฐานะของมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่นไม่มีสิ่งใดอยู่สูงกว่าและมีอำนาจเหนือกันและกัน... พระพุทธศาสนาเห็นว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จะต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ ความวิบัติเกิดขึ้นทันทีเมื่อมนุษย์แยกตัวออกจากธรรมชาติ เกิดความหลงตนเองว่า เหนือกว่าและสามารถครอบครองธรรมชาติได้

๑๑. เอกวิทย์ ฌ กลาง^{๙๓} ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาล้านนาเรื่องระบบเหมืองฝาย สมุนไพร ความเชื่อพิธีกรรม สุภาพชนคำคม และประติษฐกรรมพื้นบ้าน กล่าวว่าภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน แต่ปัจจุบันกระแสอิทธิพลโลกภายนอกได้หลั่งไหลเข้าสู่สังคม

^{๙๑} ยูพิน เข็มมุกต์, *ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา*, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๕๔).

^{๙๒} สายสุนีย์ หว่างบึง, “การศึกษาคติธรรมเกี่ยวกับต้นไม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๙๓} เอกวิทย์ ฌ กลาง, *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๓๓.

ล้านนาอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งในเมืองและนอกเมืองโดยทั่วไป สิ่งแวดล้อมอันเป็นป่า ต้นน้ำ ลำธาร สายน้ำ ที่ทำกิน ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม การดำรงชีพและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่างชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไป ความคิดความเชื่อของคนก็เปลี่ยนแปลงไป จึงมีประเด็นนำพิจารณาว่าชาวล้านนาปรับตัวอย่างไรบนรากฐานของภูมิปัญญาที่สั่งสมมาเป็นเวลานานกับกระแสเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ที่ครอบงำไปทั่ว ชุมชนล้านนาไม่ได้มีเวลาที่จะเลือกเฟ้นปรับทำให้เหมาะสม แต่ก็มีความพยายามที่จะผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เพื่อตอบโต้หรือประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในสถานการณ์ใหม่

๑๒. พระมหาสมชาติ นนทธมมิโก (บุษนารีย์)^{๓๔} ศึกษาคุณค่าของการเทศน์มหาชาติที่มีต่อสังคมล้านนา สรุปความว่า การที่เทศน์มหาชาติดำรงอยู่ในสังคมล้านนาได้ เพราะมีคุณค่าต่อสังคมหลายด้าน โดยเฉพาะในแง่คำสอนที่ให้คติธรรม รู้จักบาปบุญคุณโทษ การให้ทาน รักษาศีล การเจริญภาวนา โดยมีวิธีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์เป็นแบบอย่าง นอกจากนี้ยังให้คุณค่าด้านวรรณกรรม ด้านภาษา ด้านสุนทรียะ ด้านจริยธรรม ด้านพลศึกษา ด้านเกษตรศาสตร์ ด้านวัฒนธรรม และด้านศิลปกรรมต่างๆ

๑๓. พระครูวิจิตรวณสาร (บุญสวย สุจิตโต/แก้วหานาม)^{๓๕} ศึกษา การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม พบว่า ความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีคติความเชื่อทางสังคมของชาวอีสานทั่วไปที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ และมีความเชื่อตามนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับบุญบั้งไฟ ๒ เรื่อง คือ เรื่องท้าวผาแดง – นางไอ่ และเรื่องผญาคันคาก และตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อว่าบั้งไฟเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นสัญญาณส่งขึ้นฟ้าเพื่อขอฝนจากผญาแถนซึ่งจะบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล โดยเฉพาะเมื่อถึงฤดูกาลทำนาโดยจะจัดขึ้นในเดือน ๖ เป็นประจำทุกปี

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ได้แก่ หลักศรัทธาความเชื่อ ซึ่งชาวนำความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบดั้งเดิมของชาวอีสาน และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ขรവാสาธรรม๔ ชาวนานทุกคนจะเสียสละเวลา ไม่ไปทำอะไรทำนาแต่จะเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมในการจัดเตรียมประเพณีบุญบั้งไฟ, สังคหวัตถุ ๔ มีการสงเคราะห์แก่ผู้มาร่วมงาน, บุญกิริยาวัตถุ ๓ ชาวนานได้ปฏิบัติตามหลัก ทาน ศีล และภาวนา ในทุกกิจกรรม,หลักความสามัคคี, หลักอิทธิบาท ๔ ความชอบ ความเพียร ความเอาใจใส่ และ

^{๓๔} พระมหาสมชาติ นนทธมมิโก (บุษนารีย์), “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๓๕} พระครูวิจิตรวณสาร (บุญสวย สุจิตโต/แก้วหานาม), “การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

การใช้ปัญญา ชาวบ้านในการทำประเพณีบุญบั้งไฟในทุกกิจกรรมงานจึงสำเร็จออกมาได้, หลักการให้ทาน ชาวบ้านมีการทำบุญบริจาคทรัพย์เพื่อจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ, หลักของศีล และหลักสมาธิ ในการทำบั้งไฟต้องใช้สมาธิตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย

ประเพณีบุญบั้งไฟมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเป็นอย่างมาก ซึ่งชาวบ้านได้รับคุณค่าและประโยชน์จากประเพณีบุญบั้งไฟในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านจิตใจ ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในการประกอบอาชีพทางการเกษตร เชื่อว่าจะมีน้ำท่ามา ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์, ด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดรายได้ในชุมชน, ด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่น ชาวบ้านจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดงาน, ด้านความสามัคคีของชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชนในการร่วมจัดบุญบั้งไฟ ยังเป็นการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอีสานให้เป็นมรดกสืบต่อไป

๑๔. พระครูปลัดสมชาย จิตตคุตโต (โถมจันทร์)^{๓๖} ศึกษา การศึกษาการบำเพ็ญสังฆารมียของวิฑูรบัณฑิต พบว่า การบำเพ็ญบารมีถือว่าเป็นหลักการสร้างความดีในทางพระพุทธศาสนา โดยการบำเพ็ญบารมีนั้นมีอยู่ ๑๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น และสังฆบารมีนั้นก็ถือว่าเป็นหนึ่งในกรอบการสร้างความดี ผู้ที่มุ่งหวังความเจริญหรือการบรรลุธรรมขั้นสูงพึงนำไปปฏิบัติ คำว่าสังฆะหมายถึง ความจริง การรักษาสัจจะคือการพูดที่เป็นจริง หรือการเชื่อตรงต่อคำพูดและการปฏิบัติ การบำเพ็ญสังฆบารมียอมให้คุณค่าแก่ผู้ที่ปฏิบัติในหลายๆด้านมีด้านการสร้างการพัฒนาคุณภาพของชีวิต เป็นต้น

เรื่องราวของวิฑูรบัณฑิต เป็นราวเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในชาดกโดยวิฑูรบัณฑิตนั้นเป็นผู้ที่มีศีลธรรมและหนักแน่นในเรื่องของการรักษาสัจจะและเป็นผู้ที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยวในการตัดสินใจ และมีความรับผิดชอบต่อคำพูด และการกระทำของตน แม้จะถูกปณณกัษย์จับไปเพื่อฆ่าเอาหัวใจก็ไม่เกรงกลัวทั้งนี้เพราะต้องการรักษาสัจจะที่ได้ให้ไว้กับยักษ์จนในที่สุดก็สามารถเปลี่ยนความคิดของยักษ์ด้วยการปฏิบัติให้ยักษ์เห็นความจริงและมั่นคงในสังฆะวาจาของตน ในที่สุดก็รักษาชีวิตให้รอดพ้นจากอันตรายได้ การบำเพ็ญสังฆบารมีของวิฑูรบัณฑิตนั้นถือว่าเป็นไปตามแนวทางแห่งพุทธจริยา และเป็นแบบอย่างของผู้ที่รักษาสัจจะได้โดยสังฆะที่รักษานั้นสามารถให้ประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม

แนวทางการรักษาสัจจะบารมีของวิฑูรบัณฑิตนั้นสามารถที่จะนำมาใช้ในสังคมไทยได้ทั้งในด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง เนื่องจากปัจจุบันนี้สังคมไทยกำลังประสบปัญหาในหลายๆด้าน โดยส่วนหนึ่งของปัญหานั้นมาจากการที่สังคมขาดความเชื่อมั่นต่อกันเพราะคนในสังคม

^{๓๖} พระครูปลัดสมชาย จิตตคุตโต (โถมจันทร์), “การศึกษาการบำเพ็ญสังฆบารมีของวิฑูรบัณฑิต”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ขาดการรักษาสำจะ การนำแนวคิดเรื่องการบำเพ็ญสังขารมีมาใช้ในสังคมไทยย่อมสามารถที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยได้แนวคิด วิธี และผลการวิจัยที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนได้รอบด้านมากยิ่งขึ้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยมีแนวทางในการศึกษาวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎี วิธีการ และผลการวิจัย จากตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิจัย

๑.๗.๒ การค้นคว้าพระไตรปิฎก เอกสารโบราณล้านนาทั้งคัมภีร์ใบลานและพับสาเรื่องมังฉาพญาปลาช่อนและพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนแล้วปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนาสู่ภาษาไทยกลาง ได้แก่

- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙
- พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๖
- คัมภีร์ใบลานเรื่องมังฉาพญาปลาช่อน ฉบับศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปริวรรตสู่อักษรไทยกลาง ๑ ฉบับ

- คัมภีร์เรื่องวินิจฉัยสังขยาภิโพนิกขยธรรม ฉบับวัดบ้านแปะ (ราชวิสุทธาราม)

อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ปริวรรตสู่อักษรไทยกลาง ๑ ฉบับ

- คัมภีร์เกี่ยวกับตำนานขอฝน ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด

พะเยา ปริวรรตสู่อักษรไทยกลาง ๑ ฉบับ

- คัมภีร์ธรรมกระตาศ (ลานเทียม) เรื่องมังฉาพญาปลาช่อน โรงพิมพ์ธาราทองการ

พิมพ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๑ ฉบับ

๑.๗.๓ ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลภาคสนาม สังเกต สัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมและมีความรู้เกี่ยวกับ

พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน ประกอบด้วย

๑) สัมภาษณ์เชิงลึกผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมพญามังฉาปลาช่อน จำนวน ๑๒ รูป/คน ได้แก่

- พระสงฆ์ผู้เทศนาคัมภีร์มังฉาพญาปลาช่อนและเจ้าคณะปกครอง จำนวน ๒

รูป

- นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านล้านนาคดีและพิธีกรรม จำนวน ๔ รูป/คน

- ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ประกอบด้วย ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น สื่อมวลชนผู้นำชุมชน เป็นต้น จำนวน ๖ คน

๒) การเข้าร่วมวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนที่ประกอบพิธีกรรมเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน ได้แก่ ชุมชนวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่แล้วศึกษาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์

๑.๗.๕ เรียบเรียงข้อมูล

๑.๗.๖ นำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑. ทำให้ทราบประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนาว่ามีรูปแบบอย่างไร

๑.๘.๒. ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนาว่าเป็นอย่างไร

๑.๘.๓. ทำให้ทราบคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนาว่าเป็นอย่างไร

บทที่ ๒

ประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อน

ในบทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความเชื่อพิธีขอฝนและประวัติความเป็นมาของธรรมคัมภีร์מצาญาปลาช่อนในล้านนา มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ คติความเชื่อพิธีขอฝน

๒.๑.๑ คติความเชื่อพิธีขอฝนของชนชาติไท

๒.๑.๒ คติความเชื่อพิธีขอฝนของล้านนา

๒.๒ คัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อน

๒.๑.๒ ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อน

๒.๒.๒ โครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อน

๒.๓ พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อน

๒.๓.๑ คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อน

๒.๓.๒ โอกาสและสถานที่ประกอบพิธี

๒.๓.๓ เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี

๒.๓.๔ ขั้นตอนการประกอบพิธี

๒.๓.๕ บทบาทหน้าที่ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี

๒.๓.๖ ความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อนกับคติความเชื่อในการขอฝนมีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

๒.๑ คติความเชื่อพิธีขอฝน

ในการศึกษาประวัติความเป็นมาของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมמצาญาปลาช่อนของชาวล้านนานั้น สิ่งแรกที่ต้องทำความเข้าใจร่วมกันก่อน คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับคติความเชื่อพิธีขอฝนของชนชาติไทในอุษาคเนย์ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งจากข้อมูลพบว่า คนไททุกกลุ่มมีคติความเชื่อเรื่องพิธีกรรมขอฝนคล้ายคลึงกัน จะมีแตกต่างกันไปบ้างในบางพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสืบค้นประเพณีที่มีหลักฐานปรากฏในกลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่มในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้

ธรรมชาติ^๔ ดังนั้น ความเชื่อที่เป็นลัทธิศาสนา ก็คือการบวงสรวงบูชาหรือการสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์^๕ ซึ่งคติความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมของฝนนั้นมีความหลากหลายมาก สามารถแบ่งพิธีกรรมเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ พิธีกรรมขอฝนแบบดั้งเดิม พิธีกรรมขอฝนโบราณมักจัดขึ้นตามโอกาส เมื่อมีปรากฏการณ์ฝนแล้งเท่านั้น แต่ที่จัดขึ้นเป็นประจำหนึ่งในประเพณี ๑๒ เดือนก็มี เช่น ชาวลาวจัดบุญบังไฟให้เป็นประเพณีที่บรรจุอยู่ในฮีต ๑๒ คอง ๑๔ แต่ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ในสมัยโบราณพิธีส่วนมากมักจัดแฝงอยู่ในประเพณีประจำปีของเมือง หรือพิธีที่จัดขึ้นในโอกาสเฉพาะช่วงที่เกิดภัยแล้ง และพิธีขอฝนแบบผสมผสานกับคติพุทธ ที่เกิดขึ้นภายหลังที่พระพุทธศาสนาแพร่อิทธิพลขึ้นมาในดินแดนแถบนี้ ซึ่งเป็นพิธีที่นำเอาชาดกทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ร่วมกับพิธีขอฝนแบบดั้งเดิม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑.๑.๑ พิธีกรรมขอฝนแบบดั้งเดิม

(๑) บุญบังไฟ

บุญบังไฟ เป็นประเพณีที่นิยมทำในเดือน ๕ (เมษายน) เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและเพื่อบูชาอารักษ์หลักเมือง บุญบังไฟเป็นประเพณีนิยมที่ทำทางภาคใต้มากกว่าทางหลวงพระบาง บางแห่งต้องทำทุกปีจะเว้นไม่ได้เพราะเกรงว่าจะเกิดฝนแล้ง คน วัว ควายอาจเจ็บป่วยเป็นโรคได้ ดังนั้นการทำบุญบังไฟจึงเป็นการทำเพื่อความสุขสมบูรณ์ของบ้านเมือง โดยเฉพาะชาวลาวต่างมีความเชื่อในเรื่องแถนอันเป็นสิ่งบอกถึงที่มาของตนอย่างเหนียวแน่น ซึ่งสามารถพบเห็นร่องรอยหลายอย่างที่เป็นหลักฐานหรือคำบอกเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ บรรพบุรุษของลาวได้ประกอบพิธีกรรมบูชาพญาแถนกันอย่างแพร่หลายทั่วทั้งดินแดนที่ชนชาติลาวอาศัยอยู่ ตั้งแต่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจีนเรื่อยมาจนถึงเขตลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำเจ้าพระยาลงไปจนถึงตอนเหนือของแหลมมลายู

^๔ E.B. Tylor, *Primitive Culture*, 2 vols. (Boston: Estes & Lauriat. 1874, orig. 1871), pp. 204-205.

^๕ J.G. Frazer, *The Golden Bough*, (London: Macmilan, 1900, orig. 1890), pp.237-240.

ภาพที่ ๒.๑ บั้งไฟ

(ที่มา: <http://www.anc.ubu.ac.th/web2012/art-culture/data/2553-8.pdf>)

บั้งไฟนั้น ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ยาวประมาณ ๒ – ๓ เมตร ทะลุปล้องออกสำหรับใช้บรรจุดินปืน บั้งไฟหมื่นใช้ดินปืนหนัก ๑๒ กก. (หนึ่งหมื่น) ส่วนบั้งไฟแสนปืนหนัก ๑๒๐ กก. (สิบหมื่น) บั้งไฟที่จุดกันโดยทั่วไปจึงมักเป็นบั้งไฟหมื่นเท่านั้น จุดที่ปลายกระบอกข้างหนึ่งให้แน่น เอาดินเหนียวปิดปากกระบอกอีกข้างหนึ่ง เสริมแล้วเจาะรูให้พอเหมาะ แล้วเอาไม้ไผ่ขนาดเล็กเป็นท่อนๆ อย่างต่างๆ กัน มาทำเป็นลูกบั้งไฟ มีครอบตัวบั้งไฟ เพื่อให้เกิดเสียงดังเมื่อพุ่งแหวกอากาศ มีไม้ไผ่ลำยาวทำเป็นหาง

การทำบุญบั้งไฟเป็นการจัดงานร่วมกันของชาวบ้านในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง หมู่บ้านใกล้เคียงจะจัดบั้งไฟและขบวนแข่งมาประชันกัน เมื่อทำเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านจะพากันแห่บั้งไฟไปไหว้มเหศักดิ์หลักเมือง ผีเจ้าบ้านที่ดงเสื่อบ้าน หรือผีปู่ตาที่ดอนปู่ตา (ไทยอีสาน) แล้วแห่บั้งไฟไปรอบๆ ในขบวนแห่จะมีการแข่งขบวนไปด้วย ในขบวนแข่งบั้งไฟนิยมทำหุ่นรูปชายหญิงกำลังเสพสังวาส บ้างก็ทำแต่รูปอวัยวะเพศชาย แห่ไล่แทงฝูงชน ทำกิริยาหยาบโลนต่างๆ เพื่อเอาใจแถน จะได้ส่งฝนมาให้ คำแข่งขบวนก็มีหลายแบบมีทั้งตลกหยาบโลนและแบบไพเราะ หลังจากแห่บั้งไฟรอบหมู่บ้านแล้ว ก็จะนำบั้งไฟไปเก็บไว้เพื่อรอนำไปจุดในวันรุ่งขึ้น ส่วนในตอนกลางคืนก็จะมีการละเล่น เช่น การแข่งกลอง (ตีกลอง) แข่งกัน บางแห่งถือเป็นประจำที่ต้องทำทุกปีและทำเป็นงานใหญ่^๖

การจุดบั้งไฟขอฝนจากเทพยดา หรือพญาแถน ซึ่งคนอีสานเชื่อว่าเป็นเทพที่ทำให้เกิดฝนตก ชาวอีสานจึงได้มีการจัดพิธีจุดบั้งไฟบูชาพญาแถน ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมและตำนาน

^๖ สุภัญญา สุฉฉายา, “พิธีขอฝนของชนชาติไท”, วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘): ๓๙.

พื้นบ้านของอีสาน ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องพระยาแถน ว่าพระยาแถน เป็นผู้มโหฬารในการทำ ให้ฝนตก โบราณจึงให้ทำบุญบังไฟเพื่อ “ถวายแถน” หรือถวายแถน ถ้าไม่ทำบังไฟถวายแถน ฝนจะไม่ ตกต้องตามฤดูกาล แต่ในนิทานเรื่องพญาคันคาก เล่าว่า การจุดบังไฟเป็นการทวงสัญญาแถนกับแถน เมื่อ แถนทำผิดสัญญาไม่สั่งฝนให้ตกลงมา ชาวอีสานจึงนิยมทำบังไฟทุกหมู่บ้าน โดยถือเป็นงานประจำปี เลยทีเดียว^๗ มักกระทำกันในช่วงเดือนหก เรียกว่า “บุญบังไฟ” ตามฮีตสิบสอง เป็นจารีตประเพณี ที่ ชาวอีสานปฏิบัติกันในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี^๘

ต่อมา ในงานบุญบังไฟมักมีพิธีฮีดตรงหรือฮอดตรงพระภิกษุที่ชาวบ้านยอมรับว่ามีคุณธรรม ก่อนหรือหลังพิธีบวชนาค เป็นการเลื่อนสมณศักดิ์ให้แก่พระภิกษุโดยชาวบ้านเอง แต่ในปัจจุบันเหลือ แต่พิธีบวชนาคเท่านั้น เมื่อพิธีดังกล่าวเสร็จสิ้นแล้ว และมีการทำบุญเลี้ยงพระ ซึ่งเป็นคติความเชื่อทาง พระพุทธศาสนาที่แพร่เข้ามาภายหลัง

(๒) พิธีเลี้ยงผีเสื้อเมือง

พิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้านหรือเสื้อเมือง ส่วนใหญ่มีการฆ่าควายบูชาผี (เทวดา) ประจำเมืองและ ประจำหมู่บ้าน คนไทดั้งเดิมนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่น ผีน้ำ ผีดิน ผีลม ผีฟ้า (แถน) รวมทั้งวิญญาณของบรรพบุรุษที่เป็นวีรบุรุษ เช่น เจ้าเมือง ขุนศึก ผู้เสียสละชีพเพื่อคุ้มครองเมือง วิญญาณของคนดีหรือคนร้าย รวมทั้งบุคคลที่เป็นผู้นำคนแรกของกลุ่ม วิญญาณเหล่านี้รวมเรียกว่า เสื้อเมือง หรืออารักษ์ เชื่อกันว่าถ้าปฏิบัติต่อวิญญาณเหล่านี้ดี “ไหว้ดีพลีถูก” ท่านเหล่านั้นก็จะช่วย ปกป้องรักษาเมือง ทำให้เมืองอุดมสมบูรณ์เจริญขึ้น แต่ถ้าปฏิบัติไม่ดี วิญญาณเหล่านั้นก็จะทำอันตราย ต่อลูกหลานต่อชาวเมือง

ปัจจุบันนี้ ประเพณีนี้ค่อนข้างหาประกอบทำได้ยากแล้ว แต่ก็ยังมีการถือปฏิบัติอยู่ในพื้นที่ บางแห่ง เช่น ชาวแม่เหียะ จังหวัดเชียงใหม่ ที่เรียกขานพิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะอย่างง่ายว่า “เลี้ยงดง” ตามสถานที่ตั้งของหอผีใน “ดงย่าแสะ” โดยมีความเชื่อว่า ปู่แสะย่าแสะเป็นผีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำ ท้องถิ่นแถบชุมชนแม่เหียะที่คอยอำนวยฝนฟ้าเป็นทั้งผีป่าผีขุนน้ำ (ห้วยแม่เหียะ) และคุ้มครองภัยแก่ ชาวบ้าน^๙

^๗ อุดม บัวศรี, **วัฒนธรรมอีสาน**, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

^๘ สำลี รักสุทธี, **ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ฉบับอุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พ.ศ. พัฒนา จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๒.

^๙ อาสา คำภา, “ปู่แสะย่าแสะ กับประเพณีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่”, **Suranaree J. Soc. Sci.**, Vol. 6 No. 2; December 2012 (99-122): 119.

ภาพที่ ๒.๒ ประเพณีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ

(ที่มา: <http://www.manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9590000060955>)

การเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ พบว่า มีการกล่าวถึง ในงานเขียนของชาวตะวันตกด้วย เช่น A Thousand Miles on An Elephant in the Shan States โดย Holt Hallet ซึ่งเข้ามาสำรวจเส้นทางรถไฟที่จะสร้างผ่านเมืองเชียงใหม่ในช่วงปี ๒๔๓๐ Hallet กล่าวว่า ปู่แสะย่าแสะเดิมเป็นพระราชาและพระราชินีของชาวลัวะ เมื่อตายไปจึงกลายเป็นผีแห่งภูเขา ชาวเมืองเชียงใหม่ เชื่อว่าการเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะจะทำให้หน้าท่าอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้เขายังกล่าวด้วยว่าการเลี้ยงจะกระทำที่เชิงดอยสุเทพและเชิงดอยคำ^{๑๐} ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการประกอบพิธีที่แยกกัน สิ่งที่ Hallet เห็นสอดคล้องกับเอกสารโบราณต่าง ๆ เช่น ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ที่ระบุถึงการเลี้ยงในช่วงเดือน ๙ เหนือ ที่ตีนดอยสุเทพและดอยคำริมน้ำแม่เหียะโดยแต่ละจุดใช้ควายอย่างละตัว^{๑๑}

นอกจากนี้ พิธีเลี้ยงดังยังเกี่ยวข้องกับการพยากรณ์ดินฟ้าอากาศ เช่น ทิศทางการตายของควาย การแกว่งพระบฏ ฝนที่ตกในพิธี ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากประกอบพิธีกรรมเลี้ยงอย่างสม่ำเสมอและถูกต้อง ปู่แสะย่าแสะพอใจก็จะช่วยปกป้องรักษาชาวบ้าน ให้น้ำฟ้า น้ำฝนบริบูรณ์ แต่หากไม่ประกอบพิธีหรือเลี้ยงแล้วปู่แสะย่าแสะไม่พอใจ ฝนฟ้าจะไม่ตกตามฤดูกาล การเจ็บป่วยล้มตายจะเกิดขึ้นเป็นสัญญาณว่าปู่แสะย่าแสะกำลังกลับมาทรมานคน

^{๑๐} Hallet, Holt, *A Thousand Miles on An Elephant in the Shan States*, (Bangkok : White Lotus Co.,Ltd. 1988), p. 57

^{๑๑} สมหมาย เปรมจิตต์, ปรีวรรต, *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม*, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๔๖.

ในสมัยของเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าเมืองเชียงใหม่องค์ที่ ๗ (พ.ศ.๒๔๑๖ – ๒๔๓๙) รัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕ ขณะนั้น ประกาศให้ยุติประเพณีที่เกี่ยวข้องการทรงผีในภาคเหนือด้วยมาตรการเฉียบขาดโดยคาดโทษคนทรงถึงกับเอาหัวหลดบ่า ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๓๑ เจ้าอินทวิชยานนท์ได้ประกาศเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกเสนา ๖ ตำแหน่งและระบบเจ้าภาชีนายอากรโดยอ้างความไม่พอใจของเทพดาอารักษ์เช่นกัน ทั้งนี้ในประกาศยังมีการกล่าวถึงพิธีเลี้ยงผีเมือง/เสื่อเมือง ที่ใช้วัว ควาย หมูไก่ เหล้าแกล้มเลี้ยงดูทุกปีมิได้ขาด ซึ่งหนึ่งในนั้นน่าจะหมายถึงรวมถึงปู่สะเย่าสะด้วย^{๑๒} ซึ่งในคำอัญเชิญปู่สะเย่าสะเนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึงการขอให้ฝนฟ้าตก เพื่อให้คนได้ทำนาและให้พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์^{๑๓}

ชาวเมืองหลวงพระบางและชาวเวียงจันทน์เคยมีพิธีกรรมเช่นสรวงบูชาด้วยควายดำ และควายเผือกเป็นพิธีกรรมประจำเมืองเช่นเดียวกับคนไทกลุ่มอื่นๆ โดยมีจุดประสงค์เพื่อเช่นสังเวศผีเสื่อเมือง ส่วนการเข้าทรงในพิธีกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อขอคำทำนายอนาคตของบ้านเมืองและเพื่อลดความกังวลเกี่ยวกับผลผลิตที่จะได้จากการเพาะปลูก

พิธีเช่นสรวงอารักษ์เมืองด้วยการฆ่าควายนี้ได้หายไปแล้วจากการรับรู้ของคนหลวงพระบางและเวียงจันทน์ในปัจจุบัน แต่ได้เปลี่ยนรูปและไปผสมผสานอยู่ในบุญสว่างเฮือ หรือการแข่งขันเรือในเดือน ๑๑ – ๑๒ (ตุลาคม-พฤศจิกายน) ที่หลวงพระบาง จะมีการแข่งเรือนางดำนางด่อน เล่ากันว่า ๒ นางนี้เป็นอารักษ์ของเมืองหลวงพระบาง นางดำเป็นเมียหลวง นางด่อนเป็นเมียน้อย ก่อนแข่งเรือจะมีผู้หญิงสวมชุดดำ ๑ คน ชุดขาว ๑ คน มาร่วมด้วย ในการแข่งเรือนี้ต้องให้นางดำชนะ บ้านเมืองจึงจะสงบสุข^{๑๔}

การขอฝนของชาวไทดำ เมืองลา สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม จัดทำกันในเดือน ๘ (ประมาณเดือนกุมภาพันธ์) ชาวเมืองจะทำพิธี “เสนเมือง” หรือเช่นผีเมือง ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษหรือผีเจ้าเมืองเก่า ผู้กระทำพิธีคือหมอเมือง ซึ่งนอกจากจะอ่านความโทเมืองและไตปู่เส็ก ตำนานสร้างโลก สร้างมนุษย์และเรื่องเล่าเกี่ยวกับการทำสงครามของบรรพบุรุษแล้ว ยังมีการขอความอุดมสมบูรณ์จากผิดินและผิน้ำอีกด้วย ในพิธีเสนเมือง ชาวไทดำจะฆ่าควายดำเป็นเครื่องพลีกรรม ในกรณีที่ฝนมาช้าเกินไป ชาวไทดำจะทำพิธีขอฝนโดยเฉพาะ ผู้เฒ่าผู้แก่จะช่วยกันห่อข้าวเหนียว ห่อขี้น (เนื้อ) ห่อปลา และเหล่า ๑ ขวด เตรียมไว้ให้คนหนุ่มสาว คนหนุ่มสาวจะไปหาผู้เฒ่าโดยมีขบวนตีฆ้องกลองร่วมไปด้วย คนเฒ่าคนแก่จะช่วยเอาน้ำสาตบ่าวสาว ฝ่ายสาวจะร้องคำขอฝน โดยฝ่ายชายจะช่วยตีฆ้องให้^{๑๕}

^{๑๒} อ اسا คำภา, “ปู่สะเย่าสะ กับประเพณีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่”, หน้า ๘๒.

^{๑๓} ไกรศรี นิมมานเหมินท์, “ภูติลัษณ์ผู้รักษาเมืองเชียงใหม่”, ใน **หนังสือเชิดชูเกียรตินายไกรศรีนิมมานเหมินท์**, แปลโดย กมล วัชรยิ่งยง, (เชียงใหม่: ไตรรงค์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๘๔.

^{๑๔} สุกัญญา สุขฉายา, “พิธีขอฝนของชนชาติไท”, หน้า ๓๔ – ๓๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙ – ๓๐.

เช่นเดียวกับ ไทดำที่เมืองหลวงน้ำทา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การขอฝนของชาวไทดำที่เมืองหลวงน้ำทาคล้ายคลึงกับไทดำกลุ่มอื่นๆ คือ มีการฆ่าควายเช่นเดียวกัน ในสมัยก่อนจะนำควายไปที่ริมแม่น้ำทาและทำพิธีฆ่าควายส่งให้แถน ผู้ประกอบพิธีเรียกว่า หมอมือ หมอมือจะอ่านคำขอฝนซึ่งเขียนลงในปับ (กระดาษสา) โดยมีผู้เข้าร่วมพิธีเป็นชายทั้งสิ้น

ส่วนชาวไทขาว เมืองเต็ก สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม เนื่องจากตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลุ่มน้ำมาแต่โบราณ จึงไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องน้ำในการเกษตร แต่เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองและพืชพันธุ์ธัญญาหารจึงจัดรวมอยู่ในพิธีเสนบ้านเสนเมือง ซึ่งเป็นพิธีกรรมประจำปีของเมือง จัดขึ้นในเดือน ๒ (กุมภาพันธ์) และเมื่อถึงเดือน ๓ (มีนาคม) แล้วฝนยังไม่ตกอีก บางหมู่บ้านก็จะกระทำพิธีขอฝน โดยจะทำพิธีฆ่าควายตอนที่ตื่นเช้าหัวเมืองเพื่อเซ่นผีแถน ทั้งหญิงและชายจะมารวมกันโดยนำเนื้อควายใส่ในปาน (พาน) เช่นฟ้าหรือพานขอฝน ๑๕ วัน พานนี้จะวางอยู่บนทุกชั้นของบันไดไม้ไผ่ ๑๕ ชั้นซึ่งจัดทำขึ้น สมมติว่าเป็นบันไดไปสู่เมืองแถน หมอเมืองสวมเครื่องแต่งกายสีแดงทั้งชุด โปกเปียว (ผ้าโปก) สีแดง เมื่อเซ่นเสร็จแล้ว หมอเมืองจะสั่งให้ทุกคนมายืนเรียงกัน ให้ผู้หญิงจับบั้งน้ำใหญ่ บั้งน้ำนี้เป็นบั้งไผ่ลำใหญ่ ไสน้ำ อีกมือหนึ่งถือกะเดิบซึ่งเป็นภาชนะที่ทำจากไม้ไผ่ใช้ใส่แก่น (เมล็ด) ฝ้ายและข้าวสาร หมอจะส่งบั้งไฟให้ผู้หญิงทีละคน เมื่อหยุดตรงหน้าผู้ใดก็จะเทน้ำแล้วหวานแก่นฝ้ายเปรียบเสมือนว่าฝนตกลงสู่พื้นโลก^{๑๖}

พิธีเสนเมือง เป็นพิธีกรรมไหว้ผีน้ำ ผีดิน รวมทั้งผีฟ้าและผีลมผู้ให้ฝน ซึ่งเป็นพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ประจำปีที่ต้องกระทำก่อนฤดูทำนาในปีต่อไป พิธีกรรมนี้ใช้เวลา ๓ วัน ต่อจากวันฮับฝายเหมือง ซึ่งเป็นวันที่พวกอาชญาพญาพาราษฎร์ไปที่หัวน้ำไปช่วยกันทำฝายเหมือง คือ กั้นน้ำให้เข้าเหมืองไปตามทุ่งนา ในการนี้จะมีการล้อมเหมือง คือ ทำให้เหมืองสะอาดไม่มีของอุดตันกีดขวาง น้ำจะได้ไหลเข้าสะดวกขึ้น ในวันทำพิธีวันแรกมีการเสนผีน้ำ คือเซ่นตัวเจ๊กผู้ให้น้ำทำนา หมอเมือง (ผู้ทำพิธี) สวมเสื้อสีดำ จะนำพวกผู้ชายไปที่หัวน้ำโดยนำควายต้อน (ควายเผือก) ไปทำพิธีฆ่าสังเวฆ์ผีน้ำควายที่นำมาใช้จะเป็นควายตัวผู้ใหญ่ที่เรียกกันว่า ควายเถิก (เถิก) ไม่มีบาดแผลใดๆ ตามร่างกาย มีเขากว้างที่เรียกว่า ควายเขาก้อ หมอเมืองจะพาผู้ชายไปที่ทุ่งที่ป่าหญ้าซึ่งมีควายอยู่มากมายเพื่อไปเลือกควาย โดยเอาไม้เต้าจี้ใส่ตัวควาย ควายที่ถูกไม้เต้าจี้จะนิ่งเหมือนถูกมนตร์สะกด เขาจะเลือกเอาควายสีดำ ๒ ตัว เพื่อนำไปเซ่นผีดิน ส่วนควายต้อน (ควายเผือก) นำไปเซ่นผีน้ำ เงินค่าควายนั้นได้มาจากเงินเรียไรของคนทั้งเมืองโดยนำมาให้เจ้าของควาย หลังจากฆ่าควายเรียบร้อยแล้ว เนื้อควายที่ฆ่าแล้วจะเอาเนื้อใส่เพื่อนปาน (พานสานด้วยไผ่) พร้อมหัวควายเพื่อเซ่นผีต่อไป^{๑๗}

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๑๗} เพิ่งอ้าง

ชาวไทใหญ่ใต้คงหรือไทเหนือในยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน เรียกว่า พิธีไหว้ผีโอบบ้านและพิธีไหว้ผีเสื้อเมือง ผีโอบ (หัว) บ้าน คือ ผีประจำหมู่บ้าน ในอดีตจะไหว้ปีละ ๒ ครั้ง คือก่อนทำนาเดือน ๖ (เมษายน) และอีกครั้งในเดือน ๑๐ (สิงหาคม) ส่วนผีเสื้อเมืองหรือผีประจำเมือง ไหว้ในเดือน ๑๐ ที่หอเจ้าฟ้า ซึ่งปัจจุบันเป็นคุกของเมือง ห้ามคนในออก คนนอกเข้า มีการฆ่าควายดำเป็นพิธีกรรมต่อผีบ้านผีเมืองก่อนฤดูกาลเพาะปลูก ต่อจากนั้นจะฆ่าควายอีกครั้งหนึ่งก่อนข้าวจะตั้งท้องออกรวง (ข้าวมาน) หากปีใดที่ฝนตกมากเกินไปก็จะไปบนบานขอแดดที่ผีเสื้อเมืองในวันสงกรานต์ของเดือนสิบ^{๑๘}

ชาวเชียงตุง เรียกว่า พิธีสังเี่ยงเมือง เป็นพิธีกรรมประจำปีจัดขึ้นในเดือน ๘ (มิถุนายน) ในสมัยก่อนผีเมืองหรือเทวดาเมืองจะอยู่ที่หอเจ้าผายุ ปัจจุบันนามารวมกันไว้ที่หอเทวดา ๕ องค์ใกล้วัดพระแก้ว ในพิธีสังเี่ยงเมืองจะพลีกรรมสิ่งใดขึ้นอยู่กับปีที่จัด ถ้าปีนั้นมีเดือนเก้า ๒ หน จะพลีกรรมด้วยควาย ถ้ามีเดือน ๙ หนเดียวจะพลีกรรมด้วยหมูหรือไก่^{๑๙}

ไทลื้อที่สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน กำหนดเดือนประกอบงานพิธีกรรมเมืองโดยมากนิยมในฤดูฝนหลังจากเริ่มปลูกข้าวในนาเสร็จแล้ว คือระหว่างเดือน ๑๐ ถึงเดือน ๑๑ (สิงหาคม-กันยายน) หมอเมือง (โอร) จะตรวจหาวันที่มีฤกษ์กินหมู กินควาย เมื่อได้แล้วก็กำหนดวันพร้อมทั้งทำประกาศแจ้งข่าวไปยังเมืองข้างเคียงมิให้เดินทางเข้าเขตแดนจนกว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรม ซึ่งหลังจากนำเนื้อสัตว์ไปประกอบอาหารแล้ว ชาวเมืองจะนำอาหารมาเช่นสังเวยเทวดาเมืองเสียก่อน และส่งเคราะห์เมือง ชาวเมืองจะช่วยกันทำถาดไม้สานผูกเชือกโยง ๔ มุม ข้างในบรรจุดินเหนียวปั้นเป็นรูปคน สัตว์ เทวดา ข้าวเหนียว ข้าวสาร ข้าวเปลือก มัดฟืน หาบหญ้า เสื้อผ้า ธนู หน้าไม้ หอก ช่อธงขนาดเล็กๆ พร้อมอาหาร ได้แก่ กระจกอาหาร ขนม ดอกไม้ เทียน ๑ คู่ เพื่อบูชาถนและผีที่ทำให้เกิดโรคทั้งหลาย ต่อจากนั้นจะยิงดอกไม้ไฟ ๓ ครั้งติดต่อกัน ผู้ช่วยหมอเมือง ๒ คนจะหาบถาดไม้ดินส่งเคราะห์วนรอบชาวบ้านชาวเมือง ๓ รอบแล้วนำไปทิ้งไว้ที่ประตูเมือง^{๒๐}

จะเห็นได้ว่า การเช่นสังเวยเพื่อให้ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง เป็นพิธีกรรมประจำปีที่พบในคนไททุกกลุ่ม ถ้าเป็นผีเสื้อเมือง (เทวดา) ของเมือง จะจัดขึ้นโดยเจ้าเมือง เป็นงานใหญ่ที่ทุกคนในเมืองจะมากกระทำพิธีร่วมกันที่หอผี (เทวดา) ของเมือง และนิยมจัดก่อนฤดูกาลทำนา ถ้าเป็นผี (เทวดา) ประจำบ้าน หรือเรียกว่า “เจ้าหัวบ้าน” หรือ “ผีเสื้อบ้าน” ก็จะจัดขึ้นเฉพาะคนในหมู่บ้านนั้นๆ ที่หอผี (เทวดา) ของหมู่บ้าน

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

คนไทยบางกลุ่มยังจำลองสถานการณ์การเพาะปลูกไว้ในพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองด้วย ดังเช่น ชาวไทขาวจะหว่านข้าวพันธุ์ไปทั่วพื้นดินที่วางพานไหว้ผีหลักเมือง เพื่อให้คนทั่วไปเก็บไปบูชาเป็นขวัญข้าวหลังเลิกพิธี (เช่นเดียวกับพิธีแรกนาขวัญของไทย) ชาวไทดำจะให้ผู้หญิงจับบั้งน้ำใหญ่ อีกมีอีกหนึ่งถือกะติบที่ใส่เมล็ดฝ้ายและข้าวสารหว่านเมล็ดฝ้ายลงสู่พื้นเป็นสัญลักษณ์ของการหว่านข้าว พร้อมกับเทน้ำจากบั้งน้ำ เป็นสัญลักษณ์ว่าฝนตกลงมาสู่พื้นโลก ชาวลาวเวียงจันทน์ให้นางเทียมทำจากหม้อน้ำรดหิน “เมื่อดข้าวบูฮาน” จนชุ่ม^{๒๑}

การทำนายเรื่องฟ้าฝนและผลผลิตจะเป็นปฏิบัติการขั้นสุดท้ายของพิธีเลี้ยงผีเมือง มีข้อสงสัยว่าพิธีเลี้ยงผีเมืองเป็นพิธีกรรมของฝ่ายชาย ผู้ทำพิธีคือหมอเมือง ในบางกลุ่มจำกัดเฉพาะเพศชายเท่านั้นที่จะได้เข้าร่วมพิธีฆ่าควาย (กลุ่มไทขาว ไทดำ ไทลื้อ) แต่เมื่อถึงการเข้าทรงเพื่อทำนายผลผลิต บางกลุ่มกลับใช้ร่างทรงเพศหญิงเพื่อติดต่อกับผี (เทวดา) (ชาวลาวใช้นางเทียมและไทจีนใช้แม่ที่นึ่ง)

(๓) พิธีกบขอฝน

พิธีกบขอฝน หรือกบเรียกฝน เป็นประเพณีที่เก่าแก่ที่สุดพิธีหนึ่ง จากการค้นพบกลองมโหระทึก หรือกลองทองที่ทำด้วยสำริดขนาดใหญ่สุดพบที่อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร มีเส้นผ่าศูนย์กลางหน้ากลอง ๘๖ ซม. สูง ๖๖ ซม. มีรัศมี ๑๔ แฉก ประดับรูปกบ ๔ มุม ๆ ละ ๑ ตัว ด้านข้างกลองมีลวดลายที่สะท้อนความเชื่อของกลุ่มคน เช่น เรือส่งวิญญาณ รูปคนเป่าแคนและพ็อน เป็นต้น สันนิษฐานว่ากลองนี้เป็นวัฒนธรรมที่แพร่มาจากชุมชนทางทิศตะวันออกแถบลุ่มแม่น้ำแดง-ดำ (เวียดนาม) และกวางสี (จีน) โดยแพร่หลายในกลุ่มชนต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลองนี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ ของหัวหน้าเผ่า เป็นสัญลักษณ์ขอฝน ถ้าฝนแล้งก็ใช้ประโคนตีขอฝนใช้ในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์และพิธีศพ ในยุคต่อมา กลองนี้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์ (อยุธยา) ใช้ประโคนตีในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของราชอาณาจักร ปัจจุบันยังใช้กลองทองประโคนตีในงานแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวงและงานพระบรมศพเจ้านายชั้นสูง^{๒๒}

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ - ๕๓.

^{๒๒} สุจิตต์ วงษ์เทศ, *ภาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์*, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔.

ภาพที่ ๒.๓ กลองมโหระทึกมีประติมากรรมรูปกบด้านบน

(ที่มา: <http://museum.socanth.tu.ac.th/online%20exhibition/Klongratueng/mahoratueng.html>)

มโหระทึก เป็นกลองชนิดหนึ่งทำด้วยโลหะ เป็นกลองหน้าเดียว รูปทรงกระบอก ตรงกลางคอดเล็กน้อย มีขนาดต่างๆ ส่วนฐานกลวง มีหูห้อยติดข้างตัวกลอง ๒ คู่ สำหรับร้อยเชือกหามหรือแขวนกับหลัก ที่หน้ากลองเป็นแผ่นเรียบ มักมีรูปกบหรือเขียดอยู่ที่ด้านบนหน้ากลอง กลองมโหระทึกนี้มักจะเรียกแตกต่างกันออกไปตามรูปแบบและความเชื่อของคนในท้องถิ่นนั้นๆ จะเห็นได้ว่า กลองมโหระทึกเป็นตัวแทนของอารยธรรมเริ่มแรกของภูมิภาคและเป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นอย่างหนึ่งในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นวัฒนธรรมความเชื่อของกลุ่มชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องถึงสมัยต้นประวัติศาสตร์ การพบกลองมโหระทึกเป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาและความรู้ความสามารถทางด้านศิลปกรรมและเทคโนโลยีของคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ ปี มาแล้ว ก่อนที่จะรับอารยธรรมจากอินเดียและจีน นอกจากนี้ยังบ่งบอกถึงสัญลักษณ์ของอำนาจของมนุษย์ที่สามารถผลิตเครื่องมือสำริดที่ใช้โลหะสำคัญในการผลิตเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญยังมีลวดลายที่บ่งบอกถึง “ความอุดมสมบูรณ์” เช่น ลายปลา ลายคลื่นน้ำ หรือมีรูปประติมากรรมรูปกบประดับตามมุม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของน้ำหรือฝนนั่นเอง^{๒๓}

ส่วนชาวไทจีน เมืองเชียงตุง ในวันขึ้นปีใหม่จะมีพิธีกรรมขอฝนสำคัญคือ การส่งสังฆานต์ไปลี้ยงกบ ชาวไทจีนเรียกว่า พิธีแก่นกลองส่งแก่นแซ้ โดยจะสร้างรูปขุ่นสังฆานต์เป็นรูปกบ มีไม้แก่นแซ้ ซึ่งทำเป็นรูปอวัยวะเพศชายคอยหยั่งที่ก้นกบ มีการตีกลองเพื่อให้ขุ่นน้ำขุ่นเย็น นำสังเกตว่าผู้ทำ

^{๒๓} พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต, มโหระทึกอารยธรรมเริ่มแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, [ออนไลน์] : แหล่งที่มา <http://museum.socanth.tu.ac.th/online%20exhibition/Klongratueng/mahoratueng.html> [๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

พิธีปักกลองต้องเป็นชาวลัวะซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิมมาก่อน ชาวไทจีนจะแห่ขุนสังฆานต์นี้ไปทำพิธีกันที่ ล້องกบ ซึ่งเป็นร่องน้ำในแม่น้ำจีน

ในวันส่งสังฆานต์ เดือน ๖ วันขึ้นปีใหม่ของชาวไทจีนแบ่งออกเป็น ๔ วัน วันแรกเป็น วันสังฆานต์ล่อง ชาวบ้านชาวเมืองจะพากันไปที่กาด (ตลาด) เพื่อจับจ่ายซื้อของ วันที่ ๒ เป็นวันส่งสังฆานต์ วันที่ ๓ เป็นวันเนา และวันที่ ๔ เป็นวันพญาวันมาหรือวันขึ้นปีใหม่ ในวันที่ ๒ ซึ่งเป็นวันส่งสังฆานต์ ชาวไทจีนจะทำรูปขุนสังฆานต์แห่แหนไปสู่ล້องกบ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงตุง เป็นร่องน้ำที่แยกมาจากลำน้ำจีน

ภาพที่ ๒.๔ ขุนสังฆานต์เป็นรูปกบ

(ที่มา: http://www.mrhotsia.com/2015/04/blog-post_16.html)

รูปขุนสังฆานต์ หรือสัตว์ประจำปี ผู้ป็นเป็นชาวบ้านเชียงตุง สืบทอดมาในตระกูลและ เป็นคนที่เจ้าฟ้ากำหนดไว้ เรียกว่า “อาจารย์” อาจารย์จะนำดอกไม้รูปเทียนไปไหว้เทวดาที่ไม้สะหรี (ตันโพธิ์) ใจเมือง ในบริเวณงานจะปักธงพิธีขาวเหลืองเขียวแดง เมื่อเลิกงานแล้วชาวบ้านจะแย่งธงพิธี นำไปปักไว้ที่บ้านของตน เชื่อว่าจะทำให้บ้านร่มเย็น เมื่อตั้งกลองแล้ว จะบูชาด้วยขันตั้งอัน ประกอบด้วยผ้าขาว ผ้าแดง หมาก เงิน ซึ่งผู้ป็นกบจะแบ่งไป ๒ ส่วน วันต่อมาเป็นวันทำพิธีแก่นกลอง ส่งแก่นแก่ ให้ชาวดอย คือชาวลัวะ ๒ คน สวมชุดแดงมาตีกลองทั้งวันทั้งคืน ชาวลัวะพากันหามกลอง ไปที่ล້องกบ เวลาบ่ายโมงนากลองไซขึ้นแขวน อาจารย์ผู้ทำพิธีและชายอีกคนหนึ่งทำที่เป็นถาม ปัญหาเรื่องกลอง ต่อจากนั้น อาจารย์ก็มารับขันตั้ง แล้วออกไปป็นรูปกบ ทำแข่งมีรูปกบน้อย แขนวน ห้อยไว้ แล้วเชิญผีเจ้าเมือง ๘๐ ตน อาจารย์เอาไม้แก่นแค (ไม้ทำเป็นรูปอวัยวะเพศชาย) แหย่ที่ก้นกบ โดยส่วนใหญ่เมื่อทำพิธีส่งสังฆานต์ ฝนมักตก ถ้าฝนตกลงมานิยมนำหัวหมูไปไหว้ที่หัวล້องกบ พิธีนี้ชาว เชียงตุงจะนำพระสงฆ์มาร่วมด้วย ตั้งแต่ขึ้นตอนการป็นกบ โดยการอาราธนาพระสงฆ์จากวัดจอมทอง

๒ รูป วัดหัวข่วง ๑ รูป มาสวดธรรมแล้วพรมน้ำมนต์ (น้ำส้มป่อย) ที่ไม้สะหรีใจเมือง และตอนแห่ที่ ก้นกบ ก็นำพระสงฆ์มาสวดพระธรรมพุทธวงสา พรมน้ำมนต์ให้ผู้มาร่วมพิธีแล้วสวดขยันโต^{๒๔}

ภาพที่ ๒.๕ พิธีแก้มกลองส่งแก่น้ำ

(ที่มา: http://www.mrhotsia.com/2015/04/blog-post_16.html)

พิธีขุนสังฆานต์นี้มีมาก่อนพระพุทธศาสนาเข้ามา โดยปรากฏหลักฐานว่า การทำรูปขุนสังฆานต์เป็นกบและการตีกลองไชยคล้ายคลึงกับพิธีกรรมบูชากบตัวเมียเพื่อขอฝนหรือเทศกาลย่ากบของชาวไทจ้วง ซึ่งเป็นคนไทที่นับถือผี ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา อยู่บริเวณมณฑลทลวงสี ทางตอนใต้ของจีน^{๒๕} กบเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิง เทศกาลย่ากบเป็นประเพณีที่จัดขึ้นในเดือนเจียงขึ้น ๑ ค่ำ จนถึง ๑๕ ค่ำ ชาวจ้วงมีประเพณีขอฝนด้วยการแห่กบในวันแรกของปีใหม่ มีความเชื่อว่าถ้ากบไม่ร้อง ฝนจะไม่ตก ต้องบูชาฟ้าดินให้ส่งกบสองตัวลงมา ชาวบ้านจะร่วมกันร้องเพลงเซี่ยงสรเรณูที่กบนำฝนมาให้ มีการตีกลองกบร่วมด้วยแห่ไปฝังที่ป่าช้าย่ากบ ขณะเดียวกันก็ขุดซากกบที่ฝังไว้เมื่อปีก่อนมาทำนายผลผลิตของปีปัจจุบัน ถ้ากระดูกเป็นสีดำแสดงว่าจะเกิดภัยพิบัติ ถ้ากระดูกเป็นสีเหลืองทำนายธัญพืชจะอุดม เสร็จแล้วจัดพิธีฝังใหม่อีกครั้ง

ชาวจ้วงฆ่ากบบูชาขุญเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ ด้วยมีความเชื่อว่า กบเป็นสัญลักษณ์ของฝน ขณะเดียวกัน กบก็ยังเป็นสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษของชาวจ้วง (รูปคนครึ่งกบ) ความคิดนี้คล้ายคลึงกับชาวไทจีน ไทอาหม แมื่กบของชาวไทจีนจะเป็นทรายรูปกบ แต่ก็ยังเป็นสัญลักษณ์ของขุนสังฆานต์ ซึ่งจะต้องตายไปในวันสิ้นปีคล้ายคลึงกับการบูชาขุญกบของไทจ้วง หากทว่าพิธีแก้มกลอง

^{๒๔} สุกัญญา สุฉฉายา, “พิธีขอฝนของชนชาติไท”, หน้า ๔๖ – ๔๗.

^{๒๕} ดูเพิ่มเติมใน ปราณี วงษ์เทศ. “สถานภาพการศึกษาเรื่องจ้วง: พิธีกรรมขอฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์.” ใน การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๘).

ส่งแก่น้ำของชาวไทจีนแสดงรูปธรรมที่ชัดเจนว่าเป็นสัญลักษณ์แทนพฤติกรรมความร่วมมือเพศของชายหญิง กบน้อยที่แขวนห้อยในพิธีคือผลิตผลที่ได้ นั่นคือความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นหากฝนตกมาชุ่มไร่นา จะเห็นได้ว่า ความคิดเรื่องกบเป็นสัญลักษณ์ของการขอฝนของชาวไทจีนและจ้วง จึงน่าจะเป็นความคิดที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของคนไท และต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาถึงจึงได้พัฒนาการไปสู่พิธีขอฝนในรูปแบบผสมผสาน เช่น พิธีเทศน์ธรรมพญาคันคากของกลุ่มไทลาวและไทลื้อ

แท้ที่จริง พิธีนี้สามารถพบได้ในหลายประเทศทั่วโลก เช่น ชาวจีนตอนใต้มีความเชื่อกันว่า สัตว์ประเภทนี้สามารถบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ว่าจะมีฝนตกหรือไม่ สันนิษฐานได้ว่าเนื่องจากธรรมชาติของกบและคางคกที่เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำมีความไวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ เมื่อฝนตกกบจะออกจากโพรงดินหรือออกจากการจำศีลในช่วงฤดูหนาวและฤดูแล้งอันยาวนาน ดังนั้นในพิธีขอฝนจึงมีกบและคางคกเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ เพราะเชื่อว่า กบเป็นสัญลักษณ์ของฝน มักปรากฏเป็นรูปปั้นหรือลวดลายประดับกลองมโหระทึกที่ใช้ในพิธีกรรมขอฝน เช่นเดียวกับชาวเวียดนามก็จะมีกรตีกองกบเรียกฝน ซึ่งพิธีตีกองกบหรือกลองมโหระทึกนั้นจะถูกตีเพื่อส่งสัญญาณขอฝน พร้อมร้องรำทำเพลงประกอบไปกับท่าเต้นกบกระโดดไปมาเพื่อให้เทวดา ผีฟ้า ผีแถนที่อยู่บนฟ้าเกิดความพอใจและตกลงบันดาลให้ฝนตกลงมาตามที่ขอ นอกจากนี้แล้ว ที่ประเทศอินเดียยังมีพิธีขอฝนโดยการใช้กบเช่นเดียวกัน แต่ที่แปลกไปก็คือชาวอินเดียจะขอฝนโดยการจัดพิธีกรรมจับกบตัวเป็นๆ มาแต่งงานกันเพื่อขอฝน โดยกบที่นำมาแต่งงานนั้น จะมีการตั้งชื่อว่า “ปุณาร์วสุ” กับ “ปุชาลา” จะมีการจัดพิธีแต่งงานกบ ชาวบ้านจะหากบตัวผู้และตัวเมีย จากคนละหมู่บ้าน มาแต่งงานกันโดยแต่งตัว เจิมหัวด้วยสีแดงเข้ม ใส่สร้อยทอง โดยมีนักบวช ๕ รูป ร่ายมนต์ในพิธีให้กับเจ้าบ่าวกับกบเจ้าสาว ตามประเพณีของชาวฮินดู เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล จากนั้นจะนำกบมาปล่อยริมแม่น้ำ

(๔) การแห่นางแมว

การแห่นางแมวนี้เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเฉพาะกิจ ในกรณีที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นการอ้อนวอนขอฝนวิธีหนึ่ง เมื่อเกิดทุกข์ภัยภัยข้าวยากหมากแพง จะมีพิธีแห่นางแมวเพื่ออ้อนวอนขอฝน ขณะแห่จะมีการร้องคำเซ็งนางแมวด้วย

การแห่นางแมวแพร่กระจายอยู่ในกลุ่มชาวลาว ไทสยาม ไทดำ เมืองหลวงน้ำทา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความเชื่อว่านางแมวเป็นของเซ็ดขวงกับฟ้าแถน ชาวบ้านจะนำแมวไม่จำกัดเพศและสีมาแห่ จัดขบวนเดินร้องไปตามบ้าน ตีฆ้องกลองตามไปด้วย แล้วนางแมวไปรดน้ำที่ห้วย ส่วนหนุ่มสาวก็สานน้ำใส่กัน^{๒๖}

^{๒๖} สุภิญญา สุขฉายา, “พิธีขอฝนของชนชาติไท”, หน้า ๓๑.

ภาพที่ ๒.๖ พิธีแห่นางแมว

(ที่มา: <http://oldisyounginbkk.com/site/2016/wp-content/uploads/2016/>)

การขอฝนของชาวหลวงพระบาง โดยจะให้เด็กๆ เชื่งนางแมว ไปรอบๆ หมู่บ้าน ๓ รอบ เด็กๆ จะไปจับแมวเพศใดก็ได้มา ๑ ตัว คางคกสีแดง ๑ ตัว หามเวียนขวาไปรอบหมู่บ้าน และร้องคำ เชื่งไปด้วย บางแห่งก็จะกลุ่มคนแก่แห่นำหน้าคนหนุ่มสาว หามแมวไปทั่วหมู่บ้าน ร้องคำเชื่ง แล้ว ชาวบ้านก็จะพากันรดน้ำใส่แมว

เพลงแห่นางแมว เป็นกลอนสั้นๆ ที่ท่องจำสืบทอดกันมา เพลงจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “นางแมวเอ๋ย” แล้วร้องต่อๆ ไป บางครั้งก็เป็นคำหยาบโหล แต่ไม่มีใครถือสา เมื่อร้องลงเพลง ลูกคู่ก็จะ ร้องรับว่าฝนก็เทลงมา ฝนก็เทลงมา บางกลอนก็จะร้องว่า “แม่หม้ายเอ๋ย อย่าเพิ่งขายลูก ข้าวจะถูก ลูกไม้จะแพง ทำตาแดงๆ ฝนก็เทลงมา” หรือบางกลอนก็ร้องว่า “นิมนต์พระมาสวดคาถาปลาช่อน ปั้นเมฆเสียดก่อน มีละครสามวัน หัวล้านชนกัน ฝนก็เทลงมา” เป็นต้น และที่ขาดไม่ได้ก็ตอนที่ลูกคู่ร้อง กระทุ้งว่า “ฝนก็เทลงมา ฝนก็เทลงมา”^{๒๗} ในระหว่างที่แห่นางแมวจะมีคนทำหน้าที่ร้องเพลงเชื่ง ดีเกราะเคาะไม้เพื่อให้เกิดจังหวะสนุกสนานไปด้วย เนื้อหาการเชื่งก็จะบรรยายถึงความแห้งแล้ง และ อ้อนวอนให้ฝนตกลงมา ขบวนแห่นางแมวจะเคลื่อนไปทั่วทุกหลังคาเรือน โดยมีกติการ่วมกันว่า ขบวนแห่นางแมวไปถึงบ้านใคร บ้านนั้นจะต้องเอาน้ำสาด

(๕) การเล่นแม่ นางตั้ง

การเล่นแม่ นางตั้ง เป็นการละเล่นแต่ครั้งสมัยโบราณ การเล่นแม่ นางตั้งเป็นพิธีการขอฝน พิธีหนึ่งของชาวนครไทย การเล่นแม่ นางตั้ง เป็นพิธีการขอฝนพิธีหนึ่งของชาวนครไทยเพื่ออ้อนวอน ร้องขอต่อเทพยดาสิ่งๆ ที่ตนเคารพเชื่อถือ ซึ่งเป็นประเพณีเก่าแก่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนทุกวันนี้

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

รูปแบบการเล่นแม่นางตั้ง เป็นการเล่นในแบบการเข้าทรงเพื่อขอฝนเมื่อเกิดฝนแล้ง และมีการเสี่ยงทายว่าฝนจะตกหรือไม่ และถ้าตกจะตกเมื่อใด เป็นต้น โดยใช้วัสดุ คือ กระดิ่ง ๒ ใบ ไม้คาน ๒ คู่ ซึ่งต้องเป็นของแม่มายหรือแม่ฮ้างนำมามัดติดกันโดยมัดไม้คานไขว้กัน ดอกหลักสองข้าง กระดิ่ง สมมติให้หลักหนึ่งเป็นหลักแล้ง อีกหลักหนึ่งเป็นหลักฝน จะให้คนสองคนจับไม้คานไว้คนละข้างโดยวางกระดิ่งราบกับพื้นดิน ทำพิธีป่าวสัศเคแล้วว่ คำแข็งแม่นางตั้ง เป็นวรรคๆ เมื่อคำแข็งจบบทหนึ่ง แม่นางตั้งจะเคลื่อนที่แสดงว่ามีผีมาสิงแล้ว จะถามเกี่ยวกับฝน หากนางตั้งเคลื่อนไปตีหลักฝน แสดงว่าฝนจะตก หากเคลื่อนไปตีหลักแล้งแสดงว่าจะไม่มีฝน นอกจากนี้อาจถามเรื่องอื่นก็ได้ เช่น ถามเรื่องของหาย เป็นต้น

ภาพที่ ๒.๗ การเล่นแม่นางตั้ง

(ที่มา: <http://kanchanapisek.or.th/kp8/culture/psl/picture/phit44.jpg>)

ส่วน ไทขาวเมืองเด็ก สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม หลังจากทำพิธีเสนบ้านเสนเมืองแล้ว ถ้าฝนยังไม่ตกมาอีก หัวหน้าหมู่บ้านจะทำพิธีขอฝน โดยจะให้ให้แม่มานตางจับแสง (กระดิ่ง) แม่มานตาง คือ ผู้หญิงที่ท้องโดยไม่มีสามีหรือเป็นแม่มาย ชาวไทขาวมีทัศนคติไม่ดีต่อกลุ่มคนดังกล่าว ถือว่าผิดปกติ ฟ่าไม่ชอบใจ หัวหน้าหมู่บ้านจะไปล้อมบ้านแม่มานตางไปทั่วหมู่บ้านพร้อมกันก็ให้ร้องด่าตัวเองว่าเป็นคนไม่ดี ขอให้ฟ้าฝนอย่าลงโทษ ตกคำจะนำแม่มานตางมาจับแสง (คล้ายกระดิ่งมีรูให้รำหุลุตร่วงไปได้) แล้วให้คนทั้งหมู่บ้านช่วยกันเทน้ำใส่แสงสมมติว่าเป็นฝนตกลงมา^{๒๘}

(๖) การเล่นแม่นางกวัก

การเล่นแม่นางกวัก เป็นการเล่นเพื่อขอฝนเมื่อฝนแล้งเหมือนกับแม่นางตั้ง และวิธีการต่างๆ ก็คล้ายกับแม่นางตั้งเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านจะนำกวักที่ใช้ประกอบในการปั้นฝ้ายซึ่งสานด้วยไม้ไผ่มา ๑ อัน หันปากกวักลงข้างล่างเอาไม้คาน ๑ อันมาสอดเข้าที่กวัก ให้ค่อนข้างชันมากข้างบนสัก

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

เล็กน้อย กะให้ไม้คานยื่นออกไปสองข้างเท่าๆ กัน เพื่อทำเป็นแขน ทั้งก๊วกและไม้คานจะเป็นของแม่ฝ่ายหรือแม่ฮ้าง มัดไม้คานกับก๊วกติดกันให้แน่น แล้วเอาเสื่อมาสวมให้ก๊วก เมื่อพร้อมแล้วผู้หญิง ๒ คนนั่งลง มือจับปากก๊วก หันหน้าเข้าหากัน ให้ก๊วกอยู่กลาง ให้ไม้คานที่ทาเป็นแขนยื่นออกไปสองข้าง จับก๊วกยกขึ้น เมื่อพร้อมแล้วทำพิธีป่าวสักเคอ อัญเชิญเทวดาและวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์เข้ามาสิงก๊วก พร้อมกับร้องคาซึ่งแม่นางก๊วก ก๊วกจะเต้นหรือดิ้น จะมีการซักถามและเสี่ยงทายเช่นเดียวกับนางดั่ง

ภาพที่ ๒.๘ การเล่นแม่นางก๊วก

(ที่มา: <https://i.ytimg.com/vi/rtuC2ssrQyQ/maxresdefault.jpg>)

ส่วน ไทชาวเมืองเต็ก สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม หลังจากทำพิธีเสนบ้านเสนเมืองแล้ว ถ้าฝนยังไม่ตกมาอีก หัวหน้าหมู่บ้านจะทำพิธีขอฝน เรียกว่า เฮ็ดนางก๊วกนางแกว พิธีกรรมนี้ นิยมทำตอนเที่ยงคืนในคืนเดือนหงาย มีความเชื่อว่า เดือนหงายแสดงถึงความแล้ง ต้องให้เดือนมีฟ้ามาปกหน้า คือมีเมฆมาบังแสดงว่าฝนใกล้ตก ดังนั้น ผู้ทำพิธีซึ่งมักเป็นหญิงแก่ รุ่มดรู้หมจะนั่งที่นอกชานแล้วแก้อ้อผ้าออก นำผ้าสีที่ขาดกระรุ่งกระริงมาคลุมตัวแทน ส่วนผมเผ้าจะสยายให้ยุ่งเหยิงแล้วลุกขึ้นฟ้อนไปมา^{๒๙}

(๗) การเล่นโยนครกโยนสาก

การเล่นโยนครกโยนสาก เป็นการเล่นเพื่อขอฝนและเสี่ยงทายเกี่ยวกับฝน เป็นการเล่นที่มีอยู่ในบางท้องถิ่นเท่านั้น ชาวบ้านจะนำครกมา ๑ อัน ผูกเชือก ๒ เส้นติดครก แบ่งเชือกออกไปคนละทาง ให้ยาวเท่าๆ กัน ผู้ชายจับเชือกข้างหนึ่ง ผู้หญิงจับเชือกอีกข้างหนึ่ง จัดแต่งดอกไม้และเทียนอย่างละห้าใส่พาน ป่าวสักเคอ อ้อนวอนขอฝนต่อเทวดา และตั้งสัตย์อธิษฐานเสี่ยงทายตามความพอใจ เช่น อาจเสี่ยงทายว่า ถ้าฝนจะตกขอให้ผู้หญิงแพ้ และถ้าฝนจะแล้งขอให้ผู้ชายแพ้ เป็นต้น แล้วให้ทั้งสองฝ่ายซักเยอกัน

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

ภาพที่ ๒.๙ การเล่นโยนครกโยนสาก

(ที่มา: <http://www.laophonkhor.go.th/UserFiles/activity/p212.JPG>)

(๘) ประเพณีเล่นเพลงขอฝน

ชาวจังหวัดเพชรบุรี มีวิธีขนบานขอฝนต่อศาลประจำหมู่บ้านด้วยการเล่นเพลงปรบไก่อ ที่ตำบลลาดโพธิ์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี โดยพิธีบวงสรวงศาลและขอฝนนี้จะเล่นกันในวันเพ็ญเดือน ๖ เป็นประจำทุกปี ชาวบ้านเชื่อกันว่าหลวงปู่ซึ่งสถิต ณ ศาลประจำหมู่บ้านไม่ชอบเพลงพื้นเมืองอื่น ๆ นอกจากเพลงปรบไก่ออย่างเดียว ตั้งแต่นั้นมาจึงไม่มีการเล่นเพลงพื้นเมืองอื่น ๆ แทนเพลงปรบไก่อีกเลย

(๙) การปั้นหุ่นร่วมเพศ

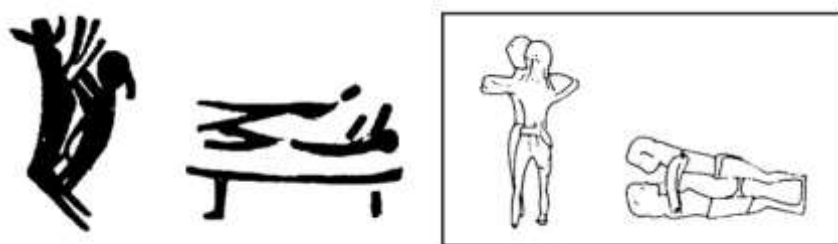
การขอฝนตามความเชื่อของบางแห่งจะมีพิธีแห่ดอกไม้เจ้าพ่อ รูปปั้นอวัยวะเพศชายเรียกว่า ขุนเพ็ด ทำด้วยต้นกล้วยหรือต้นช่อยใหญ่ แห่ขุนเพ็ดไปตามหมู่บ้านแล้วก็เอาไปเก็บไว้ที่ศาลเจ้าแม่ชายทุ่ง โดยเชื่อว่าฝนจะตกทันที เมื่อเจ้าพ่อกับเจ้าแม่ได้อยู่ด้วยกัน ในตำราพิรุณศาสตร์ ใช้วิธีปั้นเมฆ ปั้นรูปชายหญิงเปลือยกาย ในการแห่มีการใช้สัญลักษณ์ที่ใช้อันส่อไปทางเพศสัมพันธ์ เช่น การใช้ไม้มาแกะสลักเป็นอวัยวะเพศชายเรียกว่า “บักแบน” หรือ “ปลัดขิก” ในอีสานหรือ “ขุนเพ็ด” ในภาคกลางเข้าร่วมขบวนแห่ ทั้งยังมีการร้องเซ็งด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวกับอวัยวะเพศและเพศสัมพันธ์ สัญลักษณ์นี้เป็นเครื่องหมายของความสัมพันธ์ระหว่าง ฟากกับดิน หลึงกับชาย ที่เป็นพลังก่อกำเนิดชีวิต และเป็นพลังแห่งความอุดมสมบูรณ์ จึงมีความสัมพันธ์กับการขอฝน ซึ่งเป็นที่มาของพลังแห่งการเติบโตของพืช และด้วยเหตุที่อวัยวะเพศ และเพศสัมพันธ์เป็นสัญลักษณ์สำคัญ

การปั้นหุ่นร่วมเพศนั้น มีชื่ออีกอย่างว่า ปั้นเมฆ เป็นคำเก่าแก่ดั้งเดิม หมายถึงพิธีขอฝน โดยทำรูปอวัยวะเพศหญิงกับชายไว้กลางแจ้งขนาดใหญ่และอุจาดที่สุด บางทีปั้นรูปหญิงชายร่วมเพศ เพราะเชื่อว่าทำให้มีน้ำฝนพุ่มหล่นจากเมฆบนฟ้า

ภาพที่ ๒.๑๐ ปั้นเมฆ แสดงอวัยวะเพศหญิง (รูปที่ทำวงกลมล้อมรอบ)
(ที่มา: http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1436777885)

ภาพปั้นเมฆฝาผนังนี้ มีอายุราว ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ภาพเขียนสีพบที่ถ้ำเขาปลาร้า เขตติดต่อ อำเภอลานสัก-อำเภอนองนาง จังหวัดอุทัยธานี

ภาพที่ ๒.๑๑ ภาพเขียนสีปั้นเมฆที่ผาตาย มณฑลกวางสี จีน
(ที่มา: http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1436777885)

พิธีร่วมเพศขอฝน เชื่อว่าเป็นพิธีกรรมเพื่อความอยู่รอดของคนทั้งเผ่าพันธุ์ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว (ภาพซ้าย เส้นทึบ) ภาพเขียนสีที่ผาตาย ของชาวจ้วง มณฑลกวางสี จีน (ภาพขวา เส้นโปร่ง) และยังมี การค้นพบประติมากรรมสัมฤทธิ์ ประดับภาชนะสัมฤทธิ์ ที่เวียดนาม ซึ่งนอกเหนือจากการทำ

ขึ้นเพื่อสืบพันธุ์หรือดำรงเผ่าพันธุ์ ดังนั้น การแสดงภาพร่วมเพศในยุคดึกดำบรรพ์ถือเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอฝน เพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ให้พืชพันธุ์ธัญญาหาร และเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ มีหลักฐานโบราณคดีจำนวนไม่น้อยที่แสดงพิธีร่วมเพศเช่นนี้

คำขบบอกเล่าเรื่องราวบรรพชนในพิธีเลี้ยงผี มีพรรณนาการร่วมเพศเพื่อขอฝน เช่น คำเล่าความเมืองของผู้ไทในเวียดนาม เป็นต้น ตำนานเมืองพระนครหลวง (นครธม) ในกัมพูชา เชื่อว่าทุกคืนนางนาคแปลงร่างเป็นสาว เพื่อร่วมเพศสมพาสกับพระราชอาบนปราสาท ถ้าคืนใดพระราชอาไม่ร่วมเพศสมพาสกับนางนาคคราวนั้นพระราชาก็จะถึงกาลวิบัติ และบ้านเมืองจะล่มจม มีกฏมณฑลยธาบาลกรุงศรีอยุธยา ระบุว่าพระราชพิธีเบาะพอกที่พระเจ้าแผ่นดินต้องเสด็จไปบรรทมกับแม่นางเมือง (เรียกแม่หยั่วพระพี) ในพระตำหนักศักดิ์สิทธิ์ (หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินต้องทรงร่วมเพศสมพาสกับนางนาคซึ่งเป็นแบบแผนดั้งเดิมที่สืบจากกัมพูชา)^{๓๐}

ภาพที่ ๒.๑๓ การปั้นเมฆในปัจจุบัน
(ที่มา: ข่าวสด ฉบับวันพุธที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๘ หน้า ๑)

ชาวบ้านนาตะกรุด อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปั้นดินเหนียวเป็นรูปชาย-หญิงเสพสังวาส ตั้งไว้กลางสามแยกทางเข้าหมู่บ้าน ระบุเป็นพิธีกรรมขอฝนแบบโบราณกว่า ๑๐๐ ปี หลังที่นางแมวมแล้ว แต่ฝนไม่ตก แสดงให้เห็นว่า การปั้นหุ่นร่วมเพศเป็นการขอฝนยามแห้งแล้ง เป็นประเพณีโบราณที่ทำสืบทอดมานานหลายร้อยปี สำหรับการปั้นหุ่นจะนำเอาดินเหนียวจากทุ่งนามาปั้นเป็นหุ่นผู้ชาย โดยตั้งชื่อนายเมฆ ส่วนหุ่นผู้หญิงตั้งชื่อนางฝน และหุ่นผู้ชายที่นั่งดูตั้งชื่อว่า

^{๓๐} สุจิตต์ วงษ์เทศ, “ปั้นเมฆขอฝน เป็นรูปเสพสังวาส”, **มติชนออนไลน์**, [ออนไลน์] : แหล่งที่มา http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1436777885 [๗ ธันวาคม ๒๕๕๙]

นายหมอก ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการทำภาพประจานต่อสายตาผู้คนที่ผ่านไปมา จนทำให้เกิดอาเพศ และ เทวดาทนดูไม่ได้ จึงตลบันดาลให้ฝนตกลงมาชะล้างหุ่นดินเหนียวดังกล่าว ให้ละลายหายไป

๒.๑.๑.๒ พิธีขอฝนแบบผสมผสานกับคติพุทธ

(๑) การรดน้ำดำหัวในวันขึ้นปีใหม่

ในการเปลี่ยนศักราชใหม่ที่คนไทยเรียก “สงกรานต์” ชาวไทลื้อ ไทจีน ไทลาว เรียก “สังขานต์” ไทใต้คงเรียก “ปอยสาบแก่น” ไทขาว ไทดำ เรียก “กินสิบสี่” มีจุดร่วมเหมือนกันที่ “การรดน้ำ” ซึ่งมีทั้งการรดน้ำสิ่งศักดิ์สิทธิ์และรดน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ การพรมน้ำ ตลอดจนการสาดน้ำใส่กันของหนุ่มสาว ดังนั้น น้ำในความหมายหนึ่ง หมายถึง การชำระให้สิ้น การล้างเอาสิ่งไม่ดีไม่งามให้หมดไป อีกความหมายหนึ่ง น้ำเป็นสัญลักษณ์ของฝน ความชุ่มเย็น ความอุดมสมบูรณ์ ที่เห็นเป็นรูปธรรมที่สุด

คนไทขาวเชื่อว่า ตัวเงือกเป็นผู้ให้น้ำฝนจึงบูชาผิวน้ำด้วยควายตอนในพิธีเช่นเมือง หลังพิธีในตอนบ่ายหนุ่มสาวจะสาดน้ำเล่นใส่กัน ส่วนคนไทใต้คงและคนลาวใช้รางรดน้ำเป็นรูปนาคสำหรับรดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา พิธีรดน้ำดำหัวก็ได้ใช้กับพระพุทธรูปและพระสงฆ์ด้วย ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพนับถือ ชาวไทใต้คงเรียก “กงซอน” ลาวเรียก “โฮงหด” หรือ “ฮงหด” ในวันที่ ๓ ของงานปีใหม่ของชาวไทลื้อจะมีประเพณีอาบน้ำก่อนกา (เหมือนไทพวน) โดยจะหาบน้ำไปให้ผู้เฒ่าผู้แก่สระหัวแต่เช้ามีดก่อนการร้อง หลังจากนั้นก็จะไปรดน้ำผู้ใหญ่และสาดน้ำใส่กันระหว่างหนุ่มสาว^{๓๑}

ภาพที่ ๒.๑๔ โฮงหด และพิธีฮตสรง (รดน้ำ)
(ที่มา: โฮงมูนมังเมืองขอนแก่น)

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

ประเพณีบุญสงฆ์หรืองานบุญฮอดสงฆ์ จัดขึ้นเพื่อสงฆ์พระพุทธรูปในวันตรุษสงกรานต์ และกระทำต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลา ๑ เดือน โดยจะจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือนห้าของทุกปี และในประเพณีนี้สิ่งที่ใช้ควบคู่กับการฮอดสงฆ์คือการทำโองสวด-ฮางริน ซึ่ง หมายถึง รำน้ำที่ทำจากไม้ซูด เป็นร่องสำหรับรองน้ำที่ชายคา และฮอด หมายถึง การรด หรือสงฆ์น้ำ ถ้าสงฆ์น้ำพระเถระ หรือพระพุทธรูปจะเรียกว่า ฮอดสงฆ์ การสงฆ์น้ำพระภิกษุในพิธีกรรมอีสาน นิยมกระทำ ๒ วิธีคือ ๑. สงฆ์น้ำพระภิกษุและสงฆ์น้ำพระพุทธรูปในวันตรุษสงกรานต์หรืองานบุญเดือนห้า ๒. สงฆ์น้ำพระภิกษุเพื่อเลื่อนสมณศักดิ์ ส่วนการประดิษฐ์ “รางรินหรือฮางริน” จะทำเป็นท่อนำน้ำที่ชาวบ้านได้เทราดลงไปให้ไหลลงสู่ร่างกายพระภิกษุที่นั่งอยู่บนที่ตั้งที่ระดับประดालวดลายที่ทำจากกาบกล้วย การทำฮางรินขึ้นมาเพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านอยู่ใกล้ชิดพระภิกษุมากเกินไปซึ่งจะทำให้ไม่น่าดู^{๓๒}

(๒) พิธีเทศน์ธรรมพญาคันคาก

ตำนานเรื่องพญาคันคากเป็นหนังสือผูกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ครั้งยังเสวยพระชาติเป็นพญาคันคาก บางแห่งเล่าว่า เป็นชายหนุ่มรูปร่างเหมือนคันคาก (คางคก) เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองชมพู พระบิดามีพระนามว่า พระเจ้าเอกราช พระมารดาชื่อ สีดา เมื่อทรงเจริญวัยพระราชบิดาทรงมอบสมบัติให้ ต่อมาได้เกิดฝนแล้งผู้คนสัตว์ได้อดอยากล้มตายกันมาก บางแห่งเล่าว่า มีฤทธิ์อำนาจจนพญาแถนอิจฉาจึงแก้งไม่ส่งฝนมาให้มนุษย์ พญาคันคากต้องพาบริวารทั้งสัตว์ใหญ่และสัตว์เล็กขึ้นไปรบกับพญาแถนๆ แพ้จึงต้องทำสัญญาส่งฝนมาให้ตกต้องตามฤดูกาล โดยมนุษย์จะส่งสัญญาณคือ บั้งไฟจุดขึ้นไปเตือนแถน บางแห่งเล่าว่า พญาคันคากจึงสั่งให้พญานาคเอาหินก้อนขึ้นไปเมืองแถน สั่งให้ปลวกเอาดินฉาบทาไม่ให้หินพัง ทำเป็นทางไปรบแถน ทำอยู่ ๓ เดือนจึงเสร็จ จึงได้เกณฑ์พลอากาศ มี หงส์ แตน ต่อ ผึ้ง ทางน้ำคือ ปลา ทางบก คือ ช้าง ม้า รบอยู่ ๒ ปี พญาคันคากจึงชนะ แล้วมีบัญชาให้แถนส่งฝนให้ตามฤดูกาล

^{๓๒} ติก แสนบุญ, “ประเพณีฮอดสงฆ์กับพุทธรูปหัตถศิลป์โองสวดในโลกทัศน์คนอีสาน”, วารสารวัฒนธรรมไทย, ปีที่ ๔๘, ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๕๒): ๑๐ – ๑๓.

ภาพที่ ๒.๑๕ รูปปั้นพญาคันคาก
(ที่มา: พิพิธภัณฑ์พญาคันคาก จังหวัดยโสธร)

ในการทำพิธีชาวบ้านจะปลูกปะรำขึ้นที่กลางบ้าน ชุดสระลิกพอสสมควรแล้วใส่น้ำลงสระ เอาจอก แหน มาใส่ พร้อมกุ่ม หอย ปู ปลา เต่า วางไว้ที่ขอบสระปั้นรูปสัตว์บกและต่อ แตน อึ่ง กบ เขียด พร้อมจัดส่งเครื่องบูชาใส่พานวางไว้ บางแห่งก็นำคางคกเป็นๆ สวมเสื้อสีแดงมาใส่ไว้ด้วย เอาบัวมาปลูก ตามขอบสระให้ทำรูปช้าง ม้า วัว ควาย ฝรั่ง ต่อ แตน กบ เขียด อึ่งอ่าง แล้วจัดเครื่องฮ้อยหมากฮ้อยจอกหนึ่ง เมียงฮ้อยจอกหนึ่ง ข้าวตอกฮ้อยจอกหนึ่ง (หมายถึงอย่างละ ๑๐๐ อันรวมเข้าใส่ในจอก ขนาดใหญ่พอบรรจุได้ เช่น ข้าวตอกฮ้อยหนึ่งจอก หมายความว่า ข้าวตอกแตกบ้านเราร้อยดอก (เม็ด) ใส่ไว้ ๑ จอก เป็นต้น) ต่อจากนั้น ตอนเย็นชาวบ้านจะมารวมกัน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ แล้วเทศน์พญาคันคาก ชาวบ้านจะนั่งฟังเทศน์แล้วสมาทานศีลห้า ตั้งจิตอธิษฐานขอให้ฝนตก ทำเช่นนี้จนครบ ๓ วันเป็นเสร็จพิธี^{๓๓}

(๓) บุญแห่ข้าวพันก้อน

บางท้องถิ่นเมื่อถึงฤดูทำนาแล้วฝนยังไม่ตก ชาวบ้านจะพร้อมใจกันทำบุญแห่ข้าวพันก้อน โดยนำข้าวเหนียวหนึ่งป็นเป็นก้อนเล็กๆ จำนวนหนึ่งพันก้อนไปบูชาพระรัตนตรัยที่วัดพร้อมด้วยเทียน พันเล่ม รูปพันดอก และดอกไม้พันดอก มีการกล่าวคำปวาร้องเทวดาและคำอ้อนวอนขอฝน พร้อมกับเล่นสาดน้ำกันไปตลอดทาง

^{๓๓} Isangate, **พิธีขอฝนของคนอีสาน**, [ออนไลน์] : แหล่งที่มา http://www.isangate.com/local/boran_isan_08.html [๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

บุญแห่ข้าวพันก้อน คือ การนำเอาข้าวเหนียวหนึ่งมาทำเป็นก้อนๆ จำนวนพันก้อนไปบูชาพระรัตนตรัยที่วัด บางท้องถิ่นถึงฤดูทำนา ถ้าฝนไม่ตกชาวบ้านจะพร้อมกันทำพิธีแห่ข้าวพันก้อน โดยจัดเครื่องสักการะมีเทียนพันเล่ม รูปพันดอกดอกไม้พันดอก ข้าวเหนียวหนึ่งปั้นเป็นก้อนขนาดปลายก้อยจำนวนพันก้อน เมื่อผู้จะร่วมพิธีประเพณีไทยงานบุญแห่ข้าวพันก้อนพร้อมกันพร้อมแล้ว กล่าวคำป่าวร้องเทวดาและคำอ้อนวอนขอฝน เพื่อให้ฝนตกพร้อมกันแท้ไปรอบๆ หมู่บ้านมีการเล่นสาดน้ำกันไปตลอดทางเสร็จแล้วนำไปบูชาไว้ที่วัด ตามโบสถ์หรือในที่สมควร

ภาพที่ ๒.๑๖ บุญแห่ข้าวพันก้อน

(ที่มา: <http://province.m-culture.go.th/roiet/images/stories/0603/14.jpg>)

บางท้องถิ่นก็จะทำบุญแห่ข้าวพันก้อนรวมไปกับวันตรุษสงกรานต์ คือทำในวันสังกาส (๑๕ เมษายน) หรือทำในบุญเดือน ๔ (บุญพระเวส) โดยแห่ไปถวายพระอุปัคตที่หออุปัคตข้างศาลาที่จะมีการเทศน์มหาชาติในตอนเช้าตี ๓ ตี ๔ ของวันโฮม (วันแรกของงาน)

(๔) ตั้งธรรมวิวหลวงหรือตั้งธรรมสุขวันณะวิวหลวง

พิธีตั้งธรรมวิวหลวงนี้นิยมทำในหมู่ชาวไทยจีน มีที่มาจากชื่อชาดกว่า สุขวันณะวิวหลวงชาดก เป็นชาดกนอกนิบาตที่มีความสำคัญเทียบเท่ามหาเวสสันดรชาดกของชาวไทย เนื่องจากมีปรากฏในรูปนิทาน วรรณกรรม จิตรกรรม ฝาผนัง ตุ๊กเครื่องแขวน และพิธีกรรม^{๓๔} พิธีนี้เป็นประเพณีใหญ่ของเมืองเชียงตุง กระทำในเดือน ๑๐ (สิงหาคม) โดยชาวบ้านจะร่วมกันเป็นเจ้าของนิมนต์พระสงฆ์เทศนาธรรมเรื่องสุขวันณะชาดกหรือธรรมวิวหลวง (เจ้าสุขวันณะกับนางอุมมาทันตี) เป็น

^{๓๔} สุพิน ฤทธิเพ็ญ, “สุขวันณะวิวหลวง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทที่มีต่อสังคม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

ชาดกเรื่องที่ยอดนิยมที่สุดในเชียงใหม่ รองจากเรื่องเวสสันดรชาดก เห็นได้จาก วัดในเมืองเชียงใหม่ เช่น ที่วัดพระธาตุดอยจอมคา วัดเชียงใหม่ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องนี้ นอกจากนี้ยังพบอยู่บนตุงด้วย เช่น ตุงที่ได้จากวัดราชฐานหลวง ป่าแดง เป็นต้น ชาวไทขิ่นครุฑธาและนับถือเป็นที่ยิ่ง ทุกๆ วัดจะมีการเทศนาธรรมเรื่องนี้ และมีการเขียนภาพธรรมและจัดทำปราสาทเสาดียวตามเนื้อเรื่องในชาดกและ ถวายทานเป็นประจำ ชาวไร่ชาวนาเมืองเชียงใหม่ นับถือชาดกเรื่องนี้มาก ถือว่าเป็นเรื่องที่ฟังแล้วจะชุ่มน้ำชุ่มเย็น ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น เมื่อตั้งธรรมว้าวหลวงแล้วจึงมักอธิษฐานให้สมปรารถนาด้วย

ภาพที่ ๒.๑๗ พิธีตั้งธรรมว้าวหลวง กาดบุง เมืองเชียงใหม่

(ที่มา: <http://lovekengtung2013.blogspot.com/2013/06/kad-bung-keng-tung.html>)

(๕) พิธีแห่ช้างขอฝน

การแห่ช้าง หรือการแห่ช้างปัจจัยนาเคนทร์ เป็นพิธีที่จัดขึ้นเมื่อจุดบั้งไฟแล้วฝนก็ยังไม่ตก แหนางแมวแล้วฝนก็ยังไม่ตก เป็นงานที่จัดขึ้นในระดับตำบลหรืออำเภอเพราะมีผู้มาร่วมงานอย่างล้นหลาม แต่ก็ไม่ได้จัดบ่อยนัก ช้างที่นำมาใช้แห่คือ ช้างปัจจัยนาเคนทร์หรือช้างปัจจัยนาค ซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองสี่วิคู้บารมีของพระเวสสันดร ตามปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งเป็นชาดกที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล ก่อนที่พระองค์จะได้มาเป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้ทานหรือทานบารมี โดยยกเนื้อเรื่องมาพอสังเขป คือเมืองสี่วิคู้ หรือสี่วิคู้ห่า มีกษัตริย์ปกครองคือพระเจ้าสญชัยมีโอรสชื่อพระเวสสันดร ซึ่งต่อมาพระเวสสันดรแต่งงานกับนางมัทรี มีโอรสและธิดา ๒ องค์ คือ พระกัณหาและพระชาลี อยู่กินกันหลายปี พระเวสสันดรเองเป็นผู้ที่มักให้ทานอยู่

เป็นนิจ บ้านเมือง อาณาประชาราชอยู่สุขสบายมาโดยตลอด ด้วยเพราะบุญญาบารมีของพระองค์ ประกอบกับช่างคู่มือคือช่างปัจจัยนาเคนทร์ที่ทุกคนเชื่อว่าช่างปัจจัยนาเคนทร์ทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ การให้ทานของพระเวสสันดรนั้นให้ได้ทุกอย่างด้วยความบริสุทธิ์ใจเพราะต้องการบำเพ็ญทานบารมีในชาติก่อนที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป คือให้ได้แม่กระทิงเมียและลูกที่เฒ่าชูชกมาขอไปเลี้ยงและเอาไว้เป็นข้ารับใช้ ที่สำคัญพระเวสสันดรให้ช่างปัจจัยนาเคนทร์แก่บ้านเมืองอื่น เพราะบ้านเมืองที่แห้งแล้งฝนไม่ตกก็จะพากันมาทูลขอช่างปัจจัยนาเคนทร์ไปไว้ที่เมืองของตนจะได้ชุ่มชื้น เนื่องจากช่างปัจจัยนาเคนทร์อยู่ที่ใดที่นั้นก็อุดมสมบูรณ์ จึงมีแต่คนอยากได้และพระเวสสันดรก็ได้ให้ไปซึ่งฝ่ายพระเจ้าสฤษดิ์ชัยพระบิดาไม่ยอมเสียช่างปัจจัยนาเคนทร์ไป แต่พระเวสสันดรก็อยากให้ทานพระเจ้าสฤษดิ์ชัยจึงขับไล่พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหาและชาลี ออกจากเมือง แต่ถึงกระนั้นพระเวสสันดรก็มีวางเว้นจากการให้ทานพร้อมส่งสอนลูกเมียให้หมั่นให้ทานเรื่อยมา เรื่องราวของช่างปัจจัยนาเคนทร์ที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ จึงได้มีการจัดพิธีแห่ช่างปัจจัยนาเคนทร์ขึ้นมีการจำลองเหตุการณ์ที่เหมือนจริงตามเรื่อง มีคนเล่นเป็นพระเวสสันดร นางมัทรี กัณหา ชาลี เฒ่าชูชก มีการนำไม้ไผ่ ผ้า กระดาษสีต่างๆ มาทำเป็นช่างตัวใหญ่มหึมาสวยงาม มีการแห่จากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งและขับร้องกลอนลำเป็นเรื่องราวระหว่างทาง ตลอดขบวนแห่ก็มีการสาดน้ำ ฟ้อนรำ สนุกสนานกันทั่วหน้า

ภาพที่ ๒.๑๘ พิธีแห่ช่างผ้าขอฟน

(ที่มา: http://konmuangli.blogspot.com/2015/05/blog-post_26.html)

ประเพณีแห่ช่างผ้าชุมชนเมาะหลวง จังหวัดลำปาง ทุกปีชาวบ้านจะได้ร่วมใจกันทำช่างไม้ หุ้มด้วยผ้านำไปถวายวัดในวันที่ ๑๖ เมษายนของทุกปี ที่วัดเมาะหลวง นอกจากช่างผ้าแล้วยังต้องมี

เครื่องถวายประกอบด้วยเครื่องไทยธรรม ฉัตร ปัจจัย เป็นต้น ชาวบ้านจะต้องช่วยกันทำช่างผ้าบ้าน (ช่างผ้าเอื่อน) ร่วมกัน ๑ ตัว เพื่อนำไปแห่ เป็นการแสดงความรำลึกถึงพระคุณของช่างที่ใช้เป็นพาหนะและใช้งาน รวมถึงใช้ในประเพณีขอฝนของชุมชน และหากบ้านไหนมีกำลังทรัพย์อยู่เย็นเป็นสุขก็สามารถทำช่างผ้าถวายเองได้ และส่วนบ้านอื่นๆ อาจจะไม่ไหวแต่สามารถนำไปจ้จไปสมทบร่วมทำบุญ โดยหลังจากเสร็จงานทางวัดก็จะนำเครื่องไทยธรรม นำมาใช้สอยตามต้องการ และผ้าก็จะถอดออกมาใช้สำหรับกิจการภายในวัด^{๓๕}

นอกจากนี้ยังมีพิธีแห่ช่างเผือก ซึ่งเป็นประเพณีที่เก่าแก่ของชาวลุ่มน้ำลี้ที่ยึดถือปฏิบัติมาช้านาน ที่ตำบลบ้านปวง อำเภอทุ่งหัวช้าง โดยประชาชนจะทำเป็นรูปช่างตัวน้อยๆ แล้วเอาปูนมาติดรอบๆ ตัวให้เหมือนว่าเป็นช่างเผือก แล้วทำการแห่ไปยังวัดเพื่อขอฝน อีกทั้งมีการใส่ปัจจัย เพื่อถวายวัดอีกด้วย (โดยงานนี้มีทั้งหมด ๑๑ หมู่บ้าน ได้จัดทำมา ๑๑ ตัว) แสดงถึงความผูกพันกับชาวอำเภอลี้และอำเภอใกล้เคียงที่ใช้ลำน้าลี้ ซึ่งมีที่มาจากมหาเวสสันดรชาดก

(๖) พิธีบุญสงกรานต์

พิธีบุญสงกรานต์ ของชาวบ้านแทน ตำบลเหล่า อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตอนพระแทนเป็นป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ภายในตอนแทนมี “พระแทน” หรือก้อนหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ ๑ เมตรเท่ากัน สูงประมาณ ๑.๕ เมตร ตรงกลางด้านบนเป็นรูสี่เหลี่ยมเป็นชั้นลดหลั่นกัน ชาวบ้านเชื่อว่าใส่น้ำลงไปในรูของแทนหินดังกล่าวมากเท่าไร น้ำก็จะไม่เต็ม ส่วนด้านข้างของหินจะเว้าเข้าไปข้างในจนหินมีลักษณะกึ่งตรงกลาง ตามประวัติความเป็นมา ชาวบ้านแทนมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ก้อนหินที่วางกระจายอยู่บนพื้นดินในป่าใกล้ๆ หมู่บ้านแทนนั้น เป็นก้อนหินที่มีมาตั้งแต่สมัย “คนแปดศอก” หรือสมัยโบราณที่เชื่อกันว่า ผู้คนในยุคนั้นมีรูปร่างสูงใหญ่ถึง ๘ ศอก ซึ่งเป็นพวกขอมหรือเขมรที่ต้องขนหินเพื่อไปสร้างพระธาตุพนมที่จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน แต่เมื่อรู้ว่าพระธาตุพนมสร้างเสร็จแล้ว พวกขอมจึงเอาหินดังกล่าวทิ้งไว้ในป่าซึ่งเป็นบริเวณตอนพระแทนในปัจจุบัน เมื่อหลวงเสนาซึ่งเป็นผู้ที่มาก่อตั้งหมู่บ้านเป็นคนแรกพบหินเหล่านี้ จึงนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านและบริเวณดังกล่าวจึงกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระแทนเป็นผู้รักษาทุกสิ่งทุกอย่างในบริเวณป่า ดังนั้นจึงไม่มีชาวบ้านคนใดตัดต้นไม้หรือจับสัตว์ เพราะกลัวว่าพระแทนจะลงโทษทำให้เกิดความไม่สบายต่างๆ ชาวบ้านจึงมีการทำบุญสงกรานต์ เพื่อขอฝนจากวิสาขกาลเทพบุตรหรือเทพเจ้าที่ขอการบูชาไฟ ซึ่งในการเลี้ยงพระแทน ชาวบ้านก็นำเอา

^{๓๕} พินัย วิสัยทอง, “การศึกษาประเพณีแห่ช่างผ้า ชุมชนเมาะหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอย่างมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม”, เอกสารรวมบทความวิจัยในงานประชุมวิชาการระดับชาติ ๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง): ๒๒๕๒ – ๒๒๕๘.

บั้งไฟมาจุดถวายเพื่อขอพรจากพระแทนให้ช่วยปกป้องรักษา คุ้มครองให้ชาวบ้านปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และภัยอันตรายต่างๆ^{๓๖}

(๗) พิธีแห่พระขอฝน

พิธีแห่พระอุปคุต เป็นพิธีบวงสรวงและอัญเชิญพระอุปคุต ก่อนจัดริ้วขบวนแห่รอบหมู่บ้าน เพื่อสืบสานประเพณีบุญเดือนสี่หรือบุญมหาชาติ ของพุทธศาสนิกชนชาวอีสาน ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล ซึ่งหวังให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลให้เกิดปาฏิหาริย์ให้ฝนตกเพื่อช่วยบรรเทาความแห้งแล้ง ที่ไม่สามารถประกอบอาชีพทั้งเกษตรกรรมและการประมงเหมือนเช่นทุก ๆ ปี การประกอบพิธีอัญเชิญพระอุปคุตดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการทำบุญเดือนสี่หรือบุญมหาชาติ ตามฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ซึ่งเป็นช่วงที่สภาพดินฟ้าอากาศร้อนแล้ง โดยเฉพาะปีนี้ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ประสบวิกฤติภัยแล้งอย่างรุนแรง เพราะฝนได้ทิ้งช่วงไปนานกว่า ๑๐ เดือน จึงได้นำญาติโยมชาวพุทธ จัดงานบุญมหาชาติ มีการบูชาพระอุปคุตและจัดริ้วขบวนแห่รอบหมู่บ้าน เพื่อขอความอยู่เย็นเป็นสุข และเป็นตามความเชื่อที่ว่า จะช่วยบันดาลให้ฝนตกลงมา บรรเทาความเดือดร้อนจากภัยแล้งที่กำลังประสบ พร้อมเปิดโอกาสให้สาธุชน ได้ร่วมบริจาคทำบุญกับทางวัด เพื่อเป็นงบประมาณสำหรับแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำภายในวัดและชุมชน ทั้งในส่วนของ การปรับปรุงระบบประปา และค่าใช้จ่ายในการจัดหาน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาดบริการประชาชนในพื้นที่ที่ประสบภัยแล้ง อย่างไรก็ตามตามคติความเชื่อของชาวพุทธ มูลเหตุในการประกอบพิธีบวงสรวงบูชาพระอุปคุตตำนานระบุว่า เป็นพระเถระสำคัญองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา ได้บำเพ็ญเพียรจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เปี่ยมด้วยพุทธานุภาพและฤทธิ์เดช สามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ปราบพญามารและกำจัดสิ่งชั่วร้าย ท่านได้เนรมิตเรือนแก้วหรือกุฏิแก้วขึ้นในท้องทะเลหลวง (สะดือทะเล) แล้วก็ลงไปอยู่ประจำที่กุฏิแก้ว เมื่อมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นในพระศาสนา หรือมีผู้นิมนต์ท่าน ก็จะขึ้นมาช่วยเหลือ อย่างในกรณีที่ชาวบ้านกำลังประสบภัยแล้ง และตรงกับเทศกาลบุญเดือนสี่หรือบุญมหาชาติ จึงได้ประกอบอัญเชิญท่านขึ้นมาเพื่อประทานความเป็นสิริมงคล ตลอดจนอธิษฐานอ้อนวอน ให้ท่านดลบันดาลฝนตกลงมาแก้ปัญหาภัยแล้งอีกด้วย

^{๓๖} สุริยา สมุทคุปดี, ฮีตบ้านคองเมือง, (โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

ภาพที่ ๒.๑๙ พิธีแห่พระอุปัคต

(ที่มา: http://www.madchima.org/forum/gallery/2_22_01_11_12_05_26.jpeg)

พระอุปัคต หรือ พระบัวเข็ม เป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นพระเถระสำคัญองค์หนึ่งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ชื่อ “อุปัคต” แปลว่า ผู้คุ้มครองรักษา พระอุปัคตเป็นพระที่เป็นที่นิยมของชาวอินเดีย มอญและชาวไทยทางเหนือ และอีสาน สมัยก่อนพระมอญได้นำพระบัวเข็มมาถวายรัชกาลที่ ๔ ในตอนที่พระองค์ทรงผนวชอยู่ แม้รัชกาลที่ ๕ ก็ยังทรงกล่าวถึงความป็นมาในพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือนด้วย

(๘) พิธีสวดมนต์ขอฝน

พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ในยุคปัจจุบันที่นิยมทำพิธี ณ บริเวณกลางในเมือง ประตูเมือง และแจ่งเมืองหรือมุมเมืองทั้ง ๑๐ แห่ง ประกอบด้วย ๑. กลางเวียง ๒. ประตูช้างเผือก ๓. ประตูช้างเรือก หรือท่าแพ ๔. ประตูเชียงใหม่ ๕. ประตูแสนปุง หรือसानปุง ๖. ประตูสวนดอก ๗. แจ่งศรีภูมิ ๘. แจ่งกะต้ำ ๙. แจ่งกู่เรือ ๑๐. แจ่งหัวริน ทั้งนี้แต่ละจุดจะมีการสร้างปะรำ เรียกว่า “หน่วยพิธี” “...แต่ละหน่วย มีปู่อจารย์หรือพิธีกรประจำ ทำหน้าที่ประกอบพิธีปัจจุบันผู้ว่าราชการจังหวัดเทียบได้กับเจ้าเมืองเป็นประธานอยู่ที่กลางเวียง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อยู่ที่ประตูสวนดอก มีข้าราชการผู้หลักผู้ใหญ่ประจำจุดต่าง ๆ จำนวนพระสงฆ์กลางเวียง ๘ รูป นอกนั้น ๑๑ รูป รวมเป็น ๑๙ รูป ครั้นพอถึงเวลาบูชาทำวจตุโลกบาลจะยิงปืนปั้งเป็นสัญญาณ ปู่อจารย์แต่ละจะเริ่มกล่าวคำสังเวช พอจบเสร็จก็ไหว้พระรับศีล พระสงฆ์เจริญพระ

พุทธมนต์สวดขอฝนสวดสืบชะตาเมืองทำพร้อมกันทั้ง ๑๐ จุด...” (สัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณีพยอมยงค์, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๑)^{๓๗}

(๙) พิธีสวดคาถาปลาช่อน

พิธีขอฝนที่พบว่ามี การแพร่กระจายไปในไทหลายกลุ่ม ได้แก่ สวดคาถาปลาช่อน (ลาว ไทจีน ไทใต้คง ไทสยาม) ชาวไทยภาคอีสาน เรียก การสวดคาถาปลาช่อน เป็นการทำพิธีเมื่อฝนแล้งอีกวิธีหนึ่งเช่นกัน พิธีกรรมนี้มีมาจากนิบาตชาดก เรื่องเล่าว่า ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลาช่อน (ปลาช่อน) อาศัยอยู่ในลำห้วยแห่งหนึ่ง เกิดฝนแล้งน้ำในบึงแห้งงวดเข้าทุกที สัตว์น้ำต่างๆ ได้รับความทรมานยิ่ง พระโพธิสัตว์จึงกระทำสัตยาธิษฐาน ประกาศว่าผู้มีศีลไม่เคยกินสัตว์อื่นเลย ด้วยคำสัตย์ดังนี้ขอฝนจงตกลงมาเพื่อช่วยสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ เมื่อกล่าวจบก็ได้กล่าวคาถาขอฝน เมื่อจบคำนั้นฝนก็เกิดตกลงมาทำใหญ่ จึงเชื่อกันว่าผู้ใดทำบุญและสวดคาถาปลาช่อนจะช่วยให้ฝนตกมาได้ โดยในวันทำพิธี ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เป็นเวลา ๓ วัน โดยสวดเจ็ดตำนาน อย่างย่อ แล้วสวดคาถาปลาช่อนให้ได้ครบ ๑๐๘ คาบ

ภาพที่ ๒.๒๐ พิธีสวดคาถาปลาช่อน

(ที่มา: <http://akaratnews.com/wp-content/uploads/2016/04/034.jpg>)

^{๓๗} อาสา คำภา, “ปู่แสะย่าแสะ กับประเพณีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่”, หน้า ๑๑๘.

พิธีสวดคาถาปลาช่อน คือ อีกหนึ่งวิธีการขอฝนจากเทวดาฟ้าดิน ที่สามารถพบเห็นได้ที่หลายแห่งทั้งภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคกลาง เช่น หมู่บ้านแปดอ้อม จังหวัดกำแพงเพชร มีพิธีสวดคาถาปลาช่อน เป็นประเพณีเก่าแก่และหายาก โดยจะมีการนำดินมาปั้นเป็นรูปปลาช่อน ปู เต่า วัวควาย คน รวมทั้งกบ และสิ่งมีชีวิตต่างๆ เพื่อเตรียมการประกอบพิธีสวดคาถาปลาช่อน ๑๐๘ จบ ขอฝนกลางทุ่งนา จากนั้นจะมีการวางเครื่องเช่นไหว้สักการะ เพื่อแยกระหว่างมนุษย์โลกชั้นล่าง และสวรรค์ชั้นฟ้าด้านบน เพื่อให้รุกขเทวดาได้เห็นว่าโลกมนุษย์นั้นเดือดร้อนเรื่องฝนฟ้าไม่ตกต้อง ตามฤดูกาล จึงต้องทำพิธีร้องขอจากเทวดา ให้ช่วยเหลือบันดาลฝนฟ้าให้ตกลงมา ซึ่งทางภาคอีสานก็มีพิธีสวดมนต์ปลาช่อน (หรือปลาช่อ) เป็นพิธีและประเพณีโบราณของทางอีสาน ยามฝนแล้งก็จะจัดให้มีพิธีสวดมนต์ปลาช่อนเพื่อเสี่ยงทายถามว่า ฝนจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ พิธีการเริ่มจากชาวบ้านได้นิมนต์พระสวดเจริญพระพุทธมนต์ และท่องคาถา มนต์ปลาช่อน" เพื่อขอฝน และทำการเสี่ยงทายปลาช่อนจำนวน ๓ ตัว ที่ปล่อยลงหลุมขนาดเล็กที่ชาวบ้านขุดไว้ สูงประมาณสามสิบเซนติเมตร โยงสายสิญจน์ให้พระ ๙ รูปสวดมนต์คาถาปลาช่อน โดยมีความเชื่อว่า หากปลากระชอนกระโดดออกจากหลุม จะมีความโชคดี น้ำฝนจะตกต้องตามฤดูกาล มีฝนเพียงพอต่อการทำการเกษตรและการดำรงชีวิต พิธีสวดมนต์ปลาช่อน ถือเป็นพิธีโบราณที่มีอ้างอิงตามพุทธตำนาน ที่กล่าวถึงชาตกตอนหนึ่ง โดยมีชาติกำเนิดชาติหนึ่งพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพญาปลา แล้วเกิดแล้งน้ำ พญาปลาจึงตั้งจิตอธิษฐานให้เทวดาเทพลงมา ซึ่งเป็นที่มาของคาถาขอฝนหรือมัจฉราชจริยสูตร จะจัดให้มีพิธีสวดมนต์ต่อเนื่องกันจำนวน ๓ วัน ตามคติความเชื่อโบราณ ที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดและเล่าขานตอน และวิธีในการจัดสวดมนต์ปลาช่อน ซึ่งการสวดมนต์ปลาช่อนก็ไม่แตกต่างจากประเพณีแห่นางแมว โดยพื้นที่บ้านโคกหม้อ ได้ใช้ปลาช่อนมาเสี่ยงทายแทนแมว

ส่วนชาวเชียงตุง เรียกว่า สวดคาถาปลาช่อน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อขอฝนโดยตรง เมื่อถึงเดือน ๖ แล้วฝนยังไม่ตก ชาวไทซิ่นจะนิมนต์พระภิกษุมา “สวดคาถาปลาช่อน” ๗ วัน ๗ คืน พิธีกรรมมีอยู่ว่าจะตั้งหอธรรมสำหรับพระสวด ต่อจากนั้นเอาน้ำใส่แอ่ง นำปลาช่อน ๒ - ๓ ตัวมาใส่ในแอ่งน้ำวางไว้ที่หน้าพระภิกษุผู้จะทำพิธี เมื่อฟังจบแล้วก็จะมีการประพรมน้ำมนต์ ในสมัยที่เจ้าฟ้าปกครองเชียงตุง ในการขอฝนมีการเล่นหัวล้านชนกันด้วย

ชาวไทใหญ่ใต้คงหรือไทเหนือในยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน เรียกว่า ตั้งธรรมปลาลาคำ ในเดือนหก หากฝนไม่ตก ในอดีตเจ้าเมืองจะนิมนต์พระภิกษุมาสวดที่วัดเรียกว่า “ตั้งธรรมปลาลาคำ” คือ สวดคาถาปลาช่อน โดยนำปลาช่อนมาใส่ในบาตร แล้วนำมาวางกลางลานเพื่อเสี่ยงทาย ถ้าปลากระโดดแสดงว่าฝนจะตก ที่หมู่บ้านหนองบัว ตำบลพองแผ่ เมืองซอน ชาวบ้านเล่าว่า เมื่อจะขอฝนชาวบ้านจะนำตะกร้าที่ลวกขนมจีนมา ๑ อัน แต่งตัวเป็นหญิง แล้วเอาผ้าคลุมตะกร้าแล้วพากันไปไหว้เจ้าโอบ้าน (เจ้าหัวบ้านเป็นศาลตั้งอยู่บริเวณทางไปสนามบินหมั่งซื่อ) และมีการตั้งธรรมปลาลาคำที่วัด

๒.๑.๒ คติความเชื่อพิธีขอฝนของล้านนา

การปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักของสังคมล้านนา ในสมัยโบราณมักฝากไว้กับความสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นหลัก โดยอาศัยระบบนิเวศน์ ผลกระทบจากศัตรูข้าวจึงยังมีไม่มากนัก ชาวนาไม่มีความรู้ในวิธีการทำนาเมื่อมีความเสียหายที่เกิดจากภัยธรรมชาติ หรือจากศัตรูพืช ก็ตั้งสมมุติฐานบนฐานความเชื่อว่าเป็นเรื่องของภาวะเหนือธรรมชาติ เป็นการลงโทษของผี หรือสิ่งลี้ลับ” กลยุทธ์การแก้เคล็ดก็มักประกอบด้วยพิธีกรรม หรือบวงสรวง อ้อนวอนเทพต่างๆ เช่น พระแม่โพสพ ดอนปู่ตา ผีตาแหก ฯลฯ เพื่อขอให้การปลูกข้าวเจริญงอกงามเกิดผลดี มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่เกิดความเสียหายจากภัยพิบัตินานาประการ แม้เมื่อสังคมได้พัฒนาขึ้น จนกระทั่งทุกวันนี้ ประเพณีพิธีกรรมบางอย่างก็ยังได้รับการส่งต่อสืบสานกันต่อมา ลักษณะของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างพิธี ทั้งพุทธ เช่น มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวด ทำบุญทำทาน และก็มีพิธีทางความเชื่อตามคติชน เพื่อสร้างความอลังการ ความศักดิ์สิทธิ์ ความน่าเชื่อถือให้กับพิธีกรรม จะเห็นว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขอฝน จะมีพิธีตามลำดับขั้นตอนและมีเรื่องราวความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อในท้องถิ่นกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาผสมผสานกัน

วิถีชีวิตชาวล้านนามีความเชื่อและพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความปรารถนาที่จะขอให้อำนาจแห่งธรรมชาติบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะพิธีขอฝนจึงขุดพบกลองกบ และสัญลักษณ์รูปอวัยวะเพศชายและหญิง ซึ่งล้วนเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้นแล้วยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น การฟังธรรมคาถาปลาช่อน พิธีแห่นางแมว เป็นต้น

สัตว์ที่นำไปใช้ในพิธีขอฝนนอกจากปลาช่อนแล้ว ก็ยังปรากฏสัตว์หิมพานต์ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะโดดเด่นมักปรากฏคู่กับวัดและวิถีชีวิตของชาวล้านนาเรียกว่า “ตัวมอม” ตัวมอม เป็นสัตว์ในจินตนาการที่ช่างหรือสล่าล้านนา ใช้เรียกสัตว์ในอุดมคติที่ไม่มีตัวตนอยู่จริง ปรากฏอยู่เฉพาะในคติความเชื่อของชาวบ้าน และงานศิลปกรรมล้านนา มักปรากฏอยู่ในลักษณะของงานประติมากรรมประดับเฉพาะตามวัดของทางภาคเหนือตอนบนเท่านั้น โดยเฉพาะวัดในจังหวัดเชียงใหม่ที่อดีตเป็นศูนย์กลางความรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนา อุดม รุ่งเรืองศรี ได้อธิบายลักษณะเกี่ยวกับตัวมอมว่า มีลักษณะรูปร่างครึ่งลิงครึ่งเสือ มีแขนยาว ตัวดำ บ้างว่าคล้ายสุนัขพันธุ์ปักกิ่ง บางแห่งแปลว่าเสือดา ในงานประติมากรรมของชาวล้านนาจะปรากฏประติมากรรมรูปตัวมอมประดับอยู่บริเวณราวบันไดตามหน้าแห่นบ รอยต่อคอสอง บนเครื่องหลังคา หน้าบัน ซุ้มประตูโขงซุ้มวิหาร ซุ้มประตูทางเข้า บานประตู ท้องไม้ โถงคิ้ว ต้นเสา และบริเวณภายในของวิหาร อุโบสถ เจดีย์ อาคารอื่นภายในวัด^{๓๘}

^{๓๘} อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๒),

นอกจากนี้ ยังพบประติมากรรมตัวมอม นิยมประดับอยู่ตามวัด ทั้งแบบลักษณะประติมากรรมลอยตัว นูนสูง และนูนต่ำ มักปรากฏให้เห็นในรูปของส่วนประกอบในลวดลายประดับวัด รูปแบบศิลปกรรมบางแห่งปรากฏรูปเทวดายืนบนหลังมอม หรือยืนเอาเท้าข้างหนึ่งเหยียบลงบนศิระษะ หรือหลังของตัวมอม ซึ่งอาจหมายถึงเทวดาปชุนนะซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งฝนตามความเชื่อในสมัยก่อน โดยเมื่อในหมู่บ้านเกิดฝนแล้ง ชาวบ้านจะนำเอาตัวมอมที่แกะจากไม้ทำสมาธิร่วมกัน แล้วแห่ไปรอบหมู่บ้าน โดยเชื่อว่าตัวมอมจะบันดาลให้ฝนตกได้

ภาพที่ ๒.๒๑ ตัวมอม

(ที่มา: [https://th.wikipedia.org/wiki/มอม_\(สัตว์\)](https://th.wikipedia.org/wiki/มอม_(สัตว์)))

จากการศึกษาของ ณีรัฐกาญจนา ธีรบรรณกุล พบว่า ในอดีตตัวมอมยังใช้ในการประกอบพิธีกรรมการแห่ขอฝน โดยการใช้ตัวมอมที่แกะจากไม้แห่ไปรอบชุมชน ในช่วงต้นฤดูฝนประมาณเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกรกฎาคมของทุกปี ปัจจุบันยังพบประติมากรรมตัวมอมที่แกะสลักจากไม้ที่ใช้แห่ขอฝนปรากฏอยู่ตามวัด และพิพิธภัณฑสถานภายในวัดของจังหวัดภาคเหนือ แต่ความเชื่อนี้ไม่มีใครได้รับความนิยมนแล้ว ภายหลังพิธีการแห่ตัวมอมเพื่อขอให้ฝนตกเริ่มสูญหายไปจากชุมชน เนื่องด้วยคติความเชื่อที่ถูกทดแทนด้วยเทคโนโลยีใหม่ๆ อีกทั้งภัยธรรมชาติ และจากน้ำมือมนุษย์ การหาตัวมอมแกะสลักเพื่อ

ใช้ในพิธีขอฝนยากขึ้น เพราะคนไม่ค่อยรู้จักตัวมอมในลักษณะดังกล่าว ซึ่งอาจเป็นเพราะชุมชนได้เปลี่ยนจากการนำตัวมอมแกะสลักมาใช้แมวในการแห่ขอฝนแทน^{๓๙}

จะเห็นได้ว่า ก่อนการทำนา หากชาวบ้านเกรงว่าปีนั้นฝนจะน้อย ก็จะมีการทำพิธีขอฝน โดยหวังพึ่งในอำนาจลึกลับบางอย่าง น่าสังเกตว่าพิธีขอฝนบางครั้ง มักจะใช้วิธีการที่แปลกพิสดาร เป็นสิ่งที่ไม่พบเห็นในชีวิตประจำวัน บางทีก็มีเรื่องเพศเข้ามาปะปนด้วย เพราะเรื่องเพศ เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ อาจปรากฏในเพลงร้อง หรือวัตถุที่ใช้ในพิธีกรรม การขอฝนมีวิธีการต่างๆ เช่น พิธีแห่นางแมว ซึ่งมีอยู่ทั่วทุกภาค ในภาคกลางการแห่นางแมวจะทำในช่วงเดือน ๖ ถึงเดือน ๘ บางทีมี พิธีปั้นเมฆ ด้วย ในบางท้องถิ่น เช่นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพิธีทำบุญหลังบ้าน เป็นพิธีขอฝน โดยนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีหลังบ้าน ในภาคอีสาน มีการขอฝนหลายแบบ นอกจากแห่ นางแมวซึ่งเรียกว่า พิธีเต้านางแมว แล้วก็มี พิธีเต้าแม่ นางซ่อง พิธีเต้าแม่ นางตั้ง พิธีตั้งครกตั้งสาก ประเพณีการจุดบั้งไฟ ของภาคเหนือ และภาคอีสาน เดิมเป็นการจุดเทียนแกนหรือผีฟ้าขอให้ส่งฝนลงมา ปัจจุบันนี้ตีความว่า การจุดบั้งไฟ เป็นการจุดเป็นพุทธบูชา ตัวอย่างพิธีขอฝน ที่เป็นพิธีทางพุทธศาสนาได้แก่ การเทศน์พญาคันคาก และ การสวดคาถาปลาช่อน ทางเหนือมีพิธีสวดคาถาปลาช่อน เช่นกัน นอกจากนี้มีพิธีแห่พระพุทธรูป ที่เรียกว่า พระเจ้าฝนแสนห่า พิธีขอฝนในภาคใต้ไม่ค่อยมี เพราะภาคใต้โดยทั่วไปมีฝนตกชุกเกือบตลอดทั้งปีอยู่แล้ว ยกเว้นบางอำเภอ ในจังหวัดสงขลา และ จังหวัดนราธิวาส เช่นที่ตำบลพรุ อำเภอใหญ่ จังหวัดสงขลา มีพิธีแห่ไซซึ่งเรียกว่า พิธีเชื้อไซ และที่ ตำบลพร่อน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส มี พิธีแห่ปลาช่อน โดยใช้ดินเหนียวปั้น เป็นรูปปลาช่อน พิธีขอฝนที่เป็นพระราชพิธีคือ พระราชพิธีพืฐศาสตร์ ซึ่งจัดทำขึ้นในเดือน ๙ เดิมเป็นพิธีพราหมณ์ ล้วน ต่อมาพิธีสงฆ์ด้วย

^{๓๙} ธีรภาณุ อธิบรรณกุล, “อิทธิพลของคติชาวบ้านล้านนาที่ปรากฏผ่านประติมากรรมรูปตัวมอมในภาคเหนือของประเทศไทย”, วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ปีที่ ๑๒, (กันยายน – ธันวาคม, ๒๕๕๘): ๓๕ – ๔๐.

๒.๒ คัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน

๒.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน

คัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนนั้นได้รับอิทธิพลความเชื่อและเค้าโครงเรื่องมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลังจากนั้นได้มีการปรับแต่งรายละเอียดในด้านภาษาและพิธีกรรมตามความเชื่อในพื้นที่ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑.๒.๑ ที่มาของแนวคิดจากพระไตรปิฎก

ที่มาของคาถาปลาช่อนขอฝนมาจากพระคาถาในมัจฉชาดก เป็นเรื่องที่ว่าด้วยพญาปลา ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าได้ตั้งสัจจอธิษฐานเพื่อขอฝนจากเทวดาโดยมีพระคาถาหนึ่งบาทปรากฏในพระไตรปิฎกว่า ปลาโพธิสัตว์เรียกพระเจ้าปชชุนนเทพว่า:-

ปชชุนนเทพ ท่านจงร้องคำรามให้ฝนตกมา

ทำลายชุมทรัพย์ของฝูงกา ทำฝูงกาให้ได้รับความเศร้าโศก

และช่วยปลดเปลื้องข้าพเจ้าและหมู่ญาติ

ให้พ้นจากความเศร้าโศกเถิด^{๔๐}

หลังจากนั้น พระอรรถกถาจารย์ได้นำมาขยายความให้พิสดารไว้รรถกถาพระสูตรต้นปิฎก ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ ไว้ว่า พระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ณ พระเชตะวันมหาวิหารทรงปรารภฝนที่พระองค์ทรงบันดาลให้ตกลงตรัสพระธรรมเทศานี้มีคำเริ่มต้นว่าอภิตถนยปชชุนนาดังนี้

ดังได้สดับมา ในสมัยหนึ่งในแคว้นโกศลฝนไม่ตกเลย ข้าวก้าวทั้งหลายเที่ยวแห่งตระพังสระโบกขรณีและสระในที่อื่นๆ ก็เหือดแห้ง แม้โบกขรณีเชตะวัน ณ ที่ใกล้ซุ้มพระทวารเชตะวันก็ขาดน้ำ ฝูงกาและนกเป็นต้นรุมกันเอาจะงอยปากอันเทียบได้กับปากคิมจิกทั้งฝูงปลาและเต่าอันหลบลูกเข้าสู่เปือกตมออกมากินต่างๆ ที่กำลังดินอยู่พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นความพินาศของฝูงปลาและเต่าพระมหากรุณาเดือนพระทัยให้ทรงอุตสาหะจึงทรงพระดำริว่า วันนี้เราควรจะให้ฝนตก ครั้นราตรีสว่างแล้ว ทรงกระทำการปฏิบัติพระสรีระเสร็จ ทรงกำหนดเวลาภิกษาจาร มีพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อม เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถิด้วยพระพุทธลีลา ภายหลังภัตร เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว เมื่อเสด็จจากพระนครสาวัตถิสู่พระวิหารประทับยืนที่บันไดโบกขรณีเชตะวัน ตรัสเรียกพระอานนท์เถระเจ้ามาว่า อานนท์ เธอจงเอาผ้าอาบนำมา เราจักสร้งน้ำในสระโบกขรณีเชตะวัน พระอานนทเถระเจ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์

^{๔๐} ขุ.เอกก. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

ผู้เจริญน้ำ ในโบกขรณีเขตวันแห่งขอเดสแต่เพียงเปือกตมเท่านั้นมิใช่หรือพระเจ้าข้า? ตรัสว่า อานนท์ ธรรมดาว่า กำลึงของพระพุทเจ้าใหญ่หลวงนักเธอจงนำเอาผ้าอาบน้ำมาเกิดพระเถระเจ้า ได้นำมาทูลถวายพระศาสดาทรงนุ่งผ้าอุทกสาฎกด้วยชายข้างหนึ่ง อีกชายหนึ่งทรงคลุมพระสรีระ ประทับยืนที่บันได ตั้งพระทัยว่า เราจักสร้งน้ำในสระโบกขรณีเขตวัน

ทันใดนั้นเองบังทุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกะก็สำแดงอาการร้อนท้าวเธอรำพึงว่า อะไรเล่าหนอ ทรงทราบเหตุนั้น จึงมีเทวบัญชาเรียกวลาหกเทวราชเจ้าแห่งฝนมาเฝ้า พลายตรัสว่า พ่อเทพบุตรพระบรมศาสดาทรงตั้งพระทัยว่า เราจักสร้งน้ำในสระโบกขรณีเขตวัน ประทับยืนอยู่ ณ บันไดอันเดียวกัน บันดาลให้ฝนตกโดยเร็วเถิด วลาหกเทวราชรับเทวบัญชาแล้วนุ่งก้อนเมฆก้อนหนึ่งห่มก้อนหนึ่ง ชับเพลงเมฆสังคีต (ชับเพลงในคัมภีร์เมฆทูตและคัมภีร์ภควัดคีตา) บ่ายหน้าไปทางโลกธาตุด้านตะวันออก เหาะไปแล้ว ณ ทิศภาคตะวันออกก็ปรากฏกลุ่มเมฆกลุ่มหนึ่งมีขนาดเท่าลานนวดข้าวซ้อนเป็นชั้น ๆ ตั้งร้อยชั้นพันชั้นค้ำร่มค้ำรามฟ้าแลบแปลบปลาบ ฝนก็ตกลงมาด้วยอาการประหนึ่งว่า คว่าหม้อเทลงมาแคว้นโกศลทั้งสิ้นท่วมทันเหมือนห้วงน้ำไหลบ่าท่วมอยู่ฝนตกอยู่ไม่ขาดสาย ครู่เดียวเท่านั้นก็เต็มสระโบกขรณีเขตวันน้ำท่วมจดถึงแคร่บันได

พระบรมศาสดาลงสร้งในสระโบกขรณีเขตวันแล้ว ทรงครองผ้าสองชั้นสีแดงคาดรัดประคด ทรงครองสุดจีวรเฉวียงพระอังสา แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จพระดำเนินไปประทับนั่งเหนือพระบวรพุทธาอาสน์ที่ปูลาดไว้ในบริเวณพระคันธกุฎี เมื่อภิกษุสงฆ์แสดงวัตรปฏิบัติแล้วก็เสด็จอุฎฐาการประทับยืน ณ พื้นชั้นบันไดแก้วมณี ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์แล้วทรงส่งกลับไปเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีที่มีกลิ่นจรงใจ ทรงบรรทมสี่เฝ้าด้วยพระปรีศร์เบื้องขวา ต่อเวลาเย็นพวกภิกษุประชุมกันในธรรมสภา ยกเรื่องขึ้นสนทนากันว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงพระคุณสมบัติ คือ ขันติ พระเมตตา และพระกรุณาของพระทศพล ในเมื่อข้าวกล้ำต่าง ๆ กำลึงเหี่ยวแห้งชลาถัยทุกแห่งก็เหือดหาย ผุงปลาและเต่าประสบทุกซี้ใหญ่หลวง พระองค์ทรงอาศัยพระกรุณาทรงครองผ้าอุทกสาฎก ด้วยมุ่งพระทัยจักให้มหาชนพ้นจากความทุกข์ประทับยืน ณ บันไดชั้นแรกแห่งโบกขรณีเขตวัน ทรงบันดาลให้ฝนตกเหมือนห้วงน้ำใหญ่ไหลบ่าท่วมโกศลรัฐทุกส่วนโดยเวลาเพียงครู่เดียวทรงปลดเปลื้องมหาชนจากทุกข์กายทุกข์ใจแล้วเสด็จเข้าพระวิหาร พระศาสดาเสด็จออกจากพระคันธกุฎี เสด็จมาสู่ธรรมสภา ตรัสถามว่าภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่ตถาคตทำให้ฝนตก ในเมื่อมหาชนพากันลำบาก แม้ในกาลก่อน เมื่อตถาคตเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แม้ในคราวเป็นราชาของผุงปลาก็ได้ทำให้ฝนตกแล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาลมีลำห้วยแห่งหนึ่ง ล้อมรอบด้วยซุ้มแห่งเถาววัลย์ อยู่ตรงโบริกขรณิเขตวันนี้ ณ เมืองสาวตติแคว้นโกศลนี้แหละ ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดปลา มีฝูงปลาเป็นบริวาร อยู่ในลำห้วยนั้น แม้ในคราวนั้น แคว้นนั้น ฝนก็ไม่ตกเหมือนคราวนี้ ข้าวกล้าของพวกมนุษย์ เทียวแห้งในบึง เป็นต้น ขาดน้ำฝูงปลาและเต่าพากันคุดเข้าเปือกตม แม้ที่ลำห้วยนั้นฝูงปลาก็พากันคุดเข้าโคลนตม ซุกซ่อนในที่นั้น ๆ ฝูงกา เป็นต้น ก็พากันรุมจิกทิ้งออกมาจิกกินด้วยจะงอยปาก พระโพธิสัตว์เห็นความพินาศของหมู่ญาติก็ดำริว่า ผู้อื่นเว้นเราเสียแล้วใครเล่าที่จะได้ชื่อว่า สามารถปลดเปลื้องทุกข์ของพวกปลาเหล่านี้เป็นไม่มี เราจักทำสังจกิริยาให้ฝนตกปลดเปลื้อง ฝูงญาติจากทุกข์คือความตายให้จงได้ แล้วแหวกตมสิดำออกพญาปลาใหญ่สีกายเหมือนปุมต้น อัญชันลืมาทั้งคู่อันเปรียบได้กับแก้วมณีสีแดงที่เจียรนัยแล้ว มองดูอากาศบันลือเสียงกล่าวแก่ เทวราชปชขุนนะว่า พระปชขุนนะผู้เจริญ ข้าพเจ้าอาศัยหมู่ญาติเดือดร้อนมาก ในเมื่อข้าพเจ้าผู้ ทรงศีลลำบากอยู่ ทำไม ท่านไม่ช่วยให้ฝนตกลงมาเล่า ข้าพเจ้าบังเกิดในฐานะที่จะกีดกินพวก เดียวกัน แต่ก็ยังไม่เคยได้ชื่อว่า กีดกินมังฉาชาติตั้งต้นแต่ปลาเล็ก แม้มีขนาดเท่าเมล็ดข้าวสาร ถึงสัตว์มีปราณอื่นๆ เล่า ข้าพเจ้าก็ได้เคยแกล้งปลงชีวิตเลยด้วยสังจจวาจານี้ ขอท่านจงให้ฝน ตกลงมาปลดเปลื้องหมู่ญาติของข้าพเจ้าจากทุกข์เทอญ เมื่อจะเรียกเทวราชปชขุนนะ ประหนึ่ง สั่งงานคนรับใช้^{๔๑}

สรุปความได้ว่าในสมัยที่พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่วัดเขตวัน เมืองสาวตติ แคว้นโกศล ทรงปรารภการบันดาลให้ฝนตกทั่วเมือง เนื่องจากในสมัยนั้น ทิวทั้งแคว้นโกศลเกิดภัยแล้งฝนไม่ตกหลาย เดือน ข้าวกล้าเหี่ยวแห้ง สระน้ำแห้งขอดเหลือแต่โคลนตม ปลาตายเกลื่อนกลาด ฝูงนก ฝูงกาบินว่อน ชาวเมืองสาวตติและฝูงสัตว์เกิดเดือดร้อนกันไปทั่ว แม้น้ำในสระวัดเขตวันก็เหือดแห้งเช่นกัน ปลา กระเสือกกระสนหนีตายเข้าไปในเปือกตม

รุ่งเช้า พระพุทธเจ้า ได้ทรงตรวจดูสรรพสัตว์ ทรงเห็นความเดือดร้อนนั้นแล้ว ทรงมีพระ มหากรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ หลังจากเสด็จกลับมาจากบิณฑบาตแล้ว ได้ประทับยืนอยู่ที่บันไดสระใน วัดเขตวัน ตรัสเรียกพระอานนทีให้นำผ้าอาบน้ำมาถวายพระองค์ ด้วยมีพระประสงค์จะสร่งน้ำในสระ แม้พระอานนทีจะทูลว่าน้ำในสระมีแต่ตม ไม่มีน้ำมิใช่หรือ ก็ทรงตรัสว่า “อานนที ธรรมดากำลังของ พระพุทธเจ้าใหญ่หลวงนัก เธอจงนำเอาผ้าอาบน้ำมาเถิด” พระเถระได้นำผ้ามาถวายแล้ว พระพุทธ องค์ทรงนุ่งผ้าด้วยชายข้างหนึ่ง ทรงคลุมพระสรีระด้วยชายข้างหนึ่ง ประทับยืนที่บันไดตั้งพระทัยว่า เราจักสร่งน้ำในสระ

ทันใดนั้นเอง แทนศิลาอาสน์ของท้าวสักกะก็แสดงอาการร้อน ท้าวเธอทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงบัญชาให้วาลหกเทวราชเจ้าแห่งฝน บันดาลฝนให้ตกทั่วแคว้นโกศลโดยไม่ขาดสายครู่เดียวเท่านั้น

^{๔๑} ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๗๕/๒๐๔ - ๒๐๘.

น้ำก็เต็มสระ ท่วมถึงบันไดสระ พระพุทธรองค์ทรงลงสระน้ำในสระแล้ว ทรงครองผ้าสองชั้นสีแดง คาดรัดประคต ทรงครองสุคติจิวร เฉวียงพระอังสะ เสด็จประทับในพระคันธกุฎี

ในเวลาเย็น พวกภิกษุประชุมกันในธรรมสภายกเรื่องพระพุทธรองค์ทรงบันดาลให้ฝนตกด้วยพระกรุณาในชาวเมืองและสรรพสัตว์ขึ้นมาสนทนากัน พระพุทธรองค์จึงได้ตรัสอดีตนิทานมาสาธก ดังนี้ว่า

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ที่ห้วยแห่งหนึ่ง มีเถาวัลย์รกรงรัง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปลาช่อนตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในห้วยนั้น สมัยนั้น เกิดภัยแล้งฝนไม่ตกเช่นเดียวกัน ผุงปลาต่างดิ้นรนเอาชีวิตรอดด้วยเปลือกตม ผุงนกการุณจิกกินหมู่ปลา ปลาช่อนนั้นเห็นความพินาศของหมู่ญาติ จึงทำสักกิริยาให้ฝนตกด้วยการแหวกออกจากเปลือกตม มองดูอากาศแล้วบังลือเสียงแก่เทวราชนามว่า ปัชชุนนะ^{๔๒}ว่า “หมู่ปลาเดือดร้อนมาก ข้าพเจ้ารักษาศีลไม่เคยกินปลาด้วยกันตลอดชีวิต ด้วยความสัตย์นี้ขอท่านจงให้ฝนตกลงมาเถิด” ดังปรากฏพระคาถาในพระไตรปิฎกแล้ว ฝนทำใหญ่จึงตกลงมาช่วยชีวิตสัตว์ให้รอดพ้นจากความตายได้^{๔๓}

นอกจากนั้นแล้ว มัจฉชาตกได้มีการแต่งเป็นร้อยกรองปรากฏในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาตก เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ เรื่องที่ ๕ วรรณวรรค ภาษาบาลีว่า “มัจฉราชจริยาวณณา” หรือ มัจฉราชจริยาคาถา มีความเป็นภาษาบาลีดังนี้

ปูนา ปรียทา โหมิ	มัจฉราชา มหาสเร
อุณฺหสุริย สนฺตาเป	สเร อุทกขียถา
ตโต กากา จ คิชฌา จ	กงกา กุลลเสนกา
ภกขยฺนติ ทิวารตตี	มจฺเณ อุปนิสีทิยาติฯ
เอว จินฺเต สหิตตถ	สห ภาตีหิปีพิโต
เกนฺนุโข อุปาเยน	ภาตี ทุกขาปโมเจยา
จินฺตยิตวาน ฌมมตถ	สจฺจํ อททสปลสสย
สจฺเจจตฺวา ปโมเจสี	ภาตีนิ ตํ อติภขยฺฯ

^{๔๒} ปัชชุนนะ เป็นชื่อของหัวหน้าเทพกลุ่มหนึ่งในบริวารของท้าวจาตุมหาราชิกา สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา (ชั้นที่ ๑) บางทีเรียกว่า วัสสวาลาหกะ แปลว่า เมฆฝน มีหน้าที่บันดาลให้ฝนตก เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่เคารพบูชาของพวกกสิกร ยิ่งกว่านั้น ท่านยังมีฐานะเป็น “มหายักษ์” ผู้บังคับบัญชาบรรดา “อมนุษย์” ชั้นต่ำทั้งหลายด้วย ดังนั้น จึงมีความเชื่อว่า เมื่อมนุษย์ถูกอมนุษย์เบียดเบียน เช่น ถูกผีเข้า ถ้าขอให้เทพปัชชุนนะมาช่วย ท่านก็จะมาช่วยเสมอ

^{๔๓} พระมหาสุนทร สุนทรธมโม, หนังสือนิทานชาตก เล่มที่ ๑, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๔๐-๔๑.

อนุสสริตวาสดี ธรรม์	ปรมตถ์ วิจิณตย์
อกาสิ์ สจจกิริย์	ยั โลก ฐวสสสตนติฯ
ยโตสรามิอดตานั	ยโตปตโตสมิ วิญญตั
นาภิขานามิส สญจิจจ	เอกปาณมปิ หีสิตนติฯ
เอเตน สจจวชเชน	ปชชุนโน อภิวสสตุติ
อภิตถนยปชชุนน	นิธิ์ กากสสนาสย
กากั โสกายรณเชติ	มจเฉ โสกาปโมจยาติ
สหกเต สจจวเร	ปชชุนโน อภิกชชिय
ถลันนินนญจ ปุเรนโต	ขณน อภิวสสถฯ
เอวรूपั สจจวรั	กตวา วิริยมุตตมั
วสสาเปสิ์ มหาเมฆั	สจจเตชพลสสิโต
สจเจนเมสโม นตถิ	เอสาเมสจจ ปารมีติฯ ^{๔๔}

คำแปล

ในกาลเมื่อเราเป็นพระยาปลาอยู่ในสระใหญ่ในสระแห่งยอดเพราะแสงพระอาทิตย์ในฤดูร้อนที่นั่นกาแร้งนกกระสาและเหยี่ยวมาคอยจับปลาในทั้งกลางวันกลางคืนในกาลนั้นเราคิดอย่างนี้ว่าเรากับหมู่ญาติถูกบีบคั้นจะพึงเปลื้องหมู่ญาติให้พ้นจากทุกข์ได้ด้วยอุบายอะไรหนอเราคิดแล้วได้เห็นความสัตย์อันเป็นอรรถเป็นธรรมว่าเป็นที่พึงของหมู่ญาติได้เราตั้งอยู่ในความสัตย์แล้วจะเปลื้องความพินาศใหญ่ของหมู่ญาตินั้นได้เรานึกถึงธรรมของสัตว์คิดถึงการไม่เบียดเบียนสัตว์อันตั้งอยู่ในเที่ยงแท้ในโลกซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้แล้วได้กระทำสักการีว่าตั้งแต่เราระลึกตนได้ตั้งแต่เรารู้ความมาถึงบัดนี้เราไม่รู้สึกลงแก่เบียดเบียนสัตว์แม้ตัวหนึ่งให้ได้รับความลำบากเลยด้วยสังวราจันนี่ขอเมฆจงยังฝนให้ตกทำให้ใหญ่แฉะเมฆท่านจงเปล่งสายฟ้าคำรามให้ฝนตกจงทำชุมทรัพย์ของกาให้พินาศไปท่านจงยังกาให้เดือดร้อนด้วยความโศกจงปลดเปลื้องฝูงปลาจากความโศกพร้อมๆกับเมื่อเราทำสักการีมาเมฆส่งเสียงสนั่นครืนครืนยังฝนให้ตกครู่เดียวก็เต็มเปี่ยมทั้งที่ดอนและที่ลุ่มครั้นเราทำความเพียรอย่างสูงสุดอันเป็นความสัตย์อย่างประเสริฐเห็นปานนี้แล้วอาศัยกำลังอำนาจความสัตย์จึงยังฝนให้ตกทำให้ใหญ่ผู้เสมอด้วยความสัตย์ของเราไม่มีนี่เป็นสักการีมีของเราฉะนี้แล^{๔๕}

^{๔๔} ชู.จரிய.อ. (บาลี) ๔๕/๓๘๐-๓๘๖.

^{๔๕} ชู.จரிய.อ. (ไทย) ๗๔/๔๘๐-๓๘๖.

จากประวัติความเป็นมาของนิทานชาดกที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ครั้งเป็นพญาปลาช่อน ทำให้ในสมัยต่อมา ชาวพุทธได้นำมาเป็นเหตุปรารภในการจัดทำพิธีขอฝนประเภทหนึ่งในหลากหลายพิธีที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และบริบททางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรม จึงมีความเชื่อในการสวดคาถาขอฝนซึ่งเป็นพิธีที่สืบมาตั้งแต่โบราณ และยังมีพิธีอื่นๆ อาทิบุญบังไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถนในภาคอีสาน พิธีพินิจศาสตร์ ซึ่งเป็นพิธีหลวงจัดในพระราชสำนัก พิธีบวงสรวงสัตว์เทพต่างๆ เช่น พิธีเทศน์พญาคันคากพิธีแห่นางแมว รวมไปถึงพิธีแปลกๆ เช่น พิธีแห่เจ้าพ่อดอกไม้ พิธีแห่ศิวลึงค์ หรือแห่ขุนพิศ หรือบักแบ้นในภาคอีสาน และการปั้นเมฆ คือ การปั้นรูปชายหญิงเปลือยกายเสพสังวาสกัน สำหรับการปั้นหุ่นจะนำเอาดินเหนียวจากทุ่งนามาปั้นเป็นหุ่นผู้ชาย โดยตั้งชื่อนายเมฆ ส่วนหุ่นผู้หญิงตั้งชื่อนางฝน และหุ่นผู้ชายที่นั่งดูตั้งชื่อว่า นายหมอก ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการทำภาพประจักษ์ต่อสายตาผู้คนที่ผ่านไปมา จนทำให้เกิดอาเพศ และเทวดาทนดูไม่ได้ จึงดลบันดาลให้ฝนตกลงมาชะล้างหุ่นดินเหนียวดังกล่าว ให้ละลายหายไปเป็นต้น

๒.๒.๒ โครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน

การศึกษาโครงสร้างของเรื่อง จะต้องพิจารณาองค์ประกอบในการลำดับเนื้อหาซึ่งแสดงให้เห็นการจัดระเบียบรูปแบบโดยรวมของเรื่องอันเป็นกรอบในการกำหนดเรื่อง อาจจะถูกจัดเป็นหมวดหมู่หรือตอนแต่มีเนื้อความสัมพันธ์กันจากการศึกษาโครงสร้างของธรรมปลาช่อน ปรีวรรตโดยศุนย์วัฒนธรรมล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่พบว่าประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลักได้แก่ ปณามคาถา ท้องเรื่อง และปัจฉิมคาถา ดังนี้

ก. ปณามคาถา

ปณามคาถาที่ปรากฏในธรรมปลาช่อนคือ บทนมัสการพระรัตนตรัยและปรารภเหตุการณ์ อาจเรียกบทส่วนนี้ว่า ปณามคาถา มีความว่า

(ลาน ๑) นะโม ตัสสัสตถุฯ อะภิตถะนายะ ปะชุนาติ อิทัง สัตถา เขตตะวะเน^{๔๖} วิหะรันโต อัตตะนา ปะสาปีตะวัสสะ อารัพพะกะเถสิ, เอกัสมิถ กิระ สะมะเย^{๔๗} โกสะเลฐฐะนะวัสสิสัสสานิมิ มิ ลายันติ, สัตถาสัพพะัญญุพระพุทธเจ้าตนเป็นครูแก่คนและเทวดาทั้งหลาย สถิตสำราญในป่าเขตวันนะ อาราม ปรารภซึ่งท่าฝนอันพระพุทธเจ้าหากที่ตกลงด้วยตนหือเป็นเหตุ เป็นอาร์มณะแล้ว พระก็ **ปว**

^{๔๖} ต้นฉบับเขียนว่า เขตตะวันเน

^{๔๗} ต้นฉบับเขียนว่า สัมมะเย

ตี^{๔๘} เทศนายังชาติกะอันนี้ อังธรรมสังคาคติกาจารย์เจ้าทั้งหลายหากแวดกคหมายด้วยคาถาบาทต้นว่า อะภิตถะนายะ ปะชุนะนี้...

การขึ้นต้นเรื่องด้วยบทปณามคาถาอาจเรียกได้ว่าเป็นจารีตในการแต่งวรรณกรรม เพราะวรรณกรรมหรือธรรมของล้านนาเกือบทั้งหมดต้องขึ้นต้นด้วยบทปณามคาถา เพื่อเป็นการแสดงการนอบน้อมต่อสิ่งที่ผู้แต่งเคารพบูชา

ข้อความนี้ ผู้แต่งยังคงภาษาบาลีในบทปณามคาถาแล้วถอดความเป็นภาษาล้านนา จะเห็นว่าผู้แต่งบทปณามคาถาแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติในการแต่งธรรมล้านนา หลังจากแล้วจึงปรารภเหตุการณ์ของเรื่องราวขึ้นต้นว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใด และทรงปรารภเหตุในการแสดงพระธรรมเทศนา โดยผู้แต่งอ้างถึงพระธรรมสังคาคติกาจารย์คือพระเถรอาจารย์ที่ทำหน้าที่เรียบเรียงหัวข้อธรรมนี้ในอดีตที่ได้ยกบาทพระคาถาขึ้นแสดงเหตุการณ์ตามลำดับไป

ข. ลำดับเรื่อง

ลำดับเรื่องในธรรมπλαชอนมีโครงสร้างเหมือนกัน โดยธรรมปลาชอน เป็นคัมภีร์ผูกเดี่ยว มีจำนวน ๑๘ หน้าลาน สามารถแบ่งเนื้อหาเป็นตอน โดยใช้เกณฑ์การแบ่งตามเรื่องราวเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เหตุปรารภ

เหตุปรารภหรือที่มาของธรรมปลาชอน เป็นการเล่าเรื่องพุทธประวัติในสมัยพุทธกาลเกี่ยวกับเหตุการณ์ความเป็นมา โดยเล่าถึงเหตุการณ์ฝนแล้งในเมืองโกศล พี่ชพันธ์ธัญญาหารก็เหี่ยวเฉาแห้งตาย น้ำในบ่อและสระแห้งขอด ทำให้เกิดความเดือดร้อนกันถ้วนหน้าทั้งมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย มีความว่า

(ลาน ๑)...กิริระ ดั่งไต้ยีนมานี้ ในสละเมยยะกาละคาบหนึ่ง ท่าฝนชลธาราก็บ่ตกลงในเมืองโกศลแล ข้าวกกล้าทั้งหลายก็เหี่ยวแห้ง-

(ลาน ๒) -แล ส่วนว่าสระและโบกขรณีและบวกหนองทั้งหลายก็ขาดแห้งแล ในกาละเมื่อระดู(ฤดู)ฝนนั้นฝนก็บ่ตกลงมา แม่น้ำอันมีในโบกขรณี ป่าเซตวันอันมีที่ใกล้โขงประตุเซตวันอารามนั้นก็ขาดเสียเสี้ยงแล เมื่อนั้น ส่วนอันว่าปลาและเต่าทั้งหลายก็เข้าสู่เปือกตมอันเป็นที่ลี้แล้วก็นอนอยู่หมั้น (มัน)หั้นแล เมื่อนั้น **ปะชิตาติตั้ง**^{๔๙} ทั้งหลายอันมีกาและนกออก เป็นต้น ก็มาสับมาทอดเอาอย่าง

^{๔๘} น่าจะเป็นคำว่า ปวัตติ

^{๔๙} น่าจะเป็นคำว่า ปักชิตาติตั้ง

ปลาทั้งหลายด้วยสะกอย^{๕๐} ปากอันกล้าคมเหมือนดั่งคมเลื่อยเหล็กเลื่อนนั้นนำออกมาแล้วก็สับก็ตอดกินยังปลาทั้งหลายอันดินผัดปั่นไปมานั้นแล...

เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จเห็นปัญหาความเดือดร้อนนี้ จึงมีพระกรุณาจะโปรดสัตว์ให้พ้นความเดือดร้อน จึงออกเที่ยวบิณฑบาตพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ในเมืองสาวัตถี เมื่อเสด็จกลับ และเสวยกระยาหารเสร็จแล้ว จึงรับสั่งให้พระอานนท์ พุทธอุปัฏฐากเตรียมผ้าอาบน้ำฝนเพื่อประสงคจะสร้งน้ำในสระโบกขรณี เมื่อพระอานนท์ทูลทักท้วงว่าสระโบกขรณีแห่งขุดมีแต่ตม พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดงพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้า มีความว่า

(ลาน ๒) ...สัตถา สัพพัญญุพระพุทธเจ้าเสด็จเห็นยังภาวะอันฉิบหายแห่งปลาและเต่าทั้งหลายตั้งอัน พระก็จะมีเจอนกรุณาแลขุณาหากมาสู่ยังหนึ่ง อะวะจะนะ ร้าเพิงว่า กรียาอันหนึ่งพระตถาคตหื้อท่าฝนชล-

(ลาน ๓) -ธาราไหลหลังถึงตกในวันนี้ก็ควรแล เมื่อรวายถิ(ราตรี)คืนอันนั้นรุ่งแจ้งแล้ว พระพุทธเจ้ากระทำสรีระยังพระองค์ตนแล้วแหวกคตหมายยังเวลากาลอันจรเดินบิณฑบาตแล้วอันมีหมู่ภิกษุทั้งหลายหากแวดล้อมเป็นบริวารก็เข้าไปสู่เวียงสาวัตถีด้วยพุทธลีลาพิลาสาจตุ้งามเพื่อเอาข้าวบิณฑบาตแล้วก็ถอยมาแต่อันเอาข้าวบิณฑบาตแล้วก็เข้าไปสู่เขตวันวิหารมาแต่เวียงสาวัตถีตั้งอันก็มายังยืนอยู่เหนือขึ้นใดแห่งโบกขรณี (ป่า) เขตวันแล้วก็มันตนาเจียรจาซึ่งอานันทเถระว่า อานันทะ ดุรา อานันทะ ท่านจูงนำมายังผ้าอาบน้ำแก่ภูพระตถาคตเทอะ ภูพระตถาคตจักอาบน้ำในสระโบกขรณี (ป่า)เขตวันนี้ชะแล อานันทเถระกล่าววว่า ภันเต ภาคะวา ข้าแต่พระพุทธเจ้า อุทะกัง อันว่าน้ำในสระโบกขรณี (ป่า)เขตวันบกขาดแห่งเสียแล้ว บ่ว่ายังหลอแต่เปือกตมสิ่งเดียวอันชะฤา พระ-

(ลาน ๔) -พุทธเจ้ากล่าววว่า ดุรา อานันทะ กุกาลัง นามะ ชื่ออันว่ากำลังแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้มีมากนักแล ท่านจูงนำมายังผ้าอาบน้ำแก่พระตถาคตเทอะเถโร ส่วนว่าอานันทเถระเจ้าก็นำมายังผ้าอาบน้ำแล้วก็หื้อแก่พระพุทธเจ้าแล สัตถาสัพพัญญุพระพุทธเจ้าจูงผ้าอาบน้ำด้วยห้วกล้าหนึ่งแล้วคุมสรีระพระองค์ตนด้วยห้วกล้าหนึ่งแล้วก็กระนิงใจว่า กุตถาคตจักอาบน้ำในสระโบกขรณีเขตวันเทอะ ว่าอันแล้วก็ตั้งอยู่เหนือขึ้นใดแล...

เพราะเหตุนั้น ทำให้บัณฑิตผู้มผลศิลาอาสน์ของพระอินทร์เกิดอาการร้อนและแข็งขึ้น พระอินทร์จึงใช้ทิพยเนตรตรวจดู จึงทราบวว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงคจะสร้งน้ำในสระโบกขรณีที่แห่งขุด จึงให้เรียกเทวดานามว่า วลาหก ซึ่งเป็นเทพคู่แลเมฆฝน ไปบันดาลให้ฝนตกที่แคว้นโกศลจนน้ำเต็มสระโบกขรณีท่วมถึงเชิงบันไดพระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า ซึ่งหลังจาก พระพุทธเจ้าสร้งน้ำเสร็จแล้วก็เสด็จเข้าไปในพระคันธกุฎีเพื่อกระทำไสยาสน์พักผ่อน มีความว่า

^{๕๐} สะกอย หรือ จะกอย หมายถึง จะงอย

(ลาน ๕)...ส่วนหินบัณฑุกัมพลศิลาบาตอันเป็นทิพอาสนาแห่งอินทาทิราช ตนเป็นเจ้าของแก้ว
เทวดาทิ้งหลายก็สำแดงยังอาการอันร้อน*กระด้าง*^{๕๑} แข็งในขณะบัดนั้นสิ่งเดียวแล กิระ ตั้งได้ยืนมานี้
ส่วนว่าพญาอินทาทิราชตนนั้นอะวะจะนะ รำเพิงว่าเหตุอันนี้จักเป็นสันไตชา รู้ว่าบุคคลผู้มีบุญได้
กระทำแล้วจักมีสมบัติแห่งเราอันชา ว่า-

(ลาน ๕) -อันก็ตรัสรู้ยังเหตุอันนั้นแจ้งแล้วจึงเรียกหามายังพญาเทวดาตนชื่อว่า วลาหก
อันจักหื้อท่าฝนชลธารตกลงมานั้นก็กล่าววว่า ตาตะ ตูรา เจ้าวลาหก บัดนี้ พระพุทธเจ้ากระนิงใจว่า
พระตถาคตจักอาบน้ำในสระโบกขรณี (ป่า)เขตวันเทอะว่าอันแล้วก็นั่งอยู่เหนือชั้นใดบัดนี้แล เจ้าจูง
กระทำยังเมืองโกศลเป็นตั้งเมฆท่าฝนอันหนึ่งแล้วจูงหื้อไพลหลังถึงตกล้นน้กเทอะว่าอัน ส่วนพญา
เทวดาตนชื่อว่าวลาหกรับเอาคำแห่งพญาอินทร์ว่า สาธุ ดีแล้วอัน และคะนุ่นเมฆอันหนึ่งแล้วคุมยัง
เมฆอันหนึ่งแล้วก็ขับยั้งคำขับถ้องชลาเมฆเฉพาะหน้าสู่ป่าจินะทิศโลกธาตูกล้ำวันออกแล้วก็ลงไปแล
ส่วนมณฑลเมฆอันหนึ่งมีประมาณใหญ่เท่ามณฑลแห่งลานร้อนข้าวขึ้นมาในป่าจินะทิศล้ำวันออกแล้ว
เป็นมณฑล

(ลาน ๖) เมฆอันได้มากกว่าร้อยกว่าพันแล้วก็มีตครอบโลกทั้งมวล เบ่งออกยังสายฟ้าอัน
แมบได้ร้อยและพันแล้วก็หื้อเมฆตกลงมามากนักเหมือนตั้งอาการแห่งหม้อน้ำอันคนทั้งหลายหากคว่า
ปากลงต่ำแล้วและถอกหื้อไพลหลังถึงตกลงก็ลงมาครอบงำยังเมืองโกศลทั้งมวลเหมือนตั้งขตนาติด
เชื่อมด้วยเมฆเมฆ ส่วนท่าฝนชลธาร(รา)เมฆ อันตควางเชิงอันเป็นอาจินธาราแถวลำน้ำบ่ขาดก็ฟ้า
เพ็งเต็มสระโบกขรณีเขตวันด้วยยามเดียวสิ่งเดียวแล น้ำอันนั้นก็ท่วมยังดินชั้นใดตราบถึงหัวชั้นใดแล้ว
มากกว่าท่วมดินชั้นใดตราบถึงหัวแล้วก็ตั้งอยู่แล สัตถา สัพพัญญูพระพุทธเจ้าอาบน้ำในสระโบกขรณีแล้ว
ก็นุ่งผ้าสองชั้นอันมีพรรณอันแดงงามตั้งสายอรุณอันยังหนุ่ม คาดยังผ้ากายพันแล้วกระทำมหาจิรวผ้า
ใหญ่เป็นประมาณแห่งผ้าพระพุทธเจ้าเหนือป่า

(ลาน ๗) กล้าหนึ่งแล้วอันมีภิกษุสังฆะทั้งหลายหากแวดล้อมเป็นบริวารแล้วก็เข้าไปสู่
คันธกุฎีอันอบรมด้วยคันธมาลาจวนหอมแล้วก็นั่งอยู่เหนือบวรพุทธสนะในบริเวณของคันธกุฎีแล้ว
กระทำเสยยะนอนเป็นสี่เสยยะตั้งราชสีห์นอนแล้วก็อยู่ตุมหิภาวะเห็นแล...

ตอนที่ ๒ ท้องเรื่อง

หลังจากปรารภเหตุที่มาของธรรมปลาช่อนแล้ว เมื่อพระภิกษุสงฆ์ประชุมสนทนากันถึง
เหตุมหัศจรรย์นั้น จึงเสด็จออกมาจากพระคันธกุฎี เพื่อยกเรื่องนี้เป็นเหตุในการแสดงท้องเรื่องหรือ
พระธรรมเทศนาเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เป็นแก่นแกนของเรื่องราวซึ่งเคยเกิดขึ้นแล้วในอดีตชาติ มีความ
ว่า

^{๕๑} ต้นฉบับเขียนว่า คะด้าง

(ลาน ๗) ...เมื่อนั้น กถาเจียรจาแห่งเจ้าภิกขุทั้งหลายอันมาประสมชุมนุมกันในธรรมสภาศาลาโรงธรรมในกาละเมื่อยามตะวันเย็นว่า อาวุโส ดูรา เจ้าทั้งหลายจงเล็งดูยังอันบอระมวลด้วยขันติ เมตตา กรุณาอินดูคุณณาแห่งพระพุทธเจ้าเทอะ ในกาละเมื่อข้าวกล้าทั้งหลายอันมีในประการต่างๆ แลเหี่ยวแห้งเสีย มีเมื่อสระและวังหนองทั้งหลายต่างๆบกดแห้งเสียแล มีเมื่อปลาและเต่าทั้งหลายอันถึงยังทุกข์อันมากแลมีตั้งอัน พระพุทธเจ้าอาศัยซึ่งภาวะอันกรุณาแล้วคระนิงใจว่า กุตถาคตจักปลอยยังสัตว์และคนทั้งหลายที่อพ้นจากทุกข์เทอะว่าอัน แล้วก็มุ่งผ้าอาบน้ำ

(ลาน ๘) แล้วก็ตั้งอยู่เป็นชั้นไดอันประดับด้วยแก้วแห่งโบกขรณี (ป่า) เขตวันแล้วก็หื้อท่าฝนชลธารตกลงเหมือนดังจักหื้อท่วมหื้อพัดยังเมืองโกศลทั้งมวลด้วยฟองน้ำยามเดียวหนึ่งแล้วหื้อหมู่ชนคนอันมากพ้นจากทุกข์แล้วก็เข้าไปสู่วิหารที่สำราญแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ยินคำกถาเจียรจาอันนั้นก็ออกมาจากคันธกุฎีแล้วก็มาสุธรรมสภาศาลา(ลา)โรงฟังธรรม ถามซึ่งภิกขุทั้งหลายว่า ภิกขเว ดูรา ภิกขุทั้งหลาย ตุมเห อันว่าสูท่านทั้งหลายนั้นมาประสมชุมนุมกันด้วยกถาจาจาคำอันใดในกาละบัดนี้ อันชา เมื่อนั้น ภิกขุทั้งหลายไหว้พระพุทธเจ้าว่า ภัณฑ ภาคะวา ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายนั้นประสมชุมนุมกันด้วยกถาเจียรจา...ตั้งนี้แล พระพุทธเจ้าได้ยินคำเท่านั้นแล้วก็กล่าววว่า ภิกขเว ดูรา ภิกขุทั้งหลาย ในเมื่อคนและสัตว์ทั้งหลายอันมากแลลำบากตั้งอัน พระตถาคตก็หื้อท่าฝนตกลงมาในกาละบัดนี้สิ่งเดียวก็บมีแล ปุพเพ แม้นในกาละเมื่อก่อน

พระพุทธเจ้าตรัสเล่าถึงอดีตกาลครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อนที่อาศัยอยู่ในสระโปกขรณี เมืองสาวัตถีแห่งนี้ ซึ่งก็ได้เกิดเหตุการณ์ฝนแล้ง จนทำให้สระน้ำแห้งขอด เหลือแต่เปลือกตม หมุ่นกกาจึงพากันมาจิกกินปลาที่เป็นญาติของพญาปลาช่อนเป็นอันมาก ทำให้พญาปลาช่อนเกิดความสงสาร จึงออกมาตั้งสัจจอธิษฐานกับเทวดานามว่า ปัชชุนนะ หรือ วลาหกเทพบุตร ถึงความเป็นผู้มีศีลข้อไม่เคยม่าสัตว์อื่นของตนทำให้เทพยดาบันดาลให้ฝนตกจนพ้นภัยในครั้งนั้น มีความว่า

(ลาน ๙) พระตถาคตได้เกิดมาในวงศ์สัตว์ตรีธาน คือ เป็นพญาปลาช่อนก็หื้อท่าฝนชลธารตกลงสิ่งเดียวแล้วอันแล้วก็นำเอามายังอดีตธรรมเทศนาอันล่วงแล้วมาเทศนาว่า อะตีเต อิมัสมิญเยวะ สระรัฐฐอิมิสสะสาวัตถียัง อิมัสมิญเยวะ โปกขระณี ยะถา เณ เอกาตะลิกะหะณะปะริกขิตตาทันทะรา อะโหสิ, ตะทา โพธิสัตโต **มัจจะโย**^{๕๒} นิพพะเตตวา มัจฉิคะณะปะริวุตโต ตตถะ ปะติวะสะเอกา กันทะรา ในกาละนั้นยังมีล่องท่วยอันหนึ่งอันคุมเครือเขาทั้งหลายหากแวดปกคลุมอยู่ก็มีในที่แห่งโบกขรณีอันนี้สิ่งเดียวอันมีในที่ใกล้เวียงสาวัตถีอันนี้อันมีในอาณาจักรประเทศเขตโขงเมืองโกศลอันสิ่งเดียวในกาละเมื่อก่อนแล ในกาละนั้นบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ได้เกิดในตระกูลแห่งปลาชื่อว่าปลาช่อนมีหมู่ปลาทั้งหลายหากแวดล้อมเป็นบริวารก็

^{๕๒} ต้นฉบับเป็น มัจจะโย

(ลาน ๑๐) อยู่ในห้วยที่นั่นแล ปะนะ ด้วยมีแท้แล ฝนก็บ่ตกในโบกขรณี ปาเซตวัน ในกาละบัดนี้ด้วยประการสันโด ฝนก็บ่ตกในห้วยที่นั่นแม้นด้วยประการตั้งอันแล ข้าวกกล้าแห่งคนทั้งหลายก็เหี่ยวแห้งแล น้ำอันมีในที่ทั้งหลายอันมีสระและหนองเป็นต้นก็เหือดบกขาดแห้งไปแล ปลาและเต่าทั้งหลายก็เข้าไปสู่เปือกตมลี้หมุ่นอยู่หั้นแล ปลาทั้งหลายอันอยู่ในห้วยที่นั่นก็เข้าสู่เปือกตมลี้ อยู่แล้วก็เล็งดักอยู่ในที่นั่นแล ปกขิชาติทั้งหลายมีกาเป็นต้นก็สับทอดคาบเอายังปลาทั้งด้วยสะกอยปากนำชักออกแล้วก็สับกินแล โพรสิตโต ส่วนว่าบรมโพรสิตโตเจ้าคือว่าพญาปลาช่อนหันยังสภาวะฉิบหายหมู่ญาตินั้นก็กระนิงใจว่า อะโย ปุคคะโล อันว่าบุคคลผู้อื่นเท่าเว้นไวยังฤดูเดียวแลชื่อว่าอาจปล่อยพันเสียยังทุกขอันนี้คือว่าจักตายแก่ญาติทั้งหลายฝูงนั้นก็มีแล ควรกู

(ลาน ๑๑) จักกระทำยังสัจจอธิฐานแล้วจักหื้อท่าฝนชลธาราดกลงมาแล้วจักปล่อยยังญาติทั้งหลายหื้อพ้นจากมรณทุกข์คือว่าอันจักตายนั้นเทอะว่าอันแล้ว ส่วนว่าพญาปลาช่อนตัวใหญ่อันมีวรรณะอันดำเหมือนดั่งแก่นไม้มะเดื่อ ผิมีดั่งอันเหมือนดั่งวรรณะดั่งไหนั้นเพิกวะเปือกตมเสีย มีวรรณะอันดำด้วยประการสองอันแล้ว มีนยังพระเนตรตาทั้งสองอันงามเหมือนดั่งวรรณะแห่งแก้วคืออันขัดปัดเอาอย่างเงาดีแล เล็งดูอากาศและกล่าวยังเสียงทั้งม่วนเพราะมักว่าร้องบอกพญาเทวดาตนชื่อว่า ปชุนนะ^{๕๓} และกล่าวว่า โภ ปะชุนนะ ตูรา พญาเทวดาตนชื่อ ปชชุนนะ อันนุ่งทรงยังเมฆ ข้าอาศัยซึ่งญาติทั้งหลายแล้วก็เป้นทุกข์ลำบากมากนักละ เมื่อผู้ข้าอันมีศีลและลำบากด้วยทุกข์ตั้งอัน เจ้าพญาเทวดาพ้อยบ่วงทอดหลังถั่งดกยังท่าฝนเหตุใดนั้นชา ผู้ข้าจักกระทำยังปลาทั้งหลาย

(ลาน ๑๒) เป็นต้น แม้นว่ามีประมาณเท่าเม็ดข้าวสารแลหื้อเพิกตายในที่อันเป็นเหยื่ออาหารการกินแห่ง สมณ^{๕๔} ชาติสัตว์ทั้งหลายคือว่าปลาก็ดีชื่อว่าจะได้ขบกลืนกินเมื่อก่อนก็มีแล อะโยปิปาโย ส่วนแม้นอันอื่นก็ว่าปลาทั้งหลายข้าก็บได้ปลงลงจากชีวิตฆ่าหื้อตายเมื่อก่อนก็มีแล เจ้าพญาเทวดาจูงหื้อฝนตก ด้วยสัจจะอันนี้แล้วจูงปล่อยยังญาติพี่น้องแห่งข้าพ้นจากทุกขอันจักตายบัดนี้เทอะ ว่าแล้วอันยังเจียรจกกับด้วยพญาเทวดาตนชื่อว่า ปชชุนนะ อพิจารณายังเมฆเหมือนดั่งบังคับยังข้าชายผู้บ่าเรินใช้ตนนั้นแล้วก็กล่าวกถาในชาติกอันนี้ว่า อะภิตถะนายะ ปะชุนนะนิธิกากัสสะ นะ สะยะ กามะโสกายรัฐฐะหิมัจฉังโสกา ปะโมจะเยมัจจะราชา ส่วนพญาปลาช่อนก็เจียรจาซึ่งพญาเทวดาตนจักหื้อท่าฝนเมฆตกลงมาอันมีชื่อหากได้ด้วยแห่งสติแห่งเมฆว่าปะนะ เมฆา

(ลาน ๑๓) นามะ ชื่อว่า ท่าฝนชลธา(รา)ครอบงำเบ่งออกยังสายฟ้าแมบอันตกลงบมีแลเหตุใด เหตุตั้งอันเจ้าพญาเทวดาจูงหื้อมีตครอบงำเบ่งออกยังสายฟ้าแมบแล้วจูงวางลงยังท่าฝนเทอะนิธิกากัสสะนะสะยะ มักว่า กากา ส่วนกาทั้งหลายก็สับทอดเอายังปลาทั้งหลายอันเข้าไปสู่เปือกตมแล้วและตั้งอยู่ มักว่าลี้หมุ่นอยู่ในเปือกตม กาทั้งหลายก็สับด้วยสะกอยชักนำออกมาแล้วก็สับกัดกินแล

^{๕๓} ปชชุนนะ

^{๕๔} น่าจะเป็นคำว่า สมาน (สะ-มา-นะ) หมายถึงเสมอกัน, เท่ากัน

เหตุตั้งอันเจ้าพญาเทวดาจูงหื้อท่าฝนตกลงในบวกลาทั้งหลายหื้อเต็มด้วยน้ำแล้วหื้อท่อมยังที่อยู่แห่ง หมู่กาทั้งหลายหื้อฉิบหาย มักว่าหื้อท่อมยังที่อยู่ปลา อย่าหื้อกาทั้งหลายอยู่ได้เทอะ กากะ มักว่า กากัสสังโฆ หมู่กาอันปได้กินปลาทั้งหลายในห้วยอันนี้อันพ่าเพ็งเต็มด้วยน้ำแล้วก็จักโสทุกข์หมองใจ

(ลาน ๑๔) -ชะแล ประการหนึ่ง สารู มักว่า ยาจามี ข้าก็ขอซึ่งเจ้าพญาเทวดาและ*กาเล* หมู่กาทั้งหลายก็จักถึงโสทุกข์หมองใจคือว่า กรียอันแหวดกดหมายพิจารณาเล็งดูยังปลาในน้ำบ่หัน ด้วยประการสันใด เจ้ากัจจิงพ่าเพ็งยังห้วยอันนี้หื้อเต็มด้วยน้ำแล้วจูงกระทำหื้อเป็นทุกข์โสแก่หมู่กาทั้งหลายด้วยประการตั้งอันเทอะปจจะโสกาปะโมจะเย เจ้าพญาเทวดาจูงปล่อยยังข้าก็ดี ญาติพี่น้อง เผ่าพันธุ์วงศ์ทั้งหลายทั้งมวลแห่งข้าก็ดี หื้อพ้นจากมรณโสกอันนี้เทอะ เอวัง โปธิสัตโต ส่วนว่าบรม โปธิสัตว์เจ้าคือ ปลาช่อน บังคับพญาเทวดาตนชื่อว่า ปชุนนะ เหมือนตั้งบังคับยังข้าชายผู้บำเริน อุปฏิฐากใช้ตนนั้นแล้วก็หื้อฝนตกลงในเมืองโกสลทั้งมวล หมู่ชนะชนคนทั้งหลายอันมากก็พ้นจากทุกข์ อันจักตายนั้นด้วยเตชะแห่งโปธิสัตว์เจ้าวันนั้นแล

ตอนที่ ๓ ตรัสพยากรณ์ชาติกำเนิด

ในช่วงท้ายของนิทานชาดกในพระพุทธศาสนา โดยทั่วไป พระพุทธเจ้าจะตรัสพยากรณ์ ชาติกำเนิดของแต่ละบุคคลในท้องเรื่องว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง ตัวอย่างในนิทานชาดกเรื่อง นี้ ก็ได้แก่ พระพุทธเจ้าเป็นพญาปลาช่อน พระอานนท์เป็นปชุนนเทพบุตร พุทธบริษัททั้ง ๔ ก็คือหมู่ ปลาในสระนั้น มีความว่า

(ลาน ๑๕) คັນว่าเมี้ยนอายุจติก็ไปตามกรรมแห่งตนหันแล อะปิ ด้วยมีแท้แล สัตถา สัพพัญญูพระพุทธเจ้าก็กล่าว ภิกขะเว ดูรา ภิกขุทั้งหลาย พระตถาคตหื้อชลเมฆะตกลงมาในกาละ บัดนี้สิ่งเดียวบมีแล ปุพเพปิ แม้นในกาละเมื่อก่อนกุพระตถาคตแม้นเกิดในวงศาแห่งปลาคือว่าพญา ปลาช่อนก็หื้อฝนตกลงสิ่งเดียวแล้วอัน แล้วก็นำเอามายังอดีตธรรมเทศนาอันนี้มาเทศนาติดต่อหื้อ เป็นอนุสันธิอันเป็นอดีตะและปัจจุปันนะมาเทียบกันแล้วก็ขุมนุมชาตกะอันนี้มาว่า ตะทา มัจฉะคณา พุทธะปริเสสา อะเสฐง ปะชุนนะเทวะราชา อานันเท ปัจจะราชาปันนะ อะเหมวะระ ส่วนว่าหมู่ปลา ทั้งหลายอันเป็นบริวารแห่งบรมโปธิสัตว์เจ้าในกาละนั้น คือ พุทธบริษัท ๔ จำพวก ก็ในกาละบัดนี้แล พญาเทวดา

(ลาน ๑๖) ตนชื่อว่า ปชุนนะ อันหื้อท่าฝนชลธาราไหลหลังถั่งตกลงมาวันนั้นคือหากได้ อานันทะตนเป็นพุทธอุปฏิฐากในกาละบัดนี้แล มัจจะราชา ปะนะ ด้วยวิเศษแท้ อันว่าพญาปลาช่อน ในกาละนั้น อะหัง เอวัง สัมมาสัมพุทธโธ ก็หากได้ตนกุพระตถาคตสิ่งเดียวอันตรัสรู้ญะยธรรมทั้ง ๔ และสัจธรรมทั้ง ๔ ด้วยตนด้วยดี โลกะนาถ ตนเป็นโลกนาถแลหากจักเป็นที่พึ่งแก่โลกทั้ง ๓ ในกาละ บัดนี้แล มัจฉะราชา (ชา) ตะกัง นิภูฐิตัง มัจฉะราชาตกะอันมีใน (เอ) กนิบาทก็บังคมสมเร็จ ถวาย สรเด็จแล้วเท่านี้ก่อนแล แล้วเสียห้องนี้ก่อนแล...

ค. ปัจฉิมคาถา

ปัจฉิมคาถาที่ปรากฏในตอนท้ายของธรรมπλαχόνจะมีการจบด้วยคาถาปลาช่อนเป็นภาษาบาลี และมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง คือ กล่าวถึงการบอกวันเวลาที่เขียนจบ ชื่อผู้จารหรือผู้เขียนและที่อยู่ เป็นรูปแบบที่นิยมในการเขียนธรรมล้านนา มีความว่า

(ลาน ๑๖) ...ปุ่นนัง ประรัง ยะทา โหมิ มัจจะราชา มะหาสะเลอุณหะ สุริยะสันตาเปสะเร
วา อุทะกะ ชิเยตะเต กากาสาทิจาจะกากากุลาวะเสนะกาชักขายันติ ทิวาระตัง มัจเจอุปะนินิทธิยะ
เอวัง จินเต สะหังตัตตะ สะหะญาติปิหิสิโลเนนะนุโขอุปปา

(ลาน ๑๗) เยนะญาติ ทุกขา ปะโมจะเย จินตะยิตวานะธัมมัตถัง ลัจจะอัททะสะหัง
วิจินตะยิง อะกะสิง ลัจจะกิริยัง โลเกตุสเสตตะตยะสระมิตตะนังยะโตปัตโตสมัง วิญญูณังนาภิกขา
นามิ ลัญจิกะกัปปานัง วิหิงสานัง เอเตนะ ลัจจะวะเชนะ ปะชุนโหภิวะสะตุ อะภิกขานายัง ปะชุนมะนิธิ
กาภิสะนาสะยัง กากะโสภิยะรันเธหิมัจเจโสกา ปะโมจะยังสะหะกะเต ลัจจะวะระปะชุนโณอะภิกกะชิ
ยะระรัง นินจะปุเรนโต ชะเนนะ อะติวัสสัตตะ เอวัง รูปัง ลัจจะประรัง กัตวา กิริยะมุตตะมังวัสสาเปสิ
มะหาเมฆัง ลัจจะเตชัพพะสิโต สะเจ นะเม สะโม นัตถิ เอสะ เม ลัจจะปาระมี มัจจะราชากะธา นิฏฐิตี
ตา สะมะตา^{๕๕} กล่าวถึงกาปลาช่อนก็แล้วเท่านั้นก่อนแล สมเสร็จสรเด็จฯ

(ลาน ๑๘) สรเด็จฯแล้วยามเวลา ๑๙ นาฬิกา ๑๖ นาที พลบค่ำพอดี ข้าพเจ้านายบุญ
ทรง มาน้อย บ้านเลขที่ ๓๗ หมู่ที่ ๒ บ้านบวค้ำง ตำบลบวค้ำง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
เป็นผู้เขียน, นายบุญทรง มาน้อย บ้านบวค้ำง เลขที่ ๓๗ หมู่ที่ ๒ ต.บวค้ำง อ.สันกำแพง จ.
เชียงใหม่ ผู้เขียนเสร็จเวลา ๑๙.๑๖ น. วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๑^{๕๖}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้นจะเห็นได้ว่า โครงสร้างและเนื้อหาของเรื่องที่ปรากฏใน
ธรรมปลาช่อน มีองค์ประกอบ ๓ องค์ประกอบหลัก คือ มีปณามคาถาเป็นส่วนขึ้นต้น มีส่วนเนื้อหา
ของเรื่อง แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เหตุปรารภ ตอนที่ ๒ ท่องเรื่อง ตอนที่ ๓ ตรีสพยากรรม
ชาติกำเนิด และปัจฉิมคาถาเป็นส่วนสรุป ซึ่งจากการศึกษาธรรมปลาช่อนจะขึ้นต้นด้วยปณามคาถา
เป็นภาษาบาลีเกริ่นนำ แล้วมีบทแปลภาษาไทยอธิบายเพิ่ม แล้วจึงจะกล่าวถึงส่วนเนื้อหา โดยการ
กล่าวเหตุปรารภของเรื่อง ท่องเรื่องนิทานชาดก การตรีสพยากรรมชาติกำเนิดของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ
เหตุการณ์ในครั้งนั้นเพื่อเป็นบุคลาธิษฐาน แล้วจึงสรุปจบด้วยปัจฉิมคาถาที่เป็นคาถาภาษาบาลี และ
จบลงด้วยวันเวลาที่จารจบ ชื่อและที่อยู่ของผู้จาร

^{๕๕} ปรีวรรตตามต้นฉบับ แต่ขอให้สอบทานให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์อีกครั้ง

^{๕๖} ในใบลานจารเป็นภาษาไทย

๒.๓ พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมจักราญาปลาช่อน

๒.๓.๑ คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมจักราญาปลาช่อน

เมื่อถึงฤดูฝนมาถึง เป็นช่วงฤดูการทำนา บ้านเมืองเกิดแห้งแล้ง เพราะฝนยังไม่มาทำให้จะตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านชาวเมืองไปรวมตัวกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง แล้วนำคัมภีร์ไบเบิลมาหลายเรื่องให้พระสงฆ์เทศน์อ่านให้ฟังพร้อมกันหลายองค์ เพื่อเป็นการขอให้ฝนตกในหลายพื้นที่ของไทย เช่น อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบุรี, อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา รวมถึงในพื้นที่ตำบลหัวดวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร^{๕๗} และอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่^{๕๘} มีความเชื่อของผู้คนที่อาศัยอยู่ที่นั่นว่าปลาช่อนสามารถขอฝนได้ โดยต้องทำตามพิธีตามแบบแผนโบราณ ซึ่งจะกระทำกันในช่วงเกิดภาวะแห้งแล้ง ด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ของพระสงฆ์เบื้องหน้าองค์พระประธาน และมีการโยนสายสิญจน์กับอ่างที่มีปลาช่อน ๙ ตัว และสวดคาถาปลาช่อน เชื่อกันว่าระหว่างทำพิธี หากปลาช่อนดิ้นกระโดดขึ้นมา เป็นสัญญาณว่าฝนจะตกลงมาในเร็ววันนี้^{๕๙} นอกจากนี้แล้ว ที่อินเดียก็มีความเชื่อและพิธีกรรมที่คล้ายคลึงแบบนี้เหมือนกัน^{๖๐}

๒.๓.๒ โอกาสและสถานที่ประกอบพิธี

ถ้าเป็นพิธีระดับเมือง จะตั้งโรงประกอบพิธีในวัด หรือช่วง (ลาน) ที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือหรือ ทิศตะวันออกของเวียง ถ้าเป็นพิธีระดับท้องถิ่น จะตั้งโรงพิธีในวัด หรือช่วงที่ตั้งอยู่ทางหัวบ้านคือทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ปลุกปะรำพิธี และที่ใกล้กับปะรำพิธีขุดสระน้ำกว้างประมาณ ๓ เมตร ยาวประมาณ ๔ เมตร ที่กลางสระสร้างแท่นสำหรับตั้งพระพุทธรูป ๕ องค์ รอบสระกันด้วยราวชั้วตร แล้วปักด้วย ช่อน้อย ตุงไชย ต้นกล้วย ต้นอ้อย บริเวณทางด้านเหนือของสระ ตั้งแท่นเป็นที่บูชาข้าวทั้ง ๔ ตั้งห่อพระอุปคุต^{๖๑} หรือจัดที่กลางทุ่งนา เป็นสถานที่กระทำพิธี โดยขุดสระกว้างประมาณ ๓ เมตร

^{๕๗} ช่อง ๓ เรื่องเล่าเช้านี้, ชาวพิจิตรสวดคาถาปลาช่อน-แห่ตุ๊กตาแมวขอฝน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://morning-news.bectero.com/regional/10-Jul-2015/46601> [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

^{๕๘} ไทยรัฐออนไลน์, เชียงใหม่ เทศกรรมปลาช่อน แห่ขอฝน แล้งจัด พิษผลเสียหายยับ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/512867> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

^{๕๙} มติชนออนไลน์, ชาวนาไทยฟังพระพิรุณ หลากสูตรขอฝน-สู้แล้ง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1435484874 [๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๘].

^{๖๐} เอ็มไทยดอตคอม, สิ้นการขอฝนจากหลายประเทศ ฝ่าวิกฤตภัยแล้ง ความหวังปาดน้ำตาประชาชน, <http://news.mthai.com/world-news/494589.html> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๖๑} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, พิธีฟังธรรมปลาช่อน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-01.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

ยาว ๔ เมตร ที่กั้นสระโดยด้วยทรายสะอาด ตักน้ำใส่ในสระพอสมควร ตั้งแท่นฐานพระพุทธรูปที่
กลางสระ รอบสระล้อมด้วยราชวัตร ปลูกด้วยต้นกล้าผักจิก ต้นกล้าไม้พัน ต้นกล้าไม้ขนุน ต้นกล้าไม้
ไค้หนุ่น ต้นกล้าไม้ไค้นวน ด้านตะวันออกตั้งรูปนกค้อยหุย ทางทิศใต้ตั้งรูปແหลว (เหยี่ยว) ทิศตะวันตก
ตั้งรูปนกกระยาง ทางทิศเหนือตั้งรูปนกแร้ง และรูปป้อกา ทางด้านเหนือของสระ ตั้งหอแท่นบูชาท้าว
ทั้ง ๔ และตั้งหอเสาเดียว ๒ หอ เพื่อเป็นที่บูชา ปชชุนนะเทวบุตร ผู้รักษาฝน และเพื่อเป็นที่บูชา
วลาหกเทวบุตร คือเทวดาผู้รักษาฟ้าเมฆ ทางด้านใต้ของสระ ปลูกปะรำพิธี เพื่อเป็นที่ให้พระสงฆ์สวด
มนต์ และเป็นที่อยู่สำหรับผู้มาร่วมพิธี^{๖๒}

สถานที่ จัดที่กลางทุ่งนา หรือเกาะทราย ขุดสระกว้างประมาณ ๓ เมตร ยาวประมาณ
๔ เมตร ลึกประมาณ ๑ เมตร ตั้งเสาให้เป็นร้านหรือแท่นที่กลางสระ เพื่อเป็นที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูป สูงจากขอบสระประมาณ ๑ เมตร ล้อมบริเวณสระด้วยราชวัตร ฝังต้นกล้วยต้นอ้อย ปัก
ด้วยข้อ ตุง เป็นเครื่องบูชาคัมภีร์ธรรม ตักน้ำใส่สระเล็กน้อย แล้วปล่อยรูปปลาช่อนและรูปปลาเล็ก
ปลาน้อยลงไปในสระนั้น รอบขอบสระข้างบนตั้งรูปนกกระยาง รุ่ง กา และเหยี่ยวແหลว ตั้งหออุทิศ
ตั้งหอท้าวทั้ง ๔ ตั้งหอเทวบุตร ๒ ตน และตั้งปะรำพิธีไม่ห่างกับสระมากนัก^{๖๓}

ภาพที่ ๒.๒๒ ไม้แกะสลักรูปปลาช่อน

^{๖๒} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, **พิธีฟังธรรมปลาช่อน (อีกตำรา
หนึ่ง)**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-02.html> [๒๐
พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๖๓} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, **ขุมบุญธรรมของฝน**, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-03.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

๒.๓.๓ เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี

เครื่องประกอบพิธีสำคัญได้แก่ ชั้นตั้งหรือเครื่องบูชาครู สะทวงหรือกระทวงใส่เครื่องบูชา ท้าวจตุโลกบาล (ท้าวทั้ง ๔) สะทวงบูชาปักษุณนะเทวบุตรและสะทวงบูชาวราหเทวบุตร บริเวณประกอบพิธีชุดหนองน้ำกว้างประมาณ ๓ เมตร ยาว ๔ เมตร กั้นหนองใส่ทรายและน้ำพอสสมควร ทำเป็นหนองน้ำแล้วขีดตราขั้วตรล้อมรอบประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ช่อน้อย ตุงไชย ต้นกล้าผักจิกต้นกล้าไม้พุทรา (ไม้ต้น) ต้นกล้าไม้ขนุน ต้นกล้าไม้ไค้หนู ต้นกล้าไม้ไค้หนูวน ส่วนบริเวณหนองน้ำใส่รูปปลาช่อนทำด้วยไม้ที่ใหญ่เท่ากับบ้านอง ๑ ตัว ทำด้วยไม้อีรัม ๑ ตัว บริเวณขอบหนองน้ำ ตั้งรูปนกแร้ง รูปอีกา รูปนกกระยาง รูปเหยี่ยว (ແหลว) รูปนกค้อยหุย แล้วตั้งแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปที่กลางหนองน้ำนั้น ทางทิศใต้ของราชวัตรจะตั้งรูปเหยี่ยว ทิศตะวันตกตั้งรูปนกกระยาง ทางทิศเหนือตั้งรูปนกแร้งและรูปอีกา พร้อมกับตั้งหอหรือแท่นบูชาท้าวจตุโลกบาล และตั้งหอเสาเดียว ๒ หอ เพื่อเป็นที่บูชาปักษุณนะเทวบุตร และบูชาวราหเทวบุตร ส่วนทิศใต้เป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์ ๔ รูป และศรัทธาประชาชนที่มาประกอบพิธี^{๖๔}

เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี มีเครื่องอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม ดังนี้

- ๑) พระพุทธรูปหิน
- ๒) พระพุทธรูปเงิน
- ๓) พระพุทธรูปทองคำ
- ๔) พระพุทธรูปไม้จันทน์
- ๕) พระพุทธรูปสีหิง
- ๖) หอพระอุปคุต
- ๗) คัมภีร์ไบลานเรื่อง มัจฉาปลาช่อน
- ๘) ต้นกล้วย, ต้นอ้อย
- ๙) ช่อข้าง
- ๑๐) ตุงไชย สีแดง หัวกลม กว้าง ๑ คืบ ยาว ๕ ศอก ๒ ฟัน
- ๑๑) ตุงไชย สีขาว กว้าง ๑ คืบ ยาว ๕ ศอก ๒ ฟัน
- ๑๒) รูปปลาช่อน ๑ ตัว ทำด้วยไม้ ชื่อ “ไม้น้ำนอง”
- ๑๓) รูปเต่า รูปปลาฉลาม และปลาเล็กปลาน้อย ทำด้วยไม้ ผักอีฮีม (มะรุม)
- ๑๔) รูปนกกระยาง รูปແหลว (เหยี่ยว) ทำด้วยไม้ทอง
- ๑๕) ฆ้องกลอง หรือ เครื่องดนตรี
- ๑๖) เครื่องท้าว ๕ ประการ (กฤษณ์)

^{๖๔} พระนคร ปลายาวชิโร (ปรั้งฤทธิ์), *วิถีเทศน์ในล้านนา*, (เชียงใหม่: ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๒.

๑๗) เครื่องไทยทานถวายพระสงฆ์

๑๘) น้ำส้มป่อย น้ำอบน้ำหอม

๑๙) เครื่องขันตั้ง (เครื่องบูชาครู) มีเบ้า ๑ หมิ้น หมาก ๑ หมิ้น เทียน ๑๒ คู่ หมาก ๑๒ ชุด กับอีก ๑๒ ก้อม พลุ ๑๒ กรวย กล้วย ๑ เครื่อง มะพร้าว ๑ เครื่อง ข้าวเปลือก ๑ กระบุง ข้าวสาร ๑ พัน ผ้าขาว ๑ รำ (ยาว ๑ วา) ผ้าแดง ๑ รำ (ยาว ๑ วา) และเงิน ๓๐๐ ท็อก

๒๐) เครื่องบูชาท้าวทั้ง ๔ มี กระจกใส่ด้วย ข้าว อาหาร หมาก เหมียง บุหรี่ มะพร้าว ตาล กล้วย อ้อย ลูกส้ม ลูกหวาน ดอกไม้ รูปเทียน กระจก ๔ ชั้น ใช้จำนวน ๖ กระจก บูชาพระอินทร์ ๑ และแม่นางธรรณีอีก ๑^{๖๕}

อีกตำราหนึ่ง กล่าวว่า

อุปกรณ์

๑) สะตวง หรือ กระจกใส่เครื่องบูชาท้าวทั้ง ๔ มี ฉัตรสีเขียว ๑ ตัว ช่อ สีเขียว สีเหลือง สีออน (ชมพู/บานเย็น) สีขาว สีดำ สีละ ๔ อัน ข้าวตอก ดอกไม้ รูป เทียน หมาก พลุ ข้าวต้ม ขนมต่างๆ ลูกส้ม ลูกหวาน กล้วย อ้อย (สะตวง หรือ กระจกแต่ละอัน ใส่เครื่องอย่างละ ๔)

๒) สะตวงใส่เครื่องบูชา ปชขุนนะเทวบุตร มี ข้าวสุกสีขาว ๑ ควัก (กระจก) ข้าวสุกสีแดง ๑ ควัก ช่อขาว ๔ ตัว ตุงขาว ๔ ตัว มะพร้าว ๒ ลูก หมาก ๒ ชุด ๒ ก้อม ข้าวตอก ดอกไม้ เทียน ๒ คู่ พลุ ๒ สาย (กรวย)

๓) สะตวงใส่เครื่องบูชา วลาหกเทวบุตร มี ข้าวสุกสีเหลือง ๑ ควัก ข้าวสุก สีขาว ๑ ควัก (ของอย่างอื่นเหมือนกับเครื่องบูชา ปชขุนนะเทวบุตร)

๔) เครื่องขันตั้งของอาจารย์ (ของบูชาครู) มี เบ้า ๑,๓๐๐ ผ้าขาว ผ้าแดง มะพร้าว ๑ คู่ ข้าวเปลือก ๑ หมิ้น ข้าวสาร ๑ พัน เทียน มีน้ำหนัก ๑ บาท ๒ คู่ เทียนน้อย (เทียนขนาดเล็ก) ๔ คู่ สาตใหม่ หมอนใหม่ หม้อใหม่ น้ำตัน กระจบาย สวยใส่ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน ๔ สรวาย หมาก ๔ ชุด ๔ ก้อม เงิน ๓๐๐ (หรือใส่ตามยศ)

๕) เครื่องประดับหนองสระ มี ต้นกล้วย ต้นอ้อย ช่อน้อย ตุงไชย ต้นกล้าผักจิก ต้นกล้าไม้ทัน(พุทรา) ต้นกล้าไม้ขนุน ต้นกล้าไม้ไค้่น ต้นกล้าไม้ไค้่นวน รูปปลาช่อน ทำด้วยไม้้านอง ๑ ตัว ทำด้วยไม้้อี๋ม (มะรุ้ม) ๑ ตัว รูปนกแร้ง รูปอึกา รูปนกระยาง รูปแหลว (เหยี่ยว) รูปนค้อยหุ่ย^{๖๖}

^{๖๕} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, **พิธีฟังธรรมปลาช่อน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-01.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๖๖} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, **พิธีฟังธรรมปลาช่อน (อีกตำราหนึ่ง)**, <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-02.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

ภาพที่ ๒.๒๓ ไม้แกะสลักรูปปลา หอย เต่า

อีกตำราหนึ่ง กล่าวว่า

อุปกรณ์

- ๑) ซอกระดากที่ตัดเป็น ๓ เหลี่ยมยาว มีขนาดเท่าหัวแม่มือ จำนวน ๗๐๐ แผ่น
- ๒) ตุง ขนาดเท่าหัวแม่มือ จำนวน ๗๐๐ แผ่น ซอและตุงแต่ละแผ่นให้วาดภาพติดทุกแผ่น ภาพคนผู้ชาย ๑๐๐ คน ผู้หญิง ๑๐๐ ภาพช้าง ๑๐๐ ภาพ ม้า ๑๐๐ ภาพ วิวสุสุภราช ๑๐๐ ภาพวัวตัวเมีย ๑๐๐ ภาพไทรดอก คือแจกันปักดอกไม้ ๑๐๐
- ๓) ต้นกล้วย ต้นอ้อย
- ๔) ไม้สั้นอง ไม้ทองหลาง
- ๕) หอพระอุปคุต
- ๖) หอท้าวทั้ง ๔
- ๗) หอเทวบุตร ๒ หอ
- ๘) เครื่องบูชาท้าวทั้ง ๔
- ๙) เครื่องบูชาเทวบุตร ๒ ชุด
- ๑๐) น้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอม
- ๑๑) ฆ้อง กลอง ดุริยะดนตรี
- ๑๒) คัมภีร์ธรรม^{๖๗}

^{๖๗} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, *ชุมชนธรรมของฝน*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-03.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

๒.๓.๔ ขั้นตอนการประกอบพิธี

เมื่อถึงกำหนดที่จะกระทำพิธีขอฝน คนทั้งหลายตีฆ้องกลอง หรือ เครื่องดุริยดนตรี นำพานดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องทำว ๕ ประการ ไปอาราธนาอัญเชิญแม่พระพุทธรูปหิน พระพุทธรูปเงิน พระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปไม้จันทน์ และพระพุทธรูปสีหิงค์ จากวัดต่างๆ ที่มี ถ้าไม่มีให้สมมุติเอาพระพุทธรูปที่สร้างด้วยวัตถุอื่นว่าเป็นพระพุทธรูปที่ต้องการ แล้วนำมาประดิษฐานในปะรำพิธี

ภาพที่ ๒.๒๔ พระพุทธรูป ๕ พระองค์

นำพานดอกไม้ธูปเทียน วอคานหาม เครื่องอัญฐบริหาร และฆ้องกลองไปอาราธนา พระอุปัคฺตที่แม่น้ำแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อไปถึงฝั่งแม่น้ำแล้วให้อาจารย์กล่าวคำอาราธนา แล้วให้ลงมเอาหินหรือวัตถุอันใดอันหนึ่ง สมมุติว่าเป็นพระอุปัคฺต เมื่อได้แล้วเอาใส่ในวอคานหาม แห่มาไว้ในหออุปัคฺตที่ได้ตั้งไว้ ตั้งบาตร ตาลปัตร ผ้าไตรจีวร ภาชนะใส่ภัตตาหาร

ตักน้ำใส่ในสระเพียงเล็กน้อย เอารูปปลาช่อน และรูปปลาต่างๆ ใส่ลงในสระ ส่วนที่ขอบสระ เอารูปนกยาง รูปเหยี่ยวตั้งไว้ คนใดคนหนึ่งยกขันตั้งให้อาจารย์ขึ้นครุ อาจารย์นำเครื่องบูชาไปบอกกล่าวเทวดารักษาทิศทั้ง ๔ หรือ ท้าวจตุโลกบาล คือ ท้าวธตรฐ รักษาโลกทางทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก รักษาโลกทางทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ รักษาโลกทางทิศตะวันตก ท้าวกุเวร รักษาโลกทางทิศเหนือ และบูชาพญาอินทร์ผู้ที่เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ บูชาแม่นางธรณี ผู้รักษาแผ่นดิน เสร็จแล้วอาจารย์ยกเครื่องอัญฐบริหาร และสำหรับอาหารถวายแก่พระอุปัคฺต กล่าวโอกาสอาราธนาพระอุปัคฺตอีกครั้งหนึ่ง

ภาพที่ ๒.๒๕ ประรำพิธี

จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์เข้านั่งในประรำพิธี อาจารย์จุดเทียนธูปบูชาพระ แล้วกล่าวนำให้ พระสมათานศีล พระสงฆ์สวดมนต์ด้วยบท นะโมเม พุทธคาถา คาถาปลาช่อน สัมพุทธคาถา และ บารมี ๓๐ ทัด ถ้ามีเวลามากให้สวด ๑๐๐ จบ ถ้ามีเวลาน้อยให้สวด ๗ จบ หลังจากนั้นพระสงฆ์เทศน์ อ่านคัมภีร์ “ธรรมัจฉาปลาช่อน” เมื่อจบการเทศน์แล้วอาจารย์กล่าวคำโอกาส “ขอคุณปลาช่อน” ว่า

“สุรนนฺตุ เทวา วรรณชา อินทา จ พรหม ยมโรกัปปะราชา ธรณี จ คุตตา สิริมา ภิธานา อวาสรักขา สหปารัฐาอิธาคตา อนุโมทมานา // สาธุโอกาสกันเด ข้าแต่พระปรม์พุทธานุชาติรัตนไตร เจ้าแห่งอนุตรธรรมราชา ในครากาลบัดนี้ข้าทั้งหลาย หมายมีครูบาเจ้า.....เป็นเค้า และพระสังฆคณา และมหาอุบาสก อุบาสิกา กุมารกุมารี ทั้งหลาย ก็มารำพึงเห็นยังบ้านเมืองเป็นปริฬาหะร้อน กระจาย อันหาน้ำฝนชลธาราไปได้ จึงชักชวนกันมาพึ่งธรรมอันเป็นสังจกิริยา แห่งมัจฉาราชาดั้ว ประเสริฐ เพื่อจักให้อาณาชลเมฆะ เป็นเอนกตกลงมา บัดนี้ข้าจักกิตตนาพุทธคุณ อันเป็นอนันตา อปริมาณา ด้วยมคธภาษาบาลีว่า โยพุทธเสฏฐ์ฐาวรธัมมราชา เซตวา นะมารัง สคนังอเสสังปัตโต วรโพธิตรราช มุเลตัง พุทธเสฏฐ์ฐังสิรสานามามิ โยพุทธเสฏฐ์ฐ์ อันว่าพระพุทเจ้าตนประเสริฐ ตนใด เสตวานะ ประจัญแพ้แล้ว มารัง ยังมาร ๕ ประการ สคนะ กับทั้งหมู่ริพลมารบ่เสสหลอปัตโตวร โพธิตรราชมุเล ได้ตรัสผญาสัพพัญญุตญาณเป็นพระเหนือแทนแก้ว แทบเค้าไม้สลิมหาโพธิ์ต้นวิโรจน์ เสฏฐ์ฐ์อหัง อันว่าข้า นะมามิ ก็น้อมไหว้บัดนี้ ตั้งพุทธเสฏฐ์ฐ์ ยังพระพุทเจ้าตนประเสริฐตนนั้น สิริสา ด้วยหัว โสภควา อันว่าพระพุทเจ้าตนนั้น ทรงคุณอนันตา อปริมาณานาหาที่สุดไปได้ พระก็ไหว้พ่า เพ็งบารมีธรรม ๓๐ มานานประมาณ ๒๐ อะสงชัย ปลายแสนมหากัปป์ ปางเมื่อเจ้าได้เป็นโพธิสัตว์ คือว่าได้เป็นพญาสิริราช ควักตาออกหื้อเป็นทานแก่อินทาสักกพราหมณ์ เป็นอัครมหากษัตริย์

ประเสริฐแล ปางเมื่อเจ้าได้เป็นละมั่งคำเอาหัวตนไปตั้งไว้เหนือชั้นเชิง เพื่อให้อพรานปลาฆ่าตนตาย ตางแม่เนื้อแลหื้อชีวิตแห่งตนแก่เนื้อทั้งหลาย อันเป็นญาติแห่งตน ลำดับมาถึงปางเมื่อเจ้าได้เป็น มัจฉาราชตัวประเสริฐ เกิดในสระอันใหญ่ ในโกสราชนบท ฝนบ่ตกเป็นอันแห่งแล้งนัก แร้งกาและนก ยางทั้งหลายก็มาเอายังปลาไปกินเป็นอาหารมากนัก เจ้าก็มีคำกรุณาญาติแห่งตน จึงกระทำสักการียา หื้อห่าฝนตกลงมาทั่วทิศชนบททั้งมวล หื้อมีชีวิตแก่สัตว์ทั้งหลาย トラบอันได้ตรัสผลญาศัพท์บุญ เป็น ครุแก้วแก้อโลกทั้ง ๓ ประกอบด้วย หิตาทายา อันอินดุกรุณาเป็นอนันตาทาที่สุบได้ แท้ดีหลี ในครา กาลบัดนี้ก็เป็นปริพาหะอันร้อนไหม้ ด้วยอันหาน้ำหาฝนบ่ได้ ผู้ข้าทั้งหลายก็มีมือถือดอกไม้ลำเทียน ขอโอกาสรายนายังพุทธพิมพาชินรูปเจ้า และสารีริกธาตุเจ้าแล สรีรธาตุอรหันตเจ้า ลงสถิตย์สำราญ เนื้อแท่นแล้ว ขอรายนามัจฉาราชาเจ้าตนประเสริฐ ลงสถิตย์สำราญในสระ เพื่อหื้อผู้ข้าทั้งหลายได้ อาบองค์สรงเศศด้วยน้ำพุทธานิเชกแล้ว หื้ออุฒวิรุฬหิตด้วยวัสสาธราโหลหลังถึงตกลงมา หื้อชุ่มชื่นยืน งอกบาน แห่งพิชข้าวไร่นา แแก่ผู้ข้าทั้งหลายแท้แต่เทอะ/” (กล่าวโอกาส ๓ จบ)

จากนั้น จึงประค้อมข้อมกลอง หรือ ดุริยดนตรี แห่งพระพุทธรูปจากปะรำพิธีไปตั้งที่ฐาน แท่นกลางสระ นำรูปปลาช่อน และปลาชนิดอื่นใส่ลงไปในสระ แล้วให้ทุกคนเอาน้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอมสระสรงองค์พระพุทธรูป และอาบสรงปลาในสระนั้น เมื่อได้กระทำพิธีดังกล่าวแล้ว เชื่อว่าฝน จะตกลงมาภายใน ๓ วัน ๗ วัน เมื่อครบกำหนด ๗ วันให้นิมนต์พระอุปคุตไปส่งที่แม่น้ำดังเดิม^{๒๘}

อีกตำราหนึ่ง กล่าวว่า

เมื่อถึงวันเวลาที่ จะกระทำพิธี นิมนต์พระพุทธรูปตั้งในปะรำพิธี นิมนต์พระสงฆ์เข้านั่งบน อาสนะอันสมควร จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ปู่อาจารย์กล่าวนำไหว้พระ สมาทานศีล แล้วยกขัน ตั้งหรือขันครูให้ปู่อาจารย์โยงครูบาอาจารย์ จากนั้นอาจารย์ยกเครื่องครัวไปบูชาท้าวทั้ง ๔ ที่ตั้งอยู่ ทางเหนือของหนองสระ โดยยกกระทงที่มีชื่อและมีฉัตรสี่เหลี่ยมตั้งตรงกลางบูชาพระอินทร์ ยก กระทงที่มีชื่อสี่เหลี่ยมตั้งทางทิศตะวันออกบูชาท้าวธรรฐะ ยกกระทงที่มีชื่อสี่เหลี่ยม ตั้งทางทิศใต้บูชา ท้าววิรุฬหก ยกกระทงที่มีชื่อสี่เหลี่ยมตั้งทางทิศตะวันตกบูชาท้าววิรุฬปักข์ ยกกระทงที่มีชื่อสี่เหลี่ยมตั้งทางทิศ เหนือบูชาท้าวภูเวร แล้วกล่าวคำบูชาท้าวทั้ง ๔ จากนั้นอาจารย์ยกเอาเครื่องบูชาขึ้นตั้งบนหอยของ ปี่ชุนนะเทวบุตร ๑ กระทง และยกตั้งบนหอยของวลาหกเทวบุตร ๑ กระทง แล้วกล่าวคำโอกาสรายนานาเทวบุตรทั้ง ๒ คน จากนั้นเอาทรายลงใส่ในสระหนอง ตักน้ำใส่สระหนองพอสมควร แล้ว นิมนต์ พระพุทธรูปไปตั้งประดิษฐานที่หนองสระ อาจารย์กล่าวคำโอกาสรายนานาเทวดา และพระพุทธรูปเจ้า ว่าดังนี้

^{๒๘} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, พิธีฟังธรรมปลาช่อน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-01.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

“สาธุโอกาส ข้าแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสัมโพธิญาณเจ้า ตนบำเพ็ญสมภารนานได้ ๔ อะสงฆ์ ปลายแสนมหากัลป์ จึงได้ตรัสผญาสัพพัญญุตญาณ นั่งเหนือแท่นแก้ว แทบเค้าไม้มหาโพธิต้นประเสริฐ ผจญแพ้มาร ๕ ประการ แล้วโผดยงสัตว์ทั้งหลาย หื้อพ้นจากทุกข์มวล ตนประกอบด้วยอรหันตคฤณอันประเสริฐ ปางเมื่อเจ้ายังสร้างสมภาร เทียวไปมาในวิภวภูมิตวารวันนั้น ก็ได้ตรัส(ผญา) เกิดในวงศาอันเป็นมัจฉาราชอยู่ในมหาสระวังน้ำอันใหญ่ บ้านเมืองทั้งมวล ก็เป็นอันแล้งแห้งขาดจากน้ำฟ้าสายฝน สระวังน้ำก็แห้งเสีย หมู่ญาติกาแห่งเจ้าก็เป็นทุกข์เวทนาลำบากด้วยภัย คือว่าเกิดแต่แรงและกา รุ่งแหลว นกยางทั้งหลายหากบิบบิเบียนมากนัก เจ้าก็อินดูคุณณายังหมู่ญาติทั้งหลายมากนัก ก็จึงรำพึงถึงยังสัจจะบารมีแห่งอริยสัพปุริสเจ้าทั้งหลายผู้อันเป็นแล้วในกาลเมื่อก่อน เจ้าก็จึงสวาทิยายยังมัจฉาราชคาถา ที่นั่นฝนอันใหญ่ก็ตกลงมาในบ้านเมืองทั้งมวล ก็จึงจกชุ่มเย็น เป็นสุขสบาย หายภัยกังวล อดตาย ก็ล้างด้วยเดชะมัจฉาราชบารมีธรรมแห่งเจ้าคุณ วันนั้นแล ในครากาลบัดนี้ราชสันฐานบ้านเมืองอันนี้ ก็มาแล้งแห้งจากน้ำฟ้าสายฝนมากนัก ผู้เข้าทั้งหลายก็จกสวาทิยายยังสัจจะบารมีธรรมแห่งเจ้าคุณ ปางเมื่อเกิดเป็นพญามัจฉาราชวันนั้น ดีหลี บัดนี้ขอเทพดา อินทร์ พรหม ยมราช และท้าวจตุโลกทั้ง ๔ สักขิสากสี ขอหื้อเทพบุตรตนชื่อ ปชชุนนะ อันรักษาฝั่งน้ำฝน และเทวบุตรตนชื่อ วลาหก อัครรักษาฝั่งเมฆ จูงนำมายังมหาเมฆ และท่าฝนอันใหญ่ตกลงมา ในราชสันฐานบ้านเมืองที่นี้ หื้อชุ่มเย็นเป็นสุข ยุท่างกระทำไร่นา สวน เรือก เพ็งด้วยอาณาภาวะ สัจจะ อธิษฐาน บารมีธรรม แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปางเมื่อได้เกิดเป็นมัจฉาราช คือว่าพญาปลาช่อน วันนั้นแท้ดีหลีแต่เทอะ”^{๖๔}

เมื่อกล่าวคำโอกาสจบแล้ว เอรูปลาทที่ทำด้วยไม้ปล่อยลงไปในสระ พระสงฆ์เทศน์อ่าน คัมภีร์เรื่อง มัจฉาปลาช่อน จบแล้วอาจารย์กล่าวชุมนุมเทวดา สักเคหลวง พระสงฆ์สวดมนต์ด้วยบท สัมพุทธคาถา ๑๒ จบ สวดมัจฉาราช ๑๐ จบ จากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีนำน้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอม ไป สรรงองค์พระพุทธรูปในหอสงฆ์ที่กลางสระ และสรรงรูปปลาในสระ ให้ครบ ๓ วัน หรือ ๗ วัน เชื่อกันว่าฝนจะตกลงมาภายใน ๓ วัน ๗ วัน

เมื่อถึงกำหนดที่จะกระทำพิธีชุมนุมธรรม ชาวบ้านชาวเมืองผู้ที่จะร่วมทำพิธีไปรวมกันที่ ปะรำพิธี นำพานดอกไม้ เครื่องอัฐฐบริขาร ยกใส่วอคานหาม พร้อมทั้งฆ้องกลอง หรือเครื่องประโคมดนตรี แหไปอาราธนาพระอุปัคตที่แม่น้ำมาไว้ที่หอ ตั้งถวายเครื่องอัฐฐบริขาร มีบาตร ผ้าไตร ตาลปัตร จากนั้นอาจารย์ผู้ประกอบพิธียกเครื่องบูชาท้าวทั้ง ๔ ไปตั้งที่หอ กล่าวคำโอกาสธารณา ยก

^{๖๔} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, **พิธีฟังธรรมปลาช่อน (อิกตำราหนึ่ง)**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-02.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

เครื่องบูชาไปตั้งที่หอเทวบุตร ๒ ตน คือปชขุนนะเทวบุตร และวลาหกเทวบุตร แล้วกล่าวคำโอกาส
รารณา

หลังจากนั้นพระสงฆ์สวดมนต์บท นะโมเม สัมพุทธคาถา มหาสันติ, คาถาปลาช่อน ทาน
วัง บารมี ๓๐ ทัด และอุณหสสวิชัย โดยสวด ๗ จบ จบแล้วอาจารย์โอกาสเวนทาน ถวายเครื่อง
ไทยทานแด่พระสงฆ์ จากนั้นประโคมเครื่องดนตรีอาราธนาพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานที่แท่นกลาง
สระ พระสงฆ์เทศน์ธรรมอ่านคัมภีร์ชื่อ สารากิริวิชานสูตร ธรรมมังฉาปลาช่อน คาถापัน มโหสถ
และจักรวรรดิพญาคางคกรบอบาป โดยเทศน์พร้อมกัน

เมื่อเทศน์ชุมนุมธรรมเสร็จแล้ว อาจารย์กล่าวคำยอคุณพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์
แล้วกล่าวคำโอกาสถวาย เทวดา อินทร์ พรหม เวสสุวรรณ พญาแถน นาค ครุฑ ปรโมยไศศวร
กุมภภัณฑ์ เซนเมือง คันธัพพะ ขอให้บันดาลให้น้ำฟ้าสายฝนตกลงมาตามความปรารถนาของชาวบ้าน
ชาวเมือง เชื่อกันว่าเมื่อทำพิธีดังนี้แล้ว ฝนจะตกภายใน ๓ วัน ๗ วัน เมื่อสำเร็จตามความประสงค์
แล้วให้นำพระอุทิศไปไว้ที่เดิม^{๗๐}

๒.๓.๕ บทบาทหน้าที่ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี

การประกอบพิธี เริ่มจากการนิมนต์พระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานในปะรำพิธีพระสงฆ์นั่งบน
อาสนะ แล้วอาจารย์หรือมีคณายนักกล่าวคำไหว้พระ อาราธนาศีลเป็นเบื้องต้น จากนั้นยกขันตั้งหรือ
ขันक्रमอบให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธี เพื่อบอกกล่าวและขอพรจากวิญญานศักดิ์สิทธิ์ของครูบาอาจารย์
จากนั้นอาจารย์ยกเครื่องบูชากล่าวคำโอกาสบูชาพระพุทธรูป ท้าวจตุโลกบาล เสร็จแล้วนำเครื่องบูชา
ถวายปชขุนนะเทวบุตร ๑ สะทวงพร้อมกับกล่าวคำโอกาส แล้วยกเครื่องบูชาถวายวราหเทวบุตร ๑
สะทวง แล้วกล่าวคำโอกาสเมื่อกล่าวคำโอกาสเสร็จแล้ว นำไม้แกะสลักรูปปลาปล่อยลงในหนองน้ำ
จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์เทศน์ธรรมมังฉาปลาช่อนจบแล้วอาจารย์อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์
เจริญพระพุทธรูปมนต์และพระคาถามัจฉาราช ถวายสังฆทานรับพร เป็นเสร็จพิธีสงฆ์ หลังจากนั้น
ผู้เข้าร่วมพิธีนำน้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอมไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่หอสรงและรูปปลาช่อนกลางหนอง
น้ำ มีการประโคมดนตรีเพื่อเป็นการส่งเสพ ทั้งนี้ให้รักษาบริเวณประกอบพิธีให้ครบ ๓ วัน ๗ วัน เชื่อกัน
ว่าฝนจะตกลงมาภายใน ๓ วัน หรือ ๗ วัน^{๗๑}

^{๗๐} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศรีเลา เกษพรหม, เขียน, **ขุมบุญธรรมของฝน**, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-03.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๗๑} พระนคร ปณณาวชิโร (ปรั้งฤทธิ์), **วิถีเทศน์ในล้านนา**, (เชียงใหม่: ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๒ –
๒๓๓.

ปัจจุบัน บางพื้นที่ยังประกอบพิธีเทศน์กรรมมังฉาปลาช่อนอยู่ เนื่องสภาพภูมิอากาศแปรปรวน ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล อีกทั้งยังมีกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติได้จัดพิธีเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติให้แก่ชุมชนผ่านพิธีนี้ด้วย

๒.๓.๖ ความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ธรรมมังฉาปลาช่อนกับคติความเชื่อในการขอฝน

ในอดีตชาวไทยส่วนใหญ่ของประเทศไทยเป็นเกษตรกร มีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน ซึ่งต้องอาศัยน้ำเป็นหลักในการทำงาน น้ำที่ใช้ส่วนใหญ่คือ น้ำฝน ฝนที่ตกลงมาช่วยในการทำนา ทำไร่ ได้ผล ข้าวออกรวงได้เก็บเกี่ยว แต่ถ้าฝนไม่ตก หรือตกน้อยก็ทำให้เกิดอุปสรรคปัญหา ดังนั้น ในอดีตชาวนา ชาวไร่จึงใช้วิธีแก้ไข ป้องกัน โดยจัดทำประเพณีขึ้นอันเนื่องมาจากความศรัทธา เคารพในพระพุทธศาสนา องค์เทวดา ผี จึงทำให้เกิดประเพณีต่างๆ ที่มีจุดประสงค์เพื่อขอฝนให้ตกลงมาเพื่อให้ทำการเกษตรกรรมได้ผล อาทิ ประเพณีแห่นางแมว ประเพณีบุญบังไฟ ประเพณีเทศน์พญาคันคาก เป็นต้น โดยเฉพาะในชุมชนล้านนามีประเพณีขอฝนประเพณีหนึ่งคือ ประเพณีฟังธรรมปลาช่อน

ประเพณีฟังธรรมปลาช่อนเป็นประเพณีที่เก่าแก่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ เป็นประเพณีพื้นบ้านของภาคเหนือ ชาวบ้านตำบลแม่ตาด ตำบลห้วยทรายได้ร่วมกันจัดขึ้น ณ บริเวณฝายหลวงของบ้านแม่ตาด โดยจัดขึ้นทุกปีในวันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ (เดือนทางภาคเหนือ)

สำหรับจุดประสงค์ในการจัดทำประเพณีฟังธรรมปลาช่อนเพื่อขอฝน บูชาผีขุนน้ำหรือบูชาสายน้ำที่ได้ประทานความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์มาให้แก่ชุมชนตลอดทั้งปี เป็นการสืบชะตาให้กับสายน้ำ แสดงความกตัญญูต่อสายน้ำที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตให้กับชาวชุมชน ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านได้ช่วยกันสืบสานต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล เพื่อช่วยกันอนุรักษ์สายน้ำต่างๆ ให้มีความสะอาดบริสุทธิ์และอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืนตลอดไป

ในพิธีกรรมขอฝนตามความเชื่อของชาวล้านนา สิ่งทีนิยมปฏิบัติคือ การสวดพระปริตรคาถาขอฝนและคาถาหมาเมฆ ตามด้วยการแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “พญาปลาช่อน” หรือชื่อเต็มคือ “มังฉาพญาปลาช่อน” ซึ่งเป็นหัวใจของงาน

พระธรรมเทศนาดังกล่าวเป็นคัมภีร์ประเภทชาดก เนื้อเรื่องผูกขึ้นโดยมีพญาปลาช่อนเป็นตัวละครเอก บำเพ็ญสังกหัตถุธรรมจนสามารถช่วยเหลือบริวารให้รอดพ้นจากภัยแห่งแล้งได้สำเร็จ ชาดกเรื่องพญาปลาช่อน มีเนื้อเรื่องดังนี้คือ

ในครั้งเมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นราชาปลาช่อน ได้ปกครองบริวารปลาทั้งหลายในสระน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งแวดล้อมด้วยไม้หนานาพรรณ ครั้งหนึ่งเกิดภาวะแห่งแล้งไปทั่ว ข้าวกล้าพืชพันธุ์เหี่ยวเฉาตาย น้ำในสระน้ำแห้งขอด เหล่ามังฉาชาติและสัตว์น้ำถูกบรรดาแร้ง เหยี่ยว กาและ

นกกระยางโฉบลงมาจิกกินเป็นอาหาร ปลาและสัตว์น้ำต่างได้รับความเดือดร้อน ราชาปลาซ่อนเห็น ดังนั้นก็ออกมาตั้งจิตอธิษฐาน พร้อมมองขึ้นไปบนฟ้า ประกาศคาถาว่า แม่นตนจะเกิดมาในฐานะที่ บริโภคสัตว์ด้วยกันก็จริงอยู่ แต่ตนก็มีเคยเบียดเบียนสัตว์ใด ด้วยสัจจะดังกล่าวขอให้ฝนตกลงมา เพื่อ สงเคราะห์สัตว์ที่กำลังเดือดร้อนด้วยเถิด

ด้วยอานุภาพแห่งสัจจาธิษฐาน ทำให้แท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์ร้อนและ แข็งกระด้าง เมื่อพระอินทร์ทราบเหตุก็บัญชาให้เทพบุตรชื่อ วลาหกเทพบุตร ลงมาบันดาลให้ฝนตก โดยห่มคลุมกายด้วยผ้าสีเขียวเหมือนเมฆ ขับเพลงอันมีชื่อ “เมฆคีตยะ” ผินหน้าเฉพาะทิศตะวันตก พลันเหล่ามวลเมฆก็แตกเป็นเสียง ๆ เกิดเสียงกึกก้องทั่วจักรวาล เกิดเป็นฝนทำใหญ่ตกเนื่องนองทั่ว ปฐพี

ในการจัดประเพณีฟังธรรมปลาซ่อน เริ่มจากหาสถานที่ที่เหมาะสม เช่น บริเวณต้นน้ำ ลำธารใหญ่ หรือแม่น้ำที่อยู่ทิศตะวันออกหรือทิศเหนือของหมู่บ้าน ชุดสระน้ำจำลองขึ้นโดยให้กลาง สระเป็นเกาะสำหรับประกอบพิธี รอบ ๆ สระมีการขุดราววัดประดับธงทิว พร้อมต้นกล้วย อ้อย ข้า ตะไคร้ ใบขิง แกะเป็นรูปรูปนกกระยาง กา เขี้ยว แร้ง เกาะจับตามกิ่งไม้ โดยให้กาอยู่ทิศตะวันออก นก กระยางอยู่ทิศใต้ เขี้ยวอยู่ทิศตะวันตก และแร้งจับกิ่งไม้ทิศเหนือ จัดหาปลาซ่อนตัวใหญ่ไว้สองตัว และสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ เช่น กุ้ง ปู หอย เป็นต้น

เมื่อถึงวันงาน พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์บนเกาะกลางสระ จากนั้นพระเถระรูปใด รูปหนึ่งอ่านคัมภีร์พญาปลาซ่อน พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์ แล้วปล่อยปลาซ่อนและสัตว์น้ำท่ามกลาง เสียงฆ้อง กลองที่ประโคมไปทั่วอาณาบริเวณ รายละเอียดปลีกย่อยของพิธีกรรมในประเพณีฟังธรรม ปลาซ่อน แต่ละถิ่นอาจมีข้อปฏิบัติแปลกแยกออกไป เช่น บางแห่งมีการเชิญพระอุปัชฌาย์ บูชาพระ ปิณฑุเทวบุตร หรือสร่งน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห้า เป็นต้น^{๗๒}

^{๗๒} อักขนิช ศรีดารัตน์, เรื่องเล่าจากบ้านแม่ตาต: ประเพณีฟังธรรมปลาซ่อน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/491513> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

ภาพที่ ๒.๒๖ สระน้ำจำลอง

ประเพณีฟังธรรมปลาช่อนเป็นประเพณีพื้นเมืองที่น่าสนใจประเพณีหนึ่ง เป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาของคนไทยในพระพุทธศาสนา และสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งของคนไทยกับธรรมชาติคือสายน้ำ อีกทั้งอาชีพของชาวไทยอย่างเด่นชัด

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนากรรมจักรพรรดิมัจฉาพญาปลาช่อน

ในบทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนากรรมจักรพรรดิมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา มีรายละเอียด ดังนี้

๓.๑ พระมหากรุณาคุณและพระเมตตาธิคุณของพระพุทธเจ้า

๓.๒ สัจจบารมี

๓.๓ ฆราวาสธรรม ๔

๓.๔ เบญจศีล ๕ และเบญจธรรม ๕

๓.๕ อธิปไตย ๔

๓.๖ สังคหวัตถุ ๔

๓.๗ สาราณียธรรม ๖

มีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

๓.๑ พระมหากรุณาคุณและพระเมตตาธิคุณของพระพุทธเจ้า

พระมหากรุณาคุณและพระเมตตาธิคุณของพระพุทธเจ้านั้น เป็นเหตุปรารถนาเกิดขึ้น เมื่อ แคว้นโกศล เกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็เหี่ยวแห้งตาย สรรพทั้งหลายไม่เว้นแม้แต่ สรรพโยคีในวัดพระเชตะวันก็แห้งขาด ฟุ่่นกมีกาเป็นต้นต่างก็พากันรุมเอาจะงอยปากจิกทั้งกิน ฟุ่่นปลาที่หลบซ่อนตัวอยู่ในเปือกตม พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นความพินาศของเหล่าสัตว์มีฟุ่่นปลา เป็นต้น มีพระทัยที่ประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงดำริว่า วันนี้ เราควรทำให้ฝนตก เมื่อราตรีสว่าง แล้ว หลังทรงทำภักตกิจเสร็จแล้ว ทรงประทับยืนอยู่ที่บันไดของสระโยคีในวัด พระเชตะวัน ได้ ตรัสเรียกพระอานนท์เถระเจ้ามาว่า อานนท์ เธอจงเอาผ้าอาบน้ำฝนมา เราจะลงไปสรงน้ำที่สระนี้ พระอานนท์กราบทูลให้ทรงทราบ ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้ำแห้งมาก ไม่พอจะอาบ พระเจ้าข้า จึง ตรัสเตือนพระอานนท์ว่า อานนท์ ธรรมดากว่า กำลังของพระพุทธเจ้าใหญ่หลวงนัก เธอจงเอาผ้าอาบน้ำฝนมาเถิด เมื่อพระเถระนำมามาถวายแล้ว พระองค์ได้ทรงเตรียมเพื่อจะสรงน้ำ

ในขณะนั้นเอง บันฑุกัมพลสิลาอาสน์ของท้าวสักกะก็เกิดอาการร้อนขึ้นมาทันที เมื่อ พระองค์ตรวจดูก็ทรงทราบเรื่องทั้งหมด จึงตรัสเรียกท้าววลาหกเทวราชเจ้าแห่งฝนให้มา เข้าเฝ้า ตรัส

สั่งให้ทำฝนให้ตกลงมา เจ้าแห่งฝนรับเทวบัญชาแล้ว จึงนุ่งก้อนเมฆก้อนหนึ่ง ห่มก้อนเมฆอีกก้อนหนึ่ง ขับเพลงเมฆสังคีตในคัมภีร์เมฆทูตและในคัมภีร์ภควัทคีตาหาะ มุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกทันที

ทันใดนั้นเอง ได้ปรากฏกลุ่มเมฆกลุ่มหนึ่งลอยซ้อนขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ไม่นานนัก ฟ้าก็คำราม คำรามแลบ ฝนก็ตกลงมาทันทีเหมือนกับคว่ำหม้อแล้วเทลงมา แคว้นโกศลจึงนองเต็มไปด้วยน้ำ ฝนตกได้ไม่นานนักก็ทำให้สระโบกขรณีในวัดพระเชตุวันเต็มไปด้วยน้ำและ ท่วมมาจนถึงแคร่บันได

พระพุทธเจ้าทรงน้ำเสด็จแล้ว เสด็จไปประทับนั่งที่บริเวณพระคันธกุฎี ทรงประทานโอวาท แก่เหล่าภิกษุเสด็จแล้วเสด็จกลับสู่พระคันธกุฎี ทรงบรรทมสี่ทศายสน์ ในเวลาเย็น พวกภิกษุได้มา ประชุมกันในธรรมสภา สนทนากันว่า ท่านทั้งหลาย ขอพวาท่านจงดูคุณสมบัติของพระพุทธองค์ คือ พระขันติ พระเมตตา และพระมหากรุณาของพระทศพล เมื่อสัตว์โลกกำลังประสบทุกข์ใหญ่หลวง เพราะทรงขาดน้ำ พระองค์สามารถบันดาลให้ฝนตกลงมาได้ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จมาและได้ตรัสเล่าถึง เรื่องมัจฉาตก โดยแสดงให้เห็นว่า พญาปลาซ่อนผู้โพธิสัตว์ ได้แสดงความเมตตากรุณาช่วยเหลือฝูง ปลาบรืวารที่กำลังประสบความเดือดร้อน มีความว่า

“อะตีเต อิมัสมิง เยวะ เสรัฐฐุอิมิสสะ สาวัตถิยัง อิมัสมิง เยวะ โปกขระณี ยะถา เน เอกาตะลิตะหะณะปะริกขิตตา กันทะรา อะโหสิ, ตะทา โพธิสัตโต มัจฉะโย^๑ นิพพะเตตวา มัจฉิณะปะริวุตโต ตตตะ ปะติวะสะ เอกา กันทะรา ในกาละนั้นยังมีล่องห้วยอันหนึ่งอันคุ่มเครือเขาทั้งหลาย หากแวดล้อมอยู่ก็มีในที่แห่งโบกขรณีนี่สิ่งเดียวอันมีในที่ใกล้เวียงสาวัตถิอันนี้อันมีในอาณาจักร ประเทศเขตโฆงเมืองโกศลอันสิ่งเดียวในกาละเมื่อก่อนแล ในกาละนั้นบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ได้เกิดในตระกูลแห่งปลาถือว่าเป็นพญาปลาอันมีหมู่ปลาทั้งหลายหากแวดล้อมเป็นบรืวารก็อยู่ในห้วยที่นั่นแล ปะนะ ด้วยมีแท้แล ฝนก็ตกในโบกขรณี ป่าเชตุวัน ในกาละบัดนี้ด้วยประการสันใด ฝนก็ตกในห้วยที่นั่นแม้นด้วยประการตั้งอันแล ข้าวกล้าแห่งคนทั้งหลายก็เหี่ยวแห้งแล น้ำอันมีในที่ทั้งหลายอันมีสระ และหนองเป็นต้นก็เหือดบกขาดแห้งไปแล ปลาและเต่าทั้งหลายก็เข้าไปสู่เปือกตมลี้ห่มันอยู่หั้นแล ปลาทั้งหลายอันอยู่ในห้วยที่นั่นก็เข้าสู่เปือกตมลี้แล้วก็เล็งดักอยู่ในที่นั่นแล ปกขิชาติทั้งหลายมีกาเป็นต้นก็สับทอดคาบเอายังปลาทั้งด้วยสะกอยปากนำชักออกแล้วก็สับกินแล โพธิสัตโต ส่วนว่าบรมโพธิสัตว์เจ้าคือว่าพญาปลาซ่อนหั้นยังสภาวะฉิบหายหมู่ญาตินั้น”^๒

แปลความว่า ในสมัยนั้น มีลำห้วยแห่งหนึ่งมีเถาว์วัลย์ขึ้นปกคลุม เป็นสระโบกขรณีตั้งอยู่ใกล้เมืองสาวัตถิ แคว้นโกศล พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดเป็นพญาปลา อาศัยอยู่ร่วมกับหมู่ปลาบรืวาร คราวนั้น ฝนก็ไม่ตกเหมือนเช่นป่าเชตุวันในกาลบัดนี้ ข้าวกล้าของชาวบ้านก็พากันเหี่ยวแห้งตาย น้ำ

^๑ ต้นฉบับเป็น มัจฉะโย

^๒ คัมภีร์ธรรมปลาซ่อน ฉบับศูนย์วัฒนธรรมล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (ปริวรรต).

ในสระและหนองน้ำก็เหือดแห้งลง ปลาและเต่าพากันมุดตัวหมกในเปือกตม ผุพังนกกาก็เป็นต้นก็พากันมาคาบกิน พญาปลาซ่อนเห็นความเดือดร้อนจึงออกมาช่วยเหลือด้วยพระเมตตาธิคุณและพระกรุณาธิคุณ ดังปรากฏในมัจฉชาตก ซึ่งเป็นที่มาของพิธีกรรมนี้ว่า “ปชฺชนนเทพ ท่านจงร้องคำรามให้ฝนตกมา ทำลายขุมทรัพย์ของผุพังกา ทำผุพังกาให้ได้รับความเศร้าโศก และช่วยปลดเปลื้องข้าพเจ้าและหมู่ญาติ ให้พ้นจากความเศร้าโศกเถิด”^๓

มัจฉชาตกนี้ต้องการสื่อให้เห็นถึงน้ำพระทัยที่เต็มเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระมหาบุรุษคือ พระพุทธเจ้าว่าพระองค์ไม่สามารถทนเห็นสัตว์อื่นลำบากเดือดร้อนได้ จะต้องหาทางช่วยเหลือ เป็นลักษณะปกติของท่านไม่ว่าจะเกิดในชาติไหนก็จะทำอย่างนี้เสมอ

๓.๒ สัจจบารมี

มัจฉชาตกนี้ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นถือได้ว่าคำสอนเรื่องสัจจะ คือความจริงใจ หรือความซื่อสัตย์ต่อคำพูดหรือการรักษาสัจจะอธิษฐานต่อคำพูดของตนเองนั้นถือได้ว่าเป็นคำสอนที่มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะคำสอนนั้นจะเป็นสัจจะในแง่ของหลักความจริงอันประเสริฐที่เรียกว่าอริยสัจ ๔ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า

“เรามีจิต ถูกปริยภูฐานกิเลสใดครอบงำแล้ว ไม่พึงรู้เห็นตามความเป็นจริง ปริยภูฐานกิเลสนั้นที่เราจะลงไม่ได้ในภายใน มิได้มีเลย เราตั้งจิตไว้ดีแล้ว เพื่อตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย”^๔

“การทวาชะ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น การรู้สัจจะจึงมีได้ ด้วยข้อปฏิบัติเพียง เท่านั้นแล บุคคลย่อมรู้สัจจะได้ และเราย่อมบัญญัติการรู้สัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียง เท่านั้น”^๕

“การทวาชะ การปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นการบรรลุสัจจะ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น การบรรลุสัจจะ ย่อมมีได้ บุคคลย่อมบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้นและเรา ย่อมบัญญัติการบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น”^๖

จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องสัจจะหรือการรักษา การสำรวมและการกล่าวแต่ความจริงนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีปรากฏอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สามารถพบเห็นอยู่เป็นจำนวนมาก และประการสำคัญที่สุดก็คือการรักษาสัจจะนี้ถือได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติอันยิ่งอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่พระพุทธศาสนาถือว่าหากมีการปฏิบัติดังเช่นนั้นก็ถือได้ว่าเป็นกรอบการสร้างความดีได้ โดยกรอบแนวคิดดังกล่าวชื่อว่า บารมี หมายถึงแนวทางในการสั่งสมความดีและการตามรักษาความสัตย์ หรือ

^๓ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๕/๓๑.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๓/๕๓๓,๕๓๖.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๒/๕๔๑,๕๔๒.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๓/๕๔๒.

ความจริงใจต่อคำพูดนั้นก็ถือได้ว่าเป็นการสร้างหรือการบำเพ็ญบารมีอย่างหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

คำว่า สัจจะ นั้นหากพิจารณาความหมายตามที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ความจริงหรือความจริงใจ เช่น ทำงานร่วมกันต้องมีความจริงใจต่อกัน^๗ ส่วนความหมายตามคำศัพท์ในภาษาบาลีนั้น คำว่า สัจจะ ใช้ในอรรถถึง ๘ ความหมาย คือ (๑) หมายถึง พระนิพพาน (๒) หมายถึง อริยมรรค(๓) หมายถึง การงดเว้นคือการงดเว้นการกล่าวเท็จ (๔) หมายถึง การสวดหรือการสาปแช่ง (๕) หมายถึง การกล่าวคำจริงหรือวจีสัจจะ (๖) หมายถึง ความจริง (๗) หมายถึง อริยสัจ (๘) หมายถึง มิจฉาทิฎฐิ คือการมีความเห็นผิดย่อมแสดงความจริงที่แตกต่างกัน^๘ หรือหากจะพิจารณาจากความหมาย คำว่า สัจจะ หมายถึง คำพูดจริง คำสัตย์ ความจริงดังปรากฏในคำพูดที่ว่า คำพูดที่มีอยู่ในสัตบุรุษหรือในคนดีทั้งหลาย ชื่อว่าสัจจะ ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ให้ความหมายไว้ ๒ นัย คือ (๑) หมายถึง ความจริง โดยความจริงนั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ (ก) สมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมุติ และ (ข) ปรมัตถสัจจะ ความจริงโดยปรมัตถ์ และ (๒) หมายถึง ความจริงคือจริงใจ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ จริ่งวาจาได้แก่ การพูดความจริง และจริงการได้แก่การทำจริง^๙ โดยคำว่า สัจจะ นี้มีคำศัพท์ในภาษาบาลีที่ใช้เป็นไวพจน์หรือคำที่สามารถใช้แทนกันได้ก็คือ สมมา, อวิตถต, ตจฉ, ยถาตถ โดยคำศัพท์เหล่านี้ล้วนหมายถึง ความจริง คำพูดที่เป็นจริงทั้งสิ้น และมีคำที่อยู่ตรงกันข้ามก็คือ อลิกะ, อสจจะ, มิจฉา, มุสา ซึ่งหมายถึงคำพูดเท็จ คำไม่จริง ไม่ถูกต้องหรือคำที่คลาดจากจากความจริง^{๑๐}

พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้กล่าวถึงสัจจะ ในหนังสือสากลศาสนาไว้ว่า สัจจะ หมายถึง ความจริงอันเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้เป็นอมตะดังที่พูดกันเสมอว่า ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย คำว่า ความจริง คือ ความดี ความแท้ สิ่งประเสริฐ หรือแก้ว เป็นสิ่งที่สังคมปรารถนา บุคคลที่ หรือประเสริฐ

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖๑.

^๘ พระมหาสมปอง ปมุทีโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรีนติ้ง, ๒๕๔๗) หน้า ๙๗๓. ดูอรรถหรือความหมายเดียวกันนี้ใน พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, คัมภีร์อภิธานปิฎกหรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖) หน้า ๒๒๖.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๗.

^{๑๐} พระมหาสมปอง ปมุทีโต (กองศิลา), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

จะต้องทำดีมีสัจจวาจา คือพูดอย่างไรจะต้องทำอย่างนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระองค์จะทรงทำตามที่ พระองค์ตรัส (ยถาวาที ตถากาโร) การพูดกับการกระทำจะต้องตรงกันเสมอ^{๑๑}

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ) กล่าวถึงความหมายของสัจจะ ในหนังสือธรรมปริทรรศน์ ๆ ไว้ว่า “สัจจะ คือความจริงได้แก่ความจริงใจต้องการที่จะกระทำสิ่งใด แล้วทำสิ่งนั้นให้จริง ๆ ไม่ทอดทิ้งหรือทอดถอยเมื่อยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตนได้กำหนดไว้ แต่การกระทำนั้นจะเป็นสัจจะบารมี ได้ก็ต่อเมื่อความตั้งใจจริงในการทำความดีและละความชั่วเท่านั้น”^{๑๒}

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ได้ทรงกล่าวถึงความหมายของสัจจะ ในพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “สัจจะ คือการกล่าวไม่ผิดจากความเป็นจริง มีรส คือ การกระทำสภาวะความเป็นจริงให้แจ่มแจ้ง สภาพที่ปรากฏ คือ ความดี ความถูกต้อง มีพื้นฐาน คือความเป็นผู้ยินดีในธรรมอันงาม เป็นธรรมผูกพัน ความสามัคคีในระหว่างมิตรให้สนิทสนมมั่นคง ถ้าขาดสัจจะ แล้วความสามัคคีย่อมเป็นไปไม่ได้”^{๑๓}

ดังนั้น สัจจะ จึงหมายถึงการพูดความจริง โดยไม่โกหกคนอื่นเพื่อประโยชน์ของตน แม้ในพุทธวงศ์ก็เน้นการพูดความเป็นจริงไม่เปลี่ยนแปลงจากความเป็นจริงอุปมากับ ดาวประกายพรึก ที่โคจรไปตามธรรมชาติ ไม่เบี่ยงเบน จึงทำให้เข้าใจได้ว่าการพูดความจริงนี้ หมายถึง การพูดถูกต้องตามสัจธรรม คือความจริงแห่งธรรมชาตินั่นเอง

จากการกล่าวมาทั้งหมดในประเด็นเรื่องความหมายของคำว่า สัจจะ นั้นเราสามารถที่จะอธิบายได้เป็น ๒ นัย คือ (๑) ความหมายนัยแรก หมายถึงความจริงที่เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่สามารถแบ่งย่อยออกเป็นอีก ๒ นัยคือ (ก) ความจริงระดับสมมติและ (ข) ความจริงระดับปรมาตม์ และ (๒) ความจริงในความหมายนัยที่ ๒ หมายถึง ความจริงที่เป็นคำพูด การกระทำ และความตั้งใจจริงหรือกล่าวโดยสรุปความจริงประเภทนี้ก็คือความซื่อสัตย์ที่มีต่อคำพูด การกระทำและความตั้งใจ และหากจะพิจารณาจากประเด็นการศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมุ่งหมายที่จะศึกษาความจริงตามนัยแห่งความหมายที่ ๒ คือ ความซื่อสัตย์ต่อคำพูดการกระทำและความตั้งใจของบุคคล ซึ่งจะเป็นกรอบที่สามารถเชื่อมโยงกับการบำเพ็ญบารมีในพิธีเทศน์ธรรมปลาช่อนนั้น ได้แสดงหลักสัจจะในฆราวาสธรรมไว้อย่างชัดเจน คือ พญาปลาช่อนผู้โพธิสัตว์ ได้แสดงข้อประพฤติของตนเป็นสัจจวาจาที่มีแก่

^{๑๑} พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธรรมธโร), **สากลศาสนา ภาค ๑-๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๔๕๑.

^{๑๒} พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **ธรรมปริทรรศน์ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๔๓๐.

^{๑๓} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

ปชชุนนะเทวดา เพื่อขอให้ฝนตกลงมาช่วยเหลือฝูงปลาเครือญาติที่กำลังประสบความเดือดร้อน มีความว่า “โภ ปชชุนนะ ตูรา พญาเทวดาตนชื่อ ปชชุนนะ อันนุ่งทรงยังเมฆ ข้าอาศัยซึ่งญาติทั้งหลาย แล้วก็ไปทุกข์ลำบากมากนักแล เมื่อผู้ข้าอันมีศีลและลำบากด้วยทุกข์ตั้งอัน เจ้าพญาเทวดาพ่อยบวางทอดหลังถึงตักยังท่าฝนเหตุใดนั้นชา ผู้ข้าจักกระทำยังปลาทั้งหลาย เป็นต้น แม้นว่ามีประมาณเท่าเม็ดข้าวสารแลหื้อเพิกตายในที่อันเป็นเหยื่ออาหารการกินแห่ง สมณ ชาตีสัตว์ทั้งหลายคือว่าปลาที่ดีชื่อว่าจักได้ขบกลืนกินเมื่อก่อนก็บมีแล อะโยปิปาโย ส่วนแม้นอันอื่นก็ว่าปลาทั้งหลายข้าก็บได้ปลงลงจากชีวิตฆ่าหื้อตายเมื่อก่อนก็บมีแล เจ้าพญาเทวดาจูงหื้อฝนตก ด้วยสัจจะอันนี้แล้วจูงปล่อยยังญาติพี่น้องแห่งข้าพ้นจากทุกข์อันจักตายบัดนี้เทอะ”^{๑๔}

จะเห็นได้ว่า การรักษาสัจจะ หรือลักษณะของสัจจะที่พบในพระพุทธรูปนี้ก็คือ (๑) การพูดต้องพูดคำจริง (๒) มีเจตนาตั้งมั่นในคำสัตย์ (๓) มีถ้อยคำที่มั่นคงเชื่อถือได้ หรืออีกประการหนึ่งก็คือพูดถูกเวลา พูดจริงพูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย กล่าววาทเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร ไม่พูดเล่นหรือพูดเพียงเพื่อมุ่งหวังให้เกิดความสนุกสนานเท่านั้น และคำพูดที่เป็นคำสัจจะจะต้องเป็นคำพูดที่จัดว่าเป็นกถาวัตถุซึ่งมีอยู่ ๙ ประการ คือ

๑. ย่อมกล่าวอัปปัจฉกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย)
๒. สันตฎฐิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ)
๓. ปวีเวกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ)
๔. อสังสัคคถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่)
๕. วิริยารัมภถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร)
๖. สีสถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล)
๗. สมာธิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น)
๘. ปัญญาถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา)
๙. วิมุตติถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์)^{๑๕}

นอกจากนั้นแล้วสัจจะอีกประการหนึ่ง เป็นสัจจะที่ผู้พูดตั้งเจตนาถึงเรื่องที่ทำและขอให้ความดีหรือบุญกุศลที่ตนได้กระทำ ขอพรให้สัจจะนั้นคุ้มครองหมู่บริวารปลาของตนพ้นภัยไม่ให้ได้รับอันตรายโดยการอธิษฐานแล้วกล่าวคำสัตย์นี้ถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆได้

^{๑๔} คัมภีร์ธรรมปลาช่อน ฉบับศูนย์วัฒนธรรมล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (ปริวรรต).

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๓๒๓.

โดยการตั้งสัจจะอธิษฐานให้เทพดาเห็นอกเห็นใจในความเดือดร้อนของหมู่บริวารปลาของตน และเพื่อหนุนส่งในการบำเพ็ญบารมีธรรมในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์

คำว่า บารมี หมายถึง ความสูงสุด ความดีเลิศ ความเป็นเลิศ คำว่า “ บารมี ” มาจากคำเดิมว่า ปรม แปลว่า สูงสุด ดีเลิศ ลง ณ ปัจจัยในตัดทิต เป็นปารม สร อี อิตถิลังค์ เป็น ปารมี ซึ่งเป็นคำบาลี ส่วนสันสกฤตให้คำว่า ปารมิตา ปารมีหรือปารมิตา แปลว่า ความรักษาคุณให้เจริญ ความบริบูรณ์ ความเต็มเปี่ยม ความให้คุณเต็มที่ หรือ การบำเพ็ญคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์ เช่น การให้ทาน เป็นต้น คำว่า ปรม มาจาก พร ธาตุแปลว่าเลี้ยง รักษา เต็ม บริบูรณ์ ลง ม ปัจจัย เป็น ปรม เป็นคำคุณศัพท์ หมายถึง บรม ยอดยิ่ง ยอดเยี่ยม เต็มเปี่ยม^{๑๖}

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการแบ่งระดับขั้นของการบำเพ็ญบารมีว่าเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการเลื่อนระดับขั้นของการทำความดี จากระดับปกติสามัญ จนถึงระดับสูงสุดในบารมีทั้ง ๑๐ ประการนั้น แต่ละระดับขั้นของการบำเพ็ญออกเป็น ๓ ระดับ คือ “ขั้นบารมี (บารมีสามัญหรือปกติธรรม) “ขั้นอุปบารมี” (บารมีระดับกลาง) และ “ขั้นปรมัตถบารมี” (บารมีระดับสูง) ดังนั้นเกณฑ์ในการแบ่งก็มีอยู่หลายวิธี มีการแบ่งตามสิ่งที่สละตามภูมิธรรมและตามการปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปมักจะแบ่งตามสิ่งที่สละ ดังที่ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ดังนี้

๑) ถ้าเป็นการสละทรัพย์สิ่งของสิ่งอันเป็นที่รักและคนที่รักจัดเป็นบารมีระดับต้น (ขั้นบารมี)

๒) ถ้าเป็นการเสียสละอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น การบริจาคหัวใจ บริจาคดวงตา จัดเป็นขั้นระดับกลาง (ขั้นอุปบารมี)

๓) ถ้าเป็นการสละชีวิต จัดเป็นบารมีระดับสูง (ขั้นปรมัตถบารมี)^{๑๗}

เมื่อศึกษาการบำเพ็ญบารมีแล้วจะพบว่าบารมีตามภูมิธรรมและการปฏิบัติมีความแตกต่างกันดังนี้

สมเด็จพระสังฆราช ได้ตรัสไว้ใน ทศบารมี ทศพิชราชธรรม เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีไว้ว่า ระดับการสร้างบารมีสามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือโดยภูมิธรรมและการปฏิบัติ ดังนี้

๑. ตามภูมิธรรม “บารมี”เป็นการสร้างคุณความดีในชาติต่าง ๆ เหมือนคนปกติทั่วไปมีดีบ้าง ชั่วบ้างคละเคล้ากันไป “อุปบารมี”เป็นการสร้างความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ความดีก็เริ่มจะสมบูรณ์ขึ้น “ปรมัตถบารมี”เป็นขั้นที่บารมีเต็มเปี่ยมจนสามารถบรรลุธรรมได้

^{๑๖} ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๑๗} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๒๙.

๒. ตามการปฏิบัติ “บารมี” เป็นการปฏิบัติปกติทั่วไป “อุปัชฌายะ” เป็นการปฏิบัติโดยการปลีกตัวออกจากเครื่องผูกพันต่าง ๆ เช่น ปลีกตัวออกจากเรือนไปรักษาศีล เป็นต้น “ปรมัตถบารมี” เป็นการปฏิบัติเมื่อปลีกตัวออกจากเรือนแล้วต้องบำเพ็ญเพียรทางจิต หรือที่เรียกว่าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นขั้นปรมัตถบารมี^{๑๘}

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงนิพนธ์ถึงการบำเพ็ญบารมีในชาดกไว้ว่า เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ คือบารมี ๑๐ อุปัชฌายะ ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ สัจจบารมีย่อมมีในภพที่พระโพธิสัตว์เป็นสบัณฑิต และในมัจจชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลา ตั้งสัตยาธิษฐาน ฝนจึงตกลงมาปลาทั้งหลายจึงปลอดภัย อุปัชฌายะย่อมมีในภพที่พระโพธิสัตว์เป็นวิธูรบัณฑิต สุภารบัณฑิตผู้เป็นปราชญ์นั่งเรือให้ข้ามไปด้วยความสัตย์ เป็นฤษิกฤทท์ที่ปายนะ ถอนพิษได้ด้วยคำสัตย์ เป็นพญาวานรข้ามกระแสน้ำคงคาได้ด้วยความสัตย์ ปรมัตถบารมีย่อมมีในภพที่พระโพธิสัตว์เป็นพระราชานามว่า สุตโสสม รักษาंसจะอันสูงสุด^{๑๙}

ตัวอย่างในชาดกนี้ก็คือ เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาปลาได้ทรงตรัสว่า

“ฉันอยู่ในสระใหญ่ น้ำแห้งขอด เพราะแสงแดดเผาในฤดูร้อน ผงปลาและนกกมาคอยจับกินปลา ฉันกับหมู่ญาติถูกบีบคั้น จึงทำสัจจกิริยาว่า ตั้งแต่ฉันรู้ความมาจนบัดนี้ ไม่รู้สึกว่าแก้งเบียดเบียนสัตว์เลย ด้วยสัจจวาจาฉันขอฝนทำให้ใหญ่จนตก จึงเปล่งสายฟ้าคำรามให้ฝนตก ทำขุมทรัพย์ของกาให้พินาศ ให้กาต้องเดือดร้อนด้วยความโศก ปลดเปลื้องฝูงปลาจากความโศกเถิด พร้อมกับฉันทำสัจจกิริยาเอง เมฆส่งเสียงสนั่นครั้นครั้นยังฝนให้ตกครู่เดียว เต็มเปี่ยมทั้งที่ลุ่มและที่ดอน เมื่อฉันทำความสัตย์ อาศัยอำนาจของความสัตย์เห็นปานนี้ จึงยังฝนให้ตกทำให้ใหญ่ ผู้เสมอฉันด้วยความสัตย์ไม่มี นี่คือสัจจบารมีของฉัน”^{๒๐}

สรุปได้ ในพิธีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อนนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญสัจจบารมีในขั้นบารมี ซึ่งอยู่ในการบำเพ็ญบารมีในระยะเริ่มแรก คือ ยอมกล่าวคำสัตย์เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของตนเองเพื่อปกป้องคุ้มครองสิ่งที่เป็นรักของตนนั่นเอง

^{๑๘} สมเด็จพระญาณสังวร, **ทศพิชราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖) หน้า ๗๕ - ๗๖.

^{๑๙} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, **ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๕ - ๗๖.

^{๒๐} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๕./๓๑.

๓.๓ ขรราวาสธรรม ๔

ขรราวาสธรรม ๔ คือ ธรรมสำหรับขรราวาสผู้ครองเรือน หรือหลักการดำรงชีพของคฤหัสถ์ มี ๔ ประการ ประกอบด้วย

- ๑) สัจจะ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ พุดจริง ทำจริง
- ๒) ทมะ การฝึกฝน การปรับตัว การควบคุมอารมณ์หรือจิตใจ
- ๓) ขันติ ความอดทน ความไม่หวั่นไหว ไม่ท้อถอย
- ๔) จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือผู้อื่น

หลักธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบอาฬวกยักษ์ที่ถามว่า “บุคคลได้เกียรติยศอย่างไรเล่า ทำอย่างไรเล่าจึงจะผูกมิตรไว้ได้ บุคคลละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้า ทำอย่างไรเล่าจึงจะไม่เศร้าโศก” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “บุคคลย่อมได้เกียรติยศเพราะความสัตย์ บุคคลเมื่อให้ยอมผูกมิตรไว้ได้ บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธามีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม ธิติ จาคะ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก เชิญท่านถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากเหล่าอื่นดูซิว่า ในโลกนี้มีอะไรที่จะยิ่งไปกว่าสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เล่า”^{๒๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า หลักขรราวาสธรรมนี้แสดงให้เห็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ดีที่สมบูรณ์แบบที่สังคมต้องการ^{๒๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของขรราวาสธรรม ออกเป็น ๒ ประการ คือ ประการแรกเป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ประการที่ ๒ เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ ให้สำเร็จ^{๒๓}

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และทวี ผลสมภพ ได้กล่าวว่า เป็นธรรมสำหรับขรราวาสปฏิบัติขรราวาสคือผู้ครองเรือน ชีวิตของผู้ครองเรือนต้องมีการสมาคม การสมาคมกับคนอื่นต้องมีความจริงใจต่อเขา ต้องรู้จักข่มจิตของตน เมื่อประสบเหตุการณ์ไม่ดี ต้องมีความอดทนเพื่อต่อสู้กับชีวิต และในบางครั้งต้องบริจาคนสมบัติของตนเมื่อเห็นคนอื่นเดือดร้อนขรราวาส คือ

- ๑) สัจจะ หมายถึง มีความจริงใจต่อคนอื่น
- ๒) ทมะ หมายถึง มีนิสัยข่มความรู้สึกของตน
- ๓) ขันติ หมายถึง มีความอดทน
- ๔) จาคะ หมายถึง บริจาคสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์คนอื่น^{๒๔}

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓ - ๓๕๔.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพฯ : เอสอาร์ พรินติ้งแมสโปรดักส์ , ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๓.

^{๒๓} พุทธทาสภิกขุ, **ขรราวาสธรรม**, (กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

ภาพที่ ๓.๑ การจัดตั้งกองผ้าป่าสมทุนในพิธีธรรมมังฉาปลาช่อน

พระครูสถาพรธรรมปชโชติ เจ้าอาวาสวัดดอนชัย เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑ กล่าวว่า “เคยเห็นพิธีนี้เมื่อ ๒๐ ปีก่อน สมัยเป็นพระบวชใหม่ เขาก็ทำใหญ่นะ มีชาวบ้านและพระสงฆ์ทำร่วมกัน ก็มีการทำรูปสัตว์ และมีสัตว์จริงมาปล่อยด้วย มีหอย มีปู เมื่อปล่อยเสร็จแล้ว ก็นำไปปล่อยน้ำต่อ ในวันนี้ก็ได้มาเห็นอีก ได้เป็นประธานและองค์เทศน์ด้วยก็ดีใจ เมื่อเทศน์ธรรมเรื่องนี้ แล้วก็สอนเรื่องสังฆะบารมี ซึ่งก็จะบุคลากริษฐานได้เป็นอย่างดี”^{๒๕}

นอกจากนั้นแล้ว ในระหว่างพิธีกรรม พระสงฆ์และชาวบ้านก็ได้แสดงสังฆะวาจาต่อกัน คือ ความซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง คือเมื่อทุกคนได้ตกลงกันเป็นเบื้องต้นว่าใครมีหน้าที่ทำอะไร ทุกคนก็จะทำตามนั้นถือว่าได้ตามสังฆะที่ตนได้ให้ไว้ในที่ประชุม ใครได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่อะไรก็จะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ เพราะทุกคนมีการรักษาสังฆะต่อกัน การปฏิบัติในหลักทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา คือ เมื่อมีการทำงานร่วมกันก็ย่อมจะมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นเรื่องธรรมดา แต่เพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ทุกคนก็ต้องมีการข่มจิตข่มใจเอาไว้ไม่ให้มีการทะเลาะกันเกิดขึ้น และการปฏิบัติในหลักขันติ คือ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย คือ เมื่อทุกคนได้รับมอบ

^{๒๔} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน และทวี ผลสมภพ, **หลักพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙), หน้า ๙๘-๙๙.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูสถาพรธรรมปชโชติ, เจ้าอาวาสวัดดอนชัย เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑ อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๘.

หน้าที่ในที่ประชุมแล้วก็ต้องมีความอดทนที่จะทำงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เช่น ต้องอดทนในการจัดเตรียมสถานที่ สร้างสถานที่ประกอบพิธี การซักซ้อมขบวนแห่ เพื่อให้ขบวนแห่ออกมาสวยงาม มีความอดทนในการทำเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ ให้เรียบร้อย

ดั่งที่ นายเหรียญ มะโนราช อดีตผู้ใหญ่บ้านป่าเสร้าน้อย กล่าวว่า

“ก็รู้สึกใจมากที่ได้เห็นประเพณีดั้งเดิมแบบนี้ ในตอนที่เตรียมงานก็ได้มาช่วยทุกวัน มีการประชุมแบ่งหน้าที่กัน และช่วยกันรับผิดชอบหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างจริงจังจนงานสำเร็จ ทั้งกลุ่มพ่อบ้านและกลุ่มแม่บ้านก็ได้ร่วมกันเสียสละการงานมาจัดเตรียมพิธีกรรมและสถานที่ในงาน มีส่วนร่วมกันทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน และหน่วยงานต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน การทำพิธีนี้ เป็นการอนุรักษ์ประเพณีทำให้เด็กรุ่นหลังได้เห็นเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชนต่อไป”^{๒๖}

และการปฏิบัติตามหลักจากะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตัวได้ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของคนอื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว คือทุกคนในชุมชนพร้อมใจกันบริจาคทรัพย์เพื่อให้งานสำเร็จ บริจาคสิ่งของวัสดุอุปกรณ์เพื่อเตรียมต้อนรับแขกผู้มาเยือน เสียสละเวลาไม่ไปทำงานอาชีพของตน เพื่อมาทำงานส่วนรวม

ดั่งที่ พระครูประภัสร์ชัยคุณ เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๒ กล่าวว่า

“ครั้งแรกที่มีคนนำมาเสนอให้จัดพิธี ก็รู้สึกดีใจที่ได้ทำการสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการทำ เพื่อที่จะเป็นตัวอย่างในวันหน้า เพราะประเพณีแบบนี้ค่อนข้างที่จะทำได้ยากและสูญหายไปนาน เมื่อมีคณะที่นำมาเสนอก็รู้สึกดีใจที่จะทำ ก็หนักใจว่าจะทำไม่ได้เต็มที่ แต่ก็อาศัยชุมชนช่วยได้มาก ตั้งแต่ท่านกเทศมนตรีก็ลงมาช่วย คือ นายสว่าง หนักแน่น มีการเตรียมงานกัน ๓ วัน วันที่ ๑๕, ๑๖, ๑๗ ตุลาคม มีพ่อหนานศรีเลา กำหนดให้มาทำตามจารีต เช่น การสวดมนต์ก็สวด ๗ รอบทุกบท เป็นความร่วมมือร่วมใจกันของพระสงฆ์ ศรีทธาญาติโยม นักวิชาการทางวัฒนธรรม หน่วยงานภาครัฐ บริษัทเอกชน และคนเฒ่าคนแก่ก็เกิดความภาคภูมิใจ เป็นสามัคคีธรรม และอีกอย่างหนึ่งคือผู้ใจบุญทั้งหลายที่ได้มาร่วมกันร่วมทานกัน อย่างเช่น คุณโยมวิวัฒน์ ทยานุวัฒน์ ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือบุญถาวร ก็มามอบปัจจัยให้สองพันบาทให้มาร่วมทำพิธีนี้ และบริจาคน้ำดื่มในพิธี และคุณโยมชลิตา เอกชัยพัฒนกุล ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือเชียงใหม่วันสนันท์ จำกัด ก็

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายเหรียญ มะโนราช, อดีตผู้ใหญ่บ้านป่าเสร้าน้อย ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สนับสนุนปัจจัยมาสองหมื่นบาทให้มาจัดพิธี จะเห็นว่าได้รับการสนับสนุนมาจากทุกภาคส่วนของสังคม”^{๒๗}

ภาพที่ ๓.๒ ชาวบ้านเสียสละเวลาช่วยเหลือกันทำเครื่องสักการะ

จากหลักขรรวาทธรรม ๔ ข้างต้นนั้นสรุปได้ว่า ในประเพณีพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรม มัจฉาพญาปลาช่อนนั้น ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้พบกับหลักพุทธธรรมข้อนี้ คือ

๑. สัจจะ ความจริง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง ในการทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนนั้น จากการประชุมมอบหมายงานให้ทำหน้าที่ต่างๆ นั้นทุกคนที่รับปากก็จะทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด

๒. ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา ในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนนั้นย่อมมีหลายฝ่ายที่ต้องประสานงานกัน มีการทำงานร่วมกัน ยกตัวอย่างเช่น การตกแต่งปลาช่อนหรือการจัดเตรียมสถานที่นั้น เมื่องานออกมาไม่สวยก็ย่อมมีคนตำหนิบ้าง แต่ทุกคนก็น้อมรับด้วยความยินดี เพื่อจะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

๓. ขันติ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอยในในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูประภัสร์ชัยคุณ, เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๒ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ทุกคนมีความตั้งใจในการทำหน้าที่ของแต่ละฝ่ายให้ออกมาดีที่สุด เพื่อความสมบูรณ์ของการจัดงาน เพื่อเป็นหน้าตาของหมู่บ้านทุกคนทำงานด้วยความขยันและตั้งใจ

๔. จากะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ ส่วนตนได้ใจ กว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของคนอื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละในในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนครั้งนี้คือ ชาวบ้านทุกคนจะเสียสละเวลา คือไม่ไปทำงานของตนเอง พร้อมใจกันเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเพื่อต้อนรับผู้เข้าพิธีจากภายนอก เพื่อเป็นเกียรติเป็นหน้าตาของหมู่บ้าน

๓.๔ เบญจศีล ๕ และเบญจธรรม ๕

เบญจศีล หรือศีล ๕ คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว จากการเบียดเบียนผู้อื่น เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของชาวพุทธที่สามารถใช้ได้กับสังคมในทุก ระดับ ประกอบด้วย

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าหรือประทุษร้ายกัน การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป กล่าวคือ ไม่ทำลายชีวิตของมนุษย์หรือสัตว์อื่น โดยความก็คือ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่เบียดเบียน ทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นหรือแม้แต่ชีวิตของตนเอง ทั้งทางตรง ก็คือ ไม่ฆ่าไม่ทำลายชีวิตของผู้อื่น ทั้งทางอ้อม คือ การส่งเสริมให้มีการเช่นนั้นโดยหลักการต่างๆ

๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ โดยหลักการต่างๆ เช่น การลักขโมย การยักยอก ฉ้อฉล การล่วงละเมิดลิขสิทธิ์ กรรมสิทธิ์ เป็นต้น ดำรงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพ อาชีพที่สุจริต

๓) กาเมสุ มิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม คือ ยินดีพอใจเฉพาะในภรรยาของตนโดยไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำให้วงศ์ตระกูลของเขาสับสนเป็นทุกข์ รวมทั้งคู่ชีวิตและครอบครัวของตนด้วย

๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง คือพูดเฉพาะคำสัตย์คำจริง เป็นการไม่ประทุษร้ายคนอื่น หรือประโยชน์สุขของคนอื่นด้วยวาจา ข้อนี้มีไว้เพื่อประกันคุณภาพของผู้คนในสังคมให้มีความจริงใจต่อกัน มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ไม่พูดเท็จด้วยหวังผลทางด้านวัตถุมิทรัพย์สินเงินทองหรือตำแหน่งชื่อเสียง เกียรติยศ

๕) สุราเมรยมชชพมาฏฐานา เวรมณี เว้นจากการเสพสิ่งมีเมาจนทำให้ขาดสติตั้งอยู่ในความประมาท^{๒๘} ได้แก่ สุราเมรัยรวมทั้งสิ่งเสพติดทุกชนิดนั้นสามารถทำให้ผู้ดื่มหรือเสพแล้วมีอาการเมา เสียสติ มีอารมณ์ขุ่นมัว ทุรร้าย ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ เช่น เมื่อเมาหรือมีเมาจนเกิดภาพหลอน

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

แล้วก็สามารถทำร้ายร่างกายคนอื่นจนถึงแก่ชีวิตได้ ลักษณะสิ่งของได้ ช่มชืดกระทำชำเราหญิงสาว หรือกรรยาของผู้อื่นได้ และพุดปดได้ แม้ว่าในเวลาปกติเขาจะเป็นคนดีเพียงใดก็ตาม สมดังคำที่ว่า “สีล ปาเถยมุตตมํ สีลเป็นเสปียงสำหรับเดินทางอย่างสูงสุด”^{๒๙}

โดยหลักปฏิบัติทั้ง ๕ ประการ สีลข้อที่ ๕ ถือว่าร้ายแรงและอันตรายที่สุด เพราะเป็นเหตุแห่งความประมาทพลาดพลั้ง ซึ่งสามารถทำให้อหังค์ของสีลข้ออื่นๆ ขาดต่างพร้อย และทำลายชีวิตทรัพย์สินรวมถึงอนาคตของตนเองและคนรอบข้างได้ เพราะสุราเมื่อคนดื่มๆ อย่างขาดสติขาดการยับยั้ง และไม่จำกัดในการดื่มย่อมจะต้องเป็นสาเหตุแห่งการกระทำที่ผิดพลาดและขาดการไตร่ตรองสำหรับ สีลข้อที่ ๔ นั้นมองในระดับสังคมถือว่าร้ายแรง เป็นเหตุแห่งการแตกความสามัคคีได้ เพราะการพุดบางครั้งไม่คำนึงถึงหลักความจริง และกฎเกณฑ์ทางสังคมจะก่อให้เกิดความเสื่อมเสีย และความแตกร้าง แตกความสามัคคีได้ ทั้งในระดับชาติและระดับครอบครัว

นอกจากนั้นแล้ว การประพฤติปฏิบัติตามสีล ๕ ข้อแล้ว ยังต้องประพฤติธรรมอีก ๕ ข้อ เรียกว่า “เบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม” จัดเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจสีลของมนุษย์เราทุกคน โดยเฉพาะผู้อยู่ในเพศครองเรือน มีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

ส่วนหลักเบญจธรรมหรือเบญจกัลยาณธรรม คือ ธรรมอันดีงาม ๕ ประการ คู่กับเบญจสีล คือ สีล ๕ เป็นธรรมที่ส่งเสริมการปฏิบัติในสีล ๕ เบญจธรรมนี้เป็นหมวดธรรมที่จัดขึ้นเป็นหมวดในภายหลัง หัวข้อธรรมส่วนใหญ่ประมวลมาจากกุศลกรรมบถ ๑๐ ประกอบด้วย

๑) เมตตากรุณา ความรักใคร่ปรารถนาดีผู้อื่น และให้ความช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ เมื่อมนุษย์เราทุกคนงดจากการฆ่า การเบียดเบียน การใช้ความรุนแรงต่อทุกชีวิตแล้ว ก็ควรเจริญความรักความเมตตา และความกรุณาต่อกัน แก่ผู้คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน สังคม ประเทศชาติ และในโลก รวมทั้งสรรพสัตว์น้อยใหญ่ที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งนั้น

๒) สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นจากการลักขโมยได้แล้ว ก็พึงเจริญสัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่ผิดศีลผิดธรรม มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อปัญหาในการดำรงชีวิตในสังคม

๓) กามสังวร ความสังวรระวังในกาม การรู้จักยับยั้งควบคุมอารมณ์ฝ่ายกามารมณ์ เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการประพฤติผิดทางเพศได้แล้ว ก็พึงเจริญกามสังวรโดยไม่หลงไหลไปในกามคุณต่างๆ

๔) สัจจะ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ยึดมั่นในความจริง เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการกล่าวคำเท็จได้แล้ว ก็พึงสัจจะไว้เป็นบรรทัดฐาน พุดด้วยใจจริง พุดคำจริงที่มีประโยชน์ต่อกัน

^{๒๙} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๗๘/๓๕๘.

๕) สติสัมปชัญญะ ความระลึกทั่วอยู่เสมอ^{๓๐} มีสติความระลึกได้และสัมปชัญญะความรู้ตัว เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการเสพสิ่งซึ่งทำให้มีนเมาประมาททุกชนิดได้แล้ว ก็ควรเจริญสติและสัมปชัญญะ เพื่อให้รู้แจ้งในสรรพสิ่งที่เป็นไป ไม่หลงงมงายในสิ่งที่ไร้สาระ ไม่เลินเล่อประมาทในเรื่องต่างๆ^{๓๑}

“ศีล” แปลว่า “ปกติ” คือสิ่งหรือกติกาที่บุคคลจะต้องระวังรักษาตามเพศและฐานะ ศีลนั้นมีหลายระดับ คือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗ และในบรรดาศีลชนิดเดียวกันก็ยังมีจัดแยกออกเป็นระดับธรรมดา มัชฌิมศีล (ศีลระดับกลาง) และอริศีล (ศีลอย่างสูง ศีลอย่างอุกฤษฏ์)^{๓๒}

อานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ กล่าวคือ

๑. ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๑ ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลข้อนี้เมื่อน้อมนำมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะทำให้มีพลานามัยแข็งแรง ปราศจากโรคภัย ไม่มีไข้โรค อายุยืนยาว ไม่มีศัตรูเบียดเบียนให้ต้องบาดเจ็บ ไม่มีอุบัติเหตุต่างๆที่จะทำให้บาดเจ็บหรือสิ้นอายุ เสียก่อนวัยอันสมควร

๒. ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๒ ด้วยการไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่เจ้าของมิได้เต็มใจให้ด้วยเศษของบุญที่นำมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้ได้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย การทำมาหาเลี้ยงชีพในภพหน้ามักจะประสบช่องทางที่ดี ทำมาค้าขึ้นและมั่งมีทรัพย์ ทรัพย์สมบัติไม่วิบัติ หายนะไปด้วยภัยต่างๆ เช่น อัคคีภัย วาตภัย โจรภัย ฯลฯ

๓. ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๓ ด้วยการไม่ล่วงประเวณีในคูครอง หรือคนในปกครองของผู้อื่น ด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลข้อนี้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะประสบโชคดีในความรัก มักได้พบรักแท้ที่จริงจังและจริงใจ ไม่ต้องอกหัก อกโรย และอกเดาะ ครั้นเมื่อมีบุตรธิดา ก็ว่านอนสอนง่าย ไม่ต้องด่าทอไม่ถูกผู้อื่นหลอกลวงฉุดคร่าอนาจารไปทำให้เสียหาย บุตรธิดาย่อมเป็นอภิชาติบุตร ซึ่งจะนำเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล

๔. ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๔ ด้วยการไม่กล่าวมุสา ด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลข้อนี้ เมื่อน้อมนำมาเกิดเป็นมนุษย์ จะทำให้เป็นผู้ที่มีซุ่มเสียงไพเราะ พูดจา มีน้ำมีนวลชวนฟัง มีเหตุมีผล ชนิดที่เป็น “พุทธวาจา” มีโวหารปฏิภาณไหวพริบในการเจรจา จะเจรจาคความสิ่งใดก็มีผู้เชื่อฟังและเชื่อถือ สามารถว่ากล่าวสั่งสอนบุตรธิดาและศิษย์ให้อยู่ในโอวาทได้ดี

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๕.

^{๓๑} วิ.ป. (ไทย) ๘/๙๖๘/๓๑๘.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลคำศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖.

๕. ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๕ ด้วยการไม่ดื่มสุราเมรัยเครื่องหมักดองของมีเมาด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลข้อนี้ เมื่อนำมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้เป็นผู้ที่มีสมอง ประสาทปัญญา ความคิดแจ่มใส จะศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดก็แตกฉานและทรงจำได้ง่าย ไม่หลงลืมเพื่อนเลอะเลือน ไม่เสียดิวกจริต ไม่เป็นโรคสมอง โรคประสาท ไม่ปัญญาทรมาน ปัญญาอ่อนหรือปัญญานิม^{๓๓}

พระนคร ปณณวชิโร (ปรังฤทธิ) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวว่า

“ในคัมภีร์ธรรมพญาปลาช่อนก็ได้สอนหลักเบญจศีลเบญจธรรม ๒ เรื่อง คือ พญาปลาช่อนเป็นมีศีลข้อ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เป็นผู้ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เคยเบียดเบียนสัตว์ใดอื่นให้เดือดร้อนตลอดชีวิต และได้อาศัยเหตุนี้ เป็นสัจจะวาจาขอฝนให้ตกลงมา ก็เป็นการสอนว่า เมื่อมนุษย์เว้นจากการฆ่าสัตว์ ก็จะมีสัจจะวาจาที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ ซึ่งก็คือเป็นผู้มีศีลข้อ ๓ มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดคำเท็จ ซึ่งก็จะก่อให้เกิดอานิสงส์ส่งเสริมให้เป็นคนมีสัจจะ กล่าวคำใดก็เป็นคำนั้น ก็จะเป็นที่น่าเชื่อถือ แม้แต่เหล่าเทวดาองค์อินทร์ก็ยังต้องลงมาช่วยเหลือ”^{๓๔}

๓.๕ อธิบาท ๔

จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้กล่าวถึง อธิบาท ในอธิบาทสูตร ดังนี้

อธิบาท (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ) ๔ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑) เจริญอธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)

๒) เจริญอธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)

๓) เจริญอธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)

๔) เจริญอธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^{๓๕}

^{๓๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, **วิธีสร้างบุญบารมี**, (กรุงเทพมหานคร : วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗ - ๒๒.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระนคร ปณณวชิโร (ปรังฤทธิ), เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

จากอิทธิบาทสูตร ดังกล่าว มีผู้อธิบายความหมายของ อิทธิบาท ๔ ไว้อย่างสนใจ ดังนี้
 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิ
 บาท ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จมี ๔ ประการคือ ฉันทะ
 วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม จิตตะคือ
 ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณาหรือหมายความว่าพากเพียรทำ
 เอาจิตฝึกฝน ใช้ปัญญาสอบสวน นี่เป็นอิทธิบาท ๔^{๓๖}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิ
 บาท ๔ คือ บทของพระธรรมเช่นว่า จะมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่เรียกว่าอิทธิบาทนี้ต้องมีและมี
 ได้โดยไม่รู้สีกตัวคนที่มีการทำงานย่อมทำงานด้วยความพอใจความขยันขันแข็งความเอาใจใส่
 ใคร่ครวญอยู่เสมอนี้เรียกว่าเขามีอิทธิบาททั้งสี่ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว^{๓๗}

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอิทธิบาท ๔ ไว้
 ดังนี้อิทธิบาท คือ ทางจะไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะความพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร
 ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ ๔) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็
 ก้าวหน้า การคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไปเพราะเรารักสิ่งนั้นถ้าไม่รัก มันก็ไปไม่ได้^{๓๘}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอิทธิบาท ๔ ไว้
 ดังนี้ อิทธิบาท ๔ คือ ใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ต้องมีความพึงพอใจมีความเพียรมี
 สมานิจึงทำให้เกิดปัญญาและหัวใจของการบริหารเชิงพุทธที่สำคัญที่สุด คือ พรหมวิหาร ๔ ต้องมีทั้ง
 เมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือสั่งสอนผู้น้อยให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเองมีมุทิตา ปลอ่ยให้เขา
 เติบโตได้ไม่เข้าการแทรกแซงและอุเบกขา รู้จักความพอดี ปลอ่ยวางฝึกจิตให้พอเพียงในสิ่งที่มีที่เป็นนี้
 คือหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตและบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์^{๓๙}

บุญมี แทนแก้วและคณะ ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ หลักอิทธิบาท ๔
 หมายถึง ธรรมอันเป็นทางแห่งความสำเร็จปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จตามความประสงค์เรียกว่า “อิทธิ
 บาท” มี ๔ อย่าง คือ

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

^{๓๗} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐.

^{๓๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๐.

^{๓๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), “ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ”, หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, (ฉบับวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

- ๑) ฉันทะ คือ พอใจในสิ่งนั้น
- ๒) วิริยะ คือ เพียรประกอบในสิ่งนั้น
- ๓) จิตตะ คือ เอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ
- ๔) วิมังสา คือ หมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น^{๔๐}

จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ความหมายและความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณเครื่องที่นำไปสู่ความสำเร็จ คำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ สำหรับผู้ที่ต้องการความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความพากเพียร จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ และวิมังสา คือ การไตร่ตรองโดยใช้ปัญญา

ชาวล้านนามีการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลา ซ่อนด้วยเช่นกัน แต่บางทีชาวบ้านก็อาจจะไม่เข้าใจว่าธรรมะที่ตนได้รับนั้นคือหลักอิทธิบาท ๔ เพราะต่างคนต่างก็ตั้งหน้าตั้งตาทำหน้าที่ของตนตามที่ได้มีจิตอาสา แต่ในกิจกรรมที่ได้ทำนั้นเองมีหลักอิทธิบาท ๔ แฝงอยู่

ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ประโยชน์ของฉันทะ คือ เป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องานไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบาที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

๒. ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทัน่วงที ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

๔. ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิดๆ ถูกๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลาและทำให้เงิเชลว^{๔๑}

^{๔๐} บุญมี แทนแก้วและคณะ, **พุทธศาสน์ - ปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔.

^{๔๑} วิเชียร พากเพียร, การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

พระนคร ปณณวชิโร (ปรังฤทธิ) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวว่

“ในการทำพิธีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อน เป็นงานที่ใหญ่งานหนึ่งของสังคมระดับหมู่บ้าน การจัดเตรียมพิธีก็มีความซับซ้อน ต้องอาศัยคนทำงานจำนวนมาก ต้องอาศัยความมานะบากบั่นพอสมควร ดังนั้น คนทำงานก็ต้องมีหลักอิทธิบาท ๔ คือ มีฉันทะร่วมกันว่าจะประกอบพิธีกรรมให้ดีขึ้น มีวิริยะความพยายาม เพราะอย่างเครื่องประกอบพิธีกรรมก็มีมาก บางครั้งบางอย่างก็หาซื้อไม่ได้ ต้องจัดทำขึ้นมาเอง และจิตตะ คือการทำงานทุกอย่างมักมีปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องแก้ไขทั้งเรื่องงบประมาณ ของใช้ จนถึงคนที่ทำงานด้วยกัน เพราะมีคนทำงานหลายฝ่ายที่ต้องประสานงานกัน และสุดท้าย คือ วิมังสา เราต้องวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลทั้งผิดพลาดไว้เพื่อใช้แก้ปัญหาหรือทำให้รวดเร็วขึ้น เมื่อทำพิธีกรรมอีกในคราวหน้า”^{๔๒}

ภาพที่ ๓.๓ ขบวนแห่อัญเชิญพระอุปัชฌาย์จากห้วยน้ำในชุมชน

จะเห็นได้ว่าประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔ ที่ได้รับก็คือการมีหลักธรรมไว้คอยยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้เกิดความรัก ความพอใจ ความขยัน อดทน ความตั้งมั่น มีใจจดจ่อ และความไตร่ตรองในงานที่ปฏิบัติเป็นหลักธรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานโดยตรง สามารถวัดระดับความสำเร็จใน

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระนคร ปณณวชิโร (ปรังฤทธิ), เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

งานได้อย่างแม่นยำ หากปฏิบัติตามกรอบหลักอิทธิบาท ๔ ได้ครบถ้วนก็ถือว่าผลงานที่ได้รับนั้นประสบความสำเร็จ

๓.๖ สังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ หมายถึง เรื่องสงเคราะห์กัน, คุณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้, หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกันยึดเหนี่ยวใจกันไว้ และเป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลก คือ สังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ ดุจสลักเกาะยึดรถที่กำลังแล่นไปให้คงเป็นรถและวิ่งแล่นไปได้ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ทาน (การให้)
๒. ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก)
๓. อุตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)^{๔๓}

สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะจำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่คณะไว้ให้เกิดความสามัคคีและเพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ ๔ ดังต่อไปนี้

๑. ทาน คือ การให้ปันสิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ คือการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันเฉลี่ยให้ ไม่ใช่ให้จนร่ำรวยหรือให้จนหมดเนื้อหมดตัว แต่เป็นการแบ่งปันให้เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรีผู้ให้ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่าผู้รับเสมอไป และยังรวมถึงการช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา^{๔๔} การให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณา ต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า^{๔๕} ซึ่งการให้ทานในสังคหวัตถุ เช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น โดยประเด็นดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสว่า...“การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู”^{๔๖} ฉะนั้น การให้จึงถือเป็นการสงเคราะห์ โดยมีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญเพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะคือ

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๒๙๕.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนทิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

^{๔๖} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

๑) ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

๒) ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

๓) ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปรรณานาบูชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ ย่า ตายาย และบิดา มารดาผู้ที่มีอุปการคุณ^{๔๗}

๒. ปิยวาจา หมายถึง วาจาเป็นที่รัก พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๔๘} โดยการพูดนั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง เพราะเป็นเหตุให้รักกันนับถือกันก็ได้หรือเป็นเหตุให้โกรธเกลียดบาดหมางแตกสามัคคีกันก็ได้ การพูดไพเราะ ไม่พูดหยาบคายบาดหูบาดใจ พูดคำจริง ไม่พูดปดหลอกลวงกัน พูดทำความเข้าใจกัน ไม่พูดส่อเสียดให้บาดหมางกันเป็นเครื่องป้องกันความโกรธเกลียดกัน ความไม่ไว้วางใจกัน ความบาดหมางแตกกันมิให้เกิดขึ้น พูดถ้อยคำที่เป็นวจีสัจจทุกประการ การพูดไพเราะนั้น ได้แก่ การพูดด้วยความรักความนับถือ หรือความหวังดี ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ตนเองซึ่งเป็นผู้พูดและผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นผู้เสมอกันหรือเป็นผู้น้อย ถ้อยคำที่สุภาพคือ ถ้อยคำอันนุ่มนวล อ่อนโยน และอ่อนหวาน หรือแสดงความยำเกรง แสดงความนับถือ แสดงความหวังดี หรือแสดงความเอ็นดูกรุณา ย่อมเป็นถ้อยคำไพเราะดูดีมีใจชวนให้รักนับถือ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้พูดต่อผู้ฟัง ผู้มีวาจาเป็นสุภาสิต ย่อมเอาชนะใจผู้อื่นได้ สามารถพูดชักชวนให้ผู้อื่นทำการทำงานตามที่ตนเองต้องการได้ ทำให้มีความสำเร็จทำให้เจริญรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ทำให้มีคนเคารพนับถือเชื่อฟัง เช่น “โทณพราหมณ์สามารถพูดจาให้เจ้านครต่างๆ ยินยอมตกลงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ”^{๔๙} มีพระพุทธพจน์สอดรับว่า “วาจาสุภาสิต เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๕๐}

^{๔๗} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๗๕-๒๘๐.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต, หน้า ๒๑.

^{๔๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

^{๕๐} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

๓. อุตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ ถือเป็นการทำงานประโยชน์แก่เขาคือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วย ช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วย แก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม^{๕๑}

๔. สมานัตตตา หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่นไม่เอาเปรียบ และร่วมสุข ร่วมทุกข์ร่วมรับร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๕๒} การวางตนอย่างเหมาะสมพอดี เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งสามารถผูกพันรักษาน้ำใจกันไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะมนุษย์รักนับถือความ วางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว แต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลายลุ่มๆ ดอนๆ เยอหยิ่ง ถือตัว หรือ ทะนงตัว ดูหมิ่นกัน เป็นธรรมดาประจำโลกที่คนทั้งหลายย่อมไม่เท่ากัน ด้วยทรัพย์ ยศ ศักดิ์ บริวาร และศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้หาได้เป็นเครื่องกีดกันขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้รักใคร่สนิทสนมกันไม่ แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความนับถือสนิทสนมกัน

ในพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนของล้านนา ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาปรับใช้คือใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ที่มาเยือนในงาน ใช้ผูกไมตรี เอื้อเพื่อเกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ

ดังที่ นางสาวชลิดา เอกชัยพัฒนกุล ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือเชียงใหม่วันสนันท์ จำกัด กล่าวว่

“ก็ได้สนับสนุนปัจจัยให้งานนี้เกิดขึ้น ได้มาเลี้ยงอาหาร ถวายจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์ ค่าใช้จ่ายเครื่องพิธีกรรมต่างๆ ในงาน การได้มีส่วนร่วมในพิธีนี้ ทำให้รู้สึกดีใจที่ได้มีส่วนร่วมการจัดงานครั้งนี้ และงานครั้งนี้ก็เป็นประเพณีโบราณ ที่เราไม่ได้มีโอกาสได้เห็น ก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามที่เราควรอนุรักษ์วัฒนธรรมเก่าๆ เอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้เห็น ตนเองก็อายุ ๕๐ กว่าแล้วก็ยังไม่เคยเห็น การที่ได้มาเห็นและให้การสนับสนุนก็ถือว่าเป็นบุญกุศล เมื่อกี้ ถามยายท่านหนึ่ง อายุ ๘๒ ก็ยังไม่เคยเห็น กำลังได้เห็นครั้งแรก ก็รู้สึกว่าเป็นบุญของเราจริงๆ”^{๕๓}

นายชุมพล คะปุคำ ผู้ใหญ่บ้านป่าเสร้าน้อย กล่าวว่า

“ไม่เคยเห็นพิธีมาก่อน ตั้งแต่เกิดมาก็เห็นพิธีนี้เป็นครั้งแรก ก็รู้สึกดีใจที่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมล้านนาดังเดิม มีการรับบริจาคสิ่งของและปัจจัยสนับสนุนมาจากทุกส่วน

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, หน้า ๒๑.

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นางสาวชลิดา เอกชัยพัฒนกุล, ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือเชียงใหม่วันสนันท์ จำกัด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ทั้งจากเทศบาล บริษัทห้างร้านต่างๆ รวมไปถึงโรงงานจากวัดใกล้เคียง และที่ชาวบ้านนำมาเลี้ยงดู แยกหรือที่มาจากในงาน ถือเป็นความร่วมมือบุญร่วมทานกัน และเป็นการอนุรักษ์ประเพณีไว้ให้คนรุ่นหลังได้รู้ ได้เห็นต่อไป”^{๕๔}

ภาพที่ ๓.๔ กลุ่มชาวบ้านทุกเพศวัยเข้าร่วมชบวนแห่

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า จากหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ชาวบ้านก็ได้นำมาปรับใช้ในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน คือ

๑. ทาน ชาวบ้านมีการบริจาคเงินเพื่องานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนครั้งนี้ มีการนำข้าวปลาอาหารมาต้อนรับแขกที่มาเยือนโดยไม่คิดเป็นมูลค่า แต่คิดว่าเป็นการทำบุญให้ทานกับแขกผู้มาเยือน การที่ชาวบ้านนำสิ่งของมาบริจาคคนละเล็กละน้อย เช่น ใครมีฟักก็แบ่งมาบริจาค ใครมีมะพร้าวก็มาบริจาคเพื่อทำอาหารต้อนรับแขกนี้ก็เป็นการเสียสละทรัพย์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม

๒. ปิยวาจา คือ ชาวบ้านจะพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ ที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจกับแขกผู้มาเยือนในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน เพราะถือว่าเป็นหน้าตาของหมู่บ้าน

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายชุมพล คะบุคำ, ผู้ใหญ่บ้านป่าเสร้าน้อย ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

๓. อุตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิด ชาวบ้านจะช่วยเหลือเกื้อกูลคือมีการบริจาควัตถุสิ่งของให้ความอนุเคราะห์กับแขกผู้มาเยือน

๔. สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ ชาวบ้านจะต้อนรับแขกทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เมื่อใครมาเยือนในงานบุญนี้ จะได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี ได้รับประทานข้าวปลาอาหารอย่างอ้วนนำสำราญ

๓.๗ สาราณียธรรม ๖

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในสังคมนั้น พระพุทธศาสนาได้รับรองและจัดอยู่ในหลัก “สาราณียธรรม” คือเป็นหน้าที่หรือข้อปฏิบัติสำหรับชาวพุทธทั่วไปและประชาชนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมชุมชนซึ่งมีองค์ประกอบ ๖ ประการ ได้แก่

๑. จะต้องมีเมตตาทายกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. จะต้องมีเมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจา ต่อเพื่อนร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี กล่าววาจาสุภาพเป็นประโยชน์ อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. จะต้องมีเมตตา मनกรรม คือ การตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคมนั้นหมู่คณะ มีจิตปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันมองกันในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

๔. สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน แม้ว่าจะเป็นสิ่งของเล็กน้อย แต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ไม่ควรหวงไว้แต่ผู้เดียวนำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคร่วมกัน

๕. ศีลสามัญญตา คือ จะต้องมศีล มีความประพฤติเสมอเหมือนกับบุคคลที่ร่วมในสังคมนั้นหมู่เดียวกัน ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

๖. ทิฏฐิสามัญญตา คือ จะต้องมีความเห็นตรงเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม^{๕๕}

จะเห็นว่า หลักสาราณียธรรม ๖ เป็นหลักปฏิบัติสำหรับสังคมและชุมชน ดังได้ปรากฏในสาราณียสูตรที่ ๒ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงองค์ประกอบของหลักธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความ

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

ระลึกถึงซึ่งกันและกัน เรียกว่า “การรู้จักสามัคคี” เป็นหลักสำคัญยิ่งในการสร้างชาติให้เจริญงอกงาม ในพระบรมราชาชาวัตในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉะนั้น หลักธรรมในส่วนนี้ ประกอบด้วย

๑. การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตากายกรรม) ได้แก่ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการร่วมชุมชนด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาวาจากรรม) ได้แก่ การพูดด้วยเมตตา คือ กล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี และแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตามโนกรรม) ได้แก่ การคิดถึงต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน

๔. การแบ่งปันเฉลี่ยลาภที่ได้มาโดยชอบ (สาธารณโภคี) ได้แก่ การได้วัตถุสิ่งของมาแล้วแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยทั่วกัน

๕. การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ศีลสามัญญตา) ได้แก่ การประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. การพัฒนาตนให้มีทิวฐิติที่ขึ้นไปเพื่อความพ้นทุกข์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ทิวฐิตีสามัญญตา) ได้แก่ การพยายามปรับความคิดเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพ รับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๕๖}

การสร้างสามัคคีต่อกันที่กล่าวมาเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นและนำไปปฏิบัติในหมู่ของพระสงฆ์ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากเรื่องราวเมื่อครั้งพุทธกาล คือ ความแตกแยกแห่งสงฆ์เกิดขึ้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขึ้นจนใช้มาจนถึงปัจจุบัน และความแตกแยกดังกล่าวได้ขึ้นมาในวงการคณะสงฆ์ก็เพราะมีสาเหตุ ๔ ประการ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า ความวิบัติ ๔ ประการเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์เป็นเหตุให้สงฆ์แตกแยก คือ “ศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิวฐิตวิบัติ และอาชีวิวิบัติ”^{๕๗} โดยสรุปแล้วมีเพียง ๒ ประการ คือ “ศีลวิบัติ และทิวฐิตวิบัติ” ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า “ศีลสามัญญตา และ

^{๕๖} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒๘๓/๒๖๗-๒๖๘.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๒.

ทวิญญูสามัญญตา” คือ ความเท่าเทียมกันโดยศีล ได้แก่ ความเท่าเทียมกันโดยพระวินัย และมีความคิดเห็นตรงกัน คือทวิญญู ได้แก่ ความคิดเห็นในทางธรรม ที่สอดคล้องกัน เมื่อสังคมใดมีความคิดตรงกัน มีความเคารพในข้อคิดเห็นของกันและกัน สังคมนั้นก็มีความสุขร่มเย็นปราศจากความวุ่นวายใดๆ ทั้งสิ้น

สำหรับสามัคคีธรรมนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็นเหตุแห่งสุข และการสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน ก็เป็นเหตุแห่งสุข ภิกษุผู้ยินดีในความพร้อมเพรียงตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุสมานสงฆ์ให้พร้อมเพรียงกันแล้วย่อมบันเทิงในสรวงสวรรค์ ตลอดกัปฯ”^{๕๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “สามัคคี” ไว้ว่า “สามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สมานฉันท์ หมายถึง มีความพอใจรวมกันพร้อมใจกัน”^{๕๙}

ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง วิวาทบาดหมางกันความสามัคคีหรือที่สำหรับร่วมมือร่วมใจกันทำ เช่น กฐินสามัคคี ผ้าป่าสามัคคี การร่วมแรงร่วมใจกันในการทำงาน^{๖๐} ได้แก่ การร่วมประชุมปรึกษาหารือกันเมื่อเกิดปัญหาขึ้น ความสามัคคีตั้งที่ว่านี้ จะเกิดมีขึ้นได้ ต้องอาศัยเหตุที่เรียกกันว่า สาราณียธรรม ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน กระทำซึ่งความเคารพระหว่างกัน อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดี มีความสุข ความสงบ ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ทำร้ายทำลายกัน

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และวิธาน สุชีวงศ์ ได้กล่าวถึงความสามัคคีไว้ว่า ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีความคิดเห็นรวมกัน และมีความรักใคร่ต่อกัน ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน จนทำหน้าที่ได้ สำเร็จเรียกว่า มีความสามัคคี ความสามัคคีมีประเด็นที่ต้องพิจารณาอยู่ ๒ ประเด็น คือ การแสดงออกทางการทำงานและความนึกคิดทางจิตใจ^{๖๑}

หลักของความสามัคคีนั้นชาวบ้านได้นำมาปรับใช้ในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรม มัจฉาพญาปลาช่อนเป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากขาดความสามัคคีแล้วงานพิธีนี้ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย โดยชาวบ้านจะเริ่มตั้งแต่

^{๕๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๑๐/๑๔๑.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส. อาร์. พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕๔.

^{๖๐} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๗.

^{๖๑} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และวิธาน สุชีวงศ์, **หลักการดำรงชีวิตในสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๘.

๑. ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือธรรมาต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. พุดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันมองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดึงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือทำความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายอันเดียวกัน

ภาพที่ ๓.๕ กลุ่มชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์เข้าร่วมในพิธี

พระครูสถาพรธรรมปชโชติ เจ้าอาวาสวัดดอนชัย เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑ กล่าวว่า “พิธีเทศน์ธรรมปลาช่อนนี้ได้ประโยชน์มาก เพราะประเพณีนี้ทำให้คนมารวมตัวกัน ซึ่งก็จะทำให้เกิดผลที่ดี คือ เกิดความสามัคคีของพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชน”^{๒๒}

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูสถาพรธรรมปชโชติ, เจ้าอาวาสวัดดอนชัย เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

พ่อหนานศรีเลา เกษพรหม นักวิชาการด้านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวว่า

“สิ่งที่มีคุณค่าทางธรรมก็คือ เราโชคดีมากที่ได้มาจัดในสถานที่ที่เหมาะสม เพราะมีเจ้าอาวาสท่านช่วยเหลือ มีศรัทธาญาติโยมอาสาช่วยกันทุกวัน ตั้งแต่การแต่งดาจนถึงวันงานจริง งานจึงออกมาดี แสดงให้เห็นถึงความสมัครสมานสามัคคีกันของคนในสังคม ที่เมื่อเกิดภัยเดือดร้อนก็หันหน้ามาร่วมมือกัน”^{๖๓}

พระนคร ปญญาชิโร (ปรังฤทธิ) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวว่า

“ที่จริง พิธีเทศน์ธรรมปลาช่อนจะทำให้ฝนตกจริงหรือไม่ ไม่สำคัญ ความจริง เป้าหมายที่แท้จริงมันอยู่ที่ว่า พิธีนี้ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคีกันหรือไม่ มีตัวอย่างมากมายทั้งในสมัยพุทธกาลที่พระญาติของพระพุทธเจ้า คือ กษัตริย์เมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองเทวทหะ เกือบก่อสงครามเช่นฆ่ากันเพราะต้องการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี เหตุเพราะปัญหาภัยแล้ง ทำให้ทั้งสองเมืองขาดแคลนน้ำ จนพระพุทธเจ้าต้องเสด็จมาเตือนสติ อย่างในปัจจุบันก็มีเหตุการณ์แย่งน้ำกันในช่วงหน้าแล้งของทุกปี นี่แสดงให้เห็นถึงการแตกความสามัคคี เพราะความไม่เห็นอกเห็นใจกัน ดังนั้น พิธีเทศน์ธรรมปลาช่อนนี้ จึงแสดงให้เห็นถึงหลักธรรมหลายข้อที่ส่งเสริมให้คนสามัคคีกัน ทั้งความเมตตากรุณา การรักษาศีล การทำงานร่วมกัน และการสงเคราะห์กัน อาจกล่าวได้ว่า ประเพณีนี้เป็นตัวเชื่อมให้คนมาเห็นใจกัน เพราะภัยธรรมชาติอย่างภัยแล้งมันก่อความเดือดร้อนไปทั่วหน้าเท่ากันหมด ไม่ใช่แค่คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพราะฉะนั้น เราต้องเอาใจเขามาใส่ใจเรา เมื่อมีความเห็นอกเห็นใจกัน ก็เกิดความเมตตาช่วยเหลือกันโดยผ่านประเพณีพิธีกรรมนี้ เมื่องานสำเร็จลงด้วยดีก็เกิดความภาคภูมิใจ ส่วนเรื่องฝนจะตกหรือไม่ นั่น เป็นเรื่องผลพลอยได้”^{๖๔}

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าชาวบ้านได้อาศัยหลักของความสามัคคีในการทำงานในพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน เพราะชาวบ้านทราบดีว่าความสามัคคี ถ้าเกิดขึ้นในที่ใดย่อมทำให้ที่นั้นมีแต่ความสงบสุข ความเจริญ ส่วนความแตกสามัคคี ถ้าเกิดขึ้นในที่ใด ย่อมทำให้ที่นั้นประสบแต่ความทุกข์ มีแต่ความเสื่อมเสียโดยประการเดียว และในการจัดงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนของชาวบ้านต้องอาศัยความสมัครสมานสามัคคีจาก

^{๖๓} สัมภาษณ์ พ่อหนานศรีเลา เกษพรหม, นักวิชาการด้านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระนคร ปญญาชิโร (ปรังฤทธิ), เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

คนในหมู่บ้านทุกคน เพราะถ้าแตกแยกกันแล้วงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน จะเกิดขึ้นเสียมิได้เลย

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน ของล้านนา มีดังต่อไปนี้ ความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านนั้น เป็นคติความเชื่อทางสังคมของ ชาวล้านนาทั่วไปโดยการมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ เป็นความเชื่อการขอฝนสืบทอดโบราณ ชาวบ้าน ได้พบกับหลักพุทธธรรมในประเพณีและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน คือ

๑. หลักพระเมตตาธิคุณและพระกรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเมตตากรุณาของพระพุทธเจ้าที่มีสัตว์โลกตั้งแต่ครั้งบังเกิดเป็นพระโพธิสัตว์

๒. สัจจบารมี ในคัมภีร์เทศน์ธรรมนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีที่ถือว่าเป็น หลักการสร้างคุณดีในทางพระพุทธศาสนา โดยการบำเพ็ญสัจจบารมี ถือว่าเป็นบารมีในระดับการ บำเพ็ญบารมีเบื้องต้น สำหรับผู้ที่มีมุ่งหวังความเจริญหรือการบรรลุธรรมขั้นสูงพึงนำไปปฏิบัติ คำว่า สัจจะหมายถึง ความจริง การรักษาสัจจะคือการพูดที่เป็นจริง หรือการเชื่อตรงต่อคำพูดและการปฏิบัติ การบำเพ็ญสัจจบารมียอมให้คุณค่าในหลายๆ ด้าน และยังเป็นการสร้างความไว้วางใจกันของคนใน ชุมชน

๓. หลักขรवासธรรม ๔ จากการศึกษาชาวบ้านก็ได้นำมาปรับใช้ในงานพิธีกรรมการเทศนา คัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน คือ สัจจะ คือความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย ทมะ คือ ความข่มใจเมื่อมีการทำงานร่วมกับผู้อื่น ขันติ ต้องมีความอดทนในการทำงานให้บรรลุตาม วัตถุประสงค์, หลักความสามัคคี การจัดงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนของ ชาวล้านนานั้น ต้องอาศัยความสมัครสมานสามัคคีจากคนในหมู่บ้านทุกคน เพราะถ้าแตกแยกกันแล้ว งานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน จะเกิดเสียมิได้เลย

๔. หลักเบญจศีล เบญจธรรม ชาวบ้านเชื่อในเรื่องของการรักษาศีลในพระพุทธศาสนา ซึ่ง ในพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนของชาวล้านนานั้น ถึงแม้จะเป็นบุญประเพณีที่ ให้ความรื่นเริงไม่มีการถืออุโบสถศีล แต่ชาวล้านนาก็มีการรักษาศีล ๕ เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว จึงทำให้ การจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น

๕. หลักอิทธิบาท ๔ ชาวบ้านได้นำมาใช้ในงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญา ปลาช่อน คือทุกฝ่ายต่างก็มีความชอบ มีความตั้งใจ มีความบริสุทธิ์ในหน้าที่ของตนเพื่อให้งานออกมา ดีที่สุด หลักการให้ทานชาวบ้านเชื่อในเรื่องของการให้ทานในพระพุทธศาสนา ซึ่งในพิธีกรรมการ เทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนของล้านนานั้นจะมีการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรใน วันงาน

๖. หลักสังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ชาวบ้านทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนได้มีการ บริจาคทรัพย์ ในการจัดงานพิธีนี้ และข้าวปลาอาหารมาต้อนรับแขก ปิยวาจา ชาวบ้านจะพูดดี ไม่พูด

ส่อเสียด หรือคำหยาบในงานบุญ อตถจริยา ชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือ และสงเคราะห์กับแขกผู้มาเยือนหรือมาเที่ยวชมงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนเป็นอย่างดี และ สมานัตตา คือชาวบ้านจะให้ความเสมอต้นเสมอปลายกับแขกผู้มาเยือนทุกคน ถือว่าได้ร่วมสืบสานงานประเพณีที่ดีงามร่วมกัน

๗. หลักสาราณียธรรม พระสงฆ์และชาวบ้านแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของหมู่คณะ ตั้งแต่เมื่อเริ่มเกิดภัยแล้งที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ทุกคนก็ร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาโดยใช้ประเพณีพิธีกรรมเป็นจุดเชื่อมประสานความสามัคคีของคนในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ถึงแม้การจัดทำประเพณีนี้จะก่อให้เกิดฝนตกหรือไม่ตกก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นเทวดาฟ้าดินหรือสังคมภายนอกได้เห็นว่ามีภริธรรมชาติจะเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้ทำให้มนุษย์ในสังคมแตกแยกหรือแข่งขันช่วงชิงกัน โดยเฉพาะปัญหาการช่วงชิงน้ำ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมเกษตรกรรม จากผลของการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ทำให้มนุษย์เห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น และพยายามหาทางออกของปัญหาาร่วมกัน

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของพิธีเทศนา คัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา

ในบทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อหลักพุทธธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา คุณค่าของพิธีกรรมการเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในด้านต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวล้านนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียด คุณค่าแต่ละประเด็น มีประเด็นหัวข้อ ดังต่อไปนี้

- ๔.๑ คุณค่าด้านความกตัญญูทเวท
- ๔.๒ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม
- ๔.๓ คุณค่าด้านความสามัคคีของชุมชน
- ๔.๔ คุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- ๔.๕ คุณค่าด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี
มีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

๔.๑ คุณค่าด้านความกตัญญูทเวท

ความกตัญญูทเวท ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับชาวพุทธ วัฒนธรรมประเพณีหลายๆ อย่างที่ปรากฏอยู่ในสังคมล้านนาส่วนมากก็มีสอดแทรกหลักธรรม เรื่องความกตัญญูในพระพุทธศาสนาไว้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน เช่น ประเพณีปีใหม่เมือง (ประเพณีสงกรานต์) ที่เปิดโอกาสให้บุตรหลานได้แสดงออกด้านความรักความเคารพต่อผู้มีพระคุณ โดยการประกอบพิธีรดน้ำดำหัวผู้มีพระคุณ ในลักษณะอย่างเดียวกัน พิธีกรรมการเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน มีขึ้นก็เพื่อบูชาคุณพระพุทธเจ้า และเทวดาผู้ให้น้ำฝน ซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติ ซึ่งเป็นคติความเชื่อของชาวพุทธ และเป็นกุศโลบายของคนโบราณ ที่ต้องการให้มนุษย์นั้นสำนึกต่อคุณของธรรมชาติ

พระนคร ปณณวชิโร (ปรั้งฤทธิ์) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวว่า

“เป้าหมายของการจัดทำประเพณีฟังธรรมปลาช่อนอีกประการหนึ่ง ก็คือการแสดงความกตัญญูต่อขุนน้ำหรือแม่น้ำที่ได้ประทานความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์มาให้ จึงมีประเพณีการสืบ

ชะตาให้กับสายน้ำ และการขอขมาต่อพระแม่คงคาที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตให้กับชาวบ้านในชุมชน ทั้งเป็นเหตุให้ระลึกถึงพระพุทธรูปและพระสังฆคุณ รวมไปถึงเทวดาองค์อินทร์ที่ได้ให้ความช่วยเหลือบันดาลน้ำมาให้ ถึงแม้ในปัจจุบัน เราจะทราบกันดีว่า การเกิดฝนเป็นเรื่องของธรรมชาติก็จริง แต่เราก็ควรให้ความเคารพธรรมชาติด้วย เพราะธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดก่อนมนุษย์ มนุษย์อาศัยอยู่ในธรรมชาติ เพราะมีธรรมชาติดี มนุษย์ก็อาศัยอยู่ได้ เพราะฉะนั้น การบูชาธรรมชาติด้วยความรู้สึกกตัญญู จึงเป็นเรื่องดีมากกว่าจะเป็นเรื่องที่เหลวไหล ดีกว่าเราไปยึดถือสิ่งอื่นที่ไม่ได้ก่อคุณค่าอะไรให้เราเลย”^๑

คุณค่าของความกตัญญูจึงเป็นหลักอุปการคุณที่มีผู้ทำไว้แล้ว และเป็นคุณธรรมที่ควบคู่กับความกตเวทิตี คือการตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำไว้ ซึ่งบุญคุณที่ว่านี้ มิใช่ว่าตอบแทนกันแล้วก็หายกัน แต่หมายถึง การรำลึกถึงพระคุณที่เคยให้ความอุปการะแก่เราด้วยความเคารพนอบน้อมบูชา บรรณาคความสุกทั้งสองฝ่าย โดยคุณค่าที่สำคัญที่มองเห็นในการเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมัจฉาพยาปลาช่อนคือ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุพการีไว้ในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดและได้เลี้ยงดู แต่ชาวพุทธยกย่องพระพุทธรูปไว้สูงส่งเช่นกันในฐานะที่ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนา และทรงสอนทางพันทุกขให้แก่เวไนยสัตว์ พุทธศาสนิกชน จึงรู้พระคุณอันนี้แล้ว จึงได้ปฏิบัติตอบแทนด้วย อามิสบูชา หมายถึง บูชาด้วยสิ่งของ และปฏิบัติบูชา หมายถึง บูชาด้วยการปฏิบัติ^๒ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวพุทธแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อบุพการี ด้วยการทำนุบำรุง ส่งเสริมพระพุทธศาสนา และประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อดำรงอายุพระพุทธศาสนาสืบไป

โดยการบูชาทั้งสองอย่างข้างต้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้แสดงความสูงส่งของบุคคลที่บุตรหลานจะต้องเคารพบูชาว่า เป็นบุพการีชนที่หาได้ยาก ๒ อย่าง ได้แก่

๑. บุพการี หมายถึง ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้น โดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน

๒. กตัญญูต่อบุพการี หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^๓

โดยลักษณะของความกตัญญูทั้งสองอย่างนั้น ถือเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งสำหรับพุทธบริษัททั้งหลาย หากไม่ได้ศึกษาทำความเข้าใจให้ปรากฏชัดถึงความหมาย และความสำคัญของการบูชาที่ควรกระทำ หรือปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นประจำใจ เพราะว่าการเคารพบูชาที่มีความกตัญญูนั้น ยังสามารถแบ่งระดับของความกตัญญู ออกได้เป็น ๔ ระดับ คือ

^๑ สัมภาษณ์ พระนคร ปณณวชิโร (ปรังฤทธิ), เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^๒ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^๓ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๑๐๘.

๑. ความกตัญญูระดับต้น ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าเขามีพระคุณกับเรา แต่ว่ายังไม่คิดที่จะตอบแทนคุณ คือมีจิตใจที่ติงามเพียงแค่ว่าคุณเท่านั้น

๒. ความกตัญญูระดับกลาง ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่า เขามีพระคุณต่อเรา เพราะฉะนั้นมีโอกาสเมื่อไรจะต้องตอบแทนคุณเขาบ้าง แค่ว่าคิดตอบแทนเท่านั้น ระดับธรรมะในจิตใจของเขาก็จะยกขึ้นสู่อีกระดับหนึ่งแล้ว

๓. มีความกตัญญูระดับสูง ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าเขามีพระคุณต่อเรา คิดจะตอบแทนคุณ แล้วก็ลงมือประกาศคุณให้โลกได้รู้ว่า ท่านผู้นั้น ท่านผู้นี้ เคยมีพระคุณกับเรา อย่างนั้น อย่างนี้จิตใจหรือธรรมะประจำใจของคนๆ นี้ก็ยกระดับยิ่งขึ้นไปอีก

๔. มีความกตัญญูระดับสูงสุด ได้แก่ ผู้ที่นอกจากจะรู้คุณ คิดจะตอบแทนคุณ และประกาศคุณแล้ว ถ้าจะให้ดีเยี่ยม ต้องลงมือตอบแทน พระคุณท่าน ให้สมกับที่ท่านเคยมีพระคุณต่อเราด้วย เพราะฉะนั้น คนที่มีจิตใจระดับนี้พียงว่า ในใจของเขาไม่เคยคิดเรื่องร้ายเลย ในใจของเขาคิดแต่เรื่องดี เวลามองโลกก็มองในแง่ดี มองโลกนี้อย่างสวยงาม ตรงไปตามความเป็นจริง เวลามองคนก็มองในแง่ดี ว่าโลกนี้ยังมีคนดีอยู่ แล้วตัวเราเองก็ต้องเป็นคนดีอีกคนหนึ่งของโลกนี้ให้ได้พอมีความคิดอย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว การทรมาน การเค้นศัลยกรรมในตัวเองเพื่อไปทำความดี ก็จะเกิดตามมาเมื่อคนเราพยายามเค้นศัลยกรรมในตัวเอง ไปทรมานในการทำมาความดีแล้ว ก็จะทำให้ไม่มีเวลาที่จะไปฟุ้งซ่าน ไม่มีเวลาที่จะไปโอ้อวด ตาร้อนใคร มีแต่เวลาสำหรับการคิดดี พูดดี ทำดี แล้วสิ่งที่จะได้ตามมาก็คือ เขาจะได้ดี หรือว่าได้ความเจริญรุ่งเรือง

จะเห็นว่า ระดับความกตัญญูทั้ง ๔ อย่างข้างต้น ได้แสดงถึงสาระสำคัญ หรือคุณค่าของพิธีกรรมการเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน ได้อย่างเด่นชัดในด้านความกตัญญูซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

๑. การแสดงความกตัญญู และบูชาผู้มีพระคุณ ที่มีต่อมนุษย์ ได้แก่พระพุทธรเจ้า เทพเจ้า พระแม่คงคา ตามความเชื่อเพื่อตอบแทนคุณ แสดงด้วยการนำดอกไม้ประติษฐานเป็นกระถางสวยงาม อาศัยนำเป็นพาหนะนำกระถางดอกไม้ รูปเทียนไปสักการบูชา

๒. เกิดการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง เห็นประโยชน์และคุณค่าของน้ำและแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต ขอขอบคุณสิ่งๆ ที่ช่วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงามและมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการสร้างจิตสำนึกแก่คน ในการรักษาแม่น้ำลำคลอง เพื่อยังประโยชน์แก่ทุกชีวิตและขอขมาที่ได้อาศัยทั้งของเสีย น้ำเสียลงไปแม่น้ำ ยิ่งก่อให้เกิดจิตสำนึกในการรณรงค์ให้ประชาชนช่วยกันดูแลแม่น้ำลำคลองไม่ให้เน่าเสีย

๓. เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในครอบครัวและชุมชน ร่วมกันจัดงานพิธีเทศน์ธรรมปลาช่อน ประติษฐานสรวายดอกไม้ ประติษฐานตัวปลาตัวนก และเครื่องประกอบพิธีกรรม ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ก่อให้เกิดการพบปะสังสรรค์สนุกสนานรื่นเริงด้วยกัน

๔. สืบสานวัฒนธรรม ในการเฉลิมฉลองรื่นเริง มีการจัดการละเล่นพื้นบ้าน การทำสรวย ดอกไม้ประกอบพิธี ด้วยงานศิลปะพื้นบ้าน งานดอกไม้ใบตอง ทำให้ฝีมือการประดิษฐ์ดอกไม้มีการสืบทอด และการแต่งกายของผู้เข้าร่วมงานเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมไม่ให้สูญหายไป

โดยสรุป ความมกัตถุญกตเวที ถือเป็นเครื่องสื่อความหมายของคนดี เมื่อปฏิบัติถูกต้อง สมบูรณ์แล้ว โดยเฉพาะในพิธีกรรมการเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน ได้สร้างความรักใคร่ตั้งแต่สถาบันครอบครัว สังคมและประเทศชาติ โดยเน้นที่การปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพื่อสร้างความสุข เช่น บิดามารดา ต้องรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยการทำอุปการคุณให้ก่อน และบุตร ธิดา ก็จะต้องรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยการทำดีตอบแทน สำหรับครูอาจารย์ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยการทำอุปการคุณ คือสอนศิลปวิทยาอย่างเต็มที่ และศิษย์ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเอง ด้วยการตั้งใจเรียน และให้ความเคารพเป็นการตอบแทน นอกจากจะใช้ในกรณีของบิดามารดากับบุตร ธิดา และครูอาจารย์กับศิษย์แล้ว คุณธรรมข้อนี้ก็สามารถนำไปใช้ได้ แม้ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพสกนิกร นายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อนกับเพื่อนและบุคคลทั่วไป รวมทั้งมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมให้มีความสมดุลกันเพื่อสร้างรากฐานของความสามัคคี

๔.๒ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม

เนื่องจากสังคมล้านนา เป็นสังคมเกษตรกรรม ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการเพาะปลูก หากปีใดฤดูกาลเปลี่ยนแปลง ฝนไม่ตก ทำให้ขาดน้ำในการทำไร่ทำนา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจะร่วมใจกันประกอบพิธีขอฝนโดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และเทศน์ธรรมปลาช่อน หรือมัจฉาราชาปลาช่อน บางหมู่ใช้ชื่อว่า ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน

พิธีขอฝนโดยเทศน์ธรรมปลาช่อนนี้ นิยมจัดในเดือน ๘ - ๙ เหนือ (ระหว่างเดือน พฤษภาคม - มิถุนายน - กรกฎาคม) เพราะเป็นช่วงที่เริ่มทำนาแล้ว สถานที่จัดพิธีมักเป็นกลางทุ่งนา หรือลานกว้างโล่งแจ้ง ประกอบด้วยเครื่องสักการะ และเครื่องประกอบพิธี ตลอดถึงลำดับขั้นตอนต่างๆ เพื่อขอพรจากอำนาจของพุทธคุณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ ทำวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ปีชขุนนะเทวบุตร (เทวดารักษาฝน) และวราหเทวบุตร (เทวดารักษาเมฆ) ช่วยดลบันดาลให้ฝนตก^๔

เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๕ ชาวบ้านแม่ตาดและชาวตำบลห้วยทรายได้ร่วมกันจัดพิธี “ฟังธรรมปลาช่อน” ขึ้น ณ บริเวณฝายหลวงของบ้านแม่ตาด ซึ่งพิธีกรรมนี้ถือว่าเป็นประเพณีเก่าแก่ที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ

โดยประเพณีฟังธรรมปลาช่อนนี้ ชาวบ้านแม่ตาดและชาวตำบลห้วยทรายได้ร่วมกันจัดขึ้นทุกปี ในวันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ (เดือนทางภาคเหนือ) เพื่อ “ขอฝน” บูชาผีขุนน้ำหรือบูชาสายน้ำที่ได้

^๔ พระนคร ปณณาวชิโร (ปริงฤทธิ์), *วิถีเทศน์ในล้านนา*, (เชียงใหม่: ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๒.

ประธานความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์มาให้กับชุมชนตลอดทั้งปี เป็นการสืบชะตาให้กับสายน้ำ แสดงความกตัญญูต่อสายน้ำที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตให้กับชาวชุมชน ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านได้ช่วยกันสืบสานต่อๆ กันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล เพื่อช่วยกันอนุรักษ์สายน้ำต่างๆ ให้มีความสะอาดบริสุทธิ์และอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืนตลอดไป

ภาพที่ ๔.๑ ประเพณีฝังธรรมปลาช่อนบ้านแม่ตาด ตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

การฝังธรรมปลาช่อนนี้ เป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นของล้านนา ซึ่งมีการสืบทอดต่อๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ซึ่งปัจจุบันนี้เริ่มหาได้ยากเต็มที ทั้งนี้ พิธีกรรม “ขอฝน” นั้น มีอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย เพียงแต่อาจจะเรียกชื่อต่างกันและมีรูปแบบพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น พิธีแห่นางแมว พิธีสวดขอฝน และประเพณีแห่บั้งไฟ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับการขอฝนหรือดินฟ้าอากาศทั้งสิ้น^๕

ดังเช่นกรณี ชาวบ้านตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ๑๖ หมู่บ้าน ร่วมตัวกันร่วมทำพิธีสืบสานประเพณีโบราณ “สวดคาถาปลาช่อน” เพื่อเป็นการขอฝนจากเทวดาให้ตกต้องลงมาตามฤดูกาล โดยชาวนาระบุ แม้จะมีฝนตกบ้างแต่ยังไม่พอ จึงมาทำพิธีเพื่อขอให้ฝนตกในนาข้าว

ดังนั้น เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘ นายประเวศ ตะกรุดจันทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๓ บ้านนาตะกรุด พร้อมด้วยชาวบ้านตำบลศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ ๑๖ หมู่บ้าน จำนวนกว่า ๑๐๐ คน จึงได้พร้อมกันเข้าร่วมพิธีสืบสานประเพณีโบราณ สวดคาถาปลาช่อน เพื่อเป็นการขอฝนจากเทวดาให้

^๕ อักขณิข ศรีดารัตน์, ประเพณีฝังธรรมปลาช่อน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/491513> [๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๕].

ตกต้องลงมาตามฤดูกาล ตามความเชื่อของบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมาแต่ช้านาน หลังจากที่ผ่านมาในพื้นที่ ฝนยังคงตกไม่ทั่วถึง จึงได้ร่วมกันประกอบพิธีดังกล่าวโดยมี พระครูปลัดสุขเกษม สุขเขโม เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทอง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทอง เจ้าคณะตำบลศรีเทพ นำพญาติโยม ชาวบ้านสวดคาถาปลาช่อน (คาถาขอฝน) ให้ฝนตกลงมาภายใน ๓ - ๗ วัน

ภาพที่ ๔.๒ พิธีสวดคาถาปลาช่อน ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
(ที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/515213>)

โดยพิธีเริ่มต้นจากนำปลาช่อนที่ชาวบ้านจับมาจากห้วยหนอง คลองบึงที่น้ำแห้ง เลือกเอาตัวที่ใหญ่ที่สุด เรียกว่าพญาปลาช่อน จากนั้นตั้งขบวนแห่จากหน้าวัดโพธิ์ทอง หมู่ที่ ๓ บ้านนาตะกวด มีพราหมณ์ ๘ พราหมณ์ พระสงฆ์ ๘ รูป และ หญิงพรหมจารี ๘ คน พร้อมชาวบ้าน แห่พญาปลาช่อนไปตามถนนในหมู่บ้าน ถึงทางสามแพร่งในทุ่งนากลางแจ้ง ซึ่งถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นเอาพญาปลาช่อนใส่ในบ่อน้ำกลางทุ่งนา ขนาดความลึก ๓๐ เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๐ เซนติเมตร มีน้ำอยู่ก้นบ่อเล็กน้อย จัดตั้งบายศรีของบวงสรวง

เสร็จแล้วพราหมณ์จะทำพิธีกล่าวโอองการเชิญเทพ เทวา อารักษ์บอกกล่าวเจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา เพื่อจะทำพิธีสวดคาถาปลาช่อน แล้วพระสงฆ์จะนั่งล้อมบ่อ ๘ ทิศ มีพราหมณ์นั่งล้อมพระสงฆ์ทำการสวดเจริญพระพุทธมนต์คาถา จนจบกระทั่งถึงช่วงสำคัญ คือ พระสงฆ์ ๘ รูป จะยืนรอบบ่อโดยยกขาขึ้นข้างหนึ่ง เพื่อเป็นการตั้งมั่นว่า แม้จะแดดร้อนก็จะขอยืนตั้งมั่นเพียงเขาเดียวให้เทวดาและท้าววิรุฬหกเห็นใจ แล้วสวดคาถาปลาช่อน ตามกำลังวันที่ทำพิธี คือ วันพฤหัสบดี ก็จะมีฝน

ทั้งหมด ๑๙ จบ หากในระหว่างที่สวดอยู่นั้น ข้าของพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งตกลงมา ก็ต้องเริ่มสวดนับ ๑ ใหม่ จนกว่าจะครบ ปิดท้ายด้วยสวดชัยมงคลคาถา ประพรมน้ำมนต์ เป็นเสร็จพิธี^๖

สนั่น ธรรมธิ นักวิชาการศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงประเพณีฟังธรรมปลาช่อนเอาไว้ที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้ว่า

“ในพิธีกรรมขอฝนตามความเชื่อของชาวล้านนา สิ่งที่นิยมปฏิบัติคือ สวดพระปริตร คาถาขอฝนและคาถาหมาเมฆ ตามด้วยการแสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง “พญาปลาช่อน” หรือชื่อเต็มคือ “มัจฉาพญาปลาช่อน” ซึ่งเป็นหัวใจของงาน พระธรรมเทศนาดังกล่าวเป็นคัมภีร์ประเภทชาดก เนื้อเรื่องผูกขึ้นโดยมีพญาปลาช่อนเป็นตัวละครเอกบำเพ็ญสังกัณฑ์คุณธรรมจนสามารถช่วยเหลือบิรवारให้รอดพ้นจากภัยแล้งได้สำเร็จ เรื่องนี้เมธาจารย์ผูกเรื่องไว้ดังนี้ ในครั้งเมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นราชาปลาช่อน ได้ปกครองบิรवारปลาทั้งหลายในสระแห่งหนึ่ง ซึ่งแวดล้อมด้วยไม้นานาพันธุ์ ครึ่งหนึ่งเกิดภาวะแห้งแล้งไปทั่ว ข้าวกล้าพืชพันธุ์เหี่ยวเฉาตาย น้ำในแหล่งน้ำแห้งขอด เหล่ามัจฉาชาติและสัตว์น้ำถูกบรรดาแร้ง เหยี่ยว กาและนกกระยางโฉบลงมาจิกกินเป็นอาหาร ปลาและสัตว์น้ำต่างได้รับความเดือดร้อน ราชาปลาช่อนเห็นดังนั้นก็ออกมาตั้งจิตอธิษฐาน พร้อมมองขึ้นไปบนท้องฟ้า ประกาศคาถาว่า แม้นตนจะเกิดมาในฐานะที่บริโภคสัตว์ด้วยกันก็จริงอยู่ แต่ตนก็มีเคยเบียดเบียนสัตว์ใด ด้วยสัจจะดังกล่าวขอให้ฝนตกลงมา เพื่อสงเคราะห์สัตว์ที่กำลังเดือดร้อนด้วยเกิดด้วยอานุภาพแห่งสัจจาธิษฐาน ทำให้แท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์ร้อนและแห้งกระต้างเมื่อพระอินทร์ทราบเหตุก็บัญชาให้เทพบุตรชื่อ วลาหกเทพบุตร ลงมาบันดาลให้ฝนตก โดยห่มคลุมกายด้วยผ้าสีเขียวเหมือนเมฆ ขับเพลงอันมีชื่อ “เมฆคีตตะ” ผินหน้าเฉพาะทิศตะวันตก พลันเหล่ามวลเมฆก็แตกเป็นเสียง เกิดเสียงกึกก้องทั่วจักรวาลเกิดเป็นฝนห่าใหญ่เนืองนองทั่วท้องปฐพี จากเนื้อหาของเรื่อง จึงนิยมนำคัมภีร์นี้มาอ่านแสดงเป็นพระธรรมเทศนาประกอบพิธี ซึ่งพิธีจะประกอบด้วยกิจกรรมโดยสังเขปคือ หาสถานที่ที่เหมาะสม เช่น บริเวณต้นน้ำ ลำธารใหญ่ หรือแม่น้ำที่อยู่ทิศตะวันออกหรือทิศเหนือของหมู่บ้าน ขุดสระจำลองขึ้นโดยให้กลางสระเป็นเกาะสำหรับประกอบพิธีรอบๆ สระมีการขุดราชาวัดประดับธงทิว พร้อมต้นกล้วย อ้อย ข้า ตรีไคร้ ใบขิง แกะรูปสัตว์ปีก คือ กา นกกระยาง เหยี่ยว และแร้ง เกาะจับตามกิ่งไม้โดยให้กาอยู่ทิศตะวันออก นกกระยางอยู่ทิศใต้ เหยี่ยวเกาะทิศตะวันตกและแร้งจับกิ่งไม้ทิศเหนือ จัดหาปลาช่อนตัวใหญ่ไว้สองตัว พร้อมสัตว์น้ำนานาชนิด อาทิ กุ้ง ปู หอย ไข่จำนวนหนึ่ง เมื่อถึงวันงาน พระสงฆ์จะเจริญพุทธมนต์บนเกาะกลางสระ จากนั้นพระเถระรูปใดรูปหนึ่ง อ่านคัมภีร์พญาปลาช่อน พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์แล้วปล่อยปลาช่อนและสัตว์น้ำท่ามกลางเสียงฆ้องกลองประโคมไปทั่วอาณาบริเวณ ด้านรายละเอียดของพิธี แต่ละถิ่น

^๖ ไทยรัฐออนไลน์, ชาวบ้านเพชรบูรณ์ จัดพิธีสวดคาถาปลาช่อน หวังบันดาลให้ฝนตก, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/515213> [๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

อาจมีข้อปฏิบัติแปลกแยกออกไป บางแห่งมีการเชิญพระอุปัชฌาย์ บูชาพระปี่ชุนเทวบุตรหรือสร่งน้ำ พระพุทธรูปแผนแสนห้า เป็นต้น คัมภีร์พญาปลาช่อน เป็นคัมภีร์โบราณ จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ปกติเก็บรักษาไว้ในหีบพระธรรม ปีใดเมื่อจะประกอบพิธีขอฝน คัมภีร์ดังกล่าวจะถูกนำมาอ่านในพิธีเสมอมา”^๗

ประเพณีนี้ได้รับการสืบสานต่อมา เมื่อสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ได้ร่วมกับ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนบ้านป่าเสร้าน้อย ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด ได้กำหนดจัดงานประเพณีเทศนาธรรมปลาช่อน ในโครงการบันทึกบทสวดมนต์ สอนงพระราชาดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ ๕ รอบ ๒ เมษายน ๒๕๕๘ ณ วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในวันเสาร์ที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘ ตั้งแต่เวลา ๑๓.๓๐ เป็นต้นไป โดยได้รับการสนับสนุนจากเทศบาล ตำบลสันปูเลย คุณชัชชาญ คุณชลิดา เอกชัยพัฒนกุล ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือเชียงใหม่ วันสนั่นจำกัด และคุณวิวัฒน์ ทยานุวัฒน์ ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือบุญญถาวร

ภาพที่ ๔.๓ พิธีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อน วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

^๗ สัมภาษณ์ สนั่น ธรรมธิ, นักวิชาการศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๕.

พระครูประภัสร์ชัยคุณ เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๒ กล่าวว่

“คัมภีร์พญามัจฉาพญาปลาช่อนเป็นชาตกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเรื่องมัจฉาปลาช่อน มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรงกำเนิดเป็นปลาช่อนตรัสเรียกร้องให้ประชาชนเทพทำให้ฝนตกเพื่อช่วยเหลือหมู่ปลาบริวารที่จะใกล้ตายเพราะขาดน้ำและถูกหมุ่นกกาจับกิน ด้วยพระคาถาว่า “ประชาชนเทพ ท่านจงร้องคำรามให้ฝนตกมา ทำลายขุมทรัพย์ของฝูงกา ทำฝูงกาให้ได้รับความเศร้าโศกและช่วยปลดเปลื้องข้าพเจ้าและหมู่ญาติให้พ้นจากความเศร้าโศกเถิด” จากเนื้อหาของมัจฉาชาตก แสดงให้เห็นถึงสภาวะความแห้งแล้งของชุมชน เนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แต่ด้วยพระบารมีของพระโพธิสัตว์จึงทำให้เทพบนสวรรค์ต้องบันดาลให้ฝนตกลงมา ชาวบ้านนาจึงนำคติความเชื่อนี้มาใช้ประกอบพิธีกรรมขอฝน เพื่อให้มีน้ำใช้ในการเกษตรกรรม นับเป็นแนวทางหนึ่งในการตั้งผู้คนที่กำลังตกทุกข์ได้มามีโอกาสทำงานเพื่อสังคมร่วมกัน ไม่ใช่เมื่อเกิดภัยแล้งแล้วก็ต่างคนต่างแก้ปัญหากันไปคนละอย่างสองอย่าง ก็จะทำให้แก้ปัญหาไม่ได้ แต่ถ้ามารวมตัวกันก็อาจจะมีวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน อย่างน้อยก็จะมีทางออกที่ดี คงไม่ใช่แค่ทำการขอฝนแล้ว ฝนจะตก แต่อาจจะมีทางออกในการแก้ไขปัญหาภัยแล้งอย่างอื่น ๆ ตามมา อย่างน้อยก็อาจช่วยแก้ปัญหาเรื่องการจัดสรรน้ำหรือการแบ่งสรรน้ำกันใหม่ ในสมัยโบราณก็จะมีระบบเหมืองฝาย ปัจจุบันก็มีระบบชลประทาน หรือภาครัฐก็จะมีโครงการฝนหลวง ถือว่างานประเพณีเป็นจุดศูนย์รวมของคนหลายฝ่ายที่จะเข้ามารับรู้ปัญหาร่วมกัน”^๘

พิธีเทศน์ธรรมขอฝนนี้ มีอยู่หลายกรณี เช่นในกรณี จังหวัดน่าน ประชาชนชาวจังหวัดน่าน ได้ทำการเข้าร่วมขบวนพิธีอัญเชิญพระเจ้าสายฝน หรือพระเจ้าฟ้า จากวัดพญาวัต เคลื่อนขบวนมาตามถนนยันตรกิจโกศล ถนนเจ้าฟ้า วัดอภัย วัดศรีพันต้น วัดมิ่งเมือง ช่วงเมืองน่าน วัดกู่คำ จนเคลื่อนขบวนถึงวัดสวนตาล เข้าสู่ภายในพระอุโบสถวัดสวนตาล ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เพื่อประกอบพิธี ตามประเพณีอันธรรมของน้ำฟ้าสายฝน โดยพระราชคุณากรณ์ เจ้าคณะจังหวัดน่าน เจ้าอาวาสวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ประธานฝ่ายสงฆ์ ตลอดจนพระสงฆ์ ๙ รูป นำสวดมนต์ “ธรรมปลาช่อน” สวดพระปริตร คาถาขอฝนและคาถามหาเมฆ ตามด้วยการแสดงพระธรรมเทศนา เรื่องพญาปลาช่อน หรือชื่อเต็ม มัจฉาพญาปลาช่อน พระธรรมเทศนาดังกล่าวเป็นคัมภีร์ประเภทชาตก โดยมี นายสุรพล เจริญสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน เป็นประธานฝ่ายฆราวาส มีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมพิธีจำนวนมาก และร่วมโปรยข้าวตอกดอกไม้เพื่อความเป็นสิริมงคล ร่วมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำลงสู่แม่น้ำน่านหลังเสร็จพิธี

^๘ สัมภาษณ์ พระครูประภัสร์ชัยคุณ, เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๒ อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ตามตำนาน พระเจ้าฟ้า หรือพระเจ้าสายฝน สร้างขึ้นตามนิมของช่างพื้นเมือง ขนาด ความสูง ๒๖๐ เซนติเมตร ประดิษฐานอยู่ที่วัดพญาวัต ตามความเชื่อศรัทธาของชาวจังหวัดน่าน ด้าน ความศักดิ์สิทธิ์ ที่มีต่อพระพุทธรูปองค์นี้ เชื่อว่า มีพระบารมีดลบันดาลให้ฝนตกลงมาได้ หากปีไหนที่ บ้านเมืองแห้งแล้งมาก ชาวบ้านและพระสงฆ์ จะทำพิธีสวดมนต์ ธรรมปลาช่อน แล้วจะจัดขบวนแห่ โดยใช้คน ๘ - ๑๒ คน อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้เสด็จลงแม่น้ำน่าน แล้วจะมีฝนตกหนักภายใน ๓ วัน ๗ วัน^๙

แสดงให้เห็นว่า พิธีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อนนี้ เป็นงานประเพณีที่ส่งเสริมการพัฒนา สังคมทางหนึ่ง เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมนั้น ประกอบด้วยการร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้ง ภาครัฐ เอกชน คณะสงฆ์ และประชาชนทุกกลุ่ม บางแห่งจัดกระทำขึ้นในระดับจังหวัด อำเภอหรือ ตำบล แสดงให้เห็นถึงคุณค่าอย่างหนึ่งในฐานะเป็นเครื่องพัฒนาสังคมให้เกิดความมั่นคง

๔.๓ คุณค่าด้านความสามัคคีของชุมชน

คุณค่าด้านความสามัคคี ถือเป็นรากฐานสำคัญและเป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญทั้งหลาย เพราะความสามัคคี ก็คือความพร้อมเพรียงกัน มีเป้าหมายที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะในพิธี กรรมการเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ที่มีมาตาม หลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระวินัย

ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวถึง ความสามัคคีปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ หรือสงฆ์ โดยการกระทำที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” คือ การนำเอาธรรมวินัยมากล่าวตามความเป็นจริง ช่วยให้เกิดความสมานฉันท์กันในหมู่คณะหรือสงฆ์มีการพร้อมเพรียงกัน, ส่วนการสร้างความแตกแยก ในหมู่สงฆ์นั้น เรียกว่า “สังฆเภท” พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า...ภิกษุทำลายสงฆ์ ต้องเกิดในอบาย ตก นรก อยู่ชั่วกัป ภิกษุผู้ยินดีในการแตกพวก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม^{๑๐}

ฉะนั้น การสร้างความสามัคคี ความปรองดอง เป็นความดีที่ให้ผลเป็นความปลอดภัยแก่ หมู่คณะ แก่สังคมประเทศชาติ ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามกรอบของศีลธรรมมีธรรมะ ประจําใจ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมมีสติปัญญาอันเห็นชอบว่า การทะเลาะวิวาท การแก่งแย่งชิงดีชิง เด่นกันในทางทำลายล้างผลาญกันนั้น เป็นภัยอันตรายต่อความสงบ เรียบร้อย และความเจริญ สันติ

^๙ สวท.น่าน, จ.น่าน อัญเชิญพระเจ้าสายฝน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เข้าพิธีอ่านธรรมขอน้ำฟ้าสายฝน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://thainews.prd.go.th/website_th/news/print_news/WNSOC5807060010011 [๖ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

^{๑๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๑๓๙.

สุข แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น และทั้งมีความเห็นชอบว่า การไม่ทะเลาะวิวาท แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน ในทางทำลาย โดยความปลอดภัย กล่าวคือ ย่อมนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยดีงาม และความเจริญ สันติสุขมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันในสังคมประเทศชาติ บุคคลที่มีคุณธรรมดังกล่าวนี้ จึง ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความมีน้ำใจไมตรีต่อกัน

ดังพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “รู้จัก รู้สามัคคี” ซึ่งเป็นคุณความดี อัน ก่อปรด้วยพรหมวิหารธรรม และสัจปรีชาธรรม เป็นต้น เพื่อประคับประคองความสามัคคีปรองดอง สมานฉันท์ของหมู่คณะ และสังคมประเทศชาติให้เจริญขึ้น เข้มแข็งขึ้น เพื่อให้สามารถร่วมแรงร่วมใจ กันดำเนินชีวิต พัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเองและของหมู่คณะ ให้มีความเจริญก้าวหน้าและสันติ สุขดีขึ้นอย่างมั่นคง จึงปฏิบัติต่อกันด้วยพรหมวิหารธรรม คุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ผู้เป็นบัณฑิต โดยคุณธรรม ได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร ๑ กรุณาพรหมวิหาร ๑ มุทิตาพรหมวิหาร ๑ และอุเบกขา พรหมวิหาร ๑

โดยคุณธรรมประจำใจอันประเสริฐ เป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ คือ ของผู้มีคุณความดีสูง ประกอบด้วย ๔ ประการ ดังนี้

(๑) เมตตา คือ ความรัก ปราบปรามแต่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข จะคิด จะปรึกษาหารือ จะพูด จะ กระทำอะไร ก็คิด ปรึกษาหารือ พูดและกระทำ ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน

(๒) กรุณา คือ ความสงสาร ปราบปรามแต่จะให้ผู้มีหรือผู้ประสบกับปัญหา ความทุกข์ เดือดร้อน ให้เขาได้พ้นจากปัญหาความทุกข์เดือดร้อนนั้น

(๓) มุทิตา คือ พลอยยินดีที่ผู้อื่นได้ดีและอยู่ดีมีสุข ไม่คิดอิจฉาริษยากัน ไม่มุ่งร้ายทำลาย กัน

(๔) อุเบกขา คือ ความมีใจมัธยัสถ์ เป็นกลาง วางเฉย เมื่อได้รู้/เห็นผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ อันเราช่วยอะไรไม่ได้และไม่คิด ไม่พูด หรือแสดงกิริยาอาการดูหมิ่น เหยียดหยาม ข้ำเติม หรือเยาะ เย้ย ถากถาง^{๑๑}

จะเห็นว่า คุณธรรมทั้งสี่ประการข้างต้น เวลาเราจะคิดพิจารณาปัญหาใดๆ หรือจะ ปรึกษาหารือกันในปัญหาใดๆ ก็กระทำด้วยจิตใจเป็นกลาง ถือความถูกต้อง ตามกฎหมายและทำนอง คลองธรรม ด้วยความเหมาะสม ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยความยุติธรรม เทียงธรรม คือไม่ลำเอียง เพราะความหลงรัก หรือเพราะมีผลประโยชน์เป็นสิ่งจูงใจ หรือเพราะถือพรรคถือพวกพ้องหมู่เหล่า จนมองไม่เห็นคุณงามความดีของผู้อื่นหรือฝ่ายอื่น เห็นแต่ความดีของตนหรือเฉพาะของฝ่ายตน จน เสียความยุติธรรม ๑ ไม่ลำเอียงเพราะความหลงโกรธหรือเกลียดชัง ๑ ไม่ลำเอียง เพราะความเกรง กลัว ๑ และไม่ลำเอียงเพราะหุบเบา โดยขาดโยนิโสมนสิการ คือวินิจฉัยพิจารณาเหตุ สังเกตผล จากข้อมูล

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๕๕.

หรือหลักฐานพยานที่ถูกต้องแท้จริง จากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ที่ตรงประเด็น และที่สมบูรณ์ดีพอแก่ การวินิจฉัยโดยรอบคอบ ให้สามารถแยกแยะดี-ชั่ว ถูกหรือผิด ได้ตามความเป็นจริงอีก ๑ พระพุทธ องค์ทรงตรัสไว้ว่า

ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ เป็นเหตุแห่งสุขและการสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน ก็เป็นเหตุ แห่งสุข ภิกษุผู้ยินดีในความพร้อมเพรียงตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุสมาสนสงฆ์ ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบันเทิงในสรวงสวรรค์ตลอดกับ”^{๑๒}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว สรุปได้ว่า คุณค่าของความสามัคคีที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบันนั้น ถือเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วนเพื่อสร้างความสามัคคี ประองตองกันให้เกิดขึ้น เพราะนับวันยังมีความ แตกแยกหลายฝ่ายหลายคณะดังที่ปรากฏเห็นขณะนี้ หากสังคมใดต้องการความสงบสุข ความ เจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความพยายามอบรมสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมของ ตนมีความสามัคคีกัน มีความเมตตารักใคร่ ช่วยเหลือกันในเรื่องต่างๆ เพราะความปรารถนาในสิ่งที่ สังคมต้องการก็ย่อมเกิดจากความสามัคคีของผู้คนในสังคม อย่างไรก็ตาม พระวินัยปิฎกนี้มีการ กล่าวถึงการกระทำที่ถือว่าควรประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่ไม่ดี เป็นพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเสียไม่ ควรกระทำ ซึ่งทั้งหมด ก็คือแนวทางแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีธรรมมีความสุขนั่นเอง

๒) คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระสูตร

ความสามัคคีตามที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก เช่น จุฬโคสังคาสลสูตรว่า “ด้วยเหตุแห่ง ความสามัคคี หมายเอาการตั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหาย และคนทั้งหลายในสังคม ซึ่งสรุปได้ว่า พระอนุรุทธะเถระ พระนันทิยะเถระ และพระกิมิละเถระ ผู้พัก อยู่ในป่าโคสิงคาสลวัน พระพุทธองค์ได้เสด็จไปหาพระเถระเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า “ก็พวกเธอ ยัง พร้อมเพรียงกัน ขึ้นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอัน เป็นที่รักอยู่หรือ” พระเถระทั้งสามกราบทูลว่า “ยังเป็นอยู่พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสถาม ต่อไปว่า “พวกเธอเป็นอย่างนั้นได้ด้วยเหตุอย่างไร” พระเถระทั้งสามรูปได้กราบทูลในทำนองเดียวกัน ว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เห็นปานนี้ ข้าพระองค์เข้าไปตั้งกายกรรม ประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เข้าไปตั้งวาจากรรมประกอบด้วย เมตตา เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้า พระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า โฉนหนอเราพึงเก็บจิตของตนเสีย แล้วประพฤติตามอำนาจจิตของท่าน ผู้มีอายุเหล่านี้ แล้วข้าพระองค์ก็เก็บจิตของตนเสีย ประพฤติอยู่ตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ ภายของพวกข้าพระองค์ต่างกันจริงแล แต่ว่าจิตดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า พวกข้า

^{๑๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๑๐/๑๔๑.

พระองค์ยังพร้อมเพรียงกัน ขึ้นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วย จักษุอันเป็นที่รักอยู่^{๑๓}

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสสรรเสริญพระเถระทั้งสามว่าเป็นผู้ปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และในพระสูตรอีกแห่ง ได้กล่าวถึงการที่พระอานนท์ตอบปัญหาของวัสสการพราหมณ์ว่า

วัสสการพราหมณ์ ถามว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ มีภิกษุสักรูปหนึ่งบ้างไหมเล่า อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้วแต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้ฯ พระอานนท์ตอบว่า ดูกรพราหมณ์ ไม่มีเลยแม้สักรูปหนึ่ง อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้วแต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งอภิมหาพหุทั้งหลายจะพึงเข้าไปหา ได้ในบัดนี้ฯ วัสสการพราหมณ์ ถามต่อว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอาศัยอย่างนี้ อะไรเล่าจะเป็นเหตุแห่งความสามัคคีกันโดยธรรมฯ พระอานนท์ ตอบว่า ดูกรพราหมณ์ อภิมหาพหุทั้งหลายมิใช่ไม่มีที่พึ่งอาศัยเลย พวกอภิมหาพหุที่มีที่พึ่งอาศัย คือ มีธรรมเป็นที่พึ่งอาศัยฯ^{๑๔}

สรุปได้ว่า คุณค่าของความสามัคคีได้แสดงให้เห็นถึงหลักความสามัคคีของคณะสงฆ์ว่า หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คณะสงฆ์ถือเอาพระธรรม และพระวินัยเป็นใหญ่ ได้แก่ เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ พระสงฆ์ทุกรูปต้องเคารพพระธรรมวินัย เอาพระธรรมวินัยนั้นแหละเป็นที่พึ่งในการประกอบกิจกรรมต่างๆ และในการตัดสินใจวินิจฉัยคดีความต่างๆ และความสามัคคีนั้นต้องปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างสม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยไม่ถือว่าตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น ให้เกียรติ ให้ความสำคัญต่อผู้อื่นด้วยจึงจะถือว่าได้บำเพ็ญสามัคคีธรรมในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีผลมากต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมส่วนรวมด้วย

๓) คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระอภิธรรมปิฎก

คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระอภิธรรม ได้กล่าวถึง ความสามัคคี ที่ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่งสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งมีแต่ความแตกแยก สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นทั้งที่เป็นปัญหาส่วนตัว และปัญหาผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนด้วย โดยเฉพาะปัญหาประเทศ ที่จะต้องช่วยกันป้องกันแก้ไขให้หมดไปจากสังคม โดยหลักดังกล่าวนี้

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๑-๓๖๘/๒๗๒-๒๗๙.

^{๑๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๐/๗๐.

พระอภิธรรม บุคคลบัญญัติ ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติของบุคคล ซึ่งไม่เฉพาะแต่พระสงฆ์ เท่านั้น บุคคลอื่นในสังคมที่มีได้ผู้บวชเรียน ก็จะต้องถึงพร้อมสิกขา ดังนี้

ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณทวารุช และศีลตราวุช มีความละอาย มีความเอ็นดูหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

ละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือ รับเอาแต่สิ่งของที่เขาให้มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

ละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความจากฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้นสมานคนที่แตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดีเพลิตเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

ละเว้นขาดจากคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ เสนาะโสต น่ารัก จับใจเป็นคำชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

ละเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา^{๑๕}

จะเห็นว่า หลักการละเว้นทั้งหมดนี้ดังกล่าวข้างต้น ล้วนแล้วเป็นหลักการสำคัญในการสร้างความสามัคคีของหมู่คณะ เมื่อได้ปฏิบัติถูกต้องตามที่กล่าวไว้แล้ว บุคคลผู้ซึ่งได้ศึกษาฝึกหัดตามหลักดังกล่าวเมื่อไปอยู่ในสังคมใดแล้ว ก็เป็นผู้ที่นำความสุข ความเจริญไปสู่สังคมนั้น และถือเป็นคนุศลที่โลกกำลังตามหาต้องการเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้แล้ว ยังกรณีตัวอย่างที่กล่าวถึงการแตกสามัคคี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ อันตราย ๓ อย่าง จักเกิดแก่เมืองปาฏลีบุตร กล่าวคือ (๑) จากไฟ (๒) จากน้ำ และ (๓) จากการแตกความสามัคคี เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่หรือ ตอบว่า ถูกแล้ว”^{๑๖}

ดังนั้น จากการถาม - ตอบ ตามหลักพระอภิธรรม กถาวัตถุ คือ อันตรายที่สามารถจะเกิดขึ้นแก่เมืองปาฏลีบุตรได้นั้นมีอยู่ ๓ ดังกล่าว และเมื่อเรานำมาอนุโลมเข้ากับปัญหาประเทศไทยที่เป็นอยู่ หรือประเทศอื่นๆ ในโลกนี้ ต้นเหตุแห่งการล่มสลายนั้นเกิดได้ด้วยเหตุ ๓ อย่างเช่นกัน กล่าวคือ ไฟไหม้ตามธรรมชาติ (อัคคีภัย) และไฟภายในมนุษย์ คือ กิเลส ๓ กอง ได้แก่

^{๑๕} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๘/๒๗๙-๒๘๐.

^{๑๖} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๔๔๐/๙๔๖.

- (๑) ราคัคคิ หมายถึง ไฟราคะ ความอยาก
- (๒) โทสัคคิ หมายถึง ไฟโทสะ ความพยาบาทอาฆาต
- (๓) โมหัคคิ หมายถึง ไฟแห่งความหลงมกมาย^{๑๗}

ส่วนน้ำก็มีน้ำท่วมตามธรรมชาติ (อุทกภัย) แต่น้ำหรือห้วงน้ำที่สามารถท่วมเหล่าสัตว์ได้จากภายในนั้น ก็คือ โอะฆะ ๔ อย่าง ได้แก่

- (๑) กาโมฆะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งกาม ความอยากรักใคร่
- (๒) ภโวฆะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งการเกิด ความยึดมั่น ถือมั่น ในตน
- (๓) ทิฏฐโฆฆะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งความคิดที่ผิด
- (๔) อวิชโชฆะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งความลุ่มหลง^{๑๘}

จะเห็นว่า ห้วงน้ำทั้ง ๔ เพื่อพิจารณาแล้ว มีพระพุทธรูปทรงตรัสไว้ว่า... “ชนผู้มีปรีชาควรทำเกาะกล่าวคือที่พึ่งของตนให้เป็นตำบลที่ห้วงน้ำจะท่วมไม่ได้ ด้วยความหมั่น เป็นเหตุลุกขึ้นทำการงานไม่อยู่เฉย ด้วยความไม่เลินเล่อ ด้วยความระวัง และด้วยความปราบปราม”^{๑๙}

พระพุทธรูปข้อนี้ ได้ให้ความสันนิษฐานลงโดย ๒ นัย คือ เกาะหรือดินแดนที่ตั้งเป็นประเทศบ้านเมืองอันเป็นถิ่นฐานของตน ได้ชื่อว่าเกาะ เกาะนี้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของชนผู้เกิด ผู้อยู่ในที่นั้นด้วยความเป็นเจ้าของเพราะเป็นที่พำนักอาศัย อันตรายภายในภายนอกที่จะพัวพันเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐาน ชื่อว่าห้วงน้ำ เกาะในสมุทรถล่มตามลำพังตนเอง เพราะเหตุบ้านดาลเป็น เช่น ภูเขาไฟประทุ ห้วงน้ำก็จะท่วมทำให้เป็นสมุทร มิฉะนั้น เกาะนั้นตั้งอยู่ริมน้ำ เมื่อเกิดพายุใหญ่ทำให้สาครกำเริบห้วงน้ำก็จะท่วมทันทำให้เกิดอุทกภัยแก่ประชาชนในที่นั้น ข้อนี้ ฉันทอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานก็เป็น ฉันทนั้นย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายใน มีแตกสามัคคีกันเป็นอาทิก็มี ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายนอก มีปัจเจกมิตรย่ำยีเป็นต้นก็มี อันตรายเหล่านี้ ย่อมทำถิ่นฐานไม่ให้เป็นที่พึ่งพำนักของผู้เป็นเจ้าของทำนองเดียวกับห้วงน้ำทำเกาะให้กลายเป็นสมุทร ฉะนั้น

สมเด็จพระโลกนาถเจ้าประธานพระบรมพุทโธวาทโดยนัย ให้นรชาติเอาใจใส่ป้องกันรักษาทำนุบำรุงเกาะคือถิ่นฐานที่พำนักของตน อย่าปล่อยให้ห้วงน้ำ คือ อันตรายท่วมทับได้เช่นนั้น ด้วยองค์สมบัติ ๔ ประการ คือ ด้วยความหมั่น เอาใจใส่ ๑ ด้วยความไม่ประมาทเลินเล่อ ๑ ด้วยความระวัง ๑ ด้วยความปราบปราม ๑ ถ้าเจ้าของถิ่นเกี่ยวคร้านเลินเล่อ ไม่คอยระวังและระงับความเสียหายอันตรายก็ได้ช่องเกิดขึ้น ถ้าเจ้าของตั้งอยู่ในองคสมบัติ ๔ ประการ คือ มีเพียรเพื่อจะจัดทำกิจที่ยังไม่ได้จัดไม่ได้ทำ และเพื่อจะรักษาฐานะที่ได้จัดได้ทำขึ้นแล้วให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอเอาใจใส่ ไม่

^{๑๗} ชู.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗๓/๒๓๕-๒๓๖.

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๓๓/๘๗.

^{๑๙} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๓.

เพิกเฉยปล่อยให้เสื่อมทราม คอยระวังกีดกันความเสียหายอันยังไม่มีมา มุ่งบำบัดความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป อันตรายก็ไม่ได้ช่องที่จะเกิดเหมือนประชาชนที่อยู่ในเกาะหรือดินแดนอันลุ่มเพียงลมที่หรือก่อกำหนัดกันห้วงน้ำอันจะท่วมถึง และคอยระวังรักษาแก้ไขด้วยความไม่ประมาทฉะนั้นได้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้

พระพุทธภาษิตนี้ โดยอรรถ กุศลธรรม ได้ชื่อว่า เกาะเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกผู้ตกอยู่ในสังสารสาคร สังกิเลสธรรมอันจะทำอันตรายแก่บุคคล ชื่อว่าห้วงน้ำ สัตว์เหล่านั้นได้อาศัยกุศลความดี ความงามเป็นที่พำนัก ย่อมทรงตนอยู่ได้ ในสังสารวัฏ ไม่จมลงในบาดาล กล่าวคือ ยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในสมบัตินั้นๆ เป็นต้นว่าโภคทรัพย์ และอิสริยยศมีความสามารถจะนำอติภาพไปโดยสวัสดิ์ ไม่ต้องประพฤติทุจริตอันจะทำให้ตกต่ำลำบากเพราะชีวิตโศบายเป็นเหตุ ถ้าปล่อยให้สังกิเลสครอบงำ ก็จะทำอันตรายแก่กุศลสุจริตที่ได้ประพฤติมา ยังบุคคลให้ตกต่ำลงไปเหมือนคนเรือแตกขึ้นฝั่งเกาะได้แล้ว ถูกห้วงน้ำท่วมพากันกลับไปตกในสาคร ฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสอนให้ทำเกาะ อย่าให้ห้วงน้ำท่วมทับได้เช่นนั้นด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการที่กล่าวแล้ว เป็นไปในอันเพียรทำกุศลความดีที่ยังไม่ได้ทำเอาใจใส่รักษาความดีที่ได้ทำแล้ว คอยระวังไม่ให้ช่องแก่กุศลความชั่ว ที่ยังไม่ได้ทำเป็นธุระปราบปรามใจตนให้ละทิ้งความชั่ว ที่เคยทำแล้ว ดังนี้ ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้^{๒๐}

ฉะนั้น คุณค่าของความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในสังคมจะต้องให้ความร่วมมืออนุเคราะห์กัน เพราะความมีคุณธรรมในใจที่มองเห็นผู้อื่นเป็นพี่น้อง มีการปฏิบัติต่อกันตามหลักสามัคคีธรรมเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญ ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีหลักในการสร้างความสามัคคีปรองดองหรือความสามัคคีกัน การกระทำการสงเคราะห์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน เรียกว่า “สังคหวัตถุ” แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ด้วยความสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม นับตั้งแต่ระหว่างบิดามารดาบุตร สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ประเทศกับประเทศเป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู และความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวม มี ๔ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ทาน หมายถึง “การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา”^{๒๑} “การให้ทาน จึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณาต้องการช่วยปลด

^{๒๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระมงคลวิเสสเถระ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

เปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมูทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า”^{๒๒} ซึ่งการให้ทานในสังคหวัตถุ เช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น นี้มุ่งให้เพื่อสงเคราะห์ผู้รับ มีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญ มีประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะคือ

ก. ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

ข. ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

ค. ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปรรณานาบุชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และบิดา มารดาผู้ที่มีอุปการคุณ^{๒๓}

การให้มีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือ ทำให้ผู้ให้มีความสุขเบิกบานใจ และอิ่มใจ ซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการสละความเห็นแก่ตัว ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอื้อไว้ และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญู ถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับ ป่านนี้ก็จะไม่มีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และธรรมชาติอย่างแน่นอน พระพุทธองค์ตรัสว่า “การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๒๔} ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก “พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชัดเจนในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน”^{๒๕}

การพูดกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง เพราะเป็นเหตุให้รักนับถือกัน หรือเป็นเหตุให้โกรธเกลียดบาดหมางแตกสามัคคีกันก็ได้ การพูดไพเราะ ไม่พูดหยาบคายบาดหูบาดใจกัน พูดคำจริง ไม่พูดปิดลอกลวงกัน พูดทำความเข้าใจกัน ไม่พูดส่อเสียดให้บาดหมางกัน เป็นเครื่องป้องกันความ

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **สอนนาถ-สอนทิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

^{๒๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๒๗๕-๒๘๐.

^{๒๔} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

โกรธเกลียดกัน ความไม่ไว้วางใจกัน และความบาดหมางแตกแยกกันมิให้เกิดขึ้น พุดถ้อยคำที่เป็นวจีสุจริตทุกประการ การพูดไพเราะนั้น ได้แก่ การพูดด้วยความรักความนับถือหรือความหวังดี ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ตนเองซึ่งเป็นผู้พูดและผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้เสมอกันหรือเป็นผู้ย่อย ถ้อยคำที่สุภาพคือ ถ้อยคำอันนุ่มนวล อ่อนโยน และอ่อนหวาน หรือแสดงความยำเกรง แสดงความนับถือ แสดงความหวังดี หรือแสดงความเอ็นดูกรุณา ย่อมเป็นถ้อยคำไพเราะดูดีมีใจ ชวนให้รักนับถือ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้พูดต่อผู้ฟัง ผู้มีวาจาเป็นสุภาพจิต ย่อมเอาชนะใจผู้อื่นได้สามารถพูดชักชวนให้ผู้อื่นทำการงานตามที่ตนเองต้องการได้ ทำให้มีความสำเร็จ ทำให้เจริญรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ทำให้มีผู้คนเคารพนับถือเชื่อฟัง เช่น “โศกพราหมณ์สามารถพูดจาให้เจ้านครต่างๆ ยินยอมตกลงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ”^{๒๖} ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “วาจาสุภาพจิต เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๒๗} แม้แต่สุภาพจิตไทยก็มีว่า “ปากเป็นเอกเลขเป็นโท”

๓. อัตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ ถือเป็นกร “ทำประโยชน์แก่เขาคือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม”^{๒๘} ซึ่งการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่กันเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นการแสดงกตัญญูต่อผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยการประพฤติดีๆที่เป็นประโยชน์แก่สังคม

๔. สมานัตตตา หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ “เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่นไม่เอาเปรียบ และร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน”^{๒๙} การวางตนอย่างเหมาะสมพอดีเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสามารถผูกพันรักษาน้ำใจกันไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะมนุษย์นับถือความวางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว แต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลาย ลุ่มๆ ดอนๆ เยอหยิ่ง ถือตัว ทะนงตัว หรือดูหมิ่นกัน เป็นธรรมดาของโลกที่คนทั้งหลายย่อมไม่เท่ากันด้วยทรัพย์ ยศ ศักดิ์ ปรวาร์ และศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้ทำได้เป็นเครื่องกีดกันขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้รักใคร่สนิทสนมกันไม่ แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความนับถือให้สนิทสนมกัน

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

^{๒๗} พุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐),

หน้า ๒๑.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

ภาพที่ ๔.๔ การร่วมทำบุญในพิธีเทศน์กรรมพญาปลาช่อน

จากเป้าหมายหลักของการเทศน์กรรมพญาปลาช่อน ก็เพราะว่าผู้คนในสังคมสามารถปฏิบัติถึงหลักสามัคคีธรรมได้อย่างจริงจังและเต็มเปี่ยมได้ ต้องมีศรัทธาความเชื่อมั่น ตามหลักพระพุทธศาสนาโดยศรัทธาจะต้องมีปัญหามาเป็นเครื่องกำกับด้วยเสมอ เมื่อคนมีศรัทธาที่มีปัญหาเป็นเครื่องชี้มาแล้ว จึงจะเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เช่น เชื่อว่าสังคมจะไร้ปัญหาหากทุกคนลงมือปฏิบัติธรรมเหมือนกัน และศรัทธา ความเชื่อมั่น แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ประกอบด้วย

(๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่น ว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่ว ก็ต้องรับผลชั่ว

(๒) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก ได้แก่ เชื่อมั่น ในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้นๆ เช่น เชื่อมั่น ว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่ว ก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น

(๓) กัมมัสสกตาสัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่น ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน หมายความว่าทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลิตผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลิตผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่ว ก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัสสกตา ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน

(๔) ตถาคตโพธิสัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่น ในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระปัญญาของพระองค์มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^{๓๐}

พระนคร ปญญาชิโร (ปรัญฤทธิ์) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวว่า

^{๓๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๙๙.

“การเทศนาธรรมปลาช่อนหรือมัจฉาพญาปลาช่อนเป็นประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา ที่ได้รับการสืบทอดมายาวนาน เนื่องจากสังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการทำอะไรทำนา ถ้าหากฤดูกาลใดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ย่อมทำให้ขาดแคลนน้ำในการทำไร่นา ส่งผลให้เกษตรกรมีความทุกข์วิตกกังวลต่อผลผลิตทางการเกษตร ดังนั้นชาวล้านนาในอดีตจึงนิยม ประกอบพิธีขอฝนจากอำนาจแห่งพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยการเทศนาธรรมปลาช่อน เชื่อว่า จะทำให้ฝนตก เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่เกษตรกร เสริมสร้างความรักความสามัคคีธรรมในชุมชน และมีนัยสำคัญคือการแสดงออกด้วยการจัดกิจกรรมเพื่อบอกเล่าความเดือดร้อนที่เกิดจากภัยแล้งให้ผู้มีอำนาจได้รับรู้และหาทางแก้ไขต่อไป”^{๓๑}

พ่อหนานศรีเลา เกษพรหม นักวิชาการด้านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวว่า

“ความสามัคคีในงานพิธีเทศน์ธรรมปลาช่อนนั้น ไม่ใช่แค่สอนความสามัคคีกันของประชาชนที่มาเข้าร่วมเท่านั้น ทั้งในการประกอบพิธีก็มีเครื่องประกอบพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของบุคคลหลายฝ่าย เช่น มีหอทำวั้งสี่ หรือที่คนเมืองเรียกว่า ก้างทำวั้งสี่ เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมโดยเฉพาะของพิธีเทศน์ธรรมปลาช่อน ซึ่งเป็นพิธีขอฝนของล้านนา หอบูชาลาหกเทวบุตร มีหน้าที่เกี่ยวกับผ้าและเมฆ การบูชาลาหกเทวบุตรก็เพื่อให้ท่านบันดาลผ้าและเมฆให้เป็นฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ หอบูชาปักษุเทวบุตร ท่านมีหน้าที่เกี่ยวกับฝน เวลาที่เราต้องการฝนก็ต้องบูชาท่านให้บันดาลฝนให้ตกลงมา หลายครั้งประเพณีขอฝนนี้จะมีประเพณีแห่มอม ซึ่งเป็นพาหนะของปักษุเทวบุตร แต่วันนี้เราขอตรงกับปักษุเทวบุตร ก็เลยไม่มีพิธีแห่มอม หอพระอุปคุต พระอุปคุตก็จะมีส่วนช่วยค้ำชูเทวบุตรเทวดา คือส่วนหนุนส่งเสริม เมื่อเราขอกับปักษุเทวบุตร ท่านก็จะมาสนับสนุนให้ฝนตกลงมาด้วย เพราะฉะนั้น คำโอกาสขอพระอุปคุตก็จะมีคำกล่าวโดยเฉพาะของการขอฝน ซึ่งจะไม่ใช่คำโอกาสที่ใช้กันโดยทั่วไป เช่น ในพิธีปอยหลวง และเราก็จะมีการแห่พระอุปคุตมาไว้ที่หอนี้ และแท่นตั้งพระเจ้า ๕ องค์ ซึ่งพระเจ้านี้คือ พระพุทธรูป ซึ่งทำด้วย ทองคำ ๑ องค์ เงิน ๑ องค์ ไม้ ๑ องค์ หิน ๑ องค์ และแก้ว ๑ องค์ ซึ่งจะมีอาราธนามาตั้งไว้บนแท่นนี้ เพื่อจะขอให้ท่านช่วยอีกทางหนึ่ง คล้ายๆ กับการขอพระเจ้าฝนแสนห่า คือจะให้ท่านช่วยให้ฝนตกลงมา จะทำหลังจากที่พระสงฆ์สวดมนต์และเทศน์ธรรมแล้ว จึงเอามาตั้งที่แท่น เพื่อที่จะได้สรรสร้างด้วยน้ำมันสัมป่อยของหมู่ศรัทธาประชาชนที่มาร่วมงาน เหมือนกับการสรงน้ำพระพุทธรูปในเดือนเก้าเพื่อที่จะขอฝน สิ่งนี้ก็เป็นสื่อที่สอนให้เราเห็นว่า การจะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่าย ทั้งพระพุทธรูป พระสงฆ์อริยะเจ้า พระอินทร์ และหมู่เหล่าเทวดาทั้งหลายทั้งปวงก็ต้องมีความเห็นไป

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระนคร ปณณวชิโร (ปรังฤทธิ), เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ในทางเดียวกัน และสนับสนุนหนุนเสริมกันเพื่อให้ฝนตก ถือเป็นตัวอย่างให้คนได้เห็นความสามัคคีกัน”^{๓๒}

ภาพที่ ๔.๕ ขบวนแห่ในพิธี

โดยสรุป คุณค่าความสามัคคี เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดและต้องใส่ใจเสมอว่าการกระทำอันใดที่จะเป็นเหตุก่อให้เกิดความแตกแยก มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกก็ควรเว้นไว้ ไม่ควรเข้าเกี่ยวข้องเพื่อมุ่งหวังความสุขทั้งส่วนตนและเพื่อส่วนรวม โดยหลักการในทางพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมความสามัคคีของหมู่คณะให้เจริญมั่นคงยิ่งขึ้น โดยการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับเสริมสร้างความสามัคคี และเมื่อได้ปฏิบัติถูกต้องแล้ว ผลที่จะเกิดตามมาแก่ผู้กระทำเพื่อใช้เป็นต้นทุนทางสังคม ที่ลงทุนโดยมิต้องสิ้นเปลืองทรัพย์สิน ผลที่ได้มากมายมหาศาลต่อสังคม วัฒนธรรมประเพณีชุมชน ได้ในสิ่งที่ปรารถนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยผู้วิจัยยังมีความเห็นว่า การที่ประเทศชาติเป็นอยู่ในปัจจุบันคือความแตกแยกของกลุ่มคนต่างๆ ล้วนไม่ได้คำนึงถึงหรือได้ปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้ ในฐานะที่ประกาศตนว่า เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของบ้านเมืองมาตั้งครั้งอดีต ซึ่งได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองงอกงามไพบูลย์ แต่ปัจจุบันนับวันจะหดหายไปกับความเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยภายในและภายนอกมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่มีแต่ความเจริญไปตามระบบสังคม แต่ตรงกันข้ามจิตใจใฝ่ดีมีคุณธรรม จริยธรรม กำลังเดินสวนทางกับความเจริญ ฉะนั้น เมื่อพลเมืองของประเทศมีลักษณะวิสัยประพฤติดิปฏิบัติตนในทำนองนี้ ก็เท่ากับว่าไม่ได้สร้างความเข้มแข็ง ความเจริญ

^{๓๒} สัมภาษณ์ พ่อหนานศรีเลา เกษพรหม, นักวิชาการด้านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ทั้งหลายให้แก่ตนเอง และยังทำลายความเจริญของชาติตามด้วย นี่เป็นเรื่องที่ต้องระวังและใส่ใจให้มาก จงอย่าแสดงออกจนเป็นเพียงคำพูด แต่ต้องปฏิบัติตน ฝึกหัดตนให้เกิดเป็นนิสัยโดยความดีทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ก็จะสะท้อนเป็นผลให้แก่ผู้ปฏิบัติได้เจริญขึ้นนั่นเอง

๔.๔ คุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ย้อนจากตึกดำบรรพ์จวบจนปัจจุบัน การดำรงชีวิตของกลุ่มชนลุ่มน้ำอุษาคเนย์นั้น ส่วนใหญ่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการกสิกรรมเกษตรกรรม ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำฝนจากฟ้าในหน้ามรสุมตามฤดูกาล แม้ในหลายท้องที่มีเขื่อนมีระบบชลประทานผันน้ำเพาะปลูกได้หลายเที่ยวในรอบปีก็ตาม แต่หากขาดมรสุมผันน้ำฝนมาให้ไม่เพียงพอตามฤดูกาลแล้ว ระบบผันน้ำชลประทานก็กระเทือนเกิดปัญหามากมาย

ฉะนั้น น้ำฝนเป็นดั่งน้ำทิพย์จากสรวงสวรรค์ที่หลังความชุ่มฉ่ำ อุดมสมบูรณ์ ความปิติสุขเต็มเต็มชีวิต และให้ชีวิตใหม่แก่ชาวโลกโดยแท้ หากฤดูเพาะปลูกปีใดแห้งแล้ง ฝนทิ้งช่วง ฝนไม่มาถูกต้องตามฤดูกาลแล้ว มหาชนก็หดหู่สิ้นหวัง ต่างก็ค้นหามูลเหตุแห่งฟ้าฝนวิปริตที่ไม่ถูกต้องตามฤดูกาลนั้น ปราชญ์บรรพชนของเราบอกว่า เกิดจากประชาชนย่อหย่อนต่อการประพฤติในศีลธรรมจารีตประเพณี ผู้นำ เจ้านาย เจ้าเมือง ผู้หลักผู้ใหญ่ชาติศีลธรรม ฉ้อฉล ฉ้อราษฎร์บังหลวง ขาดความสามัคคี นอกจากบ้านเมืองไม่สงบสุขแล้วยังทำให้ดินฟ้าอากาศวิปริตอาเพศไปด้วย ต่อมา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บอกว่า มนุษย์เราทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้แหล่งน้ำลำธาร สร้างมลภาวะต่าง ๆ เป็นปัจจัยทำให้เกิด “ภาวะโลกร้อน” ขึ้น ส่งผลต่อดินฟ้าอากาศวิปริตแปรเปลี่ยนไปเมื่อฝนไม่ตกเพราะเหตุดังกล่าว บรรพชนจึงคิดค้นพิธีกรรมขอน้ำฝนขึ้นมาตามความเชื่อของตน ขอน้ำฝนจากแกน เทพบุตร เทวดาองค์ที่มีหน้าที่ให้น้ำฝนน้ำฟ้าประทานแก่ชาวโลกทั้งมวลหากองค์ท่านไม่พึงพอใจก็ไม่ทำหน้าที่ ทำเป็นเฉยเมยไปเสีย ดังนั้น ปราชญ์บรรพชนจึงทำพิธีกรรมขอฟฝน ซึ่งที่เคยมีมาแล้วนั้นไม่น้อยกว่า ๙ พิธีกรรม ได้แก่ เต้าแม่นางดั่ง เต้าแม่นางแมว หรือแห่นางแมว สูตรคาถาปลาค้อ (ปลาค้อ = ปลาช่อน) โยนครกโยนสาก หรือตึงครกตึงสาก การแห่ข้าวพันก้อน เทศน์พญาคันคาก (คันคาก = คางคก) พิธีเต้าแม่นางข้อง การบ้านางธรรณี บุญบังไฟ

นอกจากนี้แล้วในหลายพื้นที่ของไทย เช่น อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบุรี, อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา รวมถึงในพื้นที่ตำบลหัวดวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร^{๓๓} และอำเภอสันกำแพง

^{๓๓} ช่อง ๓ เรื่องเล่าเช้านี้, ชาวพิจิตรสวดคาถาปลาค้อ-แห่ตุ๊กตาแมวขอฝน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://morning-news.bectero.com/regional/10-Jul-2015/46601> [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

จังหวัดเชียงใหม่^{๓๔} อย่างเช่นในกรณี เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๓ ณ วัดทาแก้ว อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ได้จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน จากโครงการวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ทา ได้แก่ โครงการวิจัยการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ลุ่มน้ำแม่ทาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง และโครงการการสังเคราะห์องค์ความรู้การจัดการความรู้ลุ่มน้ำแม่ทาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมงานทำบุญผ้าป่ารักษาลำน้ำแม่ทา ประเพณีแห่ช้างเผือก และฟังธรรมเทศนาปลาช่อน ที่นักวิจัยเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาได้คิดร่วมกันเพื่อหาแนวทางการพัฒนาเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา เนื่องจากกิจกรรมการแห่ช้างเผือก และการเทศนาธรรมปลาช่อนถือเป็นประเพณีและความเชื่อของชาวบ้านในลุ่มน้ำแม่ทาที่ได้มีการแห่ช้างเผือก การเทศนาธรรมปลาช่อนในการขอฟ้าขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งปีนี้ฝนไม่ตกมาหลายเดือนแล้ว ถือว่าเป็นปีที่แห้งแล้งที่สุดในรอบหลายสิบปีที่ผ่านมา กอปรกับการรื้อฟื้นถึงความเชื่อความศรัทธาของประเพณีวัฒนธรรมการแห่ช้างเผือก และการเทศนาธรรมปลาช่อน ซึ่งช้างเผือกถือได้ว่าเป็น ช้างมงคล ถ้าหากเกิดในบ้านเมืองใด บ้านเมืองนั้นจะอุดมสมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข

เรื่องราวของช้างมงคลนี้ปรากฏในเวสสันดรชาดก ใน “ธรรมปลาช่อน” เป็นพระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มัจฉาราชาปลาช่อน” หรือ “ธรรมพระยาปลาช่อน” ตามคติธรรมเชื่อว่าเป็นธรรมที่ใช้เทศนาให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล การฟังธรรมปลาช่อนจะเกิดขึ้นเกิดเหตุการณ์ฝนแล้ง การทำไร่นานาไม่ได้ผล ผู้คนในบริเวณลุ่มน้ำได้มีการจัดการแห่ปลาช่อนตามลุ่มน้ำจากปลายน้ำสู่ต้นน้ำโดยมีการส่งต่อๆ กันไปเป็นทอด ๆ เมื่อถึงบริเวณต้นน้ำแล้วก็จะมีการทำพิธี “เทศนาธรรมปลาช่อน” เพื่อเป็นการให้สติเตือนใจให้ผู้คนได้รักษาป่ารักษาน้ำ

กิจกรรมวันนี้เริ่มจากตัวแทนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทากล่าวต้อนรับนายอำเภอแม่ทา ซึ่งได้มาเป็นประธานเปิดงาน จากนั้นเป็นการแสดงของนักเรียนเยาวชนลุ่มน้ำแม่ทา เริ่มพิธีกรรมทางศาสนา เทศนาธรรมปลาช่อน ถวายผ้าป่ารักษาลำน้ำแม่ทา พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ และมีนิทรรศการ “สถานการณ์ลุ่มน้ำแม่ทา อดีต ปัจจุบัน อนาคต” หลังเสร็จพิธีทางศาสนาแล้วได้เริ่มขบวนแห่ช้างเผือกเดินทางจากวัดทาแก้ว ถึงวัดพระธาตุหริภุญชัย ตลอดการเดินทางได้แวะตลาดหลายสาย ตลาดเหมืองลิก อำเภอแม่ทา แวะเข้าเส้นทางตำบลทาขุมเงิน ไปจนถึงวัดหนองเต่า ตำบลบ้านแป้น อำเภอเมือง และได้นำช้างเผือกมาหยุดพัก เนื่องจากเป็นเวลากลางคืนและตึกมากแล้ว เนื่องจากขบวนแห่ช้างเผือกได้ใช้เวลาานพอสมควร

บรรยากาศในการเดินทาง ตลอดเส้นทางได้มีศรัทธาชาวบ้าน คนแก่ คนเฒ่า เด็กและเยาวชนได้นำข้าวตอกดอกไม้ และน้ำมันสัปปายะมาโปรยและรดช้างเผือกเพื่อความเป็นสิริมงคล

^{๓๔} ไทยรัฐออนไลน์, เชียงใหม่ เทศนาธรรมปลาช่อน แห่ขอฝน แล้งจัด พิษผลเสียหายยับ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/512867> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

รวมทั้งได้นำเงินมาร่วมทำบุญใส่บาตรข้างเผือก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศรัทธาอย่างล้นหลาม โดยในอดีต การแห่ข้างเผือกได้ทำมาเกือบทุกปี แต่ในระยะหลังไม่ค่อยทำกันจึงถือว่าเป็นประเพณีที่เกือบจะสูญหายไป หากลูกหลานไม่ยึดถือปฏิบัติกัน

พอเข้าสู่วันใหม่ก็ได้เดินทางนำข้างเผือกมาถวายไว้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัยเป็นอันสิ้นสุด ขบวนแห่ข้างเผือก และจากการทำบุญทอดผ้าป่ารักษาลำน้ำแม่ทาครั้งได้รวบรวมจำนวนเงินร่วมทำบุญจากศรัทธาพี่น้องในกลุ่มน้ำแม่ทาจำนวนเบื้องต้นทั้งสิ้น ๔๔,๓๖๖.๒๕ บาท รวมกับ คณะกรรมการวุฒิสมาชิกได้ให้ไว้เป็นกองทุนอีก ๕,๐๐๐ บาท รวมจำนวนหมด ๔๙,๓๖๖.๒๕ บาท เพื่อเป็นกองทุนรักษาลำน้ำแม่ทา

ภาพที่ ๔.๖ เทศนาธรรมปลาช่อน วัดบ้านขุนทา ตำบลแม่ออน อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่
(ที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/dearntemdoung/2009/10/18/entry-1>)

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของคนกลุ่มน้ำแม่ทาในนาม “เครือข่ายกลุ่มน้ำแม่ทา” ที่ก่อเกิดมาจากการดำเนินโครงการวิจัยการสังเคราะห์กลุ่มน้ำแม่ทาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีสถาบันวิจัยหริภุญชัย ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำพูน เป็นพี่เลี้ยงในการหนุนเสริมกระบวนการทำงาน ตลอดระยะเวลา ๒ ปี ที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถนำน้ำแม่ทากลับคืนมาสู่ชุมชนได้เหมือนดังเดิม แต่ก็พอที่จะหาคำตอบได้ในระดับหนึ่งกับการค้นหาปัญหา และนำไปสู่แนวทางการจัดการน้ำแม่ทาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของแกนนำและประชาชนในกลุ่มน้ำแม่ทาอย่างแท้จริง การรื้อฟื้นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างเพื่อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นกับ

ประชาชนในกลุ่มน้ำแม่ทา เช่น การนำเอาประเพณีการแห่ช้างเผือก การเทศนาธรรมปลาช่อน การทอดผ้าป่าในการจัดตั้งกองทุนน้ำแม่ทา เป็นกิจกรรมที่ทางเครือข่ายได้ร่วมกันกำหนดขึ้นมาเพราะได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการเกาะเกี่ยวเชื่อมโยงการค้าเนินกิจกรรมร่วมกันของชุมชนคนกลุ่มน้ำแม่ทาในการอนุรักษ์รักษาลำน้ำแม่ทาให้กลับคืนมารับใช้คนกลุ่มน้ำแม่ทาอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมอันดีงามของชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นการทำบุญ การกระตุ้นเตือน และปลูกจิตสำนึกให้คนกลุ่มน้ำทา ให้อหันมาใส่ใจ ร่วมอนุรักษ์รักษาลำน้ำแม่ทาไว้ เพื่อสืบทอดให้ลูกหลานในรุ่นหลังสืบทอด เป็นการจุดประกายให้กับคนกลุ่มน้ำแม่ทา หน่วยงานองค์การในกลุ่มน้ำแม่ทา ได้นำไปจัดการและขยายผลสืบทอดอย่างต่อเนื่องในอนาคต โดยอาศัยการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมอันดีงามเป็นกลไกการเชื่อมโยงอันจะนำไปสู่การจัดการกลุ่มน้ำแม่ทาอย่างยั่งยืนต่อไป^{๓๕}

คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากของทุกประเทศที่จะต้องช่วยกันป้องกันและรักษาให้มีความสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เพราะทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ต้องอาศัยและต้องอยู่ด้วยกันให้ได้ โดยเฉพาะเรื่องนี้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในการบัญญัติคำสอน ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงความรู้ด้านอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ ก็เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายให้เข้าใจในตัวมนุษย์ได้อย่างถูกต้อง^{๓๖} พระพุทธศาสนาถือว่า เรื่องมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ชีวิตอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในโลกโดยเป็นชีวิตที่มีศักยภาพสูง เป็นผู้สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ และเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วก็จะเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับมนุษย์ แม้กระทั่ง แสดงว่าโลกอยู่ในตัวมนุษย์หรือมนุษย์เป็นโลกๆ หนึ่งในโรหิตัสสสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า

เราย่อมบัญญัติโลก เหตุเกิดของโลก และปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ลงในอัตภาพอันมีประมาณว่าหนึ่งมีสัญญาและใจนี้เท่านั้น”^{๓๗}

จากการวิเคราะห์ในแง่ของปรัชญาอาจให้คำตอบว่า มนุษย์ คือใครได้ ในแง่ของสมมติสังขและปรมาตตสังข ในแง่ความจริงขั้นสมมตินั้นอาจตอบได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ชาย เป็นผู้หญิง เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ สูง ต่ำ ดำ ขาว เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ เป็นคำจำกัดความแล้วแต่จะคิดเอาตามแต่ละชาติภาษาไป ส่วนมนุษย์ในแง่ความจริงขั้นปรมาตตสังขนั้นเป็นเพียงกระบวนการ ล้วนๆ ที่เกิดขึ้น ดับลง เพราะการรวมกันเข้าของเหตุปัจจัย ไม่มีใครสร้างขึ้น หรือเกิดขึ้นเพราะแรงดลบันดาลของใคร ไม่มี

^{๓๕} วันเพ็ญ พรินทรากุล, **ประเพณีวัฒนธรรมกับสายสัมพันธ์ของคนกลุ่มน้ำแม่ทา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=299 [๒๑ มีนาคม ๒๕๕๗].

^{๓๖} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๙.

^{๓๗} อ.จตุก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๕๗.

ตัวตน สัตว์ บุคคล เรา เขา^{๓๘} ดังนั้น “มนุษย์หรือตัวตนแท้ๆ จึงไม่มี”^{๓๙} พระพุทธศาสนาเรียกสิ่งนี้ว่า “สมมติสังขาร” เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นในสังขมใด ไม่ได้มีความแตกต่าง ในเรื่องธรรมชาติความเป็นมนุษย์ จะแตกต่างที่อัตลักษณ์และชาติพันธุ์ ตลอดถึงลักษณะโครงสร้างทางกายภาพเท่านั้น เมื่ออยู่บนโลกจะต่างกันที่วัฒนธรรมประเพณีของภูมิภาคนั้นๆ ที่เป็นตัวกำหนด สถานะความมีอยู่ของสรรพสิ่งรวมถึงมนุษย์นั้น อยู่ในฐานะเป็นปัจจัยสัมพันธ์กัน คือความสัมพันธ์และความเป็นเหตุ เป็นปัจจัยเนื่องต้องอาศัยกันของสิ่งนั้นๆ มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และแตกสลายไป เป็นปรากฏการณ์ในรูปของกระแสแห่งองค์ประกอบที่สืบเนื่องกัน ความเป็นไปของธรรมชาติเช่นนี้ โดยทั่วไปมักรู้จักในชื่อของ “กฎ” แนวความคิด เรื่องกฎนี้ปรากฏในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก โดยใช้คำว่า “นิยาม” ดังพุทธพจน์ในธัมมนิยามสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตามธาตุ (หลัก) นั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นแล้วจึงบอกแสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย”^{๔๐}

จะเห็นว่า หลักความจริงตามคำสอนของพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นเรื่องวัตถุหรือจิตใจทั้งชีวิตและโลกธรรมชาติที่แวดล้อมตัวมนุษย์อยู่ก็ตาม สรรพสิ่งดังกล่าวล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาของธรรมชาติที่ว่านี้ มองด้วยสายตาของมนุษย์ เรียกว่า กฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า นิยาม แปลว่า กำหนดที่แน่นอน แนวทางที่แน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้วก็จะมีความเป็นอย่างนั้นๆแน่นอน

จากการนิยามดังกล่าว สามารถอธิบายขยายตามหลักของนิยาม ตามลักษณะเฉพาะของสรรพสิ่งในธรรมชาติว่า เป็นไปตามเหตุปัจจัย และปรากฏการณ์ต่างๆ นั้น มีความเกี่ยวโยงกันตามมิติของความสัมพันธ์ในแต่ละด้าน โดยแบ่งนิยามออกเป็น ๕ อย่าง เรียกว่า นิยาม ๕^{๔๑} ดังนี้

๑. อุตุนิยาม คือ กฎที่แสดงความเป็นไปของปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ ความเปลี่ยนแปลงของโลกกายภาพ และสภาวะแวดล้อมต่างๆ ความผันแปรของสิ่งๆหนึ่งเนื่องด้วยความร้อน หรืออุณหภูมิตั้ง

^{๓๘} กรมศิลปากร, **มิลินทปัญหา ฉบับพิสดาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิลปบาบรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๗๓.

^{๓๙} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๖๕/๔๑๘.

^{๔๐} อจ.ตีก. (ไทย) ๒๐/๕๗๖/๓๒๒.

^{๔๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔; อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

เช่น เรื่อง ลม ไฟ อากาศ^{๔๒} แต่เมื่อพิจารณาถึงมนุษย์ตามองค์ประกอบของร่างกาย (รูปธรรม) อันส่วนทางกายภาพนั้น มีองค์ประกอบที่เท่าเทียมกับโลกกายภาพ คือ ประกอบด้วย ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ธาตุเหล่านี้รวมเรียกว่า มหาภูตรูป หมายถึงลักษณะของสิ่งที่เป็นกายภาพ เป็นโครงสร้างของสิ่งต่างๆ ที่เป็นวัตถุรูป มีสัณฐานไม่แน่นอน เป็นการรวมตัวตามองค์ประกอบพื้นฐาน คือ ธาตุ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงตัวมันเองอยู่ตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย อยู่ในฐานะเป็นสังขตธรรม อันเป็นผลรวมชั่ว ขณะมีการเกิดดับเปลี่ยนแปลงติดต่อกัน และเป็นกระบวนการตามธรรมชาติ ธาตุพื้นฐานดังกล่าว ได้แสดงตัวใน

ฐานะองค์ประกอบส่วนหนึ่งของรูปกายมนุษย์กับโลกกายภาพว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่เช่นนั้นเอง ตามกฎของธรรมชาติ

๒. พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธกรรม เช่น หวานพืชเช่นไร ก็ย่อมได้รับผลเช่นนั้น^{๔๓} ถือเป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติในชีวิตมณฑลของพืชและสัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ทั้งมวล นิยามนี้นับตั้งแต่ลักษณะทางพันธกรรม ดุลยภาพทางชีวภาพของสัตว์และพืช ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิตของกันและกัน ตามระบบความสัมพันธ์ทางนิเวศ มนุษย์ในสถานะที่เป็นไปตามพีชนิยามนี้เช่นกันกับสิ่งมีชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กฎพีชนิยาม นับตั้งแต่เรื่อง “การกำเนิดของมนุษย์และสัตว์” มีพระพุทธพจน์ในมหาสีหนาทสูตร แสดงไว้ว่า

กำเนิด ๔ เหล่านี้แล ๔ ประการเป็นไฉน คือ (๑) อัญชชะกำเนิด (๒) ชลาพุชะกำเนิด (๓) สังเสทชะกำเนิด (๔) โอปปาติกะกำเนิด ก็อัญชชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ข้าแรกเปลือกแห่งฟองไข่เกิด นี้เราเรียกว่า อัญชชะกำเนิด ชลาพุชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดข้าแรกลำไส้ (มดลูก) เกิดนี้ เราเรียกว่า ชลาพุชะกำเนิด สังเสทชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดเกิดในปลาเน่า ในขนมบูด ในเถ้าโคลน นี้เรียกว่า สังเสทชะกำเนิด โอปปาติกะกำเนิดเป็นไฉน เทวดาสัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และพวกเปรต อสุรกาย นี้เรียกว่า โอปปาติกะกำเนิด^{๔๔}

กฎของพีชนิยาม นอกจากจะอธิบายถึงความสืบทอดพันธกรรมของพืช เมื่อพิจารณาถึงหลักพีชนิยาม จะเห็นว่าเป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมตั้งแต่พืชและสัตว์ โดยเฉพาะพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงถึงสัตว์โลก ตามการกำเนิดของสัตว์เหล่านั้น เมื่อกล่าวตามกำเนิดแล้ว มนุษย์ก็มีได้มาจากแหล่งกำเนิดที่สูงกว่าบรรดาสัตว์ทั่วไป แต่กลับอยู่ในฐานะเดียวกับสัตว์อื่น เช่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่กำเนิดโดยอาศัยครรภ์ (มดลูก) เหมือนกับมนุษย์

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๒.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๒.

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๙/๑๐๑-๑๐๒.

จะเห็นว่า กฎดังกล่าวนี้ได้แสดงถึงกระบวนการแห่งการกำเนิด ตามวิวัฒนาการของการสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์ มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์โลกสายพันธุ์หนึ่งที่เกิดโดยอาศัยกรรมมารดา มีการเจริญเติบโตตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุน ดังปรากฏในมหาตันทหาสังขยสูตร แสดงปัจจัย ๓ ประการ คือ ๑) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน ๒) มารดามีประจำเดือน ๓) สัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์ (มีปฏิสนธิวิญญาณอุบัติขึ้นในครรภ์) ดังข้อความในอินทกสูตร ได้กล่าวถึงการถือกำเนิด โดยแสดงลำดับขั้นของการเจริญเติบโตตามวิวัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์มารดาว่า “รูปนี้ เป็นกลล่ก่อน จากกลล่เป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะเกิดเป็นเปสี จากเปสีเกิดในขณะ จากขณะเกิดเป็นปัญจสาขา ต่อจากนั้นมีผม ขน และเล็บ เกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์ บริโภคข้าว น้ำ โภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา ก็ยังอรรถภาพให้เป็นไปด้วยอาหารอย่างนั้นในครรภ์”^{๔๕}

๔. จิตตนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตใจ หรือกระบวนการรับรู้ เช่น การรับรู้ของจิตผ่านกระบวนการของประสาทสัมผัส การทำงานของจิตในการเสวยอารมณ์ต่างๆ ความรู้สึกนึกคิด การเก็บความทรงจำนั้น คือ ธรรมชาติของจิต (การรับรู้) และเจตสิก (อารมณ์) ในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยตามนิยามของจิต^{๔๖}

จะเห็นว่า กฎจิตตนิยาม เมื่อใช้อธิบายลักษณะของมนุษย์และสัตว์โลก ตามลักษณะขององค์ประกอบแห่งขันธ์ ๕ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น สัตว์บางชนิดอาจมีองค์ประกอบครบทั้ง ๕ ส่วน คือ มีรูปกาย (รูปขันธ์) ความรู้สึก (เวทนาขันธ์) ความสามารถจดจำ (สัญญาขันธ์) การไตร่ตรองด้วยปัญญาและเหตุผล (สังขารขันธ์) และมีสภาวะการรับรู้หรือจิต (วิญญาณขันธ์) เป็นต้น แต่สัตว์บางเผ่าพันธุ์ อาจมีองค์ประกอบเหล่านี้ ไม่สมบูรณ์ เช่น อสัญญสัตว์ ซึ่งไม่มีสัญญา^{๔๗} และในส่วนของ การใช้ปัญญาพิจารณา โดยเฉพาะเรื่องที่จะนำพาตนเองพ้นจากความทุกข์ แม้ว่าจะมีสัญชาตญาณในชีวิตของสัตว์ คือ มีความรู้สึกรักชีวิต ต้องการความสุข และไม่ต้องการประสบกับความทุกข์ เช่นเดียวกันไม่ว่ามนุษย์ หรือสัตว์^{๔๘} ทั้งหมดนี้ล้วนมาจากกิเลส ดังมีพระพุทธพจน์ว่า...

เราอย่าไม่พิจารณาเห็นหมู่อื่นแม้เพียงหมู่หนึ่ง ซึ่งวิจิตรเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนี้เลยคนคิดด้วยจิตนั้นแหละ จิตนั้นแหละวิจิตรกว่า สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น เพราะเหตุนี้เธอทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตนเรื่อยๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธ์ เพราะจิตผ่องแผ้ว^{๔๙}

^{๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐๓/๒๘๖.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

^{๔๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๙๗/๖๑๗.

^{๔๘} ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๕๙/๓๕๔

^{๔๙} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒๕๙/๑๔๒.

สรุปความได้ว่า สภาวะจิต ตามหลักจิตนิยม ได้แสดงถึงจุดร่วมและความแตกต่างของมนุษย์และสรรพสัตว์เผ่าพันธุ์ต่างๆ นั่นคือ มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหมดในสังสารวัฏ มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน มีการเปลี่ยนสถานะจากมนุษย์ อาจกลับกลายเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือสัตว์ประเภทอื่น เช่น เปรต อสุรกาย สัตว์นรก หรือสัตว์ที่มีจิตใจสูงอย่าง เทพ เป็นต้น^{๕๐} การมองเช่นนี้จะทำให้เข้าใจว่า มนุษย์และสัตว์มีธรรมชาติของความเป็นไปอย่างเดียวกัน แต่จะแตกต่างออกไปตามพัฒนาการทางจิต ซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการกำหนดภพภูมิของแต่ละภพภูมิ ให้มีความแตกต่างกันไป ตามศักยภาพของการชำระจิตที่บริสุทธิ์

๔. กรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำ และเป็นกระบวนการให้ผลซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ เกี่ยวโยงกับเจตจำนง ความคิดปรุงแต่งทั้งฝ่ายดีและชั่ว อันจะนำมาเป็นผลทั้งที่เป็นคุณประโยชน์และโทษทัณฑ์^{๕๑} กฎแห่งกรรมในฐานะเป็นนิยามตามธรรมชาติในข้อนี้ครอบคลุมทั้งพฤติกรรมของมนุษย์ และสัตว์โลกทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ในจุฬามณีวาทสูตร ได้แสดงถึงสัตว์โลกทั้งหลายนั้นว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้^{๕๒} ความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย จะอิงอยู่กับกฎของกรรมนิยาม ในฐานะกฎกำหนดความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย ผู้ซึ่งอยู่ในวิภวภูตสังสาร มีพระพุทธพจน์รับรองว่า...

ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งจักทำกรรมใด ดีก็ตามชั่ว ก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งจักทำกรรมใดดีก็ตาม ชั่ว ก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^{๕๓}

ดังนั้น มนุษย์และสรรพสัตว์จึงอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมชะตากรรม กฎแห่งกรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องควบคุมสรรพสิ่งที่เป็นไปในโลก ดังพุทธพจน์ว่า “กมมฺนา วตตตี โลโก แปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หรือเป็นไปเพราะกรรม”^{๕๔} และส่งผลเป็นวิบากกรรม แม้ว่ามนุษย์และสัตว์โลก จะมีบรรทัดฐานทางศีลธรรมต่างจากสัตว์โลกอื่นๆ แต่แบบแผนทางศีลธรรมในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นกฎความสัมพันธ์ตามธรรมชาติ คือ การกระทำทางกาย วาจา ทางใจ

^{๕๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๖๔/๒๙๙; ส.ม. ๑๙/๑๗๕๗/๔๕๗.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

^{๕๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๙๖/๓๒๙.

^{๕๓} อ.ง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๗๔.

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๐๗/๔๘๙.

ต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะมนุษย์ สัตว์ หรือแม้กระทั่ง กับโลกธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ต่างๆ ดังเช่น การประกอบประเพณีเทศน์ธรรมญาปลาช่อน ซึ่งอาศัยความกตัญญูตเวทีเป็นที่ตั้ง แล้ว เกิดกระทำการบูชาขึ้น เพื่อตอบแทนคุณของพระพุทธเจ้า พระอริยสาวก และเทวดาที่ดูแลดินฟ้า อากาศ

๕. ธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลกันของสรรพสิ่ง ความเป็นไปตามธรรมดา หรือธรรมชาติของคน สัตว์ และสิ่งของ รวมไปถึงความเป็นกฎธรรมชาติ ฉะนั้น มนุษย์ สัตว์ และสรรพสิ่งตามธรรมชาติ ตามนิยามของพระพุทธศาสนานั้นตกอยู่ภายใต้ นิยาม ตาม “กฎธรรมชาติ” กฎนี้ครอบคลุมความสัมพันธ์ทุกส่วนทั้งจักวาล ตามกฎทั้ง ๕ สามารถสรุปความ ได้ว่า หลักธรรมนิยาม ถือว่าเป็นนิยามร่วม หรือนิยามสากล ของสิ่งที่ปรากฏในนิยามทั้ง ๔ ที่กล่าวมา เช่น สามัญญลักษณะ ได้แก่ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และอนัตตภาวะ รวมเป็นนิยามของสรรพสิ่งทั้ง มวล^{๕๕}

ภาพที่ ๔.๗ ปล่อยปลาลงในสระน้ำจำลอง

ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวว่า

“เรื่องพญาปลาช่อนมีมาก่อนพุทธกาลแล้ว เป็นเรื่องในชาดกที่พระพุทธเจ้าได้นำมาเล่าให้ พระอานนท์และภิกษุทั้งหลายได้ฟัง คือ มีเรื่องเกิดขึ้นตั้งแต่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหา วิหาร เกิดความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ หนองน้ำแห้งผาก มีวันหนึ่งพระพุทธเจ้าก็บอกให้พระอานนท์

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

ไปนำผ้าอาบน้ำฝนมา เพื่อจะไปอาบน้ำ พระอนานท์ก็ทูลว่า น้ำไม่มี แต่พระพุทธเจ้าก็ให้ไปนำผ้าอาบน้ำฝนมา แล้วก็เสด็จไปข้างสระน้ำ ฝนก็ตกลงมาเป็นฝนท่าใหญ่ จนน้ำเต็มสระน้ำ ต่อมา พวกภิกษุก็พากันมาพูดคุยกันเรื่องนี้ว่า เป็นเพราะเหตุอะไรจึงเกิดเหตุอัศจรรย์เช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จมาเล่าเรื่องให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เรื่องนี้ไม่ใช่เกิดขึ้นในกาลบัดนี้เท่านั้น สมัยก่อนก็เคยเกิดขึ้นแล้ว แล้วก็นำเรื่องมัจฉาพญาปลาช่อนมาเล่าให้ฟัง ในชาติกษัตริย์ มัจฉาชดก ยังไม่มีปลาช่อน แต่มันกลายมาเป็นปลาช่อนได้อย่างไรไม่ทราบ พอถึงปัจจุบัน ก็เป็นมัจฉาพญาปลาช่อน และก็นำมาเป็นกัณฑ์เทศน์กัน ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อนในหนองน้ำ มีอยู่ปีหนึ่ง น้ำในหนองก็แห้ง เมื่อน้ำแห้ง หมุ่นกกาแร้งก็พากันมาจิกกินปลา พญาปลาช่อนก็เกิดความเมตตาสงสารหมู่ปลาด้วยกัน จึงออกมาตั้งสัจจอธิษฐานว่า ตั้งแต่ตนเกิดมาก็ไม่เคยไปราวีสัตว์หรือไปกินสัตว์น้อย คืออยู่ในศีลกินในธรรม ก็ด้วยเหตุนี้ก็ขอให้ฝนตกลงมา ให้หมู่ปลาบริวารของเราได้พ้นจากภัยทั้งหลาย จากการถูกนกแร้งมาจิกกิน ด้วยสัจจอธิษฐานนั้นทำให้ร้อนไปถึงพญาอินทร์ พญาอินทร์ก็เลยรับสั่งให้เวลาหกเทวบุตร ซึ่งเป็นเทวบุตรที่ดูแลเมฆ และให้ปักษชนเทวบุตร ซึ่งดูแลฝน ให้ลงมาบันดาลฝนตกลงมา ท่าใหญ่ แล้วก็ทำให้พญาปลาช่อนและหมู่ปลาพ้นจากภัย ต่อมาก็เลยถือเอาเรื่องนี้มา เมื่อเกิดฝนแล้ง ก็จะมีการเทศน์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนขึ้น แล้วก็จะนำพระสงฆ์มาสวดสัมพุทธคาถา สวดคาถาปลาช่อน สวดคาถาฝนแสนท่า ถ้าถามว่า มีมานานสมัยใดแล้ว ตามที่อ่านคัมภีร์พื้นเมืองของวัดกาสา ก็อยู่ที่ พ.ศ.๒๔๐๐ กว่า มีอีกเรื่องหนึ่ง ไปค้นคัมภีร์ที่วัดนันทาราม อำเภอสารภี ก็ได้เล่าเอาไว้ว่า ตั้งแต่ครูบาโสภณ สังฆนายกองค์แรกของเมืองเชียงใหม่ อยู่ในช่วงรัชกาลที่ ๕ ก็เกิดเหตุการณ์แห้งแล้งขึ้นมาเหมือนกัน เจ้าเมืองเชียงใหม่สมัยนั้นก็ไปปรึกษากับครูบา ครูบาก็เลยให้พระภิกษุสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ทำพิธีขึ้นเหมือนกับที่ทำอยู่ในปัจจุบัน เพราะว่าเราได้ถอดมาจากคัมภีร์นี้เลย ว่าจะต้องจัดราชวัตรอย่างนี้ เอาไม้มาทำเป็นรูปปลาช่อน มีปลา มีนกแร้ง อะไรต่างๆ เหล่านี้ และเอาพระเจ้าห้าพระองค์มาตั้งไว้ด้านหลังพิธี ทำตามแบบที่ถอดมาจากคัมภีร์ทุกประการ อย่างถูกต้อง ตามพับคัมภีร์ของวัดนันทาราม เรื่องของธรรมปลาช่อนนี้ ถ้าอีสานจะมีจิบอกไฟ มีแห่นางแมว บางทีในอีสานก็มีการเทศน์ปลาช่อนเหมือนกัน แต่ว่าอาจจะแตกต่างกันเรื่องกรรมวิธีที่แตกต่างกันเล็กน้อย แต่ว่าในพับคัมภีร์ที่เราทำนี้ มีกล่าวถึงว่า เมื่อถึงเดือนสิบสองเหนือแล้ว (เดือนสิบภาคกลาง) ฝนยังไม่ตก ก็ต้องทำพิธีขอฝน อย่างวันนี้ก็ย่างมาถึงเดือนเกี้ยวแล้ว (เดือนหนึ่ง-ภาคเหนือ) ฝนยังไม่ตกก็ต้องทำพิธี แต่สิ่งหนึ่งที่เราได้จากธรรมก็คือ การตั้งสัจจอธิษฐาน มันมีคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม นั่นคือ เมื่อเราจะทำอะไร ขอให้ตั้งสัจจอธิษฐานด้วยผลบุญของเรา จากการรักษาสิลบาเพ็ญบารมีของเรามีมา ขอให้มันเกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมา เช่น เกิดฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น คือ สิ่งแวดล้อมจะดีได้ก็ด้วยคนมีศีลธรรมด้วยเช่นกัน คือถ้าคนมีศีลธรรมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทำลายธรรมชาติ อยู่แบบพอกอยู่พอกิน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติมาก อย่างเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ทำลายระบบนิเวศให้เสื่อมโทรม มันก็ส่งผลต่อภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ยิ่งเมื่อคนทั้งสังคมทำลายธรรมชาติพร้อมๆ กัน ก็ยิ่งส่งผล

เสียหายอย่างใหญ่หลวง ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่ร้ายแรงต่างๆ แสดงให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อม สังคมและมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน”^{๕๖}

ตั้งกรณีเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๘ ก็ได้มีการจัดพิธีเทศน์กรรมปลาช่อนแห่ขอฝน (ทางเหนือบางแห่งเรียกว่า แห่ปลาหลิม) บริเวณป่าไม้ที่ตั้งภู่วัว (หรือเจดีย์วัว) หมู่ ๔ บ้านม่วงเขียว ตำบลร้องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อขอฝนให้ฝนตกลงมา เนื่องจากประสบภาวะแล้งจัด ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล พืชผลเสียหายยับ แต่หลังจากที่พระสงฆ์ได้ทำพิธีสวดมนต์เสร็จ ฟ้าก็มืดลงทันที โดยเป็นการทำงานร่วมกันหลายฝ่าย คือ นางสาวธัญญรัตน์ วิริยทวีสุข สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด เขต ๒ อำเภอสันกำแพง ร่วมกับนายสวัสดิ์ ชติกุล นายก นายกเทศมนตรี องค์การบริหารส่วนตำบลร้องวัวแดง อำเภอสันกำแพง โดยมีนายพิชิตชัย นามวงศ์พรหม กำนันตำบลร้องวัวแดง ได้นำผู้ใหญ่บ้านทั้ง ๗ หมู่บ้าน และนำผู้เฒ่าผู้แก่ผู้คนในตำบลและใกล้เคียงมาร่วมพิธีงานประมาณ ๕๐๐ คน ต่างนุ่งขาวมาร่วมพิธีมากหน้าหลายตา โดยองค์เทศนากรรมปลาช่อนก็คือพระครูอดุลย์ญาณยุต เจ้าคณะตำบลร้องวัวแดง ฝ่ายสงฆ์ ได้นำคณะพระสงฆ์จำนวน ๙ รูป มาสวดมนต์เทศน์กรรมปลาช่อนในครั้งนี้ เพื่อขอฝนตกลงมา พร้อมแจกคาถาขอฝนกรรมปลาช่อนตามประเพณีล้านนา ๑๐๘ จบ เป็นการเทศน์ด้วยภาษาถิ่นเหนือซึ่งพอทำพิธีดังกล่าวเสร็จสิ้นลง ฟ้าก็ได้มืดลงมา นับเป็นสิ่งแปลกประหลาดมาก^{๕๗}

ภาพที่ ๔.๘ พิธีเทศน์กรรมปลาช่อน ป่าไม้ที่เจดีย์วัว ตำบลร้องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (ที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/514664>)

^{๕๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์, อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๕๗} ไทยรัฐออนไลน์, เชียงใหม่ เทศกรรมปลาช่อน แห่ขอฝน แล้งจัด พืชผลเสียหายยับ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/512867> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

นายสวัสดิ์ ชัดิกุล นายกเทศมนตรีองค์การบริหารส่วนตำบลร่องวัวแดง กล่าวว่า

“ที่ผ่านมามีฝนไม่ตกลงตามฤดูกาล ทำให้แล้งหนักมากมาตลอด จนชาวบ้านที่ปลูกพืชผลทางการเกษตรประสบกับปัญหาเดือดร้อนกันเป็นอย่างมาก ยิ่งเพราะแล้งหนักไม่มีน้ำใช้ในการเกษตร จึงทำให้พืชผลทางการเกษตรเสียหายเหี่ยวเฉาตายกันไปเป็นจำนวนมาก หลายร้อยไร่ ซึ่งในพื้นที่ส่วนมากชาวบ้านเกษตรกร จะทำสวนเกษตรโดยการปลูกสวนยาสูบกันทั้งหมดบ้าน ในปีที่ผ่านมาเวลาแล้งฝนไม่ตก จะปรึกษาหารือกันทำพิธีขอฝน โดยการเทศกรรมปลาช่อน สวดมนต์ทำพิธีขบวนแห่ปลาช่อน พร้อมเครื่องเช่นไหว้ใส่ในแคร่หามเป็นขบวนยาวเป็นประเพณีที่ผู้เฒ่าผู้แก่นับถือสืบทอดกันมายาวนาน สืบลูกหลานมาจนทุกวันนี้

ส่วนในปีนี้ก็เช่นกัน แล้งจัดฝนไม่ตกลงทำให้เกษตรกรเดือดร้อน จึงได้ลงมตินิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์และเทศกรรมปลาช่อนสวดมนต์นิมนต์พระสงฆ์มาจำนวน ๙ รูป ในตำบลมีวัด ๗ วัด จึงนิมนต์พระจากวัดข้างเคียง ๒ รูป จนได้มีทำพิธีเทศกรรมปลาช่อน ขบวนแห่ปลาช่อนในครั้งนี้โดยพระสงฆ์ นั่งรอบกู่ลัวะ (หรือ เจดีย์ลัวะ) ที่อายุเก่าแก่มาหลายชั่วอายุคนหลายร้อยปีมาแล้ว ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มากในตำบลร่องวัวแดงแห่งนี้ ได้มีผู้คนมากราบไหว้เป็นประจำ หลังจากทำพิธีเทศกรรมสวดมนต์ปลาช่อนเสร็จ จึงได้นำปลาช่อนจำลองที่ทำขึ้นมาเอง และปลาช่อนของจริงบ้าง พร้อมเครื่องเช่นไหว้ นำไปลอยที่หนองน้ำในหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังได้ให้ชาวบ้านจุดบั้งไฟขึ้นฟ้าเพื่อขอฝนอีกทางหนึ่ง”^{๕๘}

นางแจ่มจันทร์ ล่ามช้าง เกษตรอำเภอสันกำแพง ได้กล่าวว่า

“ที่ผ่านมามีได้ไปประชุมเรื่องภัยแล้งกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่เขื่อนแม่กวงอุดมธารา อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เรื่องให้เกษตรกรได้ใช้น้ำ มี อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันกำแพง และ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน บางส่วนที่ใช้น้ำทางการเกษตรจากเขื่อนแม่กวงอุดมธารา สรุปลแล้วเจ้าหน้าที่ของเขื่อนแม่กวงอุดมธารา จะปล่อยน้ำในเขื่อนให้ไหลมาตามคลอง ให้เป็นเวลาตามตารางเท่านั้น ขณะนี้เท่าที่ประชุมมา น้ำในเขื่อนแม่กวงอุดมธารา เหลือประมาณ ๓๓ ล้านลูกบาศก์เมตรเท่านั้น จะปล่อยให้เกษตรกรได้ใช้น้ำเพียง ๑๙ ล้านลูกบาศก์เมตร ที่เหลือทางเขื่อนแม่กวงอุดมธารา คงจะเลี้ยงภายในเขื่อนเอาไว้ ถ้ามีฝนตกลงมาเร็วๆ นี้ ก็ยิ่งจะดีทำให้น้ำไหลเข้าไปในเขื่อนแม่กวงมากขึ้นจนสามารถปล่อยน้ำให้เกษตรกรในพื้นที่ได้ใช้น้ำตามปกติได้อีกต่อไป”^{๕๙}

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายสวัสดิ์ ชัดิกุล, นายกเทศมนตรีองค์การบริหารส่วนตำบลร่องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๘.

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางแจ่มจันทร์ ล่ามช้าง, เกษตรอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘.

ในสังคมล้านนาที่นับถือพระพุทธศาสนา มีพิธีกรรมขอฝนเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมที่ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมต่างๆ นั้นก็จะมีมากน้อยแตกต่างกัน ย่อมขึ้นอยู่กับคติความเชื่อของชนแต่ละกลุ่ม

สรุปความได้ว่า คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเพณีเทศน์ธรรมญาปลาช่อนในสังคม เปรียบเสมือนดังชีวิตของมนุษย์ คือเป็นสิ่งที่ชีวิตมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปในที่สุด ฉะนั้น การที่จะอนุรักษ์หรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของคนในชาติ หรือในสังคมนั้นๆ ได้มองเห็นถึงคุณค่าของมันแล้วเกิดการอนุรักษ์สืบสานเพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ มิเช่นนั้นจะเป็นธรรมชาติ และสรรพสิ่งที่อยู่บนหลักความจริงที่ว่า

๑. สรรพสิ่งไม่ได้อยู่ในอำนาจของใครๆ และไม่มีใครที่จะเป็นเจ้าของ หรืออ้างได้ว่า เป็นของของตนได้อย่างแท้จริง ส่วนหนึ่งของสรรพสิ่ง คือ สังขตธรรม ที่ผันแปรไปตามเหตุปัจจัย ส่วนอสังขตธรรม มีสถานะที่เสถียรไม่อิงอาศัยสิ่งอื่นๆ

๒. ส่วนที่เป็นสังขตธรรมไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง แต่เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มีการเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลง และแตกสลาย เพราะเหตุสิ่งต่างๆ นั้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย แม้ว่า จะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ก็ตาม ถือเป็นองค์รวมขององค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ ธาตุ อายตนะ อีกส่วนหนึ่งเป็น อสังขตธรรม คือ สิ่งเดียวที่เราสามารถยืนยันได้ว่ามีอยู่จริง เพราะไม่มีการเกิดขึ้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่แตกสลาย

๓. สรรพสิ่ง ล้วนแต่ดำเนินไปตามกฎของนิยามตามธรรมชาติ สิ่งที่อยู่ในเงื่อนไขเดียวกัน ย่อมก่อให้เกิดผลเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็กฎอุตุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม อาจกล่าวได้ว่าเป็น กระบวนการที่โยงใยในปฏิสัมพันธ์ของกันและกัน ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์โลกทั้งหลาย และมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ทั้งหมดจึงดำเนินไปตามครรลองแห่งธรรม

๔. เนื่องจากสรรพสิ่งเป็นอนัตตา การรับรู้ตามความจริงและไม่ไปหลงผิดยึดสิ่งใดๆ ว่าเป็นตัวตนหรือสิ่งที่เนื่องด้วยตน ถือเป็นความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ ที่สอดคล้องกับเหตุปัจจัยตามระบบของธรรมชาติ โดยปราศจากสัตว์ ชีวะ หรืออัตตา

๕. การรวมตัวของเหตุปัจจัยตามนิยามของแต่ละส่วน คือ การกำหนดทิศทางของจักรวาล และความเป็นไปอย่างเหมาะสมของแต่ละนิยาม โดยมีความเชื่อมโยงกับอีกนิยามหนึ่ง การที่นิยามหนึ่งมีผลกระทบต่ออีกนิยามหนึ่ง อาจทำให้เกิดความหันเหของทิศทางในระบบจักรวาลได้ผลที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ก็จะมีผลสืบเนื่องเป็นลูกโซ่ต่อไป

๔.๕ คุณค่าด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

เมื่อศึกษาคุณค่าของพิธีขอฝนในฐานะเป็นประเพณี มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติของผู้ปกครองด้วย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ตรัสเกี่ยวกับพิธีขอฝนไว้ว่า “การพิธีขอฝนนี้ก็ดูเป็นพิธีสำคัญ มีเครื่องเตือนสติที่จะให้เลิกไม่ได้อยู่ คือ ถึงว่าเจ้าแผ่นดินจะดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมมิได้แปรปรวน ซึ่งคนบางพวกมักพาลว่าดินฟ้าอากาศมักจะเป็นไปตามอาการของพระเจ้าแผ่นดินประพฤติ การฝนแล้งข้าวแพงนี้ ดูก็ไม่มีใครจะเลือกเวลา มีเรื่องราวโบราณและเรื่องราวใหม่ ๆ หลายเรื่อง ที่ได้กล่าวถึงว่าเวลาฝนแล้งข้าวแพง เจ้าแผ่นดินนั้นตั้งอยู่ในยุติธรรม ทรงพระกรุณาแก่อำณาประชาราษฎร์ที่ต้องอดอยาก ทรมานพระองค์ต่าง ๆ เพื่อจะให้ฝนตก ...อนึ่งในประเทศที่ใกล้เคียงกรุงสยาม เช่น อินเดียและเมืองจีนฝนแล้งข้าวแพงถึงคนตายนับด้วยพันด้วยหมื่น ก็มีตัวอย่างเป็นอยู่เนือง ๆ จะพาลใส่ผู้ปกครองแผ่นดินว่าทำให้ฝนแล้งข้าวแพงนั้นเป็นการไม่ควรเลย แต่กระนั้นคนก็ยังคิดเห็นกันอยู่โดยมากว่าเป็นได้...” และ “...การพระราชพิธีพระพรมศาสนาครั้งนี้เป็นที่ชอบใจของราษฎรชวา มักรจะคอยสังเกตว่าถ้าตั้งพระราชพิธีฝนมีบริบูรณ์ก็เป็นที่น่าพอใจใจกันไปไม่ใคร่จับ ถ้าฝนขัดข้องก็มักจะบ่นหนอกหนักใจไม่ค่อยสบายไป พระราชพิธีพระพรมศาสนาจึงเป็นเครื่องประคองใจของราษฎรให้เป็นที่ชื่นชมยินดีมีความนิยมอยู่โดยมาก”^{๖๐}

ดังนั้น ก่อนที่เราจะทำความเข้าใจว่า พิธีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อนของล้านนา มีร่องรอยของคติความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกับคติทางพุทธ โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากการทำพิธีขอฝนหลวงก็ยังปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขอฝน มีพระนามว่า “พระคันธารราษฎร์” มีปรากฏในเอกสารตั้งแต่สมัยอาณาจักรอยุธยาตอนปลาย จากเอกสารคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม^{๖๑} ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระคันธารราษฎร์ประทับนั่ง ที่ใช้ในพระราชพิธีขอฝนในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ความว่า “สำเร็จ ณ ปีเถาะ เบญจศก จุลศักราช ๑๑๔๕ (พุทธศักราช ๒๓๒๖) เดิมลงรักปิดทอง แต่ภายหลังมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำไหล่ทองขึ้นใหม่และติดเพชรเม็ดใหญ่เป็นอุณาโลม พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระนั่งผ้าทรงเป็นอย่างที่พาดสังฆาฏิตามธรรมเนียม ดวงพักตร์และทรวดทรงสันฐานเป็นอย่างพระโบราณ พระรัศมีกลมเป็นรูปดอกบัวบัวตูมเกลี้ยง ๆ ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทอดพระเนตรเห็นพระโบราณ จึงได้

^{๖๐} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธี ๑๒ เดือน**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๘๙-๔๙๐ และ ๕๒๒.

^{๖๑} **คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔), ๒๔-๒๕, อ้างถึงใน ธนากรกรุงเทพจำกัด, **ลักษณะไทย เล่ม ๑ พระพุทธปฏิมา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๑), ๘๘.

ช่างถ่ายอย่างหล่อให้เหมือนพระพุทธรูปตัวอย่าง...”^{๖๒} โดยมีพุทธลักษณะที่สำคัญคือ “...เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งแบบ วีราสนะ แสดงปางขอฝนด้วยการยกพระหัตถ์ขวาขึ้นงวักเรียกฝน และหงายพระหัตถ์ซ้ายรองรับฝน... พระพุทธรูปประทับนั่งเหนือปัทมาสน์อันประกอบด้วยกลีบบัวคว่ำ และกลีบบัวหงายเหนือฐานแข่งสิงห์”^{๖๓}

นอกจากนั้นยังมีพระคันธารราษฎร์ประทับนั่งที่ยกพระหัตถ์แบบเดียวกัน แต่มีพุทธลักษณะแบบจีนอีกองค์หนึ่งที่เชื่อกันว่าสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ เช่นเดียวกัน โดยพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นั้น เดิมประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง แต่ไม่พบเอกสารที่กำหนดสถานที่ประดิษฐานแน่ชัด จนมาถึงในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อมีการสร้างหอพระคันธารราษฎร์ พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์จึงถูกเชิญไปประดิษฐาน ณ หอดังกล่าว เมื่อมีพระราชพิธีพิฆัมงคลและพระราชพิธีพืชมงคลฝ่ายพุทธขึ้นเป็นครั้งแรกได้มีการนำพระคันธารราษฎร์มาเป็นพระประธานในพระราชพิธี และรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระคันธารราษฎร์ประทับยืนครั้งแรกขึ้น ซึ่งพระคันธารราษฎร์ประทับยืนองค์นี้ถูกนำมาใช้เป็นพระประธานพระราชพิธีทั้งสองเช่นเดียวกับพระคันธารราษฎร์ประทับนั่ง ๒ องค์ที่มีมาก่อนหน้า เหตุที่มีการสร้างพระคันธารราษฎร์ประทับยืน สันนิษฐานว่าเกิดจากความเคร่งครัดของรัชกาลที่ ๔ เรื่องความถูกต้องของพุทธลักษณะตามพระไตรปิฎก ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อความในประกาศพระราชพิธีพิฆัมงคลและจรดพระนังคัลของใหม่สมัยรัชกาลที่ ๔ ความว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ ณ พระเชตวันในเมืองสาวัตถี ฝนแล้งข้าวกล้าในแห่งทั่วทั้งเมือง น้ำในลำธารห้วยคลองหนองบึงทุกแห่งก็แห้ง จนถึงสระโบกขรณีที่เคยเป็นพุทธรูปบริโภคน้ำก็แห้งจนเห็นตม ปลาทั้งหลายก็ได้ความลำบากด้วยฝูงกามาจิกกินเป็นอาหารต้องมุดซ่อนอยู่ในตม ในขณะที่นั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงบิณฑบาตด้วยเหตุ ดั่งนั้น ก็มีพระเหตุภัยกรุณา เมื่อเสด็จกลับมาทำภติกิจ แล้วจึงตรัสเรียกพระอานนท์ให้นำผ้าอุทกสาฎกมาถวาย พระอานนท์ก็ทูลว่าน้ำในสระแห้งเสียหลายวันแล้ว พระองค์ก็ตรัสเรียกผ้าอุทกสาฎกยื่นคำอยู่ พระอานนท์จึงได้นำมาถวาย พระองค์ทรงรับผ้ามา ชายส่วนหนึ่งนั้นทรงส่วนหนึ่งนั้นตระหวัดขึ้นบนอังสประเทศ เสด็จยืนที่ฝั่ง ทรงแสดงอาการพระหัตถ์ขวาขึ้นงวักเรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงายรองรับน้ำฝน ขณะนั้นฝนก็ตกลงมาเป็นอันมาก ท่วมในที่ซึ่งควรจะขังน้ำทุกแห่ง มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงก็มีความชื่นชมยินดีกล่าวคำสรรเสริญต่าง ๆ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงตรัสว่าแก่กาลปางก่อน นหะปะ มัจฉาชาติ คือปลาช่อนก็อาจตั้งสัตยาธิษฐานให้ฝนตกลงได้ และต่อจากนั้นคำ

^{๖๒} กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการณ์บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวังในการฉลองพระนครครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ ภาคที่ ๑ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๕๑-๕๓.

^{๖๓} หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, “พระคันธารราษฎร์ปางขอฝน”, ศิลปวัฒนธรรม, ๑๖, ๒ (ตุลาคม ๒๕๓๘) : ๘๗-๘๘.

ประกาศนี้ก็กล่าวถึงที่มาของพระพุทธรูป คันธารราชฎ์ที่สร้างขึ้นหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ๒๑๑ ปีเศษ ด้วยพระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นคันธารราชฎ์ฟังเรื่องพระพุทธเจ้าบังนาคลฝนแล้วทรงเลื่อมใสให้สร้างพระพุทธรูปปางดังกล่าว อีกทั้งถ้าได้เชิญพระพุทธรูปปางนี้ออกมาบูชาเมื่อมีฝนแล้ง ฝนก็ตกดังประสงค์ ดังนั้น จึงมีผู้นับถือศาสนาพุทธสร้างพระพุทธรูปปางนี้สืบต่อมาและได้ชื่อตามแคว้นที่เกิดว่า พระพุทธรูปคันธารราชฎ์”

ภาพที่ ๔.๙ พระคันธารราชฎ์ประทับยืน ประทับนั่ง และแบบจีน^{๖๔}

นอกจากนั้นยังมีพระคันธารราชฎ์ประทับนั่งที่ยกพระหัตถ์แบบเดียวกัน แต่มีพุทธลักษณะแบบจีนอีกองค์หนึ่งที่เชื่อกันว่าสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ เช่นเดียวกัน โดยพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นั้น เดิมประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง แต่ไม่พบเอกสารที่กำหนดสถานที่ประดิษฐานแน่ชัด จนมาถึงในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อมีการสร้างหอพระคันธารราชฎ์ พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์จึงถูกเชิญไปประดิษฐาน ณ หอดังกล่าว เมื่อมีพระราชพิธีพืชมงคลและพระราชพิธีพืชมงคลฝ่ายพุทธขึ้นเป็นครั้งแรกได้มีการนำพระคันธารราชฎ์มาเป็นพระประธานในพระราชพิธี และรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระคันธารราชฎ์ประทับยืนครั้งแรกขึ้น ซึ่งพระคันธารราชฎ์ประทับยืนองค์นี้ถูกนำมาใช้เป็นพระประธานพระราชพิธีทั้งสองเช่นเดียวกับพระคันธารราชฎ์ประทับนั่ง ๒ องค์ที่มีมาก่อนหน้า เหตุที่มีการสร้างพระคันธารราชฎ์ประทับยืน สันนิษฐานว่าเกิดจากความเคร่งครัดของรัชกาลที่ ๔ เรื่องความถูกต้องของพุทธลักษณะตามพระไตรปิฎก ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อความในประกาศพระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัลของใหม่สมัยรัชกาลที่ ๔ ความว่า “เมื่อพระพุทธเจ้า

^{๖๔}

พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย ๑ พระพุทธรูปปฏิมา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.laksanathai.com/ebook1.aspx> [๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๘].

เสด็จอยู่ ณ พระเชตุวันในเมืองสาวัตถี ฝนแล้งข้าวกล้านาแห่งทั่วทั้งเมือง น้ำในลำธารห้วยคลองหนอง บึงทุกแห่งก็แห้ง จนถึงสระโบกขรณีที่เคยเป็นพุทธรบิโคน้ำก็แห้งจนเห็นตม ปลาทั้งหลายก็ได้รับความ ลำบากด้วยฝูงกามาจิกกินเป็นอาหารต้องมุดซ่อนอยู่ในตม ในขณะที่พระพุทธรูปเสด็จไปทรง บิณฑบาตด้วยเหตุ ดังนั้น ก็มีพระเหตุภัยกรณา เมื่อเสด็จกลับมาทำภักติก แล้วจึงตรัสเรียกพระ อานนทให้นำผ้าอุทกสาฎกมาถวาย พระอานนทก็ทูลว่าน้ำในสระแห้งเสียหลายวันแล้ว พระองค์ก็ตรัส เรียกผ้าอุทกสาฎกยื่นคำอยู่ พระอานนทจึงได้นำมาถวาย พระองค์ทรงรับผ้ามา ชายส่วนหนึ่งนั้นทรง ส่วนหนึ่งนั้นตรวดขึ้นบนอঙ্গประเทศ เสด็จยืนที่ฝั่ง ทรงแสดงอาการพระหัตถ์ขวากวักเรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงายรองน้ำฝน ขณะนั้นฝนก็ตกลงมาเป็นอันมาก ท่วมในที่ซึ่งควรจะขังน้ำทุกแห่ง มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงก็มีความชื่นชมยินดีกล่าวคำสรรเสริญต่าง ๆ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงตรัสว่าแก่ กาลปางก่อน นพปะ มัจฉาชาติ คือปลาช่อนก็อาจตั้งสัตยาธิษฐานให้ฝนตกลงได้^{๖๕} และต่อจากนั้นคำ ประกาศนี้ก็กล่าวถึงที่มาของพระพุทธรูป คันธารราชภูริที่สร้างขึ้นหลังพระพุทธรูปเจ้าปรินิพพาน ๒๑๑ ปีเศษ ด้วยพระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นคันธารราชภูริฟังเรื่องพระพุทธรูปเจ้าบันดาลฝนแล้วทรงเลื่อมใสให้ สร้างพระพุทธรูปปางดังกล่าว อีกทั้งถ้าได้เชิญพระพุทธรูปปางนี้ออกมาบูชาเมื่อมีฝนแล้ง ฝนก็ตก ดังประสงค์ ดังนั้น จึงมีผู้นับถือศาสนาพุทธสร้างพระพุทธรูปปางนี้สืบต่อมาและได้ชื่อตามแคว้นที่เกิด ว่า พระพุทธรูปคันธารราชภูริ”

คติความเชื่อเรื่องน้ำฝนต้นข้าว การเกษตร ความอุดมสมบูรณ์ในสังคมสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้นเป็นเรื่องที่ผสมผสานความกลมกลืนและความขัดแย้งของคติความเชื่อของชนชั้นล่างและชนชั้นสูง ในสังคมสำคัญ ๓ เรื่อง คือคตินิเวศไตรภูมิ คติชาวบ้าน และพระพุทธศาสนา ในทัศนะของรัชกาลที่ ๔ เข้าไว้ด้วยกัน คติความเชื่อนี้เป็นเรื่องนามธรรมที่ถูกแปลงลงสู่รูปธรรม ดังที่เราได้กล่าวถึงในโรง พระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์ไปแล้ว ในส่วนนี้เราจะพูดถึงโรงพระราชพิธีฝ่ายพุทธ โดยใช้เอกสาร ตำรา พระราชพิธีพระพุทธรูปศาสตร์ของมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพลเทพฯ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิ การพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ สมัยรัชกาลที่ ๖ เอกสารฉบับนี้ทำในพระบรมราชวังสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นผังโรงพระราชพิธีอย่างละเอียด ดังนี้

อาจารย์เจ้าผู้รู้คัมภีร์นี้จึงให้ปลูกโรงพิธีอันหนึ่ง ๕ ห้อง มีเฉลียงรอบในโรงนั้นตั้งเตียง มณฑลอันหนึ่ง ในเตียงมณฑลนั้นให้อาราธนาพระบรมสารีริกธาตุ และรูปพระปฏิมากรอันเรียกว่า พระคันธารราชภูริกับพระธรรมมาประดิษฐานไว้ในพระมณฑล แล้วให้ตั้งเตียงอันหนึ่ง สำหรับพระสงฆ์ สวดสกุตสูตร แล้วให้พินเทียนชัยตั้งไว้หน้าพระสงฆ์สวด จึงให้ช่างผู้มีศีลวัตรให้ปั้นมหาเถรเจ้าอัน ประกอบด้วยลักษณะดุจรูปพระกัจจายนณ์เบื้องหน้าองค์นั้นประดับด้วยพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์

^{๖๕} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗๙.

ไกลองค์นั้นศอกหนึ่งสองศอก ให้ขุดสระอันหนึ่งกว้าง ๔ ศอกยาว ๔ ศอกลึกศอกหนึ่ง ในสระนั้นปั้นปลาใส่ไว้ ๗ รูปและรูปนาคราช ๘ รูปไว้ริมสระน้ำทั้ง ๔ ทิศ ๆ ละ ๒ ตัว และมีตาน้ำลงดูอากาศ จึงปั้นรูปจตุโลกบาลทั้ง ๔ องค์ไว้ทั้ง ๔ ทิศ ให้เอามือเท้าเอวมือหนึ่งชี้ขึ้นไปบนอากาศ^{๖๖}

คติความเชื่อเรื่องน้ำฝนต้นข้าว การเกษตร ความอุดมสมบูรณ์ในสังคมสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้นเป็นเรื่องที่ผสมผสานความกลมกลืนและความขัดแย้งของคติความเชื่อของชนชั้นล่างและชนชั้นสูงในสังคมสำคัญ ๓ เรื่อง คือคติจักรวาลไตรภูมิ คติชาวบ้าน และพุทธศาสนาในทัศนะของรัชกาลที่ ๔ เข้าไว้ด้วยกัน คติความเชื่อนี้เป็นเรื่องนามธรรมที่ถูกแปลงลงสู่รูปธรรม ดังที่เราได้กล่าวถึงในพระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์ไปแล้ว ในส่วนนี้เราจะพูดถึงโรงพระราชพิธีฝ่ายพุทธ โดยใช้เอกสาร ตำราพระราชพิธีพระพุทธรูปศาสตร์ของมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพลเทพฯ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ สมัยรัชกาลที่ ๖ เอกสารฉบับนี้ทำในพระบวรราชวังสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นผังโรงพระราชพิธีอย่างละเอียด ดังนี้

อาจารย์เจ้าผู้รู้คัมภีร์นี้จึงให้ปลูกโรงพิธีอันหนึ่ง ๕ ห้อง มีเฉลียงรอบในโรงนั้นตั้งเตียมณฑลอันหนึ่ง ในเตียมณฑลนั้นให้อารธนาพระบรมสารีริกธาตุ และรูปพระปฎิมากรอันเรียกว่าพระคันธารราษฎร์กับพระธรรมาประดิษฐานไว้ในพระมณฑล แล้วให้ตั้งเตียมณฑลอันหนึ่ง สำหรับพระสงฆ์สวดสุกตสูตร แล้วให้พินเทียนชัยตั้งไว้หน้าพระสงฆ์สวด จึงให้ช่างผู้มีศีลวัตรให้ปั้นมหาเถรเจ้าอันประกอบด้วยลักษณะดุจรูปพระกัจจายนณ์เบื้องหน้าองค์นั้นประดับด้วยพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ไกลองค์นั้นศอกหนึ่งสองศอก ให้ขุดสระอันหนึ่งกว้าง ๔ ศอกยาว ๔ ศอกลึกศอกหนึ่ง ในสระนั้นปั้นปลาใส่ไว้ ๗ รูปและรูปนาคราช ๘ รูปไว้ริมสระน้ำทั้ง ๔ ทิศ ๆ ละ ๒ ตัว และมีตาน้ำลงดูอากาศ จึงปั้นรูปจตุโลกบาลทั้ง ๔ องค์ไว้ทั้ง ๔ ทิศ ให้เอามือเท้าเอวมือหนึ่งชี้ขึ้นไปบนอากาศ

เอกสารที่สำคัญอีกฉบับที่ปรากฏพระราชพิธีขอฝนแบบพุทธคือ ประกาศการพระราชพิธีเล่ม ๑ มีพระสัจจาธิษฐานขอฝนรัชกาลที่ ๑ และคำอธิษฐานขอฝนรัชกาลที่ ๓ นอกจากนั้นในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ มีประกาศให้สวดคาถาสุกตสูตรตามอารามต่าง ๆ เท่านั้น ดังนั้น การพระราชพิธีขอฝนแบบพุทธก่อนสมัยรัชกาลที่ ๔ อาจมีรูปแบบพิธีกรรมแตกต่างจากพระราชพิธีพฤษศยศาสตร์ฝ่ายพราหมณ์ โดยพระราชพิธีพฤษศยศาสตร์ฝ่ายพุทธนั้นเดิมน่าจะสวดตามพระอารามต่าง ๆ เท่านั้น เพิ่งมีการเลียนแบบการพระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์ภายหลัง ซึ่งอาจเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ และถูกยกให้สำคัญกว่าพระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์ โดยกำหนดสถานที่เช่นเดียวกับพระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัล ให้พิธีการฝ่ายพุทธเริ่มตั้งแต่การแห่พระพุทธรูปสู่โรงพิธี สวดมนต์ และอ่านประกาศพระราชพิธี มีเนื้อหาที่สำคัญ คือ สวดบูชาพุทธคุณ คำอธิษฐานขอฝน เรื่องในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวกับน้ำฝนต้นข้าวเปรียบเปรยกับหลักธรรม เรื่องที่มาของพระคันธารราษฎร์ เรื่องอธิษฐานพระยาปลา

^{๖๖} ตำราพระราชพิธีพฤษศยศาสตร์, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖), หน้า ๑-๓.

ช่อน และสวดสุกตีสสูตรที่เป็นเรื่องพระสุกตีสพระเถระสมัยพุทธกาลที่ขอฝนได้ เป็นต้น การพระราชพิธีนี้ไม่กำหนดระยะเวลา ให้มีการสวดมนต์ทุกวันสุดแต่เทียนชัยยังยาวอยู่ ถ้าฝนยังตกน้อยก็ตั้งต่อไป บางทีนานจน ๕ - ๖ วันจึงเลิก ส่วนโรงพิธีฝ่ายพราหมณ์ก็แห่เทวรูปสู่ทุ่งสัมปอัยทำพิธีกรรมตามศาสนาและให้รอดูว่าโรงพิธีที่สนามหลวงเลิกเมื่อไรจึงเลิกตาม ส่วนโรงพระราชพิธีฝ่ายพุทธนั้นได้เลียนแบบและปรับใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมโรงพระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์ ซึ่งในความเห็นของชนชั้นสูงเช่นรัชกาลที่ ๕ นั้นมีทัศนะว่า โรงพระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์ “...อยู่ข้างจะเร่อร่าหยาบคาย...”^{๖๗} และโคลงพระราชพิธีทวาทศมาส พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์แต่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็กล่าวว่า

นอกโรงรูปเมฆปิ่น	ครันครีก
เป็นมนุษย์พรรูก	หลากพัน
มีเครื่องลับคัคคิก	ทั้งคู่
เร่อร่าน่าเกลียดลัน	เด็กล้อมดูเกรียว ๆ ^{๖๘}

ดังนั้น โรงพระราชพิธีพิธีฝ่ายพุทธจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบสถาปัตยกรรมบางประการ เพื่อเป็นการประนีประนอมระหว่างโลกทัศน์ของชนชั้นสูงและชาวบ้านให้อยู่รวมในโรงพิธีเดียวกันได้ การจะเข้าใจคติความเชื่อในโรงพระราชพิธีฝ่ายพุทธก็ต้องเข้าใจคติความเชื่อในโรงพระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์ก่อน ดังคำอธิบายลักษณะโรงพระราชพิธีฝ่ายพราหมณ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ความว่า

การตกแต่งโรงพิธีและเทวรูป ก็คล้ายกับพระราชพิธีอื่น ๆ คือ ปลูกโรงช่อกว้าง ๕ ศอก ยาว ๑๐ ศอก สองห้อง เฉลียงรอบแต่ในประธานไม่มุงหลังคา มุงไว้แต่เฉลียงรอบ สำหรับที่จะให้พระผู้เป็นเจ้าของซึ่งตั้งในโรงพิธีนั้น ต้องอยู่กลางแดดกั้นม่านรอบ มีไตรทวาร ไม้อุณาเทวา พรหมโองการทั้งแปดตามธรรมเนียม หน้าโรงพิธีในหมายว่าทิศายัพ (พระมหाराชครุว่าทิศบูรพา) ห่างออกไปสามศอก ปลูกเกยสูง ๔ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๒ ศอก ๕ นิ้ว มีพนักสามด้าน บันไดขึ้นลงตรงหน้าเกยออกไปชุดสระกว้าง ๓ ศอก ยาว ๓ ศอก ลีกลูกหนึ่ง มีรูปเทวดาและนาคและปลาเหมือนสระที่สนามหลวง ยกเสีย แต่รูปพระสุกตีส ตรงหน้าสระออกไปเป็นรูปเมฆสองรูป คือปั้นเป็นรูปบุรุษสตรีเปลือยกายแล้วทาบุนขาว...เทวรูปที่ตั้งในการพระราชพิธี คือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหมธาดา พระมหากฤษณะศวร^{๖๙}

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๒.

^{๖๘} สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์, โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๙), หน้า ๓๑.

^{๖๙} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธี ๑๒ เดือน, หน้า ๔๙๒-๔๙๓.

ลักษณะของโรงพระราชพิธีที่สามารถเชื่อมโยงกับคติความเชื่อได้ คือ เคยมีผังมีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า นั้น ยกพื้นสูงเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ขณะที่สระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเหนือสระที่มุมทั้ง ๔ ทิศมีท้าวจตุโลกบาล ตรงกลางมีพระอินทร์แทนค่าได้ตรงกับเขาพระสุเมรุตามคติความเชื่อจักรวาลไตรภูมิ ส่วนสระนั้นเป็นส่วนที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากคติชาวบ้าน คือในสระใกล้ขอบสระทุกด้านมีรูปนาคด้านละ ๒ ตัว นาคเป็นสัญลักษณ์ของน้ำและความอุดมสมบูรณ์ ตามความเชื่อของชาวนา ดังที่พบในตำรานาคประจำเดือนในสมุดข่อยคู่มือทำมาหากินของชาวนาภาคใต้อ้างถึงในหนังสือวัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

เมื่อแรกจะไถนา ให้ดูตำรานาคประจำเดือน คือ เดือน ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ นาคเอาหัวไปปักฉิม ทางไปหนบурพ์ ท้องอยู่ทักษิณ หลังอยู่อุดร เมื่อแรกไถนาบายหน้าวัวไปอีสานเดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ นาคเอาหัวไปอุดร ทางไปทักษิณ ท้องอยู่ปักฉิม หลังอยู่หนบурพ์ เมื่อแรกไถนาบายหน้าวัวไปอาคเนย์ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ เดือน ๑๒ นาคเอาหัวไปปักฉิม ทางไปหนบурพ์ ท้องอยู่อุดร เดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ นาคเอาหัวไปทักษิณ ทางอยู่อุดร หลังอยู่ปักฉิม ท้องอยู่บูรพา^{๗๐}

ดังนั้น สระน้ำจะแสดงถึงรอบปีที่มีน้ำในแต่ฤดูกาลได้อย่างเหมาะสมกับการทำนา สอดคล้องกับในสระมีรูปกบ เต่า ปู ปลา โดยเฉพาะปลาช่อนซึ่งเป็นปลาที่สามารถหลบอยู่ใต้ดินในฤดูฝนแล้งได้เป็นเดือน ที่เรียกกันว่าปลาช่อนจำศีล ตรงกับความเชื่อของชาวบ้านที่ว่า เมื่อน้ำแห้งแล้ง ปลาช่อนจะขุดรูซ่อนตัวอยู่ในดิน พอฝนตกปลาช่อนจะออกจากที่ซ่อนมารับฝน^{๗๑}

จะเห็นได้ว่า สัตว์น้ำหรือสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น กบ เต่า ปู ปลา เป็นต้น เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์อีกสิ่งหนึ่งที่ปรากฏในโรงพระราชพิธี และยังมีคติชาวบ้านอีกสิ่งหนึ่ง คือ ปันเมฆรูปบุรุษสตรีเปลือยกาย เพราะเครื่องเพศและการร่วมเพศเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ที่แพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่สมัยชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์

กรณีเช่น ชาวไทจีนในเมืองเชียงตุง สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนหลายพิธี เช่น ส่งรูปสังฆานต์ไป ล่องกบในบุญเดือน ๖ (เมษายน วันปีใหม่) ส่องเลี้ยงเมืองในเดือน ๘ (มิถุนายน) ตั้งธรรมว้าวหลวงในเดือน ๑๐ (สิงหาคม) และหนึ่งในพิธีเหล่านั้นคือ พิธีสวดคาถาปลาช่อน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อขอฝนโดยตรง เมื่อถึงเดือน ๖ แล้วฝนยังไม่ตก ชาวไทจีนจะนิมนต์พระภิกษุมา “สวดคาถาปลาช่อน” ๗ วัน ๗ คืน พิธีกรรมมีอยู่ว่าจะตั้งหอธรรมสำหรับพระสวด ต่อจากนั้นเอาน้ำใส่แฉ่ง นำปลาช่อน ๒ - ๓ ตัวมาใส่ในแฉ่งน้ำวางไว้ที่หน้าพระภิกษุ

^{๗๐} เอี่ยม ทองดี, วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา, (นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, ๒๕๓๗), หน้า ๘๔.

^{๗๑} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ข้าวกับวิถีชีวิตไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๗๙-๘๓.

ผู้จะทำพิธี เมื่อฟังจบแล้วก็จะมีการประพรมน้ำมนต์ ในสมัยที่เจ้าฟ้าปกครองเชียงตุง ในการขอฝนมี การเล่นหัวล้านชนกันด้วย นอกจากพิธีกรรมขอฝนแล้ว ในกรณีตรงกันข้ามฝนตกมากเกินไปและ ต้องการให้ฝนหยุดจะสวดอุทิศห้ามฝน พระอุทิศเป็นพระอรหันต์ที่มีชื่อในเรื่องอิทธิฤทธิ์ ตาม ประวัตติกล่าวว่ามีท่านอยู่ในปราสาทแก้ว ๗ ชั้น ที่สะดือทะเลในมหาสมุทร นั่งสมาบัติโดยไม่ฉัน อาหาร ชาวไทจีนและล้านนาเชื่อว่าพระอุทิศมักแปลงตัวเป็นเณรน้อยมาโปรดสัตว์โลก หากผู้ใดได้ ตักบาตรแล้วจะเกิดโชคลาภในด้านความร่ำรวย นอกจากนี้ ยังมีชื่อเสียงในด้านการบันดาลความ ปลอดภัยขจัดอุปสรรค ดังนั้นในงานพิธีต่างๆ มักจัดให้มีห่อพระอุทิศอยู่เสมอ^{๗๒}

ชาวไทใหญ่ได้คงหรือไทเหนือในยุคนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ การขอฝนมีลักษณะเดียวกับคนไทกลุ่มอื่น คือ เกี่ยวเนื่องกับพิธี “กรรมเมือง” หรือไหว้ผีเมือง พิธี สงกรานต์และพิธีขอฝนโดยเฉพาะ แต่ในปัจจุบันพิธีขอฝนต่างๆ ไม่มีให้เห็นแล้ว คงเหลืออยู่ในความ ทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่ โดยเฉพาะในเมืองขอนแก่นหรือหมั่งชื่อที่ได้เข้าไปเก็บข้อมูล แต่ตามชนบทอาจยัง แอบทำกันอยู่บ้าง เรียกว่า ตั้งธรรมปลาลำคำ ในเดือนหก หากฝนไม่ตก ในอดีตเจ้าเมืองจะนิมนต์ พระภิกษุมาสวดที่วัดเรียกว่า “ตั้งธรรมปลาลำคำ” คือ สวดคาถาปลาช่อน โดยนำปลาช่อนมาใส่ใน บาตร แล้วนำมาวางกลางลานเพื่อเสี่ยงทาย ถ้าปลากระโดดแสดงว่าฝนจะตก ที่หมู่บ้านหนองบัว ตำบลพองแผ่ เมืองขอนแก่น ชาวบ้านเล่าว่า เมื่อจะขอฝนชาวบ้านจะนาตะกร้าที่ลวกขนมจีนมา ๑ อัน แต่งตัวเป็นหญิง แล้วเอาผ้าคลุมตะกร้าแล้วพากันไปไหว้เจ้าโห้บ้าน (เจ้าหัวบ้านเป็นศาลตั้งอยู่บริเวณ ทางไปสนามบินหมั่งชื่อ) และมีการตั้งธรรมปลาลำคำที่วัด^{๗๓}

จะเห็นได้ว่า พิธีขอฝนที่พบว่ามีแพร่กระจายไปในไทหลายกลุ่ม ได้แก่ สวดคาถาปลา ช่อน (ลาว ไทจีน ไทใต้คง ไทสยาม) แห่งนางแมว (ลาว ไทสยาม ไทตา) นอกนั้นเป็นพิธีจัดขึ้นเฉพาะ กลุ่ม เช่น ลาวนิยมเทศน์พญาคันคาก แห่งบั้งไฟ ไทจีนนิยมฟังตั้งธรรมวิ่วหลวง

ส่วนชาวล้านนาในประเทศไทยนั้น มีตัวอย่างของการรื้อฟื้นประเพณีสวดธรรมปลาลำช่อน เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘ ที่วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัด เชียงใหม่ ร่วมกับสภาวัฒนธรรมจังหวัดร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนบ้าน ป่าเสร้าน้อยจัดงานประเพณีเทศนาธรรมปลาลำช่อน อันเป็นส่วนหนึ่งของชาตกว่าด้วยวิธีการขอฝนของ ชาวพุทธในล้านนา

^{๗๒} สุกัญญา สุจฉายา, “พิธีขอฝนของชนชาติไท”, วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘), หน้า ๔๘ - ๔๙.

^{๗๓} สุกัญญา สุจฉายา, “พิธีขอฝนของชนชาติไท”, วารสารมนุษยศาสตร์, หน้า ๔๙ - ๕๐.

ภาพที่ ๔.๑๐ ขบวนแห่ในพิธี

พระนคร ปณณวชิโร (ปรั้งฤทธิ์) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน เล่าความเป็นมาว่า

“เป็นโครงการบันทึกบทสวดมนต์ สอนองพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ ๕ รอบ ๒ เมษายน ๒๕๕๘ มีเทศบาลตำบลสันปูเลย บริษัทในเครือเชียงใหม่วันสนันท์ และบริษัทในเครือบุญถาวรสนับสนุน มีพระครูสุถาวรธรรมประโชติ เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑ เป็นประธาน และองค์เทศน์ นายสว่าง นักแน่น นายกเทศมนตรีตำบลสันปูเลย ประธานฝ่ายฆราวาส อาจารย์ศรีเลา เกษพรหม เป็นปู่ออาจารย์ และอาจารย์นิคม พรหมมาแพทย์ ปราชญ์ล้านนาที่ไปร่วมพิธีด้วย ตามคัมภีร์พญามัจฉาพญาปลาช่อน เป็นชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เรื่องมัจฉปลาช่อน มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรงกำเนิดเป็นปลาช่อน ตรัสเรียกร้องให้ปชชนเทพทำให้ฝนตก เพื่อช่วยเหลือหมู่ปลาบริวารที่จะใกล้ตาย เพราะขาดน้ำและถูกหมุ่นกกาจับกิน จากเนื้อหาของมัจฉาชาดก แสดงให้เห็นถึงสภาวะความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แต่ด้วยพระบารมีของพระโพธิสัตว์ จึงทำให้เทพบนสวรรค์ต้องบันดาลให้ฝนตกลงมา ชาวล้านนาจึงนำคติความเชื่อนี้มาใช้ประกอบพิธีกรรมขอฝน เพื่อให้มีน้ำใช้ในการเกษตรกรรม”^{๗๔}

พระนคร ปณณวชิโร (ปรั้งฤทธิ์) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวอีกว่า

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระนคร ปณณวชิโร (ปรั้งฤทธิ์), เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

“การเทศนาธรรมปลาช่อนหรือมัจฉาพญาปลาช่อนเป็นประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองเหนือสืบทอดมายาวนาน เนื่องจากเป็นสังคมเกษตรกรรม พึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการทำไร่ทำนา ถ้าหากฤดูกาลไถฝนไม่ถูกต้องตามฤดูกาลก็ทำอะไรไม่ได้ ในอดีตจึงนิยมประกอบพิธีขอฝนจากอำนาจแห่งพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยการเทศนาธรรมปลาช่อน เสนอให้จัดพิธีกรรมแบบนี้ให้ยิ่งใหญ่ อีกสักหลายหน นอกจากจะแก้อาถรรพณ์ คนจัดกิจกรรมกลางแจ้งส่วนใหญ่ใช้แม่มาลัยบ้าง สาวพรหมจรรย์บ้างปักตะไคร้ไล่ฝน ทั้ง ๆ ที่ชาวไร่ชาวนาอยากได้น้ำมาก ๆ เทศน์ธรรมปลาช่อนแก้เผ็ดเพื่อฝนจะตกลงมา”^{๗๕}

นายบุญญฤทธิ์ ตูลาพันธ์พงศ์ ผู้สื่อข่าวและคอลัมนิสต์ “เคาะสนิม” หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

“เพิ่งจะเคยเห็นเทศนาธรรมปลาช่อน เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘ ที่วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสภาวัฒนธรรมจังหวัดร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนบ้านป่าเสร้าน้อยจัดงานประเพณีเทศนาธรรมปลาช่อน อันเป็นส่วนหนึ่งของชาดกว่าด้วยวิธีการขอฝน ซึ่งผมว่าน่าเสียดาย ควรจัดในเดือนสิงหาคม กลางฤดูฝน แต่ฝนปีนี้อัศจรรย์ มิเช่นนั้นอาจได้เห็นน้ำท่วมบ้านองอีกปี จึงขอเสนอให้จัดพิธีกรรมแบบนี้ให้ยิ่งใหญ่อีกสักหลายหน นอกจากจะแก้อาถรรพณ์ คนจัดกิจกรรมกลางแจ้งส่วนใหญ่ใช้แม่มาลัยบ้าง สาวพรหมจรรย์บ้างปักตะไคร้ไล่ฝน ทั้ง ๆ ที่ชาวไร่ชาวนาอยากได้น้ำมาก ๆ เทศน์ธรรมปลาช่อนแก้เผ็ด เพื่อฝนจะตกลงมามาก ๆ จนน้ำเต็มเขื่อน”^{๗๖}

การขอฝนของคนไทยบางกลุ่มได้ใช้วิธีปฏิบัติตามแนวทางแบบพุทธ จะเห็นได้จากพิธีสวดคาถาปลาช่อน (ไทจีน,คนล้านนา) หรือคาถาปลาต่อ (ลาว) หรือคาถาปลาลำคำ (ไทใต้คง) ซึ่งเป็นเป็นพิธีที่ทำโดยพระสงฆ์ เรื่องนี้มีที่มาจากชาดกในนิบาตชาดก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ครั้งเสวยพระชาติเป็นปลาได้กระทำให้ช่วยสัตว์อื่นในหนองน้ำให้พ้นภัยพิบัติ การสวดคาถาปลาช่อนตามด้วยการสวดมนต์เจ็ดตำนานไปตลอดระยะเวลาหนึ่ง เช่น ๓ วัน (ลาว) หรือ ๗ วัน (ไทจีน) ก็เชื่อว่าสามารถทำให้ฝนตกได้

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระนคร ปณณาวชิโร (ปรังฤทธิ), เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๗๖} สัมภาษณ์ นายบุญญฤทธิ์ ตูลาพันธ์พงศ์ ผู้สื่อข่าวและคอลัมนิสต์ “เคาะสนิม” หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ภาพที่ ๔.๑๑ การเข้าร่วมสืบสานประเพณีเทศน์ธรรมพญาปลาช่อน

ประเพณีวัฒนธรรมถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าของชุมชน เพราะเป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่แสดงถึงการดำรงตนของคนในสังคม คุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์จะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรมจริยธรรม ตลอดถึงประเพณีปฏิบัติที่สวยงามและเป็นระเบียบ ประเพณีจึงเป็นเครื่องชี้วัดคุณค่าของคน โดยมีธรรมเป็นเครื่องชี้นำพระพุทธศาสนาเข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทย พร้อมๆ กับขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ จนกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน ในสังคมอย่างแยกไม่ออก ประเพณีมีเพื่อให้คนได้ปฏิบัติ อย่างพร้อมเพรียงเกิดความสามัคคี ส่วนหลักธรรมเป็นคำสอนและเป็นแบบแผนให้ประเพณีดำเนินไปอย่างเหมาะสม ประเพณีจึงแยกไม่ออกจากหลักศีลธรรม ดังนี้

๑. จารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ดังนั้น สมาชิกในสังคมต้องทำตาม หากผู้ใดฝ่าฝืนถือว่า เป็นความผิด หรือความเป็นชั่วจะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณหรือลูกอกตัญญู ซึ่งมีความตรงกันข้ามกับความกตัญญูตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในบทที่ผ่านมา โดยได้กล่าวถึงลักษณะของคนที่มีความกตัญญูรู้คุณ อย่างไรก็ตาม หลักจารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่า จารีตวัฒนธรรมประเพณีดีหรือเลวกว่าของตน ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และไม่ควรกระทำเพราะสภาพของสังคม สิ่งแวดล้อมตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมนั้นย่อมแตกต่างกันไป

ให้มีกำลังที่จะประพุดิตนทำในสิ่งที่ดี สิ่งที่สำคัญที่จะริเริ่มให้เกิดการอนุรักษ์เกิดขึ้นโดยเริ่มจาก
มนุษย์คนหนึ่งก่อน หลังจากนั้นจึงพัฒนาไปสู่ความคิดในระดับสังคม ซึ่งประเพณีนี้ ทำให้มองเห็น
คุณค่าของสิ่งแวดล้อมว่า มีประโยชน์อย่างไร แล้วก็จะเกิดการหวงแหน เป็นการสืบสานสืบต่อจน
กลายเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญา
มัจฉาปลาช่อนในล้านนา ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรม
มัจฉาปลาช่อนในล้านนา หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อนใน
ล้านนา และเพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อนในล้านนา โดย
เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) จากเอกสารพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ คัมภีร์โบลานเรื่องมัจฉาปลาช่อน และเอกสารวิชาการที่
เกี่ยวข้อง รวมทั้งการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๒ รูป/คน และ
การเข้าร่วมวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนที่ประกอบพิธีกรรมเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อน
ได้แก่ ชุมชนวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอต๋อยสะแกเค็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีข้อสรุป
ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาปลาช่อนในล้านนา

จากผลการศึกษา พบว่า

๑. คติความเชื่อพิธีขอฝน

คติความเชื่อพิธีขอฝนของชนชาติไท พบว่า กลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่มในพื้นที่เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ มีคติความเชื่อเรื่องพิธีกรรมขอฝนคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันไปบ้างในพื้นที่
โดยพิธีกรรมขอฝน เป็นอีกหนึ่งประเพณีความเชื่อที่พบได้ในหลายวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่ม
วัฒนธรรมที่อาศัยน้ำฝนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่พึ่งพิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศที่
แปรปรวน ซึ่งหากในช่วงฤดูกาลที่ทำการเกษตรเกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อ
เพาะปลูกและการทำมาหาเลี้ยงชีพ ดังนั้น ในสมัยโบราณยุคที่มนุษย์ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับกฎ
ธรรมชาติ จึงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังการบงการหรือบันดาลให้
ฝนตก โดยจะมีการจัดทำพิธีขอฝนกับเทวดาฟ้าดินและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ตามความเชื่อของแต่ละ
ท้องถิ่นหรือแต่ละกลุ่มชน สามารถแบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ พิธีกรรมขอฝนแบบดั้งเดิม เช่น บุญบั้ง
ไฟ พิธีเลี้ยงผีเสื้อเมือง พิธีขบขอฝน แหนางแมว เล่นแม่ นางดั่ง เล่นแม่ นางกัวกัว เล่นโยนครกโยนสาก

เล่นเพลงขอฝน ปั่นหุ่นร่วมเพศ และพิธีขอฝนแบบผสมผสานกับคติพุทธ เช่น การรดน้ำดำหัว พิธีเทศน์ธรรมพญาคันคาก บุญแห่ข้าวพันก้อน ตั้งธรรมาวัพลวงหรือตั้งธรรมสุขวัฒน์ธรรมาวัพลวง พิธีแห่ช้างขอฝน พิธีบุญสงฆ์แทน พิธีแห่พระขอฝน พิธีสวดมนต์ขอฝน พิธีสวดคาถาปลาช่อน

คติความเชื่อพิธีขอฝนของล้านนา เนื่องจากการปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักของสังคมล้านนา ในสมัยโบราณมักฝากไว้กับความสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นหลัก โดยอาศัยระบบนิเวศน์ ผลกระทบจากศัตรูข้าวจึงยังมีไม่มากนัก ชาวนาไม่มีความรู้ในวิธีการทำนาเมื่อมีความเสียหายที่เกิดจากภัยธรรมชาติ หรือจากศัตรูพืช ก็ตั้งสมมุติฐานบนฐานความเชื่อว่าเป็นเรื่องของภาวะเหนือธรรมชาติ เป็นการลงโทษของผี หรือสิ่งลี้ลับ” กลยุทธ์การแก้เคล็ดก็มักประกอบด้วยพิธีกรรม หรือบวงสรวง อ้อนวอนเทพต่างๆ เช่น พระแม่โพสพ ดอนปู่ตา ผีตาแหก ฯลฯ เพื่อขอให้การปลูกข้าวเจริญงอกงาม เกิดผลดี มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่เกิดความเสียหายจากภัยพิบัติดินนาประการ แม้เมื่อสังคมได้พัฒนาขึ้น จนกระทั่งทุกวันนี้ ประเพณีพิธีกรรมบางอย่างก็ยังคงได้รับการส่งต่อสืบสานกันต่อมา ลักษณะของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างพิธี ทั้งพุทธ เช่น มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวด ทำบุญทำทาน และก็มีพิธีทางความเชื่อตามคติชน เพื่อสร้างความอสังการ ความศักดิ์สิทธิ์ ความน่าเชื่อถือให้กับพิธีกรรม จะเห็นว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝน จะมีพิธีตามลำดับขั้นตอนและมีเรื่องราวความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อในท้องถิ่นกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาผสมผสานกัน

๒. คัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน

ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนมาจากพระคาถาในมัจฉชาดก เป็นเรื่องที่ว่าด้วยพญาปลา ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าได้ตั้งสัจจอธิษฐานเพื่อขอฝนจากเทวดาจากประวัติความเป็นมาของนิทานชาดกที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ครั้งเป็นพญาปลาช่อน ทำให้ในสมัยต่อมา ชาวพุทธได้นำมาเป็นเหตุปรารภในการจัดทำพิธีขอฝนประเภทหนึ่งในหลากหลายพิธีที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และบริบททางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรม จึงมีความเชื่อในการสวดคาถาขอฝนซึ่งเป็นพิธีที่สืบมาตั้งแต่โบราณ

โครงสร้างและเนื้อหาของเรื่องที่ปรากฏในธรรมปลาช่อน มีองค์ประกอบ ๓ องค์ประกอบหลัก คือ มีปณามคาถาเป็นส่วนขึ้นต้น มีส่วนเนื้อหาของเรื่อง แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เหตุปรารภ ตอนที่ ๒ ท่องเรื่อง ตอนที่ ๓ ตรัสพยากรณ์ชาติกำเนิด และปัจฉิมคาถาเป็นส่วนสรุป ซึ่งจากการศึกษาธรรมปลาช่อนจะขึ้นต้นด้วยปณามคาถาเป็นภาษาบาลีเกริ่นนำ แล้วมีบทแปลภาษาไทยอธิบายเพิ่ม แล้วจึงจะกล่าวถึงส่วนเนื้อหา โดยการกล่าวเหตุปรารภของเรื่อง ท่องเรื่องนิทานชาดก การตรัสพยากรณ์ชาติกำเนิดของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในครั้งนั้นเพื่อเป็นบุคลาธิษฐาน แล้วจึงสรุปจบด้วยปัจฉิมคาถาที่เป็นคาถาภาษาบาลี และจบลงด้วยวันเวลาที่จารจบ ชื่อและที่อยู่ของผู้จาร

๓. พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน

คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนนั้นเกิดขึ้นเมื่อถึงฤดูฝน เป็นช่วงฤดูการทำนา สภาพภูมิอากาศแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านชาวเมืองไปรวมตัวกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง แล้วนำคัมภีร์ใบลานหลายเรื่องให้พระสงฆ์เทศน์อ่านให้ฟังพร้อมกันหลายองค์ เพื่อเป็นการขอให้ฝนตก ในหลายพื้นที่ของไทย เช่น อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบุรี, อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา รวมถึงในพื้นที่ตำบลหัวดวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร และอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีความเชื่อของผู้คนที่อาศัยอยู่ที่นั่นว่า ปลาช่อนสามารถขอฝนได้ โดยต้องทำตามพิธีตามแบบแผนโบราณ ด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ของพระสงฆ์เบื้องหน้าองค์พระประธาน และมีการโยนสายสิญจน์กับอ่างที่มีปลาช่อน ๙ ตัว และสวดคาถาปลาช่อน เชื่อกันว่าระหว่างทำพิธี หากปลาช่อนดิ้นกระโดดขึ้นมา เป็นสัญญาณว่าฝนจะตกลงมาในเร็ววันนี้ นอกจากนี้แล้ว ที่อินเดียก็มีความเชื่อและพิธีกรรมที่คล้ายคลึงแบบนี้เหมือนกัน

โอกาสและสถานที่ประกอบพิธี ถ้าเป็นพิธีระดับเมือง จะตั้งโรงประกอบพิธีในวัด หรือช่วง (ลาน) ที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือ หรือ ทิศตะวันออกของเวียง ถ้าเป็นพิธีระดับท้องถิ่น จะตั้งโรงพิธีในวัด หรือช่วงที่ตั้งอยู่ทางหัวบ้านคือทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ปลุกประรำพิธี และที่ใกล้กับประรำพิธีชุด สระน้ำกว้างประมาณ ๓ เมตร ยาวประมาณ ๔ เมตร ที่กลางสระสร้างแท่นสำหรับตั้งพระพุทธรูป ๕ องค์ รอบสระกันด้วยราววัด แล้วปักด้วย ช่อน้อย ตุงไชย ต้นกล้วย ต้นอ้อย บริเวณทางด้านเหนือของสระ ตั้งแท่นเป็นที่บูชาท้าวทั้ง ๔ ตั้งห่อพระอุปคุต หรือจัดที่กลางทุ่งนา

เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญ ได้แก่ ชั้นตั้งหรือเครื่องบูชาครู เครื่องบูชาท้าวจตุโลกบาล (ท้าวทั้ง ๔) บูชาปี่ชุนนะเทวบุตรและบุชวารหกเทวบุตร บริเวณประกอบพิธีชุด หนองน้ำกว้างประมาณ ๓ เมตร ยาว ๔ เมตร กั้นหนองใส่ทรายและน้ำพอสสมควร ทำเป็นหนองน้ำ แล้วขีดราววัดล้อมรอบประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ช่อน้อย ตุงไชย ต้นกล้าผักจิกต้นกล้าไม้พุทรา (ไม้ต้น) ต้นกล้าไม้ขนุน ต้นกล้าไม้ไค้หนู ต้นกล้าไม้ไค้นวน ส่วนบริเวณหนองน้ำใส่รูปปลาช่อนทำด้วยไม้ที่ไหลมากับน้ำนอง ๑ ตัว ทำด้วยไม้อีรุ้ม ๑ ตัว บริเวณขอบหนองน้ำ ตั้งรูปนกแร้ง รูปอิกา รูปนกกกระยาง รูปเหยี่ยว (แหลว) รูปนกค้อยหุย แล้วตั้งแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปที่กลางหนองน้ำนั้น ทางทิศใต้ของราววัดจะตั้งรูปเหยี่ยว ทิศตะวันตกตั้งรูปนกกกระยาง ทางทิศเหนือตั้งรูปนกแร้งและรูปอิกา พร้อมกับตั้งห่อหรือแท่นบูชาท้าวจตุโลกบาล และตั้งห่อเสาเดียว ๒ ห่อ เพื่อเป็นที่บูชาปี่ชุนนะเทวบุตร และบุชวารหกเทวบุตร ส่วนทิศใต้เป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์ ๔ รูป และศรัทธาประชาชนที่มาประกอบพิธี

ขั้นตอนการประกอบพิธี เมื่อถึงกำหนดที่จะกระทำพิธีขอฝน คนทั้งหลายตีฆ้องกลอง หรือเครื่องดุริยดนตรี นำพานดอกไม้ รูปเทียน และเครื่องท้าว ๕ ประการ ไปอาราธนาอัญเชิญแท่นพระพุทธรูปหิน พระพุทธรูปเงิน พระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปไม้จันทน์ และพระพุทธรูปสังคายน

นำมาประดิษฐานในปะรำพิธี นำพานดอกไม้ธูปเทียน วอแคนหาม เครื่องอัฐบริขาร และฆ้องกลองไปอาราธนาพระอุปัชฌาย์ที่แม่น้ำแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อไปถึงฝั่งแม่น้ำแล้วให้อาจารย์กล่าวคำอาราธนา แล้วให้ลงมเอาหินหรือวัตถุอันใดอันหนึ่ง สมมุติว่าเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อได้แล้วเอาใส่ในวอแคนหาม แห่มาไว้ในห่ออุปัชฌาย์ที่ได้ตั้งไว้ ตั้งบาตร ตาลปัตร ผ้าไตรจีวร ภาชนะใส่ภัตตาหาร ตักน้ำใส่ในสระเพียงเล็กน้อย เอารูปปลาช่อน และรูปปลาต่างๆ ใส่ลงในสระ ส่วนที่ชอบสระ เอารูปนกยาง รูปเหยี่ยวตั้งไว้ คนใดคนหนึ่งยกขันตั้งให้อาจารย์ขึ้นครุ อาจารย์นำเครื่องบูชาไปบอกกล่าวเทวดารักษาทิศทั้ง ๔ หรือทำวจุโลกบาล เสร็จแล้วอาจารย์ยกเครื่องอัฐบริขาร และสำหรับอาหารถวายแก่พระอุปัชฌาย์ กล่าวโอกาสอาราธนาพระอุปัชฌาย์อีกครั้งหนึ่ง จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์เข้านั่งในปะรำพิธี อาจารย์จุดเทียนธูปบูชาพระ แล้วกล่าวนำไหว้พระสมათานศีล พระสงฆ์สวดมนต์ หลังจากนั้นพระสงฆ์เทศน์อ่านคัมภีร์ “ธรรมมังฉาปลาช่อน” เมื่อจบการเทศน์แล้วอาจารย์กล่าวคำโอกาส “ขอคุณปลาช่อน” จากนั้น จึงประโคมฆ้องกลอง หรือ ดุริยดนตรี แห่พระพุทธรูปจากปะรำพิธีไปตั้งที่ฐานแท่นกลางสระ นำรูปปลาช่อน และปลาชนิดอื่นใส่ลงในสระ แล้วให้ทุกคนเอาน้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอม สรงองค์พระพุทธรูป และอาบสรงปลาในสระนั้น เมื่อได้กระทำพิธีดังกล่าวแล้ว เชื่อว่าฝนจะตกลงมาภายใน ๓ วัน ๗ วัน เมื่อครบกำหนด ๗ วันให้นิมนต์พระอุปัชฌาย์ไปสงที่แม่น้ำดังเดิม

บทบาทหน้าที่ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี เริ่มจากการนิมนต์พระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานในปะรำพิธีพระสงฆ์นั่งบนอาสนะ แล้วอาจารย์หรือมีคณายนักกล่าวคำไหว้พระ อาราธนาศีลเป็นเบื้องต้น จากนั้นยกขันตั้งหรือขันครุมอบให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธี เพื่อบอกกล่าวและขอพรจากวิญญูณศักดิ์สิทธิ์ของครูบาอาจารย์ จากนั้นอาจารย์ยกเครื่องบูชากล่าวคำโอกาสบูชาพระพุทธรูป ทำวจุโลกบาล เสร็จแล้วนำเครื่องบูชาถวายปชขุนนะเทวบุตร ๑ สะทวงพร้อมทั้งกล่าวคำโอกาส แล้วยกเครื่องบูชาถวายวราหะเทวบุตร ๑ สะทวง แล้วกล่าวคำโอกาสเมื่อกล่าวคำโอกาสเสร็จแล้ว นำไม้แกะสลักรูปปลาปล่อยลงในหนองน้ำ จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์เทศน์ธรรมมังฉาปลาช่อน จบแล้วอาจารย์อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธรูปมนต์และพระคาถามังฉาราชา ถวายสังฆทานรับพร เป็นเสร็จพิธีสงฆ์ หลังจากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีนำน้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอมไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่หอสรงและรูปปลาช่อนกลางหนองน้ำ มีการประโคมดนตรีเพื่อเป็นการส่งเสริม ทั้งนี้ให้รักษาบริเวณประกอบพิธีให้ครบ ๓ วัน ๗ วัน เชื่อว่าฝนจะตกลงมาภายใน ๓ วัน หรือ ๗ วัน

ความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ธรรมมังฉาปลาช่อนกับคติความเชื่อในการขอฝน ประเพณีฟังธรรมปลาช่อนเป็นประเพณีพื้นเมืองที่น่าสนใจประเพณีหนึ่ง เป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาของคนไทยในพระพุทธศาสนา และสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งของคนไทยกับธรรมชาติคือสายน้ำ อีกทั้งอาชีพของชาวไทยอย่างเด่นชัด

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาซ่อนในล้านนา

จากผลการศึกษา พบว่า หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาซ่อนในล้านนา มีอย่างน้อย ๗ หลักธรรม คือ

๑. พระมหากรุณาคุณและพระเมตตาธิคุณของพระพุทธเจ้า คัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาซ่อนนี้เป็นสื่อให้เห็นถึงน้ำพระทัยที่เต็มเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระมหาบุรุษคือพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ไม่สามารถทนเห็นสัตว์อื่นลำบากเดือดร้อนได้ จะต้องหาทางช่วยเหลือ โดยทรงแสดงฤทธิ์ให้ฝนตกลงมา และทรงตรัสเล่าถึงอดีตชาติที่ออกมาช่วยเหลือปลาบริวารที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก ถือเป็นกรบําเพ็ญบารมีธรรมของพระองค์ที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์ประสบภัยพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง สิ่งที่มีมนุษย์ควรทำต่อกัน คือ การแสดงความมีเมตตากรุณาต่อกัน

๒. สัจจบารมี ในคัมภีร์เทศน์ธรรมนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการบําเพ็ญบารมีที่ถือว่าเป็นหลักการสร้างความดีในทางพระพุทธศาสนา โดยการบําเพ็ญสัจจบารมี ถือว่าเป็นบารมีในระดับการบําเพ็ญบารมีเบื้องต้น สำหรับผู้ที่มุ่งหวังความเจริญหรือการบรรลุธรรมขั้นสูงพึงนำไปปฏิบัติ คำว่าสัจจะหมายถึง ความจริง การรักษาสัจจะคือการพูดที่เป็นจริง หรือการเชื่อตรงต่อคำพูดและการปฏิบัติ การบําเพ็ญสัจจบารมีย่อมให้คุณค่าในหลายๆ ด้าน และยังเป็นการสร้างควมไว้วางใจกันของคนในชุมชน

๓. ขรวาสาธรรม ๔ ในประเพณีพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาซ่อนนั้น ทำให้ชาวบ้านได้นำมาปรับใช้ในงานพิธี คือ สัจจะ คือความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย ทัมะ คือความขม่ใจเมื่อมีการทำงานร่วมกับผู้อื่น ชันติ ต้องมีความอดทนในการทำงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์, หลักความสามัคคี การจัดงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาซ่อนของชาวล้านนานั้น ต้องอาศัยความสมัครสมานสามัคคีจากคนในหมู่บ้านทุกคน เพราะถ้าแตกแยกกันแล้วงานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาซ่อน จะเกิดเสียมิได้เลย

๔. เบญจศีล ๕ และเบญจธรรม ๕ ในคัมภีร์ธรรมพญาปลาซ่อนก็ได้สอนหลักเบญจศีลเบญจธรรม ๒ เรื่อง คือ พญาปลาซ่อนเป็นมีศีลข้อ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เป็นผู้ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เคยเบียดเบียนสัตว์ใดอื่นให้เดือดร้อนตลอดชีวิต และได้อาศัยเหตุนี้ เป็นสัจจะวาจาขอฝนให้ตกลงมาก็เป็นการสอนว่า เมื่อมนุษย์เว้นจากการฆ่าสัตว์ ก็จะมีสัจจะวาจาที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ ซึ่งก็คือเป็นผู้มีศีลข้อ ๓ มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดคำเท็จ ซึ่งก็จะก่อให้เกิดอานิสงส์ส่งเสริมให้เป็นคนมีสัจจะกล่าวคำใดก็เป็นคำนั้น ก็จะเป็นที่น่าเชื่อถือ แม้แต่เหล่าเทวดาองค์อินทร์ก็ยังคงลงมาช่วยเหลือ

๕. อธิธาต ๔ ในการทำพิธีเทศน์ธรรมพญาปลาซ่อน เป็นงานที่ใหญ่งานหนึ่งของสังคมระดับหมู่บ้าน การจัดเตรียมพิธีก็มีความซับซ้อน ต้องอาศัยคนทำงานจำนวนมาก ต้องอาศัยความมานะบากบั่นพอสมควร ดังนั้น คนทำงานก็ต้องมีหลักอธิธาต ๔ คือ มีฉันทะร่วมกันว่าจะประกอบพิธีกรรมให้มีขึ้น มีวิริยะความพยายาม ในการจัดทำเครื่องประกอบพิธีกรรมที่มีมาก จิตตะ คือการ

ทำงานทุกอย่างมักมีปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องแก้ไข และวิมังสา คือ การวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลทั้ง ผิดพลาดไว้เพื่อใช้แก้ปัญหาคือหรือทำให้รวดเร็วขึ้น เมื่อทำพิธีกรรมอีกในครั้งต่อไป

๖. สังคหัตถ์ ๔ หลักธรรมที่ปรากฏ คือ ทาน ชาวบ้านมีการบริจาคเงินเพื่องานพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนครั้งนี้ มีการนำข้าวปลาอาหารมาต้อนรับแขกที่มาเยือนโดยไม่คิดเป็นมูลค่า แต่คิดว่าเป็นการทำบุญให้ทานกับแขกผู้มาเยือน การที่ชาวบ้านนำสิ่งของมาบริจาคคนละเล็กคนละน้อย ปียาวจา ชาวบ้านจะพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ ที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจกับแขกผู้มาเยือนในงานพิธี อุตถจริยา การสงเคราะห์ทุกชนิด ชาวบ้านจะช่วยเหลือเกื้อกูลคือมีการบริจาควัตถุสิ่งของให้ความอนุเคราะห์กับแขกผู้มาเยือน และสมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ ชาวบ้านจะต้อนรับแขกทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

๗. สาราณียธรรม ๖ พระสงฆ์และชาวบ้านแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของหมู่คณะ ตั้งแต่เมื่อเริ่มเกิดภัยแล้งที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ทุกคนก็ร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาโดยใช้ประเพณีพิธีกรรมเป็นจุดเชื่อมประสานความสามัคคีของคนในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ถึงแม้การจัดทำประเพณีนี้จะก่อให้เกิดฝนตกหรือไม่ตกก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นเทวดาฟ้าดินหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกได้เห็นว่า แม้ภัยธรรมชาติจะเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้ทำให้มนุษย์ในสังคมแตกแยกหรือแข่งขันช่วงชิงกัน โดยเฉพาะปัญหาการช่วงชิงน้ำ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมเกษตรกรรม จากผลของการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ทำให้มนุษย์เห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น และพยายามหาทางออกของปัญหาร่วมกัน

๕.๑.๓ คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา

จากผลการศึกษา พบว่า คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนานั้น เป็นเหตุให้เกิดคุณค่าใน ๕ ด้าน คือ

๑. คุณค่าด้านความกตัญญูกตเวที เนื่องจากมนุษย์อาศัยพึ่งพิงอยู่ในธรรมชาติ สังคมไทยส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติเป็นหลัก รวมไปถึงการนำน้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การแสดงความกตัญญูต่อน้ำฝน ขุนน้ำหรือต้นน้ำ รวมไปถึงแม่น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่จัดสร้างขึ้น จึงเป็นสิ่งที่สมควรกระทำ ด้วยน้ำได้ประทานความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์มาให้ การประกอบประเพณีพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพหรือการขอขมาต่อน้ำที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตให้กับมนุษย์ ถึงแม้พิธีกรรมบางอย่างจะเป็นคติความเชื่อผีในแบบดั้งเดิม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมความดีของมนุษย์ที่มีโลกทัศน์ที่ดีต่อธรรมชาติ ในฐานะความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติมากกว่าที่จะมีคติเห็นว่าตนอยู่เหนือธรรมชาติ ทั้งเป็นเหตุให้ระลึกถึงพระพุทธรูปและพระสังฆคุณ รวมไปถึงเทวดาองค์อินทร์ที่ได้ให้ความช่วยเหลือบันดาลน้ำมาให้

๒. คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม เนื่องจากสังคมล้านนา เป็นสังคมเกษตรกรรม ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการเพาะปลูก หากปีใดฤดูกาลเปลี่ยนแปลง ฝนไม่ตก ทำให้ขาดน้ำในการทำไร่นา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจะร่วมมือกันประกอบพิธีขอฝนโดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และเทศน์ธรรมปลาช่อน นับเป็นงานประเพณีที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคมทางหนึ่ง เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมนั้น ประกอบด้วยการร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน คณะสงฆ์ และประชาชนทุกกลุ่ม บางแห่งจัดกระทำขึ้นในระดับจังหวัด อำเภอหรือตำบล แสดงให้เห็นถึงคุณค่าอย่างหนึ่งในฐานะเป็นเครื่องพัฒนาสังคมให้เกิดความมั่นคง

๓. คุณค่าด้านความสามัคคีของชุมชน ถือเป็นรากฐานสำคัญและเป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญทั้งหลายเพราะความสามัคคี ก็คือความพร้อมเพรียงกัน มีเป้าหมายที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะในพิธีกรรมการเทศนาธรรมคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของพระสงฆ์และชาวบ้านในการร่วมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแบ่งงานกันทำ และแบ่งปันกัน ก่อให้เกิดความสามัคคี ดังนั้นชาวล้านนาในอดีตจึงนิยมประกอบพิธีขอฝนจากอำนาจแห่งพระพุทธคุณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยการเทศนาธรรมปลาช่อน เชื่อว่าจะทำให้ฝนตก เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่เกษตรกร เสริมสร้างความรักความสามัคคีธรรมในชุมชน และมีนัยสำคัญคือการแสดงออกด้วยการจัดกิจกรรมเพื่อบอกเล่าความเดือดร้อนที่เกิดจากภัยแล้งให้ผู้มีอำนาจได้รับรู้และหาทางแก้ไขต่อไป

๔. คุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนนั้น แสดงให้เห็นถึงการสอนให้มนุษย์เข้าใจคุณค่าทางสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี เนื่องจากการแสดงให้เห็นว่าผลกระทบจากการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างไม่รู้คุณค่านั้น เมื่อสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลก็ย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์เช่นเดียวกัน ซึ่งสิ่งแวดล้อมจะดีได้ก็ด้วยมนุษย์มีศีลธรรมด้วยเช่นกัน คือถ้าคนมีศีลธรรมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทำลายธรรมชาติ อยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติมากนัก ไม่ทำลายระบบนิเวศให้เสื่อมโทรม ภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ก็จะลดความรุนแรงลง แต่เมื่อคนทั้งสังคมทำลายธรรมชาติพร้อมๆ กัน ก็ยิ่งส่งผลเสียหายอย่างใหญ่หลวง ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่ร้ายแรงต่างๆ แสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อม สังคมและมนุษย์ เป็นสิ่งที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

๕. คุณค่าด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนนั้นเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่ดั่งามของสังคม คือทุกคนต้องมีส่วนร่วมที่จะต้องช่วยกันคิดช่วยกันทำ โดยเฉพาะในเรื่องของน้ำ ที่มีผลประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ และการหล่อเลี้ยงธรรมชาติให้มีอยู่พิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน จึงแฝงไปด้วยคุณค่าที่มีอยู่ในประเพณี จากการศึกษาที่มีความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติอย่างเดียว ก็กลับมารำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ทำให้มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้มีกำลังที่จะประพฤติตนทำในสิ่งที่ดี สิ่งที่สำคัญที่จะริเริ่มให้

เกิดการอนุรักษ์เกิดขึ้นโดยเริ่มจากมนุษย์คนหนึ่งก่อน หลังจากนั้นจึงพัฒนาไปสู่ความคิดในระดับสังคม ซึ่งประเพณีนี้ ทำให้มองเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมว่า มีประโยชน์อย่างไร แล้วก็จะเกิดการวางแผน เป็นการสืบสานสืบต่อจนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ๑) ควรมีการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่สนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับนโยบายของคณะสงฆ์และภาครัฐหรือภาคเอกชนเพื่อสร้างความสามัคคีของชุมชน
- ๒) ควรมีสันับสนุนให้พระสงฆ์เป็นแกนนำที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ประเพณีพิธีกรรมของชุมชนโดยเน้นการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการเผยแพร่ธรรมและพัฒนาสังคม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นและพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นในรูปแบบที่เข้าใจง่าย สามารถนำไปถ่ายทอดแก่เยาวชนในโรงเรียนหรือสาธารณชนทั่วไป
- ๒) การศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการขอฝนแบบอื่นๆ ในเชิงลึกต่อไป
- ๓) การศึกษากระบวนการฟื้นฟูและถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อถอดความรู้นี้ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

คัมภีร์ใบลานเรื่องมัจฉาพญาปลาช่อน ฉบับศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่ ปรึวรรตจากอักษรธรรมล้านนาสู่อักษรไทยกลาง

คัมภีร์ใบลานเรื่องวินิจฉัยสังขยากับโพธิปักขิยธรรม ฉบับวัดบ้านแปะ (ราชวิสุทธาราม) อำเภอ
จอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ปรึวรรตจากอักษรธรรมล้านนาสู่อักษรไทยกลาง

คัมภีร์เกี่ยวกับตำนานขอฝน ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
ปรึวรรตจากอักษรธรรมล้านนาสู่อักษรไทยกลาง

คัมภีร์ธรรมกระดาศ (ลานเทียม) เรื่องมัจฉาพญาปลาช่อน โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการณ์บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและ
พระบรมมหาราชวังในการฉลองพระนครครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ ภาคที่ ๑
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

_____ . มิลินทปัญหา ฉบับพิสดาร. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิลปปาบรรณา
การ, ๒๕๑๖.

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. “ภูตลี้ละผู้รักษาเมืองเชียงใหม่”. ใน หนังสือเชิดชูเกียรตินายไกรศรี นิมมาน
เหมินท์. แปลโดย กมล วัชรยิ่งยง. เชียงใหม่: ไตรรงค์การพิมพ์, ๒๕๒๗.

คณะราชครู. ประเพณีและพิธีสำคัญของไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๑๖.

คณะกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ
เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่,
๒๕๓๘.

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม. กรุงเทพมหานคร :คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔

ตำราพระราชพิธีพืชมงคล. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **ชีวิต ศาสนา และสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗.

เจตนา นาควัชระ. **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์, ๒๕๒๑.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. “ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาชาวบ้าน”. **เอกสารประชุมทางวิชาการเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท**. เชียงใหม่: วิทยาลัยครูเชียงใหม่, มปป.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และทวี ผลสมภพ. **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และวิธาน สุชีวกุปต์. **หลักการดำรงชีวิตในสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

ณัฐรุส วัจวิญญู. **กระบวนการทัศน์สุขภาพและนิเวศวิทยาแนวโลก**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันขวัญเมื่อ, ๒๕๔๖.

ตรีศีล บุญจร. **นวนิยายกับสังคมไทย (๒๔๗๕-๒๕๐๐)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ธนาคารกรุงเทพจำกัด. **ลักษณะไทย เล่ม ๑ พระพุทธปฏิมา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๑.

ธวัช ปุณโณทก. **กิจประเพณี**. คู่มือปฏิบัติการวัฒนธรรมพื้นบ้านแห่งชาติ, ๒๕๒๗.

นิคม พรหมมาเทพย์. **ฮิตข้าววิถีคนล้านนา**. เชียงใหม่: แม็กซ์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๕.

บุญมี แทนแก้ว และคณะ. **พุทธศาสน์ - ปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘.

บำเพ็ญ ธรวิน. “พุทธศาสนาในล้านนาไทย” ใน **หลักคำสอนมรดกศาสนาในเชียงใหม่ภาค ๒**. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____. **มูลศาสนญาณคัมภีร์และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์**. โครงการวิจัยคัมภีร์โบราณภาคเหนือ, ๒๕๓๘.

_____. **มูลศาสนา ล้านนาไทย**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

ประชิด สกุนะพัฒน์. **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖.

ประเวศ วะสี. **ชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมของไทย หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็ง ลำดับที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน, ๒๕๔๗.

_____. **ยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นยุทธศาสตร์ชาติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เครด คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๕.

- ปราณี วงษ์เทศ. **พื้นบ้านพื้นเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, ๒๕๒๕.
- _____. “สถานภาพการศึกษาเรื่องจิ้งจอก: พิธีกรรมขอฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์.” ใน **การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๘.
- พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม). **พระพุทธศาสนาตามแนวปฐมสมโพธิ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระครูวินัยธรประจักษ์ จกฺกธมฺโม. **พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ. **วิชาการเทศนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗.
- พระครูสิริรัตนสุนทร (อินแก้ว ธมฺมรตโน). **ปี่สุตร**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
- พระนคร ปัญญาวิโร. **วิถีเทศน์ในล้านนา**. เชียงใหม่: หจก.ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๔๗.
- พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____. **พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **การงานที่เป็นสุข**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). **พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป..
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **โลกทัศน์ชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- _____. **พุทธศาสนา พัฒนาคณะและสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **ธรรมบุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร : เอสอาร์ ฟรินดิงแมสโปรดักส์ , ๒๕๔๗.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑).** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- _____ . **พุทธธรรม (พิมพ์ครั้งที่ ๓).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๖.
- _____ . **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ.** กรุงเทพมหานคร: มุลินธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.
- _____ . **ธรรมบุญชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- _____ . **ถึงเวลาปรับปรุงระบบการพัฒนาคนกันใหม่.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทพิมพ์สวย จำกัด , ๒๕๕๔.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธรรมธโร). **สากลศาสนา ภาค ๑-๒.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕.
- พระมหาสมปอง ปมุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา.** กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.
- พระมหาสุนทร สุนทรธมโม. **หนังสือนิทานชาดก เล่มที่ ๑.** ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔.
- พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร. **โลกาภิวัตน์กับการพัฒนาชนบทไทย เอกสารการสอนชุดวิชา ปัญหาการพัฒนาชนบทไทยสาขาวิชารัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.** นนทบุรี: ๒๕๔๘.
- พระเมธีธรรมภรณ์. **พุทธวิธีสร้างสันติภาพ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.
- _____ . **พัฒนาชีวิตด้วยแนวคิดเชิงคุณธรรม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๔.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตถาโณ). **ประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตถาโณ). **ธรรมปริทรรศน์ ๒.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๙.

พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. **คัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกาหรือ**

พจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ขรวาสาธรรม.** กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓.

พิชิต อัครนิมิต. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาสชาติกฉบับล้านนาไทย.** เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. **การถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคม โดยผู้**

ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๗.

พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. กระทรวง, **ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของ**

มนุษย์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เนติกุลการพิมพ์ (๒๕๔๑) จำกัด, ๒๕๔๘.

เพ็ญศรี คุ้ม. **วัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๒๕.

มณี พยอมยงค์. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน:คติความเชื่อ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ . **วัฒนธรรมล้านนาไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๘.

_____ . **ประวัติวรรณคดีล้านนาไทย.** กรุงเทพมหานคร: ศึกษาภัณฑ์, ๒๕๒๖.

_____ . **วิถีชีวิตและค่านิยมล้านนาไทย.** งานวิจัย สภาวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๒๖-๒๕๒๗.

_____ . **คติสอนใจชาวล้านนา.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๑.

_____ . **ประเพณี ๑๒ เดือน ล้านนาไทย.** เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์. ๒๕๔๓.

มณี พยอมยงค์ และคณะ. **วิถีกรรมล้านนาไทย.** เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

มณี พยอมยงค์ และสิริรัตน์ อาสนะ. **เครื่องสักการะในล้านนาไทย.** เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์,

๒๕๓๘.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระมงคลวิเสสสถา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

นิตี เอียวศรีวงศ์. **ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย ความท้าทายใหม่ สู่ความเข้าใจวัฒนธรรม.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๒.

ยุพิน เข้มมุกด์. **ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา.** เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๕๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียน

ส์ไตร์, ๒๕๑๒.

_____ . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับ

บลีเคชั่น, ๒๕๔๖.

..... . พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

..... . พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

ลมุล จันทร์หอม. **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๓๘.

ลำปางสังฆภัณฑ์. **ตำราประเพณีเมืองเหนือ**(ของโบราณ). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, มปป.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

สนั่น ธรรมธิ. **มือจันทร์-วันดี**. เชียงใหม่: เชียงใหม่พิมพ์สวย, ๒๕๔๒.

..... . **ประเพณี พิธีกรรม การทำนาโบราณล้านนา**. เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์. **โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส**. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๙.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. **ทศพิชราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

..... . **วิธีสร้างบุญบารมี**. กรุงเทพมหานคร : วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘.

สมหมาย เปรมจิตต์, ปรีวรรต. **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

สวัสดิ์ พินิจจันทร์. **วัฒนธรรมไทย**. นครปฐม: สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๙.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

สีมา อนุรักษ์ และประชิด สกฤษพัฒน์. **มรดกคนล้านนา ประเพณีและวิถีชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **นาคนในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๓.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุเมธ เมธาวิทยากุล. **ลัทธิพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนา. “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านากับสังคม”. **รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วรรณกรรมล้านา เล่ม ๑**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มปป.

สุรียา สมุทคุปต์. **ฮิตบ้านคองเมือง**. โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานมานุษยวิทยาของอีสาน สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๔๔.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **ข่าวกับวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๑.

สำลี รักสุทธี. **ฮิตสิบสองคองสิบสี่ ฉบับอุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พ.ศ. พัฒนา จำกัด, ๒๕๔๙.

หนานเต้จา (นามแฝง). **ประเพณีล้านนาไทยและวิถีกรรมต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๑๗.

อุดม เขยกิจวงศ์. **ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕.

_____. **ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗.

_____. **ของดี ๔ ภาค ชุดภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๘.

อุดม บัวศรี. **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์เมือง, ๒๕๔๒.

เอกวิทย์ ณ ถกลาง. **ภูมิปัญญาล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๔.

เอี่ยม ทองดี. **วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา**. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, ๒๕๓๗.

(๒) วิทยานิพนธ์:

ประครอง นิมมานเหมินท์, ยรรยง จิระนคร, ศิราพร ณ ถกลาง และสุกัญญา สุจฉายา. “วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไทย: ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง”. **รายงานวิจัย**. เงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลอง พระเทพรัตนราชสุตาฯ สยามมกุฎราชกุมารี, ๒๕๔๔.

ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ปรียานุช อนุสุเรนทร์. “การศึกษาคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาของล้านนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

พระครูปลัดสมชาย จิตตคุตโต (โถมจันทร์). “การศึกษาการบำเพ็ญสัจจบารมีของวิธูรบัณฑิต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูวิจิตรวณสาร (บุญสวย สุจิตโต/แก้วหานาม). “การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญบังไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระดวงรัตน์ จิตรตโน. “อิทธิพลของธัมมปัทมฎกถาเรื่องอายุวัฒนกุมารต่อพิธีการสืบชะตา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระราชพิธี ๑๒ เดือน**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔

พระบุญโชค ชยธมโม (สงแสง). “ศึกษารูปและวิธีการเทศนาของพระเพณีสืบชะตาของล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก). “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของชาดกที่มีต่อชาวพุทธในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาประพันธ์ ศุภษร. “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธรูปเจ้าต่อความสำเร็จการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

พระมหาชลทิศ จันทร์หอม. “การวิเคราะห์สวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อของนักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหิดล”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาศรัณยู ปณฺณารโธ (นุชมิตร). “ศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถร (ครูบาอินทจักรรักษา)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

- พระมหาสมชาติ นนทธมฺมิโก (บุษนารีย์), “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระมหาสายเพชร วชิรเวธี (หงส์แพงจิตร). “ศึกษาบทบาทและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระมหาสนธิ์ สุนติกโร (เกษมญาติ). “ศึกษาบทบาทของพระมหากัจจายนะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระมหาสุพัฒน์ กลยาณธมฺโม. “พระพุทธเจ้า: บทบาทและหน้าที่ของพระบรมครู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. “นโยบายและกลไกในการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาในระดับชุมชน”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: เสนอสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- พระราชปัญญาภรณ์ (สิงห์คำ ชยวิโส). “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีการแสดงธรรมเทศนาในวันธัมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๙-๒๕๔๒”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- วิเชียร พากเพียร. การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖. **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๑.
- วีรยุทธ นาคเจริญ. “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.
- สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. “สุขวิถึฉะวักหลวง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทที่มีต่อสังคม”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.
- ไสว คำมูล. “การศึกษาคำเวหนาน”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.
- สายสุนีย์ หว่างบึง. “การศึกษาคติธรรมเกี่ยวกับต้นไม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

(๓) บทความ:

ติก แสนบุญ. “ประเพณีฮอดตรงกับพุทธหัตถศิลป์โองฮอดในโลกทัศน์คนอีสาน”. **วารสารวัฒนธรรม**

ไทย. ปีที่ ๔๘, ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๕๒) : ๑๐ – ๑๓.

ณัฐกาญจนา ชีรบรรณกุล. “อิทธิพลของคติชาวบ้านล้านนาที่ปรากฏผ่านประติมากรรมรูปตัวมอมใน

ภาคเหนือของประเทศไทย”. **วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. ปีที่ ๑๒,

(กันยายน – ธันวาคม, ๒๕๕๘): ๓๕ – ๔๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). “ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ”. **หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ**.

(ฉบับวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

พินัย วิสัยทอง. “การศึกษาประเพณีแห่ช้างผ้า ชุมชนเกาะหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เพื่อ

การอนุรักษ์และสืบสานอย่างมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม”. **เอกสารรวมบทความ**

วิจัยในงานประชุมวิชาการระดับชาติ ๒๕๕๗. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย

รามคำแหง: ๒๒๕๒ – ๒๒๕๘.

สุกัญญา สุจฉายา. “พิธีขอฝนของชนชาติไท”. **วารสารมนุษยศาสตร์**. ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-

ธันวาคม ๒๕๕๘): ๓๙.

หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. “พระคันธารราษฎร์ปางขอฝน”. **ศิลปวัฒนธรรม**. ๑๖, ๒ (ตุลาคม

๒๕๓๘) : ๘๗-๘๘.

อาสา คำภา. “ปู่แสะย่าแสะ กับประเพณีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่”. **Suranaree J. Soc. Sci.**. Vol. 6

No. 2; December 2012 (99-122): 119.

(๔) สื่อสารสนเทศ:

ช่อง ๓ เรื่องเล่าเช้านี้. **ข่าวพิจิตรสวดคาถาปลาช่อน-แห่ตุ๊กตาแมวขอฝน**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://morning-news.bectero.com/regional/10-Jul-2015/46601> [๑๐ กรกฎาคม

๒๕๕๘].

พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศูนย์รังสิต. **มโหระทึกอารยธรรมเริ่มแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. [ออนไลน์],

แหล่งที่มา : <http://museum.socanth.tu.ac.th/online%20exhibition/>

[Klongratueng/mahoratueng.html](http://museum.socanth.tu.ac.th/online%20exhibition/Klongratueng/mahoratueng.html) [๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

พิริยะ ไกรฤกษ์. **ลักษณะไทย ๑ พระพุทธปฏิมา**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: ๒๕๕๔.

<http://www.laksanathai.com/ebook1.aspx> [๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๘].

ไทยรัฐออนไลน์. **ชาวบ้านเพชรบูรณ์ จัดพิธีสวดคาถาปลาช่อน หวังบันดาลให้ฝนตก**. [ออนไลน์],

แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/515213> [๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

- _____ . เชียงใหม่ เทศกรรมปลาช่อน แห่ขอฝน แล้งจัด พิซผลเสียหายยับ. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/512867> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘].
- มติชนออนไลน์. ขาวนาไทยพึ่งพระพิรุณ หลากสูตรขอฝน-สู้แล้ง. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1435484874 [๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๘].
- วันเพ็ญ พรินทรากุล. ประเพณีวัฒนธรรมกับสายสัมพันธ์ของคนลุ่มน้ำแม่ทา: อดีต ปัจจุบันอนาคต. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=299 [๒๑ มีนาคม ๒๕๕๗].
- สวท.น่าน. จ.น่าน อัญเชิญพระเจ้าสายฝน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์เข้าพิธีอานธรรมขอฝนฟ้าสายฝน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://thainews.prd.go.th/website_th/news/print_news/WNSOC5807060010011 [๖ กรกฎาคม ๒๕๕๘].
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ปั้นเมฆขอฝน เป็นรูปเสพสังวาส”. มติชนออนไลน์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1436777885 [๗ ธันวาคม ๒๕๕๙]
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ศรีเลา เกษพรหม, เขียน. พิธีพึ่งธรรมปลาช่อน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-01.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- _____ . พิธีพึ่งธรรมปลาช่อน (อีกตำราหนึ่ง). [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-02.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- _____ . ชุมนุมธรรมขอฝน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1-03.html> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- เอ็มไทยดอตคอม. สีสันการขอฝนจากหลายประเทศ ฝ่าวิกฤตภัยแล้ง ความหวังปาดน้ำตาประชาชน. <http://news.mthai.com/world-news/494589.html> [๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- อักษนิช ศรีदारัตน์. เรื่องเล่าจากบ้านแม่ตาด: ประเพณีพึ่งธรรมปลาช่อน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/491513> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- _____ . ประเพณีพึ่งธรรมปลาช่อน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/491513> [๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๕].
- Isangate. พิธีขอฝนของคนอีสาน. [ออนไลน์] : แหล่งที่มา http://www.isangate.com/local/boran_isan_08.html [๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

(๕) สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ พระครูสุสถาพรธรรมปชโชติ. เจ้าอาวาสวัดดอนชัย เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑ อำเภอ
ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ พระครูประภักตร์ชัยคุณ. เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต
๒ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ พระนคร ปญญาวิโร (ปรั้งฤทธิ์). เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศ
เพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม
๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์. อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ นายสวัสดิ์ ชติกุล. นายเทศมนตรีองค์การบริหารส่วนตำบลร้องวัวแดง อำเภอสันกำแพง
จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ นายบุญญฤทธิ์ ตุลาพันธ์พงศ์. ผู้สื่อข่าวและคอลัมนิสต์ “เคาะสนิม” หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์
จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ สนั่น ธรรมธิ. นักวิชาการศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑๓
มิถุนายน ๒๕๕๕.

สัมภาษณ์ นางแจ่มจันทร์ ล่ามช้าง. เกษตรอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ.
๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ นายเหรียญ มะโนราช. อดีตผู้ใหญ่บ้านป่าเสร้าน้อย ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด
จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ นางสาวชลิตา เอกชัยพัฒนกุล. ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือเชียงใหม่วันสนั่นจำกัด
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ นายชุมพล คะปุคำ. ผู้ใหญ่บ้านป่าเสร้าน้อย ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัด
เชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สัมภาษณ์ พ่อหนานศรีเลา เกษพรหม. นักวิชาการด้านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘.

๒. ภาษาอังกฤษ**(I) Books:**

Benedict. Ruth. **Pattern of Culture**. New York; St. Martin s Press, 1995.

E.B. Tylor. **Primitive Culture**. 2 vols. Boston: Estes & Lauriat. 1874, orig. 1871.

Hallet, Holt. **A Thousand Miles on An Elephant in the Shan States.** Bangkok :
White Lotus Co.,Ltd. 1988.

J.G. Frazer. **The Golden Bough.** London: Macmilan, 1900, orig. 1890.

Kenny, Susan. **Developing Communities for the Future.** Australia : Kin Keong
Printing, 1999.

Philip Kotler and Nanty Lee. **Corporaty Social Responsibility.** New Jersey
Josn, Wiley & Sons, 2005.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือการวิจัย

๑. ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ อติตอาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๒. ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาคผนวก ข

ธรรมปลาซ่อน

ศูนย์วัฒนธรรมล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑. นะโม ตัสสัตถุ อะภิตถะนายะ ปะชุนาติ อิหัง สัตถา เขตตะวะเน^๑ วิหะรันโต อັตตะนา ปะสาปิตะวัสสะ อารัพะกะ กะเถสิ, เอกัสมิง กิระ สะมะเย^๒ โกสะเล รัฎฐเฐ นะวัสสิสัสนานิ มิลายันติ, สัตถาสััพพัญญุพระพุทเจ้าตณเป็นครูแก่คนและเทวดาทั้งหลาย สติตสำราญในป่าเขตวันนะอาราม ปรรากซึ่งท่าฝนอันพระพุทเจ้าหากที่อดกลงด้วยตณที่ื่อเป็นเหตุ เป็นอารัมณะแล้ว พระก็ **ปวัตติ**^๓ เทศนายังชาตกะอันนี้ อันธรรมสังคาคติกาจารย์เจ้าทั้งหลายหากแหวดกดหมายด้วยคาถาบาท ต้นว่า อะภิตถะนายะ ปะชุนะนี้, กิระ ตังไต้ยินมานี้ ในสะเมยยะกาละคาบหนึ่ง ท่าฝนชลธาราก็ปัดกลงในเมืองโกศลแล ข้าวกล้ำทั้งหลายก็เหี่ยวแห้ง-

๒.-แล ส่วนว่าสระและโบกขรณีและบวกหนองทั้งหลายก็ขาดแห้งแล ในกาละเมื่อระดู (ฤดู)ฝนนั้นฝนก็ปัดกลงมา แม่น้ำอันมีในโบกขรณี ป่าเขตวันอันมีที่ใกล้โขงประตุเขตวันอารามนั้นก็ขาดเสียเสียแล เมื่อนั้น ส่วนอันว่าปลาและเต่าทั้งหลายก็เข้าสู่เปือกตมอันเป็นที่ลี้แล้วก็นอนอยู่หมั้น (มัน)หั้นแล เมื่อนั้น **ปะชิตาติตั้ง**^๔ ทั้งหลายอันมีกาและนกออก เป็นต้น ก็มาสับมาทอดเอาัยงปลาทั้งหลายด้วย**สะกอย**^๕ ปากอันกล้าคมเหมือนตั้งคมเสี่ยเหล็กเสี่ยนนั้นนำออกมาแล้วก็สับก็ตอดกินยังปลาทั้งหลายอันดินผัดปั่นไปมานั้นแล สัตถา สััพพัญญุพระพุทเจ้าเล็งเห็นยังภาวะอันฉิบหายแห่งปลาและเต่าทั้งหลายตั้งอัน พระก็จึงมีใจอันกรุณาแลชอุณาหากมาสู่ยังหนึ่ง อะวะจะนะ ร้าเพิงว่า กรียาอันหนึ่งพระตถาคตที่ื่อท่าฝนชล-

๓.-ชาราไหลหลังถั่งตกในวันนี้ก็ควรแล เมื่อรวายถิ(ราตรี)คินอันนั้นรุ่งแจ้งแล้ว พระพุทเจ้ากระทำสรีระยังพระองค์ตณแล้วแหวดกดหมายยังเวลากาลอันจรเดินบิณฑบาตแล้วอันมี หมู่ภิกขุทั้งหลายหากแหวดล้อมเป็นบริวารก็เข้าไปสู่เวียงสาวตถิด้วยพุทลีลาพิลาสาจตุงามเพื่อเอา ข้าวบิณฑบาตแล้วก็ถอยมาแต่อันเอาข้าวบิณฑบาตแล้วก็เข้าไปสู่เขตวันวิหารมาแต่เวียงสาวตถิตั้งอันก็มายังยืนอยู่เหนือชั้นใดแห่งโบกขรณี (ป่า)เขตวันแล้วก็มันตนาเจียรจาซึ่งอานันทเถรวา อานันทะ ดุรา อานันทะ ท่านจูงนำมายังผ้าอาบน้ำแก่ภูพระตถาคตเทอะ ภูพระตถาคตจักอาบน้ำในสระโบกขรณี

^๑ ต้นฉบับเขียนว่า เขตะวันณ

^๒ ต้นฉบับเขียนว่า สัมมะเย

^๓ น่าจะเป็นคำว่า ปวัตติ

^๔ น่าจะเป็นคำว่า ปักชิตาติตั้ง

^๕ สะกอย หรือ จะกอย หมายถึง จะงอย

(ปา)เซตวันนี่ชะแล อานันทเถรกล่าวว่ ภัณฑ ภาคะวา ข้าแต่พระพุทเจ้า อุทะกัง อันว่าน้ำในสระ โบกขรณี (ปา)เซตวันบกขาดแห่งเสียแล้ว บ่ว่ายังหลอแต่เปือกตมสิ่งเดียวอันชะธา พระ-

๔.-พุทเจ้ากล่าวว่ ดุรา อานันทะ กุกาลัง นามะ ชื่ออันว่ากำลังแห่งพระพุทเจ้าทั้งหลาย นี้มีมากนักแล ท่านจูงนำมายังผ้าอาบแก่พระตถาคตเทอะ เถโร ส่วนว่าอานันทเถรเจ้าก็นำมาซึ่งผ้า อาบน้ำแล้วก็หื้อแก่พระพุทเจ้าแล สัตถาสัพพัญญูพระพุทเจ้านุ่งผ้าอาบน้ำด้วยห้วงน้ำหนึ่งแล้วคุม สรีระพระองค์ตนด้วยห้วงน้ำหนึ่งแล้วก็คระนิงใจว่ กูตถาคตจักอาบน้ำในสระโบกขรณีเซตวันเทอะ ว่าอันแล้วก็ตั้งอยู่เหนือขึ้นไคแล ส่วนหินบัณฑุกัมพลศิลาบาตอันเป็นทิพอาสนาแห่งอินทาทิราช ตน เป็นเจ้าแก่เทวดาทั้งหลายก็สำแดงยังอาการอันร้อนกระด้าง^๖ แข็งในขณะบัดนั้นสิ่งเดียวแล กิระ ตั้งได้ ยินมานี้ ส่วนว่าพญาอินทาทิราชตนนั้น อะวะจะนะ ร่ำเพิงว่าเหตุอันนี้จักเป็นสันไคชา รู้ว่าบุคคลผู้มี บุญได้กระทำแล้วจักมีสมบัติแห่งเราอันชา ว่า-

๕.-อันก็ตรัสรู้ยังเหตุอันนั้นแจ้งแล้วจึงเรียกหามายังพญาเทวดาตนชื่อว่า วลาหก อันจักหื้อ ท่าฝนชลธาราดกลงมานั้นก็กล่าวว่ ตาตะ ดุรา เจ้าวลาหก บัดนี้ พระพุทเจ้าคระนิงใจว่ พระ ตถาคตจักอาบน้ำในสระโบกขรณี (ปา)เซตวันเทอะว่าอันแล้วก็ตั้งอยู่เหนือขึ้นไคบัดนี้แล เจ้าจูงกระทำ ยังเมืองโกศลเป็นตั้งเมฆท่าฝนอันหนึ่งแล้วจูงหื้อไหลหลังถั่งตกปล้นนักเทอะว่าอัน ส่วนพญาเทวดาตน ชื่อว่าวลาหกรับเอาคำแห่งพญาอินทร์ว่า สาธุ ดีแล้วอัน และคะนุงเมฆอันหนึ่งแล้วคุมยังเมฆอันหนึ่ง แล้วก็ขับยั้งคำขับถ่องชลาเมฆเฉพาะหน้าสู่ป่าจินะทิศโลกธาตูกล้าวันออกแล้วก็ลงไปแล ส่วนมณฑล เมฆอันหนึ่งมีประมาณใหญ่เท่ามณฑลแห่งลานร้อนข้าวขึ้นมาในป่าจินะทิศกล้าวันออกแล้วเป็นมณฑล

๖.เมฆอันได้มากกว่าร้อยกว่าพันแล้วก็มืดครอบโลกทั้งมวล เบ่งออกยังสายฟ้าอันแมบได้ ร้อยและพันแล้วก็หื้อเมฆตกลงมามากนักเหมือนตั้งอาการแห่งหม้อน้ำอันคนทั้งหลายหากคว่ำปากลง ต่ำแล้วและถอกหื้อไหลหลังถั่งตกลงก็ลงมาครอบงำยังเมืองโกศลทั้งมวลเหมือนตั้งขมตนาติดเชื่อมด้วย เมฆเมฆโข ส่วนท่าฝนชลาธา(รา)เมฆ อันตกวางเชิงอันเป็นอาจินธาราแถวลำน้ำบ่ขาดก็พ่ำเพิงเต็มสระ โบกขรณีเซตวันด้วยยามเดียวสิ่งเดียวแล น้ำอันนั้นก็ท่วมยังดินขึ้นไคตราบถึงหัวขึ้นไคแล้วมากกว่าท่วม ดินขึ้นไคตราบถึงหัวแล้วก็ตั้งอยู่แล สัตถา สัพพัญญูพระพุทเจ้าอาบน้ำในสระโบกขรณีแล้วก็นุ่งผ้า สองชั้นอันมีพรรณอันแดงงามตั้งสายอรุณอันยังหนุ่ม คาคยังฝักายพันแล้วกระทำมหาจิรวผ้าใหญ่เป็น ประมาณแห่งผ้าพระพุทเจ้าเหนือป่า

๗.กล้าหนึ่งแล้วอันมีภิกขุสังฆะทั้งหลายหากแวดล้อมเป็นบริวารแล้วก็เข้าไปสู่คันธกุฏิอัน อบรมด้วยคันธมาลาจวนหอมแล้วก็ตั้งอยู่เหนือบวรพุทสนะในบริเวณของคันธกุฏิแล้วกระทำเสยยะ นอนเป็นสี่เสยยะตั้งราชสีห์นอนแล้วก็อยู่ตุมหิภาวะหันแล เมื่อนั้น กถาเจียรจาแห่งเจ้าภิกขุทั้งหลาย อันมาประชุมชุมนุมกัน ในธรรมสภาคาลาโรงธรรมในกาละเมื่อยามตะวันเย็นว่า อาวุโส ดุรา เจ้า

^๖ ต้นฉบับเขียนว่า คะด้าง

ทั้งหลายจึงเล็งดูยังอันบอระมวลด้วยขันติ เมตตา กรุณาอินดูคุณณาแห่งพระพุทธเจ้าเทอะ ในกาละเมื่อข้าวกล้ำทั้งหลายอันมีในประการต่างๆ แลเหี่ยวแห้งเสีย มีเมื่อสระและวังหนองทั้งหลายต่างๆ ขาดแห้งเสียแล มีเมื่อปลาและเต่าทั้งหลายอันถึงยังทุกข์อันมากแลมีตั้งอัน พระพุทธเจ้าอาศัยซึ่งภาวะอันกรุณาแล้วกระนิงใจว่ากุตถาคตจักปล่อยยังสัตว์และคนทั้งหลายที่อพ้นจากทุกข์เทอะว่าอัน แล้วก็นุ่งผ้าอาบน้ำ

๘. แล้วก็ตั้งอยู่เป็นชั้นไดอันประดับด้วยแก้วแห่งโบกขรณี (ป่า) เขตวันแล้วก็ถือทำฝนชลธาราดกลงเหมือนดังจักถือท่วมที่พัตยงเมืองโกศลทั้งมวลด้วยพองน้ำยามเดียวหนึ่งแล้วหื้อหมู่ชนคนอันมากพ้นจากทุกข์แล้วก็เข้าไปสู่วิหารที่สำราญแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ยินคำกถาเจียรจาอันนั้นก็ออกมาจากคันธกุฎีแล้วก็มาสุธรรมสภาคศา(ลา)โรงพึงธรรม ถามซึ่งภิกขุทั้งหลายว่า ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ตุมเห อันว่าสูท่านทั้งหลายนั้นมาประสมชุมนุมกันด้วยกถาจรจาคำอันใดในกาละบัดนี้ อันชา เมื่อนั้น ภิกขุทั้งหลายไหว้พระพุทธเจ้าว่า ภันเต ณะคะวา ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายนั้นประสมชุมนุมกันด้วยกถาเจียรจา...ตั้งนี้แล พระพุทธเจ้าได้ยินคำเท่านั้นแล้วก็กล่าวว่า ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ในเมื่อคนและสัตว์ทั้งหลายอันมากแลลำบากตั้งอัน พระตถาคตก็ถือทำฝนตกลงมาในกาละบัดนี้สิ่งเดียวกันก็มีแล ปุพเพ แม้นในกาละเมื่อก่อน

๙. พระตถาคตได้เกิดมาในวงศ์สัตว์ตรีฉาน คือ เป็นพญาปลาช่อนก็ถือทำฝนชลธาราดกลงสิ่งเดียวแล้วอันแล้วก็นำเอามายังอดีตธรรมเทศนาอันล่วงแล้วมาเทศนาว่า อะตีเต อิมัสมีง เยวะ สรรภูเรอิมิสสะ สาวัตถิยัง อิมัสมีง เยวะ โปกขระระณี ยะถา เน เอกาตะลิกะหะณะปะริกขิตตา กันทะรา อะโหสิ, ตะทา โพธิสัตโต **มัจจะโย**^๗ นิพพะเตตวา มัจฉิณะปะริวุตโต ตัตถะ ปะติวะสะ เอกากันทะรา ในกาละนั้นยังมีล้องห้วยอันหนึ่งอันคุ่มเครือเขาทั้งหลายหากแวดปกคลุมอยู่ก็มีในที่แห่งโบกขรณีอันนี้สิ่งเดียวอันมีในที่ใกล้เวียงสาวัตถิอันนี้อันมีในอาณาจักรประเทศเขตโขงเมืองโกศลอันสิ่งเดียวในกาละเมื่อก่อนแล ในกาละนั้นบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ได้เกิดในตระกูลแห่งปลาชื่อว่าพญาปลาอันมีหมู่ปลาทั้งหลายหากแวดล้อมเป็นบริวารก็

๑๐. อยู่ในห้วยที่นั่นแล ปะนะ ด้วยมีแท้แล ฝนก็บ่ตกในโบกขรณี ป่าเขตวัน ในกาละบัดนี้ด้วยประการสันใด ฝนก็บ่ตกในห้วยที่นั่นแม้นด้วยประการตั้งอันแล ข้าวกล้ำแห่งคนทั้งหลายก็เหี่ยวแห้งแล น้ำอันมีในที่ทั้งหลายอันมีสระและหนองเป็นต้นก็เหือดบขาดแห้งไปแล ปลาและเต่าทั้งหลายก็เข้าไปสู่เปือกตมลิ้นหุ้มอยู่หั้นแล ปลาทั้งหลายอันอยู่ในห้วยที่นั่นก็เข้าสู่เปือกตมลิ้นอยู่แล้วก็เล็งดักอยู่ในที่นั่นแล ปักขิชาติทั้งหลายมีกาเป็นต้นก็สับทอดคาบเอายังปลาทั้งด้วยสะกอยปากนำชักออกแล้วก็สับกินแล โพธิสัตโต ส่วนว่าบรมโพธิสัตว์เจ้าคือพญาปลาช่อนหั้นยังสภาวะฉิบหายหมู่ญาตินั้นก็กระ

^๗ ต้นฉบับเป็น มัจจะโย

นิงใจว่า อะโย ปุคคะโล อันว่าบุคคลผู้อื่นเท่าเว้นไว้ยังกุนตเดียวแลชื่อว่าอาจปล่อยพันเสียยังทุกขอันนี้
คือว่าจักตายแก่ญาติทั้งหลายผู้นั้นก็มีแล ควรกุ

๑๑. จักกระทำยังสัจอธิษฐานแล้วจักหื้อทำฝนชลธารตกลงมาแล้วจักปล่อยยังญาติ
ทั้งหลายที่อพันจากมรณทุกขคือว่าอันจักตายนั้นเทอะว่าอันแล้ว ส่วนว่าพญาปลาช่อนตัวใหญ่อันมี
วรรณะอันดำเหมือนดั่งแก่นไม้มะเดื่อ ผิมีดั่งอันเหมือนดั่งวรรณะดั่งไหนดั้นเพิกวะเปือกตมเสีย มี
วรรณะอันดำด้วยประการสองอันแล้ว มีนยังพระเนตรตาทั้งสองอันงามเหมือนดั่งวรรณะแห่งแก้วคือ
อันขัดปัดเอาอย่างเงาดีแล เล็งดูอากาศและกล่าวยังเสียงทั้งม่วนเพราะมักว่าร้องบอกพญาเทวดาตนชื่อ
ว่า ปชุนนะ^๘ และกล่าวว่า โภ ปะชุนนะ ตูรา พญาเทวดาตนชื่อ ปชุนนะ อันนุ่งทรงยังเมฆ ข้าอาศัยซึ่ง
ญาติทั้งหลายแล้วก็เป้นทุกขลำบากมากนักแล เมื่อผู้เข้าอันมีศีลและลำบากด้วยทุกขดั่งอัน เจ้าพญา
เทวดาพ้อยบ่วงทอดหลังถั่งตักยังทำฝนเหตุไฉนนั้นชา ผู้เข้าจักกระทำยังปลาทั้งหลาย

๑๒. เป็นต้น แม้นว่ามีประมาณเท่าเม็ดข้าวสารแลหื้อเพิกตายในที่อันเป้นเหยื่ออาหารการ
กินแห่ง *สมณ*^๙ชาติสัตว์ทั้งหลายคือว่าปลาก็ดีชื่อว้าจักได้ขบกลืนกินเมื่อก่อนก็บมีแล อะโยปิปาโย ส่วน
แม้นอันอื่นก็ว่าปลาทั้งหลายเข้าก็บได้ปลงลงจากชีวิตฆ่าหื้อตายเมื่อก่อนก็บมีแล เจ้าพญาเทวดาจูงหื้อ
ฝนตก ด้วยสัจจะอันนี้แล้วจูงปล่อยยังญาติพี่น้องแห่งข้าพพันจากทุกขอันจักตายบัดนี้เทอะ ว่าแล้วอัน
ยังเจียรจาทด้วยพญาเทวดาตนชื่อว่า ปชุนนะ อพิจารณายังเมฆเหมือนดั่งบังคับยังข้าชายผู้บ่าเรินใช้
ตนนั้นแล้วก็กล่าวกถาในชาตกอันนี้ว่า **อะภิตถะนายะ ปะชุนนะ นิธิกา กัสสะ นะ สะยะ**
กานะโสกายรัฏฐะหิ มัจฉิง โสกา ปะโมจะเยมัจจะราชา ส่วนพญาปลาช่อนก็เจียรจาทซึ่งพญาเทวดา
ตนจักหื้อทำฝนเมฆตกลงมาอันมีชื่อหากได้ด้วยแห่งสติแห่งเมฆว่า ปะนะ เมฆา

๑๓. นามะ ชื่อว่า ทำฝนชลธา(รา)ครอบงำเบ่งออกยังสายฟ้าแมบอันตกลงบมีแลเหตุใด
เหตุดั่งอันเจ้าพญาเทวดาจูงหื้อมีตครอบงำเบ่งออกยังสายฟ้าแมบแล้วจูงวางลงยังทำฝนเทอะ นิธิ
กา กัสสะนาสะยะ มักว่า กากา ส่วนกาทั้งหลายก็สับทอดเอายังปลาทั้งหลายอันเข้าไปสู่เปือกตมแล้ว
และตั้งอยู่ มักว่าลิ้มมันอยู่ในเปือกตม กาทั้งหลายก็สับด้วยสกอยชักนำออกมาแล้วก็สับกัดกินแล เหตุ
ดั่งอันเจ้าพญาเทวดาจูงหื้อทำฝนตกลงในบวงปลาทั้งหลายหื้อเต็มด้วยน้ำแล้วหื้อท่วมยังที่อยู่แห่งหมู่
กาทั้งหลายหื้อฉิบหาย มักว่าหื้อท่วมยังที่อยู่ปลา อย่าหื้อกาทั้งหลายอยู่ได้เทอะ กากะ มักว่า
กา กัสสังโฆ หมู่กาอันบได้กินปลาทั้งหลายในห้วยอันนั้นอันพ่าเพ็งเต็มด้วยน้ำแล้วก็จักโศกทุกขหมองใจ

๑๔. -ชะแล ประการหนึ่ง สารุ มักว่า ยาจามิ ข้าก็ขอซึ่งเจ้าพญาเทวดาและกาเล หมู่กา
ทั้งหลายก็จักถึงโศกทุกขหมองใจคือว่า กรียาอันแหวดกตหมายพิจารณาเล็งดูยังปลาในน้ำบพันด้วย
ประการสันใด เจ้ากุงพ่าเพ็งยังห้วยอันนี้หื้อเต็มยังด้วยน้ำแล้วจูงกระทำหื้อเป้นทุกขโศกแก่หมู่กา

^๘ ปชุนนะ

^๙ น่าจะเป็นคำว่า สมาน (สะ-มา-นะ) หมายถึงเสมอกัน, เท่ากัน

ทั้งหลายด้วยประการตั้งอันเทอะ ปังจะโสกาปะโมจะเย เจ้าพญาเทวดาจุงปล่อยยังข้าก็ตี ญาติพี่น้อง
เผ่าพันธุ์วงศ์ทั้งหลายทั้งมวลแห่งข้าก็ตี ทื่อพันจากมรณโศกอันนี้เทอะ เอวัง โพรสิตโต ส่วนว่าบรม
โพรสิตว์เจ้าคือ ปลาช่อน บังคับพญาเทวดาตนชื่อว่า ปชุนนะ เหมือนตั้งบังคับยังข้าชายผู้บำเรอ
อุปัฏฐากใช้ตนนั้นแล้วก็ทื่อฝนตกลงในเมืองโกศลทั้งมวล หมู่ชนะชนคนทั้งหลายอันมากก็พันจากทุกข์
อันจักตายนั้นด้วยเดชแห่งโพรสิตว์เจ้าวันนั้นแล

๑๕. คັນว่าเมี้ยนอายุจุกก็ไปตามกรรมแห่งตนนั้นแล อะปิ ด้วยมีแท้แล สัตถาสัพพัญญู
พระพุทเจ้าก็กล่าว ภิกษเว ดูรา ภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตที่ชอลเมฆะตกลงมาในกาละบัดนี้สิ่งเดียว
บมีแล ปุพเพปิ แม้นในกาละเมื่อก่อนกูพระตถาคตแม้นเกิดในวงศาแห่งปลาชื่อว่าพญาปลาช่อนก็ทื่อ
ฝนตกลงสิ่งเดียวแล้วอัน แล้วก็นำเอามายังอดีตธรรมเทศนาอันนี้มาเทศนาติดต่อทื่อเป็นอนุสนธิอัน
เป็นอดีตะและปัจจุปันนะมาเทียบกันแล้วก็ชุนนุมาตกะอันนี้มาว่า ตะทา มัจฉะคะนา พุทธะปริเสสา
อะหะสุง ปะชุนนะทเวราชา อานันเท ปังจะราชาปันนะ อะหะเมวะ ส่วนว่าหมู่ปลาทั้งหลายอันเป็น
บริวารแห่งบรมโพรสิตว์เจ้าในกาละนั้น คือ พุทธบริษัท ๔ จำพวก ก็ในกาละบัดนี้แล พญาเทวดา

๑๖. ตนชื่อว่า ปชุนนะ อันที่ทื่อฝนชลธาราไหลหลังถึงตกลงมาวันนั้นคือหากได้อานันทะ
ตนเป็นพุทธอุปัฏฐากในกาละบัดนี้แล มัจฉะราชา ปะนะ ด้วยวิเศษแท้ อันว่าพญาปลาช่อนในกาละ
นั้น อะหัง เอวัง สัมมาสัมพุทโธ ก็หากได้ตนกูพระตถาคตสิ่งเดียวอันตรัสรู้ญะยธรรมทั้ง ๔ และสัง
กรรมทั้ง ๔ ด้วยตนด้วยดี โลกะนาถ ตนเป็นโลกนาถแลหากจักเป็นที่พึงแก่โลกทั้ง ๓ ในกาละบัดนี้แล
มัจฉะราชา(ชา)ตะกัง นิฎฐิตัง มัจฉะราชาตกะอันมีใน(เอ)กนิบาทก็บังคมสมเสร็จ ถวายสรเด็จแล้ว
เท่านั้นก่อนแล แล้วเสียห้องนี้ก่อนแล ปุณนัง ปะรัง ยะทา โหมิ มัจฉะราชา มะหาสะเล อุณเห สุริยะสัน
ตาเป สะเร วา อุทะกะ ชิเยตะเต กากาสาทิจาจะกาการากุละวะเสนะกาชักขายันติ ทิวาระติง มัจเจอุปะ
นิลิติยะ เอวัง จินเต สะหัง ตัตถะ สะหะญาติพิทิลิโณเนนะนุโขอุปปา

๑๗. เยนะญาติ ทุกขา ปะโมจะเย จินตะยิตวานะธัมมัตถัง สัจจะอัททะสะหัง วิจันตะยัง
อะกะลิ่ง สัจจะกิริยัง โลกะธุสเสสะตังตะโยสระรามิอัตตะนังยะโตปัดโตลมิง วิญญูณังนาภิกษานามิ สัจจะ
เอกังปานัง วิหิงสานัง เอเตนะ สัจจะวะเชนะ ปะชุนโห ภิวะสะตุ อะภิกษานายัง ปะชุนนะนิธิ กากัสสะ
นาสะยัง กากะโสภิยะรันธะที มัจเจโสกา ปะโมจะยังสะหะกะเต สัจจะวะเรปะชุนโณอะภิกะชิยะระรัง
นินจะปุเรนโต ชะเนนะ อะติวัสสัตถะ เอวัง รูปัง สัจจะปะรัง กัตวา กิริยะมุตตะมังวัสสาเปสิ มะทาเม
มัง สัจจะเตชัพพะสิโต สะเจ นะเม สะโม นัตถิ เอสะ เม สัจจะปะระมี มัจฉะราชากะธา นิฎฐิตา สะมะ
ตา^{๑๐} กล่าวยังกถาปลาช่อนก็แล้วเท่านั้นก่อนแล สมเสร็จสรเด็จฯ

๑๘. สรเด็จแล้วยามเวลา ๑๙ นาฬิกา ๑๖ นาที พลบค่ำพอดี ข้าพเจ้านายบุญทรง มาน้อย
บ้านเลขที่ ๓๗ หมู่ที่ ๒ บ้านบวค้ำ ตำบลบวค้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้เขียน,

^{๑๐} ปวิรรตตามต้นฉบับ แต่ขอให้สอบทานให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์อีกครั้ง

นายบุญทรง มาน้อย บ้านบวักค่าง เลขที่ ๓๗ หมู่ที่ ๒ ต.บวักค่าง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ ผู้เขียน
เสร็จเวลา ๑๘.๑๖ น. วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๑^{๑๑}

^{๑๑} ในใบลานจารเป็นภาษาไทย

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์

วิทยานิพนธ์นิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์คุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา
 ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 สำหรับนักวิชาการ และประชาชนทั่วไป

สัมภาษณ์วันที่ เดือน พ.ศ.....

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ ฉายา นามสกุล.....

อายุ ปี ตำแหน่ง.....

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ หมู่ที่.....ตำบล..... อำเภอ.....จังหวัด.....

ตอนที่ ๒ แนวคำถามในการสัมภาษณ์

๒.๑ คติและความเป็นมาของประเพณีขอฝนในล้านนา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ประวัติและพิธีกรรมการเทศนาคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อนในล้านนา มีเนื้อหาเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ คัมภีร์พจนานุกรมมีเนื้อหาเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๔ ในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนในล้านนาปรากฏหลักพุทธธรรมใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๕ คุณค่าใดที่ปรากฏในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนในล้านนา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๖ ขั้นตอนพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อนในล้านนา มีขั้นตอนใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๗ มีเครื่องประกอบพิธีกรรมใดบ้างในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๘ พระสงฆ์และชาวบ้านมีส่วนร่วมในพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๙ ท่านมีความคิดเห็นและความรู้สึกอย่างไรต่อพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๑๐ ท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรต่อพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๑๑ เป้าหมายของการจัดทำประเพณีฟังธรรมปลาช่อน เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๑๒ ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่าน

ภาคผนวก ง
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง
๑	พระครูสถาพรธรรมประโชติ	เจ้าอาวาสวัดดอนชัย เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๑
๒	พระครูประภัสร์ชัยคุณ	เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร์้าน้อย) เจ้าคณะตำบลสันปูเลย เขต ๒
๓	พระนคร ปรญาวิชโร (ปรังฤทธิ)	เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน
๔	ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์	อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๕	นายสนั่น ธรรมธิ	นักวิชาการศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๖	พ่อหนานศรีเลา เกษพรหม	นักวิชาการด้านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๗	นายสวัสดิ์ ชัดิกุล	นายกเทศมนตรีองค์การบริหารส่วนตำบลร่องวัวแดง
๘	นางแจ่มจันทร์ ล่ามช้าง	เกษตรอำเภอสันกำแพง
๙	นายบุญญฤทธิ์ ตูลาพันธ์พงศ์	ผู้สื่อข่าวและคอลัมนิสต์ “เคาะสนิม” หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ จังหวัดเชียงใหม่
๑๐	นางสาวชลิดา เอกชัยพัฒนกุล	ประธานผู้บริหารบริษัทในเครือเชียงใหม่วันสนันท์จำกัด
๑๑	นายชุมพล คะปุคำ	ผู้ใหญ่บ้านป่าเสร์้าน้อย
๑๒	นายเหรียญ มะโนราช	อดีตผู้ใหญ่บ้านป่าเสร์้าน้อย

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูนนทเจติยาภิบาล (ศักดิ์ ไซยา) ฉายา กิตติโสภโณ
- เกิด : วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ปี มะเส็ง
- สถานที่เกิด : ๑๓๕ บ้านหนองเส้ง ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- บรรพชา : วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๒ ณ วัดกู่คำ ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระครูสิงหวิชัย วัดฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็น พระอุปัชฌาย์
- อุปสมบท : วันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๘ ณ อุโบสถ วัดกู่คำ ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระครูสุวัฒนวรคุณ วัดสันป่าข่อย ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระครูทวีศักดิ์ เมตตจิตโต พระกรรมวาจาจารย์ พระมหาอินแก้ว สุวโจ พระอนุสาวนาจารย์
- การศึกษา : ป.ธ ๑-๒, น.ธ.เอก, พธ.บ.
- ที่อยู่ปัจจุบัน: วัดพระธาตุสุন্নทาท ต.แม่หอพระ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๕๐
- สมณศักดิ์ : พ.ศ.๒๕๔๕ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร
เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ชั้นโท ที่ พระครูนนทเจติยาภิบาล
พ.ศ.๒๕๕๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร
เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ชั้นเอก ในราชทินนามเดิม
พ.ศ.๒๕๕๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร
รองเจ้าคณะอำเภอชั้นโท ในราชทินนามเดิม
- หน้าที่การงาน: พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุสุন্নทาท
เป็นรองเจ้าคณะอำเภอแม่แตง